

ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

Yıl: 3

Sayı: 7
(Özel Sayı)

Aralık 2018

Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yılda İki Kez Yayınlanan
Ulusal Hakemli Bir Dergidir

ERZURUM-2018

Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzurum Technical University Journal of Social Sciences Institute

Yayın Sahibi | Owner

Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ

Editörler | Editors

Dr. Öğr. Üyesi M. Akif GÖZİTOK
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan EKİNCİ

Editör Yardımcıları | Sub Editors

Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÖZER
Dr. Öğr. Üyesi Murat BAHADIR
Dr. Öğr. Üyesi Bahtinur MÖNGÜ

Dizgi | Typesetting

Dr. Öğr. Üyesi M. Akif GÖZİTOK

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü | Legal Representative

Doç. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Murat KÜÇÜKÜĞURLU
Doç. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ
Doç. Dr. Hüseyin DAŞTAN
Dr. Öğr. Üyesi Murat BAHADIR
Dr. Öğr. Üyesi M. Akif GÖZİTOK
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan EKİNCİ

Yayın Kurulu Sekreteri | Publication Board Secretarie

Sedat KIZILTUNÇ

Teknik Redaksiyon | Technical Redaction

Murat KILIÇ

ISSN

2149-939X

Baskı | Press

Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık
Saraybosna Cad. Altunalem Sitesi D Blok No: 69/B
Yakutiye / Erzurum

Makalelerin Bilim ve Dil Sorumluluğu Yazarlara Aittir.

DANIŐMA KURULU | ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Abamüslim AKDEMİR (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet İNAM (Ortadođu Teknik Üniversitesi-Emekli)
Prof. Dr. Ahmet SARI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK (Trakya Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali UTKU (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Alper GÜVEL (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ (Kırıkkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Bilgehan PAMUK (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Feridun EMECEN (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Halit DURSUNOĐLU (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Haluk SELVİ (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin ÖZER (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Kazım KÖKTEKİN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Kenan İNAN (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet TEZCAN (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman KARATAY (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman KÖSE (Polis Akademisi)
Prof. Dr. Mevlüt ÖZBEN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Selami BAKIRCI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Selami ECE (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sinan ÖZBEK (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman ÇİĐDEM (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Turgut KARABEY (Erzincan Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Veyis DEĐİRMENÇAY (Atatürk Üniversitesi)

HAKEMLER | REFEREES

- Prof. Dr. Selami ECE (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mevlüt ÖZBEN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Reyhan Ayşen WOLFF (Giresun Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat KÜÇÜKÜĞURLU (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Bahadır GÜCÜYETER (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Emre BELLİ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Öznur BOZKURT (Düzce Üniversitesi)
Doç. Dr. Servet TİKEN (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Oktay YİVLİ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Doç. Dr. Asaf ÖZKAN (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Veli UĞUR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Halime ÇAVUŞOĞLU (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Musa SEZER (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Naim ÜRKMEZ (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hamza KOLUKISA (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Zekihan HAZAR (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cemal ÖZTÜRK (Bitlis Eren Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Veysel ERAT (Bitlis Eren Üniversitesi)

EDİTÖRDEN

Değerli Bilim İnsanları,

Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED)'nin Özel Sayı olarak çıkarmış olduğu 7. sayısı 31.12.2018 tarihi itibarıyla yayımlanmıştır.

7. sayımızda hakem süreçleri tamalanan 9 araştırma makalesi yer aldı. Bu sayımızda yer alan eski Türk edebiyatı, yeni Türk edebiyatı, halk edebiyatı, tarih, iktisat, işletme ve spor bilimleri ile ilgili makalelerin ilgililere faydalı olmasını arzu ediyoruz.

Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED)'nin 7. sayısına makaleleriyle katkı sağlayan değerli bilim insanlarına, hakemlere, dergimizin yönetim ve yayın kurulunda görev yapan bütün arkadaşlarımıza teşekkür eder; makalelerin bilim dünyasına yararlı olmasını temenni ederiz.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif GÖZİTOK

Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan EKİNCİ

İÇİNDEKİLER

TURGUT UYAR'IN *DÜNYANIN EN GÜZEL ARABİSTANI*'NDAKİ
ŞİİRLERİNDE UYGARLIK VE DOĞA KARŞITLIĞI

THE CONTRADICTION BETWEEN CIVILIZATION AND NATURE IN
TURGUT UYAR'S POEMS IN HIS *DÜNYANIN EN GÜZEL ARABİSTANI*

MURAT KACIROĞLU

1-23

URFÎ-İ ŞİRÂZÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE
EDEBİYATIMIZA YANSIMALARI

URFÎ-İ SHÎRÂZÎ'S LIFE, WORKS, LITERARY PERSONALITY AND
REFLECTIONS ON OUR LITERATURE

MEHMET AKİF GÖZİTOK

25-56

İSPİR ÇATAKKAYA KÖYÜ EVLİLİK VE ÖLÜM GEÇİŞ DÖNEMLERİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME

ISPIR ÇATAKKAYA VILLAGE AN INVESTIGATION ON MARRIAGE
AND DEATH TRANSITION PERIOD

YUSUF ZİYA SÜMBÜLLÜ

57-92

HALİT ZİYA UŞAKLIGİL'İN ROMANLARINDA FİZYOLOJİ-PSİKOLOJİ
İLİŞKİSİ

THE PHYSIOLOGY-PSYCHOLOGY RELATION IN HALİT
ZİYA UŞAKLIGİL'S NOVELS

YASEMİN MUMCU

93-111

ŞEKİ ESKİ HÂKİMİ SELİM HAN'IN OSMANLI DEVLETİ'NE İLTİCASI
THE FORMER SHEKI EXECUTIVE SELIM KHAN'S SEEKING ASYLUM IN
THE OTTOMAN EMPIRE

QİYAS ŞÜKÜROV

113-129

CUMHURİYET DÖNEMİNDE OLTU'DA İDARİ TEŞKİLATLANMA
(1923-1950)

ADMINISTRATIVE ORGANIZATION IN THE REPUBLICAN
PERIOD IN OLTU (1923-1950)

AHMET KALKAN

131- 178

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN SPORCU KİMLİKLERİ
VE BAŞARI YÖNELİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ
STUDY ON THE RELATION BETWEEN THE SPORTS IDENTITIES AND
SUCCESS ORIENTATIONS OF STUDENTS IN SPORTS SCIENCES
FACULTY

HANDE BABA KAYA, SEVİNÇ NAMLI, GÖNÜL TEKKURŞUN DEMİR
179-196

OTANTİK LİDERLİK DAVRANIŞININ DUYGUSAL EMEK VE İŞTEN
AYRILMA NİYETİ İLE İLİŞKİSİ: ENERJİ SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ THE
RELATIONSHIP OF AUTHENTIC LEADERSHIP BEHAVIOR WITH
REGARD TO EMOTION AND INTENTION TO QUIT THE JOB: CASE OF
THE ENERGY SECTOR

ERDOĞAN KAYGIN, ALİ ÇAĞLAR GÜLLÜCE

YUNUS ZENGİN, DENİZ BAĞCIOĞLU

197-224

PAYDAŞ YAKLAŞIMININ YEREL ÖNLEME VE GÜVENLİK
PLANLARINA UYGULANMASI: TÜRKİYE'DE SİVİL GÖZETİMİN
GELİŞTİRİLMESİ ÖRNEĞİ

IMPLEMENTATION OF STAKEHOLDER APPROACH TO LOCAL
PREVENTION AND SECURITY PLANS: CASE OF IMPROVEMENT OF
CIVILIAN OVERSIGHT IN TURKEY

SEVCAN KILIÇ AKINCI

225-238

**TURGUT UYAR'IN DÜNYANIN EN GÜZEL ARABİSTANI'NDAKİ
ŞİİRLERİNDE UYGARLIK VE DOĞA KARŞITLIĞI**
THE CONTRADICTION BETWEEN CIVILIZATION AND NATURE IN
TURGUT UYAR'S POEMS IN HIS *DÜNYANIN EN GÜZEL ARABİSTANI*

MURAT KACIROĞLU

Prof. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
murat.kaciroglu@erzurum.edu.tr

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
III/7 (Özel Sayı), Aralık | December 2018, Erzurum
ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 20.12.2018
Kabul Tarihi | Accepted Date : 25.12.2018
Sayfa | Pages : 1-23
DOI- : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.89>

This article was checked by

 iThenticate®

TURGUT UYAR'IN DÜNYANIN EN GÜZEL ARABİSTANI'NDAKİ ŞİİRLERİNDE UYGARLIK VE DOĞA KARŞITLIĞI

Murat KACIROĞLU

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), C.III S.7, Aralık 2018, Sayfa: 1-23

ÖZET

Çağdaş Türk şiirinde modernist anlayışın temsilcilerinden biri olan Turgut Uyar, diğer İkinci Yeni şairleri gibi sembolik ve soyut bir şiir dili geliştirmiş ve bu dil üzerinden bireye/özneye ait bazı problemleri dile getirmiştir. Turgut Uyar'ın şiirlerinde anlattığı bu problemlerin başında modern bireyin yaşadığı psikolojik bunalımlar, modern pratiklerle şekillenen toplumsal hayat karşısındaki yalnızlık ve yabancılaşma duygusu gelmektedir. Bu duygulara karşılık bireyin doğaya ve doğal olana duyduğu özlemi "kendi" olabilmek ve "kendini" yeniden inşa süreci olarak ele alan şairin şiirlerinde bu bağlamda kuvvetli bir uygarlık-doğa karşıtlığı düşüncesi işlenmektedir. Modern pratiklerle şekillenen modern hayattan kaçan bireyin doğayla kurduğu/kuracağı ilişkiyi şiirinin başat konularından biri yapan Turgut Uyar bu yüzden şiirlerinde modernite eleştirisine de yer verir. Bu makalede Turgut Uyar'ın *Dünyanın En Güzel Arabistanı* adı altında topladığı şiirlerinde uygarlık-doğa karşıtlığının nasıl ele alındığı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Türk şiiri, İkinci Yeni, Turgut Uyar şiiri, uygarlık ve doğa karşıtlığı.

THE CONTRADICTION BETWEEN CIVILIZATION AND NATURE IN TURGUT UYAR'S POEMS IN HIS *DÜNYANIN EN GÜZEL ARABİSTANI*

ABSTRACT

Turgut Uyar, one of the representatives of the modernist understanding in contemporary Turkish poetry, developed a symbolic and abstract language of poetry like other poets writing in the İkinci Yeni ["The Second New"] and expressed some problems belonging to the individual/subject through this language. The psychological depression experienced by the modern individual, the loneliness in the face of the social life shaped by modern practices and the feelings of alienation are among the problems described in Turgut Uyar's poems. In response of these feelings, the poet handling a yearning for the nature and the natural as being "self" and the process of "self"-rebuilding in his poems deals with an idea of a strong contradiction between civilization and nature in this context. Turgut Uyar dealing with the relationship between the nature of the individual shaped with modern practices and escaping from modern life as one of the primary subjects of his poem gives wide coverage to criticism of modernity. In this paper, it will be focused on how the contradiction between civilization and nature was handled in the poems of Turgut Uyar, which were collected by him under the name of *Dünyanın En Güzel Arabistanı* ["The Most Beautiful Arabia in the World"].

Keywords: Contemporary Turkish poetry, İkinci Yeni ["The Second New"], Turgut Uyar's poem, the contradiction between civilization and nature.

Giriş

Sigmund Freud, *Bir Yanılsamanın Geleceği* adlı çalışmasında uygarlık kavramını insan yaşamının kendisini hayvansal durumun üzerine çıkararak ve vahşi yaratıkların yaşamından ayrılan tüm yönlerini anlamlandırmak için kullandığını belirtir.¹ *Uygarlığın Huzursuzluğu* adlı çalışmasında ise insanın yaşamını hayvanların yaşamından ayıran uygarlığı, insanları doğadan korumak ve insanlar arası ilişkileri düzenlemek gibi iki amaca hizmet eden eylem ve düzenlemelerin tümü olarak tanımlar.² Uygarlığın ilk sonucunun çok sayıda insanın birlikte yaşamaya başlaması olduğunu belirten Freud, birlikte yaşama alışkanlığının insanda bazı güdülerini bastırmayı gerekli kılan bir dönüşümü de başlattığını ifade eder.³ Birçok yazısında uygarlığın insanın başta cinsellik olmak üzere birtakım içgüdülerini bastırmaya zorlayan bir yaşam biçimi geliştirdiğini belirten Freud, insanların uygarlık içinde kendilerini mutlu hissetmekte zorluk çekmelerinin anlaşılır olduğunu ileri sürer.⁴ Bu bağlamda içgüdülerin bastırılması ve toplumsal hayatın kabul edebileceği duyumlara dönüştürülmesi, haz ilkesinin gerçeklik ilkesiyle yer değiştirmesi olarak görülür. Herbert Marcuse da Freud'un üzerine yaptığı çalışmasında, gerçeklik ilkesinin bir kurumlar sistemi içerisinde gerçekleştiğini ve böylesi bir sistem/topluluk içinde yetişen bireyin gerçeklik ilkesinin gerekliliklerini, kanunları ve düzeni öğrendiği şekilde öğrendiğini⁵ belirttikten sonra haz ilkesi ile gerçeklik ilkesinin yer değiştirmesinin insan türünün gelişiminde büyük izler bırakan travmatik bir olay olduğunu ifade eder⁶. Bu, insanın toplum veya toplumsallık adına içgüdülerini tatminden vazgeçişinin yarattığı travmadır. Uygarlığın son ve en gelişmiş hali olan modernite ise toplumsal, ekonomik ve siyasal pratikler eşliğinde insan ve doğa arasındaki ilişkinin kesin olarak koparıldığı bir düzenin inşasıyla şekillenen bir süreçtir.

Max Weber, Nietzsche'nin "dünyanın tatsızlaşması" olarak nitelediği modern çağı "büyünün bozulduğu"⁷ bir çağ olarak değerlendirir.⁸ Modern

¹ Sigmund Freud, *Bir Yanılsamanın Geleceği*, (çev. Aziz Yardımlı), İdea Yayınları, İstanbul 2000, s. 12.

² Sigmund Freud, *Uygarlığın Huzursuzluğu*, (çev. Haluk Barışcan), Metis Yayınları, İstanbul 2013, s. 48.

³ Sigmund Freud, *Uygarlığın Huzursuzluğu*, s. 59.

⁴ Sigmund Freud, *Uygarlığın Huzursuzluğu*, s. 72.

⁵ Herbert Marcuse, *Aşk ve Uygarlık*, (çev. Seçkin Çağan), May Yayınları, İstanbul 1968, s. 31.

⁶ Herbert Marcuse, *Aşk ve Uygarlık*, s. 31.

⁷ Max Weber, *Kapitalizmin Ruhu ve Protestan Ahlakı*, (çev. Zeynep Aruoba), Hil Yayınları İstanbul 1985, s. 23.

⁸ İshak Torun, "Kapitalizmin Zorunlu Şartı Protestan Ahlak", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.3, S. 2, Sivas 2002, s. 96

öncesi çağlarda insan kendini doğanın tabii bir unsuru olarak görmüştür; modernliğin yol açtığı “farklılaşma”nın⁹ yaşanmadığı bu devrede benliğin tasarımı aynı zamanda doğanın da tasarımı olarak algılanmıştır. Modern çağda insan bu birliğin parçalanmasıyla “yurtsuzlaşır”; gündelik olanla karşılaşan modern insanın deneyimlediği dünya, anlamca içi boşaltılmış, büyüğü bozulmuş dünyadır. Frisby’nin Lukacs’ın düşüncelerinden hareketle belirttiği gibi anlamın yokluğu, aşkın bir yurtsuzlaşmayı doğurmuştur. Böylece modern insan doğadan koparak yurtsuzluğun nesneleşmesiyle karşı karşıya kalmıştır.¹⁰ Yurtsuzluğun neden olduğu duygu ise yabancılaşmadır. Modernite kendinden önce olanı ötekileştirerek bu yabancılaşmayı yaratan zemini hazırlamıştır. Gelenek veya kutsal adına geçerli olan değerler zaman düzlemindeki bir uzaklaştırmayla başka bir zamanın içine hapsedilmiştir.¹¹ Doğa, gelenek veya kutsal ontolojileri açısından modern öncesi insanın kendini bir bütünlük içinde algılamasını sağlayan koşulların yapıcısı konumundadır. Modernite ile bu koşulların geçmişte kalışıyla kendini parçalanmış bir kimliğin içinde deneyimleyen insan, ister istemez bütünlük arzusunun peşinden gidecek, doğayla özdeş olduğu zamanı ortak bir ideal olarak arayacaktır. Bu arayış, modern insanın yaşadığı huzursuzlukların da kaynağıdır. Söz konusu huzursuzluğun modern düşüncenin doğuşundan itibaren izlediği radikallikle de kuvvetli ilişkisi vardır. Çünkü modernite düşüncesi, Adorno ve Horkheimer’in işaret ettiği gibi hem yıkımın hem de uygarlığın hattıdır. Bu hat, hızlı, kesintisiz bir yok etmenin ve yeniden yaratmanın hattıdır ve yok edilen her şey bir enkaz olarak insan bilincinin derinliklerinde yaşamaya devam edecektir. Uygarlığın -hayvansal ve bitkisel yaşam biçimleriyle- saf doğal varoluşu her zaman mutlak bir tehlike olarak gördüğünü savunan Adorno ve Horkheimer, öykünmeci, söylencesel, metafizik davranış biçimlerinin eski çağlara ait olduğunu varsayan modern uygarlığın, insan benliğinin o zamanlara dönerek tarifsiz zorluklarla uzaklaştırmayı başardığı ve bu nedenle dehşetle baktığı saf doğal yaşama geri dönmesinden korktuğunu belirtirler.¹² Buna karşılık saf doğal yaşama dönme arzusunun mutlak anlamda bastırılması asla imkân dâhilinde olmamıştır.

⁹ Hans van der Loo, **Modernleşmenin Paradoksları**, (çev. Kadir Canatan), İnsan Yayınları, İstanbul 2006, s. 85.

¹⁰ David Frisby, **Modernlik Fragmanları**, (çev. Akın Terzi), Metis Yayınları, İstanbul 2012, s. 231.

¹¹ Peter Wagner, **Modernliğin Sosyolojisi**, (çev. Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2005, s. 83.

¹² Theodor W. Adorno-Max Horkheimer, **Aydınlanmanın Diyalektiği**, (çev. Nihat Ülner-Elif Öztarhan Karadoğan), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2014, s. 53.

Uygarlık süreciyle parçalanmış insan bilincinin akılcılık ve düzen adına feragat ettiği saf doğal yaşam arzusu, İkinci Yeni şairlerinden Turgut Uyar'ın şiirlerinin başat izleklerinden birisidir. Şairin özellikle *Dünyanın En Güzel Arabistanı* adını taşıyan şiir kitabıyla uygarlığın ve modernite pratiklerinin yarattığı koşullardan bunalan bireyin yaşadığı huzursuzlukları anlatmaya çalıştığı görülmektedir. Bireyin saf doğal yaşama dönme istediğini çeşitli simgeler üzerinden anlatan Turgut Uyar, modern kent yaşamı, iş hayatı, toplumsal kurallar, ahlâk ve yasa ilkeleri karşısında sıkışan bireyin kurtuluşu olarak saf doğal yaşamı görmekte ve şiirlerinde onu kutsamaktadır. Behçet Necatigil ile ilgili bir yazısında "büyük şehir yaşantısı"nın küçümsenemeyecek bir problem olduğunu belirten Turgut Uyar, "henüz alışmadığımız, birtakım gereklerine uymadığımız, tadına varamadığımız, belki de bazı yoksunluklarına katlanamadığımız"¹³ kent yaşantısının yarattığı huzursuzluklardan bahseder. Uygarlığın yaşama üslubunu değiştirmek anlamına geldiğini düşünen şair, bu durumun bir yaşama problemi doğurduğunu ve bu problemin bireyin sıkıntılarının kaynağı hâline geldiğini düşünür. Buna karşılık "yaşamasını gürültüye ısmarlanmışa getirmek istemeyen, istemeyen değil bunu bir iç zorlaması, bir ölüm kalım meselesi hâlinde duyan bir kişi için ya bu yaşamaya direnmek ya öykünmek ya da bu yaşamayı kendi gerçeklerine göre halletmesi" gerekmektedir¹⁴. Uyar'ın uygarlığın dayattığı yaşama biçimlerine uyup uymamayı bir ölüm kalım meselesi olarak görmesi, uygarlığa duyulan tepkinin ve başkaldırının bir ifadesidir. Uygarlığın ve onun en gelişmiş biçimi olan modernliğin bastıracağı bireysel duygu ve içgüdülerin tatmini için doğadaki saf hâle dönüş arzusu, Uyar'ın şiirlerinde bir tepki ve başkaldırımı da beraberinde getirmektedir.

1. Sınırları Aşmanın veya İçgüdülerin Mekânı Olarak Doğa

Uygarlık-doğa karşıtlığı, uygarlığın neden olduğu bunalım ve sıkıntılar, Uyar'ın *Dünyanın En Güzel Arabistanı*'nda yer alan birçok şiire yansımıştır. Modern koşullara karşı doğanın saf özgürlüğüne ve içgüdülerin serbestçe tatmin edildiği masalımsı evrenlere duyduğu özlemi anlatan şair, bu şiirlerinde modernist şiirin dil ve şekil imkânlarını sonuna kadar kullanır. Taşradan kente göç eden bireyin bunalımlarını anlatan şair, kitabı oluşturan birçok şiirde farklı imgelerle doğaya dönüş arzusunu dile getirir. Bu şiirler içerisinde uygarlık-doğa karşıtlığını en bariz şekilde ele alan şiir, *Geyikli Gece* adlı şiirdir. Bu şiirde bireyin daha doğrusu dramatik öznenin "kent/uygarlık" ve "doğa" arasındaki tercihini ve bu tercihe yön veren psikolojik durumunu anlatan şair, modern insanın

¹³ Turgut Uyar, "Eski Toprak'tan Notlar", *Korkulu Uсталık*, (yay. haz. Alaattin Karaca), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014, s. 59.

¹⁴ Turgut Uyar, *Korkulu Uсталık*, s. 59.

yaşadığı huzursuzluklardan ancak doğanın saflığına veya insanın kendini doğanın bir tasarımı olarak gördüğü zamanlara dönmekle kurtulacağına işaret eder. Bu şiirlerde ortak bazı imgeler üzerine kurgulanmış bir duyuş biçimini anlatisallık zemininde ele alan Uyar'ın "geyikli gece", "cambaz" ve "abluka" imgelerine yüklediği anlamlarla modern dünya-doğa, insan-toplum ve kent-insan ilişkilerini ve bu ilişkilere yön veren çatışma ve zıtlıkları anlatarak bütüncül bir modernite eleştirisine giriştiğini söylemek gerekir. Bu bağlamda kitaptaki ilk şiir olan *Geyikli Gece*, modern kente karşı dramatik anlatıcının¹⁵ geliştirdiği tepkileri içermesi bakımından dikkat çekicidir. Mehmet Kaplan, bu şiirde modern kentin insanları ezdiği ve içgüdülerin tatminine engel olduğu fikrinin işlendiğini, "geyikli gece"nin bir sembol olarak modern kente karşı bireyin huzur bulacağı doğanın karşılığı olduğunu söyler.¹⁶ Modern olanın doğa ve insan arasına büyük bir mesafe koyarak onu gerçek benliğinden koparışı üzerinde durulan *Geyikli Gece*, doğal olanla modern olan arasındaki temel sorunu ele alarak daha evrensel bir soruna da temas eder. Freud'a göre insanı doğal ortamdan uzaklaştırarak onun içgüdülerini kontrol altına alma çabası olan uygarlık, insana bir arada yaşamak ve bir topluma katılmak için özgürlüklerinden feragat etme zorunluluğunu dayatmıştır. İçgüdülerin tatmini veya dışa vurumu, insanın özgürlük arzusunun yansımaları olarak modern dünyada kanunlar ve disipline edici kurumlar tarafından bastırılmıştır. Ancak bir talep olarak özgürlük arzusu, modern olana karşı bir düşmanlık veya tepki geliştirir.¹⁷ Modern kent, "halbuki korkulacak hiçbir şey yoktu ortalıkta/Her şey naylondandı o kadar" (Büyük Saat, s.113)¹⁸ mısralarında belirtildiği üzere yapay bir mekândır. Bu yapaylık somut mekânlara değil, kentli insanın kendisiyle ve çevresiyle olan ilişkilerine ait bir durumdur. Kent; insanın içgüdülerini ve doğal davranışlarını sergilemesine izin vermeyen ve böylece kendilik bilincinin gelişmesini engelleyen, insanı yapay davranmak zorunda bırakan bir ortamdır. Bu ortama şeklini veren düzen, iktidar ve disiplin, "Ama geyikli geceyi bulmadan önce/Hepimiz çocuklar gibi korkuyorduk" (Büyük Saat, s. 113) mısralarına yansıyan korkunun sebebidir. Bu korkudan kurtulmanın yolu ise "geyikli gece"yi keşfetmektir. Bireyin içgüdü ve isteklerinin dizginlenmediği doğaya ve kendi

¹⁵ Turgut Uyar'ın Arz-ı Hâl ve Türkiyem'deki şiirlerinde lirik anlatıcı/özne/ben Dünyanın En Güzel Arabistanı ile birlikte yerini dramatik anlatıcıya bırakmıştır. (bknz. Fırat Caner, **Turgut Uyar'ın Huzursuzluğu**)

¹⁶ Mehmet Kaplan, **Şiir Tahlilleri 2-Cumhuriyet Devri Türk Şiiri**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s. 272.

¹⁷ Sigmund Freud, **Uygarlığın Huzursuzluğu**, s.54.

¹⁸ Bu makalede Turgut Uyar'ın şiirlerinden yapılan alıntıların kaynağı metin içinde gösterilecektir. Alıntılar şu kaynaktan yapılmıştır: Turgut Uyar, **Büyük Saat-Bütün Şiirleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014.

doğal gerçekliğine dönme arzusu, şiirde “geyik” imgesi üzerinden aktarılır. Bu imge masal veya efsanelerdeki aşk arzusu ile dolu genç kızların ve erkeklerin de karşılığıdır.¹⁹ Mekânsal bir tasarım olarak “geyikli gece” doğayı ve doğal olanı; dolaylı açıdan ise kendi karşıtı olan modern kenti işaret eder. Bu anlamda *Geyikli Gece* içerisi ve dışarısi olan bir tür soyut mekândır. Bu içsel ve dışsal zıtlık, modern kentin göstergeleri olan para, bilim ve teknoloji ile doğallığın göstergeleri olan aşk, içki ve kadın-cinsellik imgeleri arasındaki çatışmadan kaynaklanır.²⁰ *Geyikli Gece*'nin dışında yani modern kentte, “güneşin asfalt sonlarında” battığı, fabrika “glâdyatörler”inin ve “dişliler”in altında ezilen ve “borçlar”ın, “kefiller”in ve “bono”ların (Büyük Saat, s. 113-315) sıkıntısıyla boğuşan insan, ancak *geyikli gece*'ye, yani kendi içine veya herhangi bir sınırlamanın olmadığı doğallığına dönmekle kurtulabilir. Bu doğallık, içgüdülerin sınırsızca tatmin edildiği, herhangi bir disipline edici kurumun olmadığı ve modernitenin yok etmekle övündüğü ilkelik hâlidir. İnsan benliğinin derinlerinde yatan bu ilkelik, ne kadar uygarlaşmış olursa olsun modern insanın içinde yaşadığı karanlık tarafıdır. “*Neonların ve teoriler*”in (Büyük Saat, s. 314) aydınlatamadığı bu karanlığın/gecenin içinde aşk, cinsellik, içki, kendinden geçme ve umut vardır ve insan bu karanlığın içinde özgürce yaşayabilir. Bu özgürlüğün anlamı ise, “*ister istemez aşkları hatırlatır/eskiden güzel kadınlar ve aşklar olmuş/Şimdi de var biliyorum/bir seviniyorum düşündükçe bilseniz/dağlarda geyikli gecelerin en güzeli/Hiçbir şey umurumda değil diyorum/Aşkta ve umuttan başka/Bir anda üç kadeh ve üç yeni şarkı/Belleğimde tüylü tüylü geyikli gece duruyor*” (Büyük Saat, s. 114) mısralarında kendini gösteren aşk, umut ve cinselliktir. Kentlerde fabrikaların, bankaların ve işyerlerinin çizdiği sınırlar içinde nefes alma imkânı bulamayan insanın *geyikli gece*'ye kaçma arzusu, tembellik duygusunun da yansımalarını içinde barındırır. Bu duyguyu ifade eden şu mısralarda tembellik ve aylaklık modern kente karşı bir tepkinin ve itirazın izleri vardır: “[H]üzünümüzü büyük şeylerden sanırsanız yanılırsınız/Örneğin üç bardak şarap içsek kurtulurduk/Yahut bir adam bıçaklasak/Yahut sokaklara tükürsek/Ama en iyisi çeker giderdik/Gider geyikli gecede uyurduk” (Büyük Saat, s. 115). Paul Lafargue'ün da tavsiye ettiği gibi modernitenin vadettiği “İnsan Hakları”ndan daha insancıl olan “tembellik hakkı” aynı zamanda insanın içgüdülerine dönmesi anlamına da gelir.²¹

¹⁹ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri 2*, s. 272.

²⁰ Firat Caner, *Turgut Uyar'ın Huzursuzluğu*, (yayımlanmamış doktora tezi), Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 150.

²¹ Paul Lafargue, *Tembellik Hakkı*, (çev. Vedan Günyol), Telos Yayınları, İstanbul 1996, s. 34.

Denize Gidip Dönen Mavilerin Bire İndirgenen Üçlüğü adını taşıyan şiirde ise uygarlığın “düzen” olarak sistematize ettiği iktidarına karşı göçebeliğin ve yersizyurtsuzluğun bir arzu olarak kendini gösterdiği görülür. Öznenin yaşadığı “düzen”e karşı duyduğu tepki, bir tasarım olarak doğanın zihnî tasavvuruyla görünür kılınmıştır. Bu tasavvuru üreten bilincin uygarlıktan duyduğu rahatsızlık, “[B]en üç yer tasarlamıştım üçü de sana bana uygun” (Büyük Saat, s. 131) mısraında vurgulanan “tasarı”da da açıkça gösterir. Şiirin öznesi dönmek istediği doğaya “sen” zamiri ile temsil edilen kadın’ı da alarak gitmek ister ve burada da *Geyikli Gece* şiirindeki duyuya benzer bir şekilde doğa-kadın birlikteliği üzerinden doğa-içgüdü ilişkisi kurulur.

Göge Bakma Durağı adlı şiirde de özne modern hayatın neden olduğu baskılardan kurtulmak için farklı bir dünya tasarlar. “Gök” imgesi üzerinden tasarlanan bu dünya doğayı işaret eder. Mehmet Kaplan da bu şiirin bir “kaçış” şiir olduğunu ve şiirdeki öznenin yeryüzünden, şehirlerden, insanlardan kaçıp kadına ve aşka sığınmak istediğini belirtir.²² Kadın-doğa ve içgüdülerin oluşturduğu birlik şiirin anlam örüntüsünü oluşturur. Bu örüntü Hüseyin Cöntürk’ün de vurguladığı gibi yaşanan gerçekliği aşan ve kendine özgü özellikleri olan “büyük bir dünya”ya²³ girişin ifadesidir. Bu bağlamda Turgut Uyar’ın girmek istediği bu yeni dünya doğanın şairin zihnindeki tasarımıdır.

Göge Bakma Durağı bu tasarımı, zamansal ve mekânsal biraradalık içinde ve eş-süremlî bir biçimde deneyimlenen kent/uygarlık-doğa algılarının eşliğinde sunar. Şiirde “ben” ve “sen” zamirleriyle temsil edilen özneler eş-süremlî bir biçimde iki farklı gerçekliği deneyimlerler ve modern kent-doğa arasındaki gerilimin neden olduğu huzursuzluktan kurtulmak isterler. Uygarlığın rahatsız ediciliği kaçamak ışıklar ve şeker kamışları imgeleri üzerinden verilir ki uygarlık öncesi ve sonrasını vurgulayan bu imgeler, hem sanayi hem de tarım toplumlarını vurgulayacak biçimde kullanılmıştır. “İkimiz birden sevinebiliriz göge bakalım/Şu kaçamak ışıklardan şu şeker kamışlarından/Bebe dişlerinden güneşlerden yaban otlarından/Durmadan harcadığım şu gözlerimi al kurtar” (Büyük Saat, s. 135) mısralarında insanlığın ilkel/doğal olandan uygar olana doğru gelişen macerasının şiirdeki özne tarafından olumsuz bir algıyla kavrandığı görülür. Işık sanayii toplumlarının şeker kamışı ise tarım toplumlarının metaforu olarak düşünülebilir. *Göge bakmak* eylemi uygarlığın sınırladığı içgüdülerin rahatça yaşanacağı bir dünyaya geçişin sağlayıcısıdır. Bu anlamda “[F]alanca durağa şimdi geliriz göge bakalım/İnece var deriz otobüs durur ineriz” (Büyük Saat, s.

²² Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri 2*, s. 270

²³ Hüseyin Cöntürk, *Çağının Eleştirisi- Birinci Kitap*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s. 207.

135) mısralarında geçen *otobüs* imgesi dikkat çekicidir. Bir nesne olarak otobüs, modern kentin hızını simgeler. *Otobüsten inmek* ise bu hıza karşı öznenin arzuladığı yavaşlığı/yavaşlamayı işaret eder. Böylece uygarlık/doğa zıtlığı hızluluk ve yavaşlık eylemleri üzerinden de vurgulanmış olur; çünkü uygarlaşmış toplumların gündelik yaşamlarının en belirgin karakteri hızdır. Georg Simmel göre modern kentlerdeki toplumsal hayatın hızı ve çeşitliliği, insanı duygularına göre değil de zihnine/bilincine göre hareket eden bir varlık durumuna getirdiğini söyler.²⁴ Zihin-bilinç ve akılla hareket ederek kentin hızına ayak uydurmak durumunda olan insan, doğanın duygularla/içgüdülerle hareket eden yavaşlığına özlem duyar. Turgut Uyar'da bu özlemin bir çeşit kendini ve kendiyi beraber varolan evreni yeniden yaratma deneyimine doğru ilerlediğini söyleyebiliriz. Bu deneyim açısından *Geyikli Gece* ve *Göge Bakma Durağı* adlarını taşıyan şiirler *gece/karanlık* imgesi üzerinden aynı duyusun ifade edildiği iki şiirdir. “*Bu karanlık böyle iyi aferin Tanrıya/Herkes uyusun iyi oluyor hoşlanıyorum*” (Büyük Saat 135) mısralarında doğrudan kendini gösteren bu duyuş biçiminde *gece* imgesi, *kadın* imgesiyle birleşir. *Gece/karanlık* imgeleri *Dünyanın En Güzel Arabistanı*'nda Hüseyin Cöntürk'ün de dikkati çektiği gibi aşk ve şehvetin dünyası olarak kurgulanmıştır. Cöntürk'ün “aşkî karanlık” olarak adlandırdığı bu kurgu, “mutlu semboller”²⁵ olarak cinsellik arzusunun görünümleridir ve doğanın sağladığı bir imkân olarak düşünülür.

Dünyanın En Güzel Arabistanı'ndaki birçok şiirde söz konusu cinsellik arzusunun özgürce yaşanması ancak doğanın/doğal olanın sağladığı bir imkân olarak sunulur. Bu duyuşa anlatıcısı Akçaburgazlı Yekta olan parçalarda yoğun bir şekilde yer veren Turgut Uyar, bu parçalarda aşkın yerine cinsel konulara yer verir ve insanı daha çok cinsel öz ile izah etmeye²⁶ çalışır. Şairin cinsel duygular ve doğa arasında kurduğu ilişki, insanın özünü bulma sürecinin yeni bir yorumu olarak düşünülebilir. 1965 yılında *Dost* dergisinde yapılan bir söyleşisinde Uyar, *Dünyanın En Güzel Arabistanı*'nda cinsel ilişki gibi görünen meseleleri şiire koymak isteyişini, aşkı basbayağı bir saflıkla ve bütün ilintileriyle söyleyerek insanı tabiattaki yerine indirgemek için yaptığını belirtir. İnsanın kurtuluşunun doğal bir hayat içerisinde mümkün olduğunu ve söz konusu kitapta yer alan şiirlerdeki cinsel duygunun bir zampara duygusu

²⁴ Georg Simmel, “Metropol ve Tinsel Hayat”, *Modern Kültürde Çatışma*, (çev. Tanıl Bora vd), İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 84.

²⁵ Hüseyin Cöntürk, *Çağının Eleştirisi- Birinci Kitap*, s. 231.

²⁶ Orhan Koçak, *Bahisleri Yükseltmek-Turgut Uyar'ın Şiirinde Kendini Yaratma Deneyimi*, Metis Yayınları, İstanbul 2009, s. 69.

olmadığını vurgular.²⁷ Uygarlığın soyut-somut ürünleri olan din, ahlâk, yasa toplum, evlilik ve kent olgularına yönelik eleştiriler yer aldığı ve merkezinde Akçaburgazlı Yekta olduğu bu anlatsal şiirlerde, bilinen kurgusal özelliklerin dışında bir anlatım söz konusudur. Birbirleriyle ilişkisi olmayan veya varsa bile son derece kapalı, parçalı anlatıların kurgulandığı²⁸ bu şiirlerdeki eleştiriler de çeşitli imgeler üzerinden örtük biçimde dile getirilir.

Akçaburgazlı Yekta'nın Mahkeme Kararını Aldığında Söylediği Mezmurdur adlı şiirde Yekta-Sinan ve Gülbeyaz arasındaki ilişkiler anlatılır. Şiirin adından da anlaşılacağı üzere yasaklanmış bir eylemden ötürü bireyin/Yekta'nın yargılanması söz konusudur. Bu yargılanmaya sebep olan öykü üçlü bir ilişki üzerine kurgulanmıştır. Sinan ve Gülbeyaz çiftinin aile dostu olan Yekta, misafir olarak geldiği evde Gülbeyaz ile birlikte olur. Bunun üzerine ikisi de kendini suçlu hisseder ve bu birlikteliğin yaşanmasından mutsuzluk duyarlar. Yekta, suçluluk hissine rağmen Gülbeyaz'ı elde etmek ister ve Sinan'a işledikleri suçu itiraf eder. Aradan çekileceğini umduğu Sinan, Gülbeyaz'la Yekta'nın cezalandırılması için mahkemeye başvurur. Yargılama sonunda ikisi de cezalandırılır.

Basit bir öykü üzerine kurgulanan anlatıda Yekta'nın bilincinden ve bakış açısından insanî ilişkilere yön veren normların dışına çıkmak ve içgüdülerini sınırsızca yaşamak isteyen bir duyusun izlerini görmek mümkündür. Bu duyusu ortaya çıkararak ve onu besleyen duygu doğrudan bir eksiliği giderme çabası olarak da düşünülebilir ki bu çaba, Yekta'nın eyleminin nedenlerini açıklayacak niteliktedir.

"Onunla. Gülbeyaz'la bakışır ısınırık./Sonra yanılğan insanlığım başladı./Birinde üç gece dört gündüz orada, evde kaldım./Üç gece dört gündüz Sinan'ın yatağında kaldım./Gülbeyaz'la Allahın emri olduk./Ne o beni kandırmıştı,/Ne ben onu baştan çıkarmıştım. İkimiz de bildiklerimizin ötesine, bulduklarımızın üstüne çıkmak istemiştik. Bir noksanlığı vardı sanıyorduk bütün olanların belki. Ama aslında bütünlüklerimize bahaneydik." (Büyük Saat, s.138)

Yukarıda alıntılanan bölümde bir eksiklik ve onu tamamlama durumunu açıkça ifade eden Yekta'nın bu tavrında *yanılğan insanlığı* önemli bir oynamıştır. Öncelikle "yanılğan insanlık" kavramsal bir gerçekliği ifade edecek bir biçimde kullanılmıştır. Buna göre "yanılğanlık" insanın uygarlık öncesi davranış biçimlerini işaret eden içgüdüsellik bağlamında kullanılmış olabilir; çünkü

²⁷ Turgut Uyar, *Korkulu Uсталık*, (yay. haz. Alaaddin Karaca), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014, s. 461.

²⁸ Mehmet Sümer, *Büyük Saat'in Vuruşu-Turgut Uyar'ın Şiirlerinde Anlatsallık*, Hece Yayınları, Ankara 2015, s. 137.

yanılğanlık bir boyutuyla uygar aklın veya araçsal aklın çizdiği sınırlarla belirlenen toplum, yasa ve ahlâk ilkelerinin dışında kalan veya bunlara bağlı olmayan davranış biçimlerini temsil eder. Gülbeyaz'la ilişkisini insan doğasının bu yönüne bağlayan Yekta'nın bu durumu, kendini yeniden keşfetmesidir. Gülbeyaz'la yaşadığı ilişkiyi "bir eksikliğin tamamlanması" olarak fark edışıyle bu keşif gerçekleşmiş olur; ancak bu keşif belirsizdir. "İyice seçemiyorduk ama, anlıyorduk. Uzun yaz gecelerinin durgunluğunu, geniş yapraklarının salıntısı ile tamamlayan gizli bitkiler gibiydik." (Büyük Saat, s. 140) Diğer taraftan bu keşif sonucunda kendinde bulduğu şey, Tanrı'nın ona kattığı şeydir. Bu, içgüdülerle hareket eden hayvansı bir cinselliktir ve insanın evrensel tarafı olarak varlığını hep devam ettirecektir: "Ben o zaman, Tanrının benim yapıma kattığı tatların, bende durmakta olduğunu, daha ötelere kadar da durmakta süregideceğini fark ettim." (Büyük Saat, s. 140)

Yanılganlık, özellikle Yekta için "bildiklerinin" ve "bulduklarının" "ötesine" geçmenin yolunu açmıştır. Bu durumu fark ettiren şey ise "noksanlık/eksiklik" duygusudur. Orhan Koçak, Turgut Uyar'ın *Dünyanın En Güzel Arabistanı*'ndaki şiirlerinin temel düşünsel geriliminin "eksiklik" ve dolayısıyla "tamamlanma" duygusundan beslendiğini; bu ikiliğin bir "taşkınlık" belirten genel bir özgürleşme yani kendi kendini yeniden yaratma tasarısının içinde eriyip bulanıklaştığını belirtir.²⁹ Bu tasarı, *Bir Kantar Memuru İçin İncil* adlı şiirde aynı anlama gelecek bir içgüdü'nün yansımaları olarak kullanılmıştır. Yekta'nın geriye dönüşle anlattığı bu alt öyküde, Hümeysra ile evlenmesine ve sonrasında eşinin kız kardeşi Azra'ya beslediği duygulara yer verilir. Yekta'nın evliliği yasa ve toplum tarafından onaylanmış bir evliliktir. "Başgöz olduk çatı kurduk Tanrı tanık oldu/Ekmeğimiz vardı/Yatağımız kararlıydı hep öyle kaldı/-Sürek avında ürkek ince dört ayaklılar sürer gibi onda kendini yenecek dizüstü aşka getirecek kendinde bulup deli deli bir yerlerine gizlediği bir duyguyu kovalıyordum" (Büyük Saat, s. 146) Şiirin alt bölümünde geçen bu parçada uygarlığın izin verdiği kadın-erkek ilişkisinin evlilik bağlamında yarattığı tekdüzelikten kaynaklanan eksikliğin yansımaları görülür. Yekta'nın bu tepkisi, Foucault'nun burjuvazi toplumunda karı-kocadan oluşan ailenin cinselliğe el koyması³⁰ olarak yorumladığı ve bir kapatılma olarak değerlendirdiği tepki ile aynı düzlemde. Yekta'nın toplum tarafından onaylanmış evliliğinde eksikliğini gördüğü ilkel cinsellik veya rastlantısal ilkel cinsellik arzusunun uyanması, "korkak geyik yavrusu"

²⁹ Orhan Koçak, *Bahisleri Yükseltmek-Turgut Uyar'ın Şiirinde Kendini Yaratma Deneyimi*, s. 75.

³⁰ Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, (Hülya Uğur Tanrıöver), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013, s.11.

imgesiyle betimlenen Azra'da belirginlik kazanır. "Sürek avı" ile vurgulanan ilkel cinsellik, tam olarak bu imgede anlam bulur. İlkel rastlantısal cinselliğin insanın ilkel/doğal dönemlerinde yaşanan bir tür "cennet yaşamı" olduğunu belirten Wilhelm Reich, uygar insanın bu ilkel/ilksel döneme dönme özlemi çektiğini belirtir.³¹ Yekta'nın "kararlı yatağı"ndan sıkılması ve ilkel olana özlem duyması bu bağlamda değerlendirilebilir ki karısı Hümeýra'da "kovaladığı" fakat bulamadığı şeyi, Azra'da bulacağını düşünür. İnsanın doğadan ayrılmadığı uygarlık öncesi zamanlara duyduğu özlem, biçimlenmiş uygar toplumlarda bilinçaltına atılmış bir fantezi olarak varlığını korumaktadır. Nitekim Yekta, hayatını uygarlığın çizdiği sınırlar içinde geçirmeye çabalamasına rağmen "[N]e yapsam aklıma kediler geliyordu" (Büyük Saat, s. 146) mısraındaki "kediler" imgesi ile işaretlenen ilkel cinsellik fantazisine/içgüdüüne mağlup olmaktan kurtulamaz.

Bir Kantar Memuru İçin İncil'in alt bölümlerinde Yekta'nın geçmişi ve atalarının Akçaburgaz'a yerleşmeleriyle ilgili anekdotlar anlatılırken şehir yaşamının verdiği sıkıntılardan kurtulmanın mekânı olarak *Arabistan* imgesi ön plâna çıkar. Uygarlığa ait bir gerçeklikten hayal edilen başka bir gerçeklik biçimine geçmek isteyen Yekta için bu geçiş, ışık-karanlık zıtlığıyla anlam kazanmaktadır. Uygarlığın yarattığı somut gerçeklik, şiirde "ışık" imgesiyle verilir. "*Lâmbamı üflüyorum bir bardak su içiyorum*" (Büyük Saat, s. 146) mısraının alt metninde ifadesini bulan "karanlık", Yekta'nın iç dünyasına ait duyguların anlatılmasına uygun bir atmosfer yaratmaktadır. Bunun öncesinde Yekta, "[Ö]nce varken sonra gömdüğümüz/Önünde gerilediğimiz/Unuttuğumuz utandığımız/ama bırakmadığımız/Ama bırakmadığımız/Bu yumuşaklığım sanki defineler içinde/Sanki gömülü sandıklarda kararıyorum/Korkunç bir orman uğultusu içinde boğuluyorum ağaçlar-sular bakmadığım yerlerde çiçekler" (Büyük Saat, s. 151) mısralarında ifadesini bulan bir ruh haline sahiptir. Bu ruh halinin sebebi, içgüdülere serbest kılan doğanın eksikliğidir ki bu eksiklik aynı zamanda özlemi yaratan şeydir. "Lâmba üflendikten" sonra karanlığın sunduğu görünür olmaktan kurtulma avantajı sayesinde Yekta, başka bir düzleme geçer; cinselliğin serbestçe yaşandığı bu doğal düzlem ise alt metni oluşturur.

Lâmbayı üfledikten sonra serbest çağrışımlarla Yekta'nın zihnine dolan görüntülerden, insanlardan ve tablolardan oluşan alt metindeki imgeler, ikelliğe ve doğal olana ait anlamlar taşırlar. "*Birden o en uzak çin bahçeleri yalnız bahçeleri/Yerlerini bulup yerleştiriyorum yaşamamda/Kararsız insanlığım şam keroanları Arşidük Franz'ın/oniki bölüm sarayında akşamüstü çayları/Neden aklıma*

³¹ Wilhelm Reich, *Cinsel Ahlâkın Boy Göstermesi*, (çev. Bertan Onaran), Payel Yayınları, İstanbul 1995, s. 45.

vuruyor anlamıyorum neleri var bende/Keskin ayışıklarında titrek düşümler/Durup aklıma geliyor benim bir teyzem varmış bir/adam almış onu Arabistana götürmüş/- Adamlar kadınları alıp Arabistana götürürlerdi/Dünyanın en güzel Arabistanına” (Büyük Saat, s. 152) mısralarında ifadesini bulan duygunun yaşanılan gerçeklikten başka bir gerçekliğe geçişle ilgili olduğu görülür. Yekta'nın belleğinde teyzesinin evlendikten sonra Arabistan'a gitmesiyle ilgili tablonun yarattığı çağrışım, uygarlıktan uzak olma arzusunun sembolü olarak yorumlanabilir. Burada “Arabistan” imgesinin işaret ettiği anlamın ilkel ve doğallıkla yoğun bir ilişkisinin olduğu da söylenebilir. İmgesel açıdan uzaklığı ifade eden “Arabistan”, örtük bir şekilde ikelliğin ve doğal olanın mekânıdır. Bu açıdan “dünyanın en güzel Arabistanı”, bir söylemin ifadesidir; uygarlığın uzağında yer alan ve insanın ancak burada mutlu olabileceği ilkel ve doğal bir dünyanın söylemidir. Aynı alt metinde Yekta'nın kendini ve benliğini yeniden yaratma çabasının bir yansıması veya nedeni olarak göreceğimiz “*açın bütün defterlerimi/kitaplarımı”* ifadesi, içinde sakladığı arzuların onu insan yapan özelliğine bir işarettir. “*Açılması gereken defterler/kitaplar”* Yekta'nın iç dünyası belki bilinçaltındaki fantezileriyle örülen gerçek kişiliğidir. Bu gerçek kişilik, ilkel ve doğanın sunduğu özgürlükle örülmüş bir kişiliktir. Yekta'nın bundan kurtulması imkânsızdır ve onun uygarlık-doğa arasında gerilmiş bilincini sürekli tehdit eder bir vaziyettedir. “*Duyuyorum beni büyüler bağlıyor yarasa kuşları beni/Açın bütün defterlerimi bütün kitaplarımı bir şaşarsınız/Aşk anlıyorum kadınlarda buğulu buğulu denizler/Yalınkatlığı kolaylığı açın kitaplarımı”* (Büyük Saat, s. 152). Yekta'nın içinden geçen bu düşüncelerin ulaşmaya çalıştığı yer, kadınlarda “*buğulu buğulu denizler”* olarak gördüğü cinsellik duygusudur. Bu duygunun “Arabistan” imgesi üzerinden kazandığı anlam, söz konusu alt metnin devamında kayıtsız bir kadın-erkek ilişkisi ve hayatın anlamını bu ilişkinin saflığında gören bir duyusu da işaret eder ki “*-Adamlar kadınları alıp Arabistana götürürlerdi balkonlu evlere koyarlardı gündüz işlerinde güçlerinde onların evlerde beklediğini düşünüp hızlanırlardı onları kucaklardı, çocuk yaptırırlardı onlara. Bunları bilince kolayca atıyorum sürgün kırallar gibi umurumda olmuyorlar”* (Büyük Saat, s. 153) mısralarında görüldüğü üzere Yekta'nın bildiği ve bu yüzden rahatlamasına sebep olan şeyin aslında kayıtsız şartsız bir cinsel özgürlük isteği olduğu görülebilir.

1. Tekinsiz Hayat ve Uygur İnsanın Halleri

Turgut Uyar'ın İkinci Yeni devresinden önce yayımladığı *Arz-ı Hal* ve *Türkiyem* adlı kitaplarındaki şiirlerinde modern insanın özgürlük arayışının lirik duygulanımlarını bulmak mümkündür. Bu iki kitapta modernitenin olumsuz etkilerine yönelik lirik ben'in duyguları anlatılmasına rağmen, modernist şiirin

özelliklerinden biri olan modernite olumsuzlamasının motivasyonu ile kurulmadıkları için bu şiirleri lirik ben'in duyguları olarak değerlendirmek gerekir.³² Yine de moderniteye karşı tepkilerin dile getirilmesi açısından önemsenmelidir. Bu bağlamda Arzı-ı Hal'deki *Yad* adlı şiir dikkat çekicidir. Şiir kuvvetli bir şimdi-geçmiş zıtlığı üzerine kuruludur. Şiirin lirik öznesi geçmişin kaybedilmiş değerlerine duyduğu arzuyu dile getirirken içinde bulunduğu zamana ve onun değerlerine yer vermez, ancak örtük biçimde huzursuzluğun kaynağının modern olanla modern olmayan arasındaki çelişkiden kaynaklandığını gösterir. "*Güzel günlerim vardı yağmurlarla ıslanan/Ve güzel gecelerim masallarla dopdolu./Her şey, her şey güzeldi, gözyaşı dünya, zaman,*" (Büyük Saat, s. 17) mısraları masal ve gerçeklik arasında bireyin yaşadığı trajedinin lirik sunumudur. Bu trajedinin temelinde şimdinin şartlarının geçmişin masalımsı dünyasıyla uyuşmaması yatar. Şimdinin şartlarını belirleyen şey "değişim" dir. Söz konusu değişim modernitenin getirdiği değişimdir. Bu değişim sürecini anlatan lirik ben'in bir masal âlemi olarak sunduğu geçmişin değerlerinin modernitenin sunduğu gerçekliğin sert ve katı yüzüyle karşılaşmasından doğan bir çatışma söz konusudur. "*Masallar*"ın büyüyle beraber yürüyen hayatın kaybedilişi "*Neş'elerim geride kaldı eski günlerde./Güzel günlerim vardı yağmurlarla ıslanan./ O doğduğum diyarda, o kuru ıssız yerde./Petrol değil masaldı lâmbalarında yanan/Neş'elerim geride kaldı eski günlerde...*" (Büyük Saat, s. 17) mısralarında kendini gösteren hüznün kaynağıdır.

Turgut Uyar, İkinci Yeni öncesi şiirlerini topladığı bir başka kitabı *Türkiyem'de* de değişen zamanın bireyin bilincinde neden olduğu gerilimi anlatmaya devam etmiştir. *Bahar Başlangıcında Düşünceler* adlı şiirde modern insanın toplumsal şartların değişimi karşısında duyduğu hüznün anlatılırken geçmiş ve şimdi masal-gerçeklik zıtlığı içinde ele alınır. "*Benim de kötü geçmedi çocukluğum/Geçen gün oturdum da düşündüm./Her gününde bir başka tad bulduğum./İstanbul'un bir kenar mahallesinde./Veya Eskişehir'de evimizdeyken./ Şöyle birkaç saat düşteyim sandım/Sanki rahat bir toprakmışım da, içime/Bir cemre düşmüş gibi ısındım.*" (Büyük Saat, s. 39) mısralarında bir "düş" olarak sunulan geçmişin güzellikleri karşısında dolaylı bir şekilde şimdinin neden olduğu bir huzursuzluk durumu söz konusudur. Başka bir deyişle modernitenin yarattığı değişim, olan ve olması gerekenin çatışması biçiminde verilmiştir. Aynı çatışma "*Turnam Seninle*" adlı şiirde de söz konusudur. Ancak bu şiirde modernitenin yarattığı değişim doğal olan ile doğal olmayanın çatışması şeklinde verilir. Şiire adını veren "telli turna" şiirin lirik öznesinin doğaya duyduğu özlemi yansıtan bir imge olarak düşünülmüştür. İnsanın doğaya dönme isteği yaşanan bir

³² Fırat Caner, *Turgut Uyar'ın Huzursuzluğu*, s. 56.

travmanın sonucu ortaya çıkan psikolojik bir huzursuzluğu işaret eder. Bu huzursuzluk modernite düşüncesinin insan ve doğa arasına koyduğu mesafeden kaynaklanır. Modern öncesi toplumlarda insan kendini doğanın bir parçası olarak algılamıştır. Buna karşılık modern toplumlardaki ileri düzeydeki evcilleştirme insanın doğal çevresinden kopması sonucunu doğurmuştur. İnsan ve doğa arasındaki uzaklaşma, insanın doğa üzerinde hâkimiyet kuracağı ve böylece özgürleşeceği yönündeki modern görüşü de doğurmuştur. Ancak yapay olarak yaratılan çevrede yaşamaya başlayan insanın doğal güçleri kontrol altına almakla özgürleşeceği görüşü varsayımdan öteye gidememiştir. Hans van der Loo ve Willem van Reijen'e göre doğa ve bedensel güçlerden bağımsızlaşma, teknolojik denetim sistemlerine, başkalarına ve özdenetime bağımlılığın artmasıyla ele yürümüştür ve doğanın denetimi insanın kendisini denetlemekten bağımsız görülemez.³³ Bu yüzden modern insanın doğanın ve içgüdülerinin hâkimiyetinden kurtulmuş gibi gözükmesi, özgürleştiği anlamına gelmez. Modern insanı huzursuzluğa iten şey ise gerçek anlamda özgür olduğu doğaya dönme arzusu ile yapaylık arasında yaşadığı gerilimdir. "Turnam Seninle" şiirindeki lirik öznenin duyumsadığı doğaya dönme arzusu bu bağlamda yorumlanabilir. Lirik özne Anadolu'nun tarihsel kentlerini, kasaba ve köylerini özgürlüğün simgesi olarak sunulan turna kuşunun eşliğinde dolaşmak ister ki bu durum bulunduğu ortamdan doğal ortama kaçma isteğinin sonucudur. "[A]man turnam telin teleğın olayım/Beni kaçır, beni götür bırakma./Kars olsun, Sivas olsun, Edirne olsun/Gözüm yok hiçbir şeyin yeşilinde, ağında/Beni taşı, bitin olayım, kölen olayım/Bir arpa tanesi gibi kursağında" (Büyük Saat, s. 43) mısraları doğala olana duyulan arzusunun aslında bir özgürlük arzusu olduğunu ortaya koyar.

Turgut Uyar *Dünyanın En Güzel Arabistanı*'nda "dengenin, ölümcül bir dikkatin, hedefe mihlanmış olmanın figürü"³⁴ olan bir "cambaz"ın anlatıcı olarak kullandığı *Tel Cambazının Rüzgârsız Aşklara Vardığını Anlatır Şiirdir*, *Tel Cambazının Kendi Başına Söylediği Şiirdir* ve *Tel Cambazının Tel Üstündeki Durumunu Anlatır Şiirdir* adlı şiirlerinde, modernite düşüncesi etrafında düzenlenen toplumla çatışma içinde olan modern bireyin kendi olma bilincinin aslında bir özgürlük sorunu olduğu fikrini dile getirir. Turgut Uyar bu şiirlerde yaşamı bir tele, insanı da bir tel cambazına benzeterek³⁵ anlatır. Dramatik anlatıcı olan *cambaz*, modern kent insanının yaşam karşısındaki tedirginliğini, korkularını ve kendi olmak/özgür yaşamak arzusunun temsilcisi olarak

³³ Hans van der Loo-Willem van Reijen, *Modernleşmenin Paradoksları*, s. 205.

³⁴ Orhan Koçak, *Bahisleri Yükseltmek*, s.80.

³⁵ Fırat Caner, *Turgut Uyar'ın Huzursuzluğu*, s. 169.

görülmedir. Bu temsilde cambazın kimliğinin belirsiz oluşu dikkat çekicidir. *Tel Cambazının Rüzgârsız Aşklara Vardığını Anlatır Şiirdir* başlıklı ilk şiirde cambazın kimliği üç defa tekrar edilen “*adı kimseye lâzım değil*” mısrayla verilir bu da şiirdeki öznenin modern kent karşısında huzursuzluk yaşayan herhangi bir kişi olabileceğine yapılan vurgudur. Bu bir nevi genellemedir ve modern hayat karşısında tedirgin olan evrensel bir ruh hâlini işaret eder. Bu ruh hâli saf doğal yaşamın vaat ettiği özgürlüğü arzulamaktadır. “*Neden insanların birbirini sevmesi gerektiğini/Bir gün saat üçte anlayacak/Saat üçte hepimizde gizli Tanrıyı/Bulup çıkaracak meydana/O zaman üç gemi İtalyaya kalkacak/Üç gemi Norveçe/Birisi pancar küspesi götüreceğiz/Öbürü bir aşk kaçırarak gümrüksüz/Bir gün saat üçte köprüde/Üç martı insanlara bakıp imrenecek*” (Büyük Saat, s. 118) mısralarında geçen ve “*saat üçte*” gerçekleşmesi gereken şey, bireyin kendini yeniden yaratımının ifadesidir. Bu yaratım *hepimizde gizli olan Tanrıyı bulup çıkarmakla mümkündür. İnsanın içindeki Tanrı imgesi, modern uygarlığın engelleyip bastıracağı haz ilkesinin bütün göstergelerinin temsilcisi durumundadır. Haz ilkesini oluşturan içgüdüsel arzuların tatmini, bu arzuların serbestçe yaşandığı Tanrısal bir duruma işaret eder. Tanrısallık bir anlamda ihtiyaçsızlık demektir. İstek ve arzuların gerçekleştirilmesindeki kayıtsızlık tanrısal bir özellik olarak dikkat çekicidir ve cambazın bu bağlamdaki duygularını ifade eder. Dramatik anlatıcının yine cambaz olduğu *Öteyi Beriyi Omuzluyorum* adlı şiirde geçen “[E]skiden hiçbir şey bilmezdim, tralalla/Bir kadın iki kadın elli iki kadın/Bir beyaz iki beyaz elli iki beyaz” (Büyük Saat, s. 119) mısralarında vurgulanan *eskiden hiçbir şey bilmemek* de bir ihtiyaçsızlığı ve bununla bağlantılı saflığı işaret eder. Bilme, doğanın saflığından kopuşun ve toplumsal oluşun başka bir deyişle gerçeklik ilkesinin ikamesi anlamına gelir. Eski hâlini *tralalla* kelimesinin anlam açısından ifade ettiği bir başıboşluk, kayıtsızlık ve özgürlük hâli olarak gören cambaz, “*şehirlerin çarpa çarpa*” (Büyük Saat, s. 119) büyümesinden duyduğu rahatsızlık ve huzursuzluğa karşı doğadaki özgürlüğü arzular. *Tel Cambazının Kendi Başına Söylediği Şiirdir*’de de dramatik öznenin uygar/modern kent yaşamı karşısındaki durumu ve bunun karşısında bir özgürlük alanı olarak gördüğü saf doğal yaşama dönme arzusu ifade edilir. “*Beş kere yedi mi dediniz dursun/ Yıldız poyraz gündoğusu dursun/ Fasulye mi dediniz dursun*” (Büyük Saat, s. 120) mısralarında vurgulanan *dursun* kelimesi uygarlığın ve modern pratiklerin özneye dayattığı yaşam biçimlerinden uzaklaşma isteğini ifade eder. Uygarlıktan ve modern hayattan uzaklaşmanın özneyi yakınlaştıracığı yer, “[B]en eskiden hep acıkırdım/Alıp başımı ekmeclere giderdim/Eski evlerde orospulara giderdim/Bulutlu geniş meydanlara giderdim/Sevdaşları şiirlere giderdim” (Büyük Saat, s. 120) mısralarıyla ifade edilen kayıtsızlığın mekânı olan saf doğal yaşamdır. *Tel**

Cambazının Tel Üstündeki Durumunu Anlatır Şiirdir' de *siz* ve *ben* zıtlığı üzerinden kurgulanan gerilim, öznenin modern hayat karşısındaki huzursuzluğunu gösterir. “*Sizin alınız al inandım/Morunuz mor inandım/Tanrınız büyük âmenna/Şiiriniz adamakıllı şiir/Dumanı da caba/Ama sizin adınız ne/Benim dengemi bozmayınız*” (Büyük Saat, s. 121) mısralarında *siz* ile temsil edilen modern hayatın benimsemiş, kentli bakış açısına sahip öznelerle karşı “*Bütün ağaçlarla uyumuşum/Kalabalık ha olmuş ha olmamış/Sokaklarda yitirmiş cebimde bulmuşum/Ama ağaçlar söyleymiş/Ama sokaklar böyleymiş/Ama sizin adınız ne/Benim dengemi bozmayınız*” (Büyük Saat, s. 121) mısralarıyla kendine yaşam alanı açmaya çalışan *cambazın* modern kente itirazları görülür. Bu itirazların temelinde modernitenin insana ait her türlü duyguyu, düşünceyi ve yaşama şeklini tanımlayan akılcı yanına eleştiri vardır. “*Alı al*”, “*moru mor*” olarak tanımlamak her şeyi belirlemek ve sınırını çizmek demektir. Bu da bir anlamada insan bilinci üzerinde iktidar kurmaktır. Bu iktidara karşı *cambaz kendi* olmayı ve bu şekilde yaşamayı arzulamaktadır. *Kendi* olmak, “*sizin adınız ne/benim dengemi bozmayınız*” diyerek tanımlanan/tanımlanamayan “ötekiler”in etkilerinden kurtulmakla mümkündür. Söz konusu *ötekiler* modern hayat ve onun içinde biçimlenen öznelerdir. Onların baskılarından kurtulmak isteyen *cambaz*, “[*Siz ne dersiniz deyiniz/Benim bir gizli bildiğim var*” (Büyük Saat, s. 121) mısrasında ifade edilen “*gizli bildikleri*”yle gerçek özgürlüğün ne olduğunu göstermek ister.

*Denize Gidip Dönen Mavilerin Bire İndirgene Üçlüğü'*nde ise uygarlığın yarattığı huzursuzluk, şiirdeki modern öznenin hayata dair bilincinin “karmakarışık” olmasıyla ifade edilmiştir. Kendini yeniden anlamlandırma çabası bu şiirin temel izleği olarak görülebilir. Bu çaba öznenin kimliğini inşa eden gerçeklikle kurduğu/kuramadığı ilişkinin sonucu ortaya çıkan bir varlık problemini de işaret eder. Bu varlık problemini “[*Y*]alanlı dolanlı alçak doğruca yaşanmamış bir/Bir gözsüz kulaksız elsiz ayaksız güdük bir gün/ Bütün yitiklerim karalarım üstüste üstüste bütün karışıklığım” (Büyük Saat, s. 131) mısralarında vurgulanan “organsızlık” düşüncesi üzerinden anlamak da mümkündür. *Organsızlık* veya *organsız beden* kavramları Deleuz'ün Antonin Artaud'dan aldığı ve kendi felsefî düşüncesi eşliğinde yeniden yorumladığı bir kavramdır. Artaud, *organsız beden* kavramını “*herkesin bilinçaltında tepki vermek istediği şeylerin temelindeki erotizme ve toplumsal, siyasal ve dinsel (...) keyfiliklere, dolayısıyla yasalar önünde törenle eğilenlere karşı uzun bir protesto*”³⁶ anlamında kullanmıştır. Gilles Deleuze ve Felix Guattari ise *Anti-Ödipus* adlı çalışmalarında kavramı

³⁶ Antonin Artaud, *Tanrı Yargısının İşini Bitirmek*, (çev. Esra Özdoğan), Sel Yayınları, İstanbul 2002.

düzenlenmiş olan bütün birliklerin parçalanmasını hedefleyen felsefi bir nosyon olarak kullanırlar. Buna göre *organsız beden*, üretim-karşıtlığına aittir³⁷ ve bütün iktidar biçimlerine özellikle de uygarlığın kurduğu iktidar biçimlerine yönelen tehditkâr bir arzulama makinası olarak düşünülmelidir. Deleuze kavramın anlamsal içeriğini daha da genişleterek organsız bedeni Tanrısal organize etme biçimlerine de bir saldırı olarak değerlendirir ve onu “*anarşist bir beden*” olarak yorumlar.³⁸ Şiirdeki öznenin “*doğruca yaşanmamış*”, “*gözsüz, kulaksız, elsiz ve ayaksız*” olarak algıladığı “*gün*” bir imge olarak, Deleuzcü yaklaşım açısından yorumlandığında, uygarlığın sınırlayıcı ve içgüdüleri engelleyici iktidarına karşı gelişen bir tepkinin ifadesidir denilebilir. *Organsız beden*’in bütün düzenleri ve sistemli organizmaları yok edici nosyonu, biçimsiz ve sabit olmayan nesnelere yayıldığı bir mekân veya düzlemi de işaret eder ki bu da her yönden gelen akışın, bağımsız ve şiddetli göçebe tekilliklerin geçtiği oluş halindeki yeryüzüdür.³⁹ Şiirin öznesi de bu oluşu deneyimleyen bir bilinç olarak, “[*G*]elip geçtiğim macera şu kadar binlerce yıllık/Şu kadar binler yıllık karalarım karmaşıklıkım üstüste/Usul usul insan insan ölüm ölüm üstüste/Şu kadar düzen” (Büyük Saat, s. 131) mısralarında kendini gösteren duygunun kaynağı durumundadır. Bu bağlamda *organsız beden* ve düzen arasındaki paradoksal ilişki uygarlığa duyulan tepkinin bu mısralardaki bir yansıması olarak yorumlanabilir. “[*B*]ir maviyi durup dururken birine benzetiyorum/Bir balığın ağzını anıyorum durup dururken/Serinliyorum” (Büyük Saat, s. 131) mısralarında kendini gösteren başkalaşım duygusunu da bu anlamda değerlendirmek mümkündür.

Bir Kantar Memuru İçin İncil’in alt metninde de aynı şekilde uygarlığın neden olduğu huzursuzluklara değinilir. Yekta’nın Akçaburgaz’ın geçmişine dair bildikleri arasında dedelerinin buraya göç ettikten sonra yerleşik hayata geçişleri ile düşünceleri de yer alır ve düşüncelerin çoğu, uygarlığın bu uzak köşesinin zaman içindeki değişiminin yarattığı huzursuzlukla ilgilidir. “*Yanlarında kadınları*”, “*atları, inekleri, koyunları ve koçları*”ndan başka bir şey olmayan atalarının buradaki serüvenleri doğa ile iç içe olmanın huzurunu taşıırken Akçaburgaz’ın zaman içinde büyümesiyle bu huzur kaybedilmiştir. Uzak ve ilkel bir coğrafya olan Akçaburgaz’ın büyüüp bir kente dönüşmesiyle hayat yaşanmaz bir hale gelmiştir:

³⁷ Gilles Deleuze-Félix Guattari, *Anti-Ödipus-Kapitalizm ve Şizofreni*, (çev. Fahrettin Ege vd.), Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 2012, s. 22.

³⁸ Gilles Deleuze, *Kritik ve Klinik*, (çev. İnci Uysal), Norgunk Yayınları, İstanbul 2013, s. 162.

³⁹ Gilles Deleuze-Félix Guattari, *A Thousand Plateaus*, (trans. Brian Massumi), University of Minnesota Press, Minneapolis, 1987, p. 153.

“[S]onra büyüdü Akçaburgaz, başkaları geldi onları görüp kötü adamlar gelmedi ama kötüyü iyi yapan şeyler yitti, her şeyleri üst üste kodular, su yolları yaptılar, çeşmeler akıttılar, bakkal dükkânları açtılar, terzi açtılar, mahkeme yaptılar, yasalar kodular, bir şeyin bu kadar şey içinde gitgide küçüldüğünü yittiğini sezinliyorlardı ama bulamıyorlardı, bulamıyorlardı da değil, umursamıyorlardı, onsuz olunur diyorlardı, yerine başka şeyler koyuyorlardı, ama öyle bir şey ki yittikçe önemi azaldıkça düzeni, etkileyen bilisizliği arttıran, evleri oturulmaz, sokakları dolaşılmaz hale koyan kişiyi boş vakitlerden kaçıran bir şey...” (Büyük Saat, s. 151)

Yukarıda alıntılanan parçada Yekta'nın düşüncelerine hâkim olan duygunun eksiklik ve yitirilmişlik duygusu olduğu görülmektedir. Huzursuzluğun kaynağındaki yitirilmiş şey, ilkel ve doğal yaşamdır. Bu yaşamdan uzaklaşmanın adı olan uygarlık, insan özgürlüğünün örtük bir biçimde yok edildiği bir mekân ve zaman sürecini yaratır. Robert Ezra Park'ın vurguladığı biçimde insanlık kendini ilkel insandan ayıran özelliği olan entelektüel yaşama ilk kez kent ortamında, yani kendi inşa etmiş olduğu dünyada kavuşmuştur. Zira kent ve kentsel ortam, insanın içinde bulunduğu dünyayı kendi arzuladığı şekle sokma çabasının en tutarlı ve en başarılı ânını temsil eder. Ama insanın yarattığı kent, bundan böyle yaşamaya mahkûm olduğu dünyadır. İnsan, dolayımı olarak ve üstlendiği işin doğasını tam anlamaksızın, şehri inşa ederken kendini de yeniden inşa etmiştir.⁴⁰ Yekta'nın huzursuzluğuna neden olan şey, insanın bu yeniden inşası ve bu inşada arzulara ve içgüdülere yer verilmemiş olmasıdır.

Bu yüzden Yekta'nın kente karşı olumsuz duygusu yıkım duygusuna da dönüşmüştür. Yekta'nın “*uraybaşkanı*” başkanı olunca bulduğu şey, mevcudun yok edilmesiyle ilgilidir. “[B]en *uray başkanı* olunca buldum” dediği şeyler, uygarlığın yok ettiği ve üstünü örttüğü insan doğasının hazza dayanan ilkel arzularıdır. Bu arzuların tecrübe edilmesi için uygarlığın düzen olarak dayattığı olguların maddileşmiş hali olan kentin yok edilmesi gerekir: “[B]en *uray başkanı* olunca buldum, şimdi yıkın diyorum, ilkin bu evleri, bu kötü, üstüste evleri yıkın, bu sokakları, bu eski harap kışlaları, bu dükkânları bu duvarları; bu gökyüzlerini kurtaralım, yıkıyorlar” (Büyük Saat, s. 151)

Dünyanın En Güzel Arabistanı'ndaki şiirler içerisinde, uygarlığın özgürlüğü insanın elinden aldığını ve içgüdülerin yaşanmasına engel olduğu yönündeki fikrin en açık biçimde ifade edildiği şiir, *Büyük Ev Ablukada* adını taşıyan şiirdir. Şiirin adında geçen “*abluka*” kelimesi uygarlığın insan bilincini baskı altına alan ve sınırlandıran yönünü ifade edecek anlamda kullanılmıştır. “*Ekmek vardı*

⁴⁰ Robert Ezra Park'tan aktaran Aliye Çınar, **Modernizm, Kent ve Toplum**, Emin Yayınları, Bursa 2013, s. 77.

tereyağı vardı utanılacak bir şey yoktu/Bir şey daha yoktu ama kavrayamıyordum” (Büyük Saat, s. 188) mısralarıyla başlayan şiirde, anlatıcı durumundaki öznenin “*kavrayamadığı*” ve “*yokluğunu*” hissettiği şey, aynı eksiklik duygusunun ifadesidir. Bu eksiklik insanın ilkel ve doğal yaşamdaki özgürlüğüdür. Bu özgürlüğün kaybedilmesine sebep olan şey modern kent ve kentin maddi görünümleridir. Bu maddi görünüm ve unsurlar, “*telefon*”, “ *radyo*”, “*otobüs*” ve “*buzdolabı*” gibi nesnelere ve şiirin öznesi bu nesnelere yarattığı düzenden huzursuzluk duyar. Bu anlamda kent bütün bu huzursuz edici nesnelere üzerinde taşıyan bir varlıktır. Bu varlığa karşı duyduğu olumsuz hisleri ifade eden aşağıdaki mısralarda ise kente karşı mutlak bir öfkenin izleri görülmektedir ve insanın kendi yarattığı uygarlığın esiri oluşuna da vurgu yapılmıştır:

“Bakın bu şehri ben kurdum bey büyüttüm ama sevemedim/(Ekmek vardı tereyağı vardı söylemişim bu önemlidir/Utanılacak bir şey yoktu kime anlatmalıyım)/Ben sevmeysem sevmek kimselerin elinden gelemez/Bizi tutkulara çağırır otobüse sosise buzdolabına/Telefon sinemalara radyolara bir sürü kancık sevdalar/Sürü sürü mutsuz alışkanlıklara/Yalana dolana itliklere keten elbiselere” (Büyük Saat, s. 188)

Öznenin uygarlıktan ve onun maddi görünüşü olan kentin sınırlayıcılığından kurtulmasının tek yolu ise cinselliğe sığınmaktır. “*Bak ben seni nereden kurtaracağım şaşacaksın*” mısrasında kendini gösteren cinsellik duygusu, devam eden mısralarda uygarlıktan kaçmanın doğal ve ilkel olana sığınmanın yolu olarak gösterilmiştir:

“Bak ben seni nereden kurtaracağım şaşacaksın/Şimdi bu taşları biz çektik değil mi ocaklardan/Bu asfaltı biz döktük biz onardık değil mi/Bu yapıları oniki kat yapmak bizim aklımızdı/Bir kurduk istersek umursamayız ya/(Abluka burda başlıyordu çünkü)/Ekmek yiyelim tereyağı yiyelim çocuk büyütelim/Sen beraber yatacağımız yatakları hazırla/Sen beraber yatacağımız yatakları hazırla/Sen bir yap yeter bak göreceksin” (Büyük Saat, s. 189)

O Zaman Av Bitti adlı şiir de aynı duyusun ifadesi olarak uygarlık-doğa çatışması üzerine kurulmuştur. Bu çatışmaya eşlik eden düşünce ise, toplumların üretim biçimlerindeki değişimin insanın özgürlüğünü olumsuz yönde etkilediğidir. Avcı-toplayıcı toplumlarda kadın-erkek ilişkileri daha çok erkeğin egemenliğinde ataerkil bir mahiyet arz ederken, tarım toplumları kadının egemen olduğu anaerkil bir özellik kazanmıştır. “*Bir yabancı vardı tüfeklerimizde. Kadınlar atlarının üstünde/şapkalarının alımlı tüylerini ellediler*” (Büyük Saat, s. 194) parçasında avcı-toplayıcı toplumlarda erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğine vurgu yapılırken “*yabancı*”ın ilkel olduğu düşünülebilir. Parçanın devamında avcı-toplayıcı hayatın kayıtsız ve kurlsız

toplumsal düzeninin övgüsü yapılır. Bu övgü, “[D]izlerimiz sulardan akıyordu. Ama ne atlardı. Doru donlarına cam kesmesi yeşeler. Aynı at üstünde hem kaçıyor hem kovalıyorduk kendimizi. Vurulan bir karacanın hayvansı sesi duyurdu kendini herkese. İrkilmez miydik?” (Büyük Saat, s. 194) şeklinde anlatılır. Burada doğal/ilkel hayatın bitişi “ormanı bozmak” olarak ifade edilir. Orman bozulunca kadınlar artık erkeğin egemen olduğu bir varlık olmaktan çıkmıştır. “O zaman kadınlar gizliden göğüslerini ellediler. Güçlerinden gönendiler. Bu yetti onlara. Ağ sallandı, balık vurdu. Tavşanın ot kesen ön dişleri durdu. Kuşlar açıldı. Torbalar kana belendi. Ormanı bozduk” (Büyük Saat, s. 195), parçasında geçen “güçlerinden gönenen” kadınlar, tarım toplumuna geçişin imgesi olarak verilmiştir. “[A]v bitti. Ormanı Boşalttılar. Gelip dinlendiler./Uzun parklarda tükenmemiş geyik yoktu bugünlik” (Büyük Saat, s. 195) mısralarında ise “avı”ın bitişi ve “ormanın boşalması”yla avcı-toplayıcı düzenden tarım toplumuna geçişin sağlandığına işaret edilir. Doğal hayata ait söz konusu göstergelerin bozulmasına yapılan atıflarla uygarlığın neden olduğu problemlere dikkat çekilmiş olur.

Bu yeni dönemde kadınlar artık doğanın saf unsurlarından biri olmaktan ve erkeğin egemenliğinden çıkmışlardır. Bu değişimle kadınlar emek ve çaba sarf edilerek ulaşılabilen varlıklara dönüşmüşlerdir. Bu değişim şiirin girişindeki mısralarda şöyle ifade edilir:

“Öyle çalıştılar ki bir kadını hak ettiler şuralarda buralarda/Sıcağıyla bir kadını, elleri ayakları doğurganlığıyla tenha/Kadınlar bütün güçlerin vardı, yeniden bir baktığımız/dünyaya” (Büyük Saat, s. 192) Bunun yanında doğal hayatın nesnesi olan kadınlar uygarlaşan toplumlarda birer özneye dönüşmüşlerdir, şiirin anlatıcı öznesi bu değişimi ve kadınların bu anlamdaki fark edişlerini “[A]damların bakmasıyla birden dirildi, güzelleşti, güçlendi kadınların saçı. Kadın kadın ısındılar, güvendiler, yörelerine bakıp gülümsediler hatta. Kimi ‘Ha evet dediler’ dediler. Gerekliklerini bilmektendi onların güçleri” (Büyük Saat, s. 195)

Bu değişimin kadın-erkek ilişkileri üzerindeki etkisi üzerinden hayatın diğer yönlerinde de eğilen anlatıcı, kent-iş hayatı ve siyasi-sosyal hadiseleri yine bu değişim üzerinden yorumlar. Bu yeni hayatı erkekler için katlanılır kılan yine kadınlardır. Kadını merkeze alan ve uygarlığın görüntülerinin sıralandığı “[K]adınlar olmasa güç dayanurlar tuğlalara kâğıtlara/deniz-gök uyumuna/Kadınları düşünmeyin, durmadan alışverişte onlar/dayanıklı Tanrılarla/Kararsız dağsız hiç kimsenin aklına filistin milistin/düşmeden daha/Akşam derler kadınlar erkekler doluşurlar yataklara” (Büyük Saat, s. 193) parçasında uygar insanın sıkıntıları çeşitli semboller üzerinden anlatılmıştır. “Tuğlalar” doğrudan modern kentlere dair bir göndermeyi işaret eder. Kentte yaşamının zorluğuna yapılan bu imayı

“kâğıt” imgesi üzerinden verilen iş yaşamına ve paraya⁴¹ yapılan ima takip eder. Uygarlığın huzursuz edici üçüncü bir boyutu ise siyasi ve sosyal olaylar/savaşlardır. “Kararsız dağsız hiç kimsenin aklına filistin milistin/ düşmeden daha” (Büyük Saat, s. 193) mısraında savaşlara dair bir gönderme vardır. Bu bağlamda uygarlığın görüntüleri olan “kent-iş yaşamı/para ve savaş” gibi olgulara dikkat çekilmiş olur.

Sonuç

Türk şiirinde modernist duyuşun temsilcilerinden biri olan Turgut Uyar, üçüncü şiir kitabı olan *Dünyanın En Güzel Arabistanı* ile II. Yeni şiirinin kurucu şairlerinden biri olur. Bu kitapta yer alan metinlerde yeni bir dil ve anlatıma kavuşan Turgut Uyar, özellikle uygarlığın/modernleşmenin neden olduğu huzursuzluklar üzerinde durur. Bu huzursuzluk daha çok uygarlık-doğa zıtlığı üzerinden ele alınır. İnsanın doğadan kopuşunu ve bastırması gereken içgüdülerini bir eksiklik/eksilme olarak gören şair, özellikle anlatıcının Akçaburgazlı Yekta olduğu şiirlerde bu eksikliğin giderilmesinin insanın yeniden inşası olarak görür. Doğa ve ilkeliğin uygarlığın getirdiği kent, iş yaşamı ve düzen gibi olgularla bozulması insanın yasa, ahlâk ve toplum gibi kısıtlayıcı engellerle karşılaşması üzerinde duran Turgut Uyar, bunların karşısına kadın ve cinselliği çıkarır. Bu iki unsuru olgusal bağlamda kullanan şair uygarlığın neden olduğu bunalımlardan kadına ve cinselliğe sığınarak kurtulmayı düşler. Bireyin modern kentte deneyimlediği hayatın hızı ve akıcılığı karşısında kendi olmayı kaybeden insanın içinde taşıdığı ve bastırmak zorunda kaldığı içgüdülerine dönmesinin hayatı daha yaşanılır kılacağını düşünen Turgut Uyar adı geçen kitaptaki birçok şiirinde bu düşünce üzerinde durmuştur. İnsanlığın geçirdiği değişimin uygarlık lehine ilerlemesiyle hayatın maddi unsurları adına bir kolaylık sağlamasına rağmen yaşanan değişimin yapay olmasından kaynaklanan eksikliği sürekli vurgulayan şair, bütün bunlara uzak olan düşsel dünyalar da hayal eder. Zihinsel bir tasarım olarak kurgulanan bu dünyalarda ilkellik hüküm sürmektedir. İnsanın, uygarlığın maddesel evreninden çıkıp ilkeliğe sığınmasıyla birçok sorunun ortadan kalkacağı anlatan şiirlerde bu manada sürekli bir kaçış duygusu görülür.

⁴¹ Firat Caner, *Turgut Uyar'ın Huzursuzluğu*, s. 143.

Kaynakça

ADORNO, Theodor W. - HORKHEIMER, Max (2014), **Aydınlanmanın Diyalektiği**, (çev. Nihat Ülner-Elif Öztarhan Karadoğan), Kabalcı Yayınları, İstanbul.

ARTAUD, Antonin (2002), **Tanrı Yargısının İşini Bitirmek**, (çev. Esra Özdoğan), Sel Yayınları, İstanbul.

CANER, Fırat (2006), **Turgut Uyar'ın Huzursuzluğu**, (yayımlanmamış doktora tezi), Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

CÖNTÜRK, Hüseyin (2006), **Çağının Eleştirisi- Birinci Kitap**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

ÇINAR, Aliye (2013), **Modernizm, Kent ve Toplum**, Emin Yayınları, Bursa

DELEUZE, Gilles - GUATTARİ, Félix (1987), **A Tousand Plateaus**, (trans. Brian Massumi), Universty of Minnesota Press, Minneapolis.

DELEUZE, Gilles - GUATTARİ, Félix (2012), **Anti-Ödipus-Kapitalizm ve Şizofreni**, (çev. Fahrettin Ege vd.), Bilim ve Sosyalizm Yaayınları, Ankara.

DELEUZE, Gilles (2013), **Kritik ve Klinik**, (çev. İnci Uysal), Norgunk Yayınları, İstanbul.

FOUCAULT, Michel (2013), **Cinselliğin Tarihi**, (Hülya Uğur Tanrıöver), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

FREUD, Sigmund (2000), **Bir Yanılsamanın Geleceği**, (çev. Aziz Yardımlı), İdea Yayınları, İstanbul.

FREUD, Sigmund (2013), **Uygarlığın Huzursuzluğu**, (çev. Haluk Barışcan), Metis Yayınları, İstanbul.

FRİSBY, David (2012), **Modernlik Fragmanları**, (çev. Akın Terzi), Metis Yayınları, İstanbul.

HERBERT, Marcuse (1968), **Aşk ve Uygarlık**, (çev. Seçkin Çagan), May Yayınları, İstanbul.

KAPLAN, Mehmet (2007), **Şiir Tahlilleri 2-Cumhuriyet Devri Türk Şiiri**, Dergâh Yayınları, İstanbul.

KOÇAK, Orhan (2009), **Bahisleri Yükseltmek-Turgut Uyar'ın Şiirinde Kendini Yaratma Deneyimi**, Metis Yayınları, İstanbul

LAFARGUE, Paul (1996), **Tembellik Hakkı**, (çev. Vedan Günyol), Telos Yayınları, İstanbul.

LOO, Hans van der - REIJEN, Willem van (2006), **Modernleşmenin Paradoksları**, (çev. Kadir Canatan), İnsan Yayınları, İstanbul.

REICH, Wilhelm (1995), **Cinsel Ahlâkın Boy Göstermesi**, (çev. Bertan Onaran), Payel Yayınları, İstanbul.

SİMMELE Georg (2013), "Metropol ve Tinsel Hayat", **Modern Kültürde Çatışma**, (çev. Tanıl Bora vd), İletişim Yayınları, İstanbul.

SÜMER, Mehmet (2015), **Büyük Saat'in Vuruşu-Turgut Uyar'ın Şiirlerinde Anlatisallık**, Hece Yayınları, Ankara.

TORUN, İshak (2002), "Kapitalizmin Zorunlu Şartı Protestan Ahlâk", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.3, S. 2, Sivas.

UYAR, Turgut (2014), "Eski Toprak'tan Notlar", **Korkulu Uсталık**, (yay. haz. Alaattin Karaca), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

UYAR, Turgut (2014), **Büyük Saat**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

WAGNER, Peter (2005), **Modernliğin Sosyolojisi**, (çev. Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

WEBER, Max (1985), **Kapitalizmin Ruhu ve Protestan Ahlâkı**, (çev. Zeynep Aruoba), Hil Yayınları İstanbul.

**URFÎ-İ ŞİRÂZÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE
EDEBİYATIMIZA YANSIMALARI**
**URFÎ-İ SHÎRÂZÎ'S LIFE, WORKS, LITERARY PERSONALITY AND
REFLECTIONS ON OUR LITERATURE**

MEHMET AKİF GÖZİTOK

Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
makif.gozitok@erzurum.edu.tr

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
III/7 (Özel Sayı), Aralık | December 2018, Erzurum
ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 10.12.2018
Kabul Tarihi | Accepted Date : 27.12.2018
Sayfa | Pages : 25-56
DOI- : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.87>

This article was checked by

URFÎ-İ ŞİRÂZÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE EDEBİYATIMIZA YANSIMALARI*

Mehmet Akif GÖZİTOK

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), C.III S.7, Aralık 2018, Sayfa: 25-56

ÖZET

Bâbürlüler Devleti'nin üçüncü hükümdarı olan Ekber Şah'ın birleştirici politikaları sayesinde Arap, Fars ve Türk medeniyetlerinin Hindistan medeniyetiyle mezcedilmesi, şiir alanında yeni bir üslubun gelişmesine zemin hazırlamıştır. Neş'et ettiği topraklara nispetle sebk-i Hindî olarak anılan bu yeni üslup, duygu ve hayallerin orijinal ve girift mazmunlarla, ince hayallerle belîğ ve fasih bir şekilde şiire yansıtılması; şiirde anlamın geri plana itilip, mananın müphemleştirilerek az kelime ile çok şey ifade edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada, sebk-i Hindî akımının kurucularından ve en önde gelen temsilcilerinden biri olan Urfî-i Şîrâzî'nin hayatı, eserleri ve edebî şahsiyeti üzerinde durulacak; Türk şairlerinin şiirlerinden hareketle Urfî'nin Türk şairleri üzerindeki etkisi tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Urfî-i Şîrâzî, sebk-i Hindî, Hayatı, Eseleri, Yansımaları.

URFÎ-İ SHÎRÂZÎ'S LIFE, WORKS, LITERARY PERSONALITY AND REFLECTIONS ON OUR LITERATURE

ABSTRACT

Thanks to the unifying policies of Ekber Shah, the third ruler of the state of Babür, founded by Babür Shah in India; that the Arab, Persian and Turkish civilizations were brought together with the civilization of India prepared a basis for a new style in the field of poetry. This new style, referred to as sebk-i Hindî regarding the lands where it had been formed, is defined as pushing the meaning of poetry into the background and expressing many things with few words by ambiguating the meaning via literarily and eloquently reflecting emotions and dreams with original and intricate imagery and subtle dreams. In this study, the life, works and literary personality of Urfî-i Shîrâzî, one of the founders and leading representatives of sebk-i Hindî movement, will be emphasized; the impact of Urfî-i Shîrâzî on the Turkish poets will be determined based on the poems by Turkish poets.

Keywords: Urfî-i Shîrâzî, sebk-i Hindî, life, works, reflections.

* Bu makale, *Tellizade Vehbî ve Urfî-i Şîrâzî Divanı Şerhi (İnceleme-Tenkitli Metin)* isimli doktora tezinden üretilmiştir.

Giriş

Hindistan'da Bâbü'r Şah (ö. 937/1530) tarafından kurulan Bâbürlülük Devleti'nin (1526-1858) üçüncü hükümdarı olan Ekber Şah'ın (ö. 1014/1605) birleştirici politikaları sayesinde Arap, Fars ve Türk medeniyetlerinin Hindistan medeniyetiyle mezcilmesi şiir alanında da yeni bir üslubun gelişmesine zemin hazırlamıştır. Neş'et ettiği topraklara nispetle sebk-i Hindî olarak anılan bu yeni üslup, duygu ve hayallerin orijinal ve girift mazmunlarla, ince hayallerle belîğ ve fasih bir şekilde şiire yansıtılması; şiirde anlamın geri plana itilip, mananın müphemleştirilerek az kelime ile çok şey ifade edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Sebk-i Hindî'nin Fars edebiyatındaki en önemli temsilcileri Urfî-i Şîrâzî, Feyzî-i Hindî, Zülâlî-i Hansârî, Tâlib-i Âmülî, Kelîm-i Kâşânî, Mirza Celâl Esîr, Sâib-i Tebrîzî, Şevket-i Buhârî ve Bîdil gibi şairlerdir. Bu yeni üslubun edebiyatımızda en çok okunan temsilcileri ise hiç şüphesiz Urfî-i Şîrâzî, Feyzî-i Hindî, Sâib-i Tebrîzî ve Şevket-i Buhârî'dir. Fakat bu şairlerden edebiyatımızda büyük tesirler uyandıranlarının Şevket-i Buhârî ve Urfî-i Şîrâzî olduğu bir gerçektir. Özellikle Urfî-i Şîrâzî, edebiyatımızda pek az şaire nasip olmuş bir alakaya mazhar olmuş; şiirleri Osmanlı sahası edebiyat mahfillerinde münazara konusu edilmiş; üzerine onlarca şerh yazılmış, hatta XVII. yüzyıldan sonra Urfî'nin şiirleri üzerine düşünceler serden eden şârihlere "Urfidân" yahut "Urfişinâs" gibi lakaplar verilmiştir. Bu çalışmada XVI. yüzyılda başlayan Hint akımının kurucularından ve en önde gelen temsilcilerinden biri olan Urfî-i Şîrâzî'nin hayatı, eserleri edebi şahsiyeti üzerinde durulacak; Türk şairlerinin şiirlerinden hareketle Urfî'nin Türk şairleri üzerindeki etkisi tespit edilmeye çalışılacaktır.

1. Hayatı¹

¹ Urfî'nin hayatı konusunda en kapsamlı çalışmalar Urfî Külliyyat'ını tahkikli olarak neşreden Muhammed Veliyyu'l-Hak El-Ensârî'nin (**Külliyyât-i Urfî-i Şîrâzî**, İntişârât-i Dânişgâh-i Tahran, 2000/1378, I/111-119), Rıza Kurtuluş'un ("Örfî-i Şîrâzî", **DİA**, İstanbul 2007, XXXIV/96-97), Edward G. Browne'nun (**A Literary History of Persia**, Cambridge 1959, IV/245-249), Mohammed Shafî'nin ("Örfî", **İslam Ansiklopedisi**, MEB Yayınları, İstanbul 1964, IX/481-482) ve P. E. Losensky'nin ("Urfî", **The Encyclopaedia of Islam**, Leiden 2000, X/892) çalışmalarıdır. Bunlar dışında bizzat gördüğümüz, okuduğumuz ve müracaat ettiğimiz başka kaynaklar da mevcuttur. Fakat bu eserler, yukarıda zikrolunan eserlerin özeti mahiyetinde bilgiler olduğundan ayrıca referans gösterilmedi. Bu eserler şunlardır: Allame Şiblî Numânî, **Şî'rü'l-Acem yâ Târih-i Şu'arâ vü Edebiyât-i İrân**, Tahran, 1363, 66-111; Rızâzâde Şafak, **Târih-i Edebiyât-i İrân**, Şiraz 1352/1973, 370; Abdulkâdir İbn-i Mülûk Şâh, **Müntehabât-ü't-Tevârih**, (Çev. Sir Wolseley Haig), Delhi 1986, III/392-393; Said Nefîsî, **Târih-i Nazm u Nesr der İrân u der Zebân-i Fârisî**, trhs., I/417-418; Annamaria Scimmel, "Örfî", **Dictionary of Oriental Literatures**, (Ed. Jiri Becka), London, trhs, III/147; Seyyid Naimuddin, "Some Unkown Qasides of Urfî of Shiraz", **İslamic Culture**, 1956/October, 1-2; Ali Nihad Tarlan, **İrân Edebiyatı**, İstanbul 1944, 120-121; Ozan Yılmaz, **Urfî'nin Kasidelerine Yapılan**

Asıl adı Seyyîdî Muhammed Hasan, lakabı ise Cemâleddîn'dir.² Doğum tarihi hususunda ittifak olmamakla beraber bütün tezkireciler onun 36 yaşında vefat ettiğinde hemfikirdirler ve bundan hareketle Urfî'nin 963/1556 yılında Şîrâz'da dünyaya geldiğini belirtmektedirler.³ Dedesi Çâdırbâf denmekle meşhur Cemâleddîn Seyyîdî, babası ise Şîrâz'da idarî (şer'i) ve hukukî (örfî) görevler üstlenen Zeynelâbidîn Ali Belevî'dir ki Urfî, babasının mesleğine nisbetle "Urfî" mahlasını kullanmıştır.⁴ Eğitimine Şîrâz'da başlayan Urfî, aklî ve naklî ilimleri tadrîs etmekle yetinmeyip sanatkâr fıtratına uygun olarak nesih hat ve mûsikide kendini yetiştirmiş, dönemin ünlü şairlerinden Tarhî-i Şîrâzî, Kadrî-i Şîrâzî ve Mollâ Gayretî gibi şair ve ediplerin şiir meclislerinde bulunmuştur.⁵ Şîrâz'da bulunduğu sırada Mevlânâ Hüseyin Kâşî'nin himayesinde olan Urfî, edebî ve ilmî faaliyetleri destekleyen Safevî hükümdarları I. Tahmasb ile I. Abbâs'ın şiir meclislerinde bulunmuş ve bu meclislerde okunan Baba Figânî'nin gazellerinden etkilenerek gazeller yazmıştır.⁶

Kaynakların aktardığına göre yirmi yaşında geçirdiği çiçek hastalığı sebebiyle çehresi harap olan Urfî, oldukça gururlu, haşin, kavgacı ve mütekebbir bir mizaca sahipti.⁷ Çevresiyle iyi ilişkiler kuramayan Urfî, muasır şairlerle - özellikle Vahşî-i Bâfkî (ö. 991/1583) ile- yaşadığı husumet nedeniyle 993/1585 yılında Şîrâz'dan ayrılır.⁸ Urfî'nin Şîrâz'dan Hindistan'a gidişinin sebepleri arasında Hint-Türk devletinin şairlere fazlaca önem vermesi, Ekber Şah'ın,

Türkçe Şerhler, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi SBE 2004, 11-13; Necip Fazıl Duru, "Şîrâz'dan Hindistan'a Örfî'nin Sergüzeşti ve Klasik Türk Şiirinde Örfî-i Şîrâzî", **bilig**, 26, Ankara 2003, ss.117-145; S. Çaldak, K.Yoldaş (Haz.), **Neşatî, Şerh-i Müşkilât-i Bazı Ebyât-ı Urfî**, Kubbealtı Yay., Malatya 2000, 9-10.

² Ensârî, 111; Kurtuluş, 96; Browne, 242; Shafi, 481; Losensky, 892.

³ Ensârî, 111; Kurtuluş, 96.; Browne, 242; Shafi, 481; Losensky, 892.

⁴ Ensârî, 112; Kurtuluş, 96; Browne, 242; Shafi, 481; Losensky, 892. Kaynaklarda Urfî'nin gençliğinde Seydî mahlasını kullandığı da yazılıdır. bkz. Shafi, 481.

⁵ Ensârî, 112; Kurtuluş, 96; Browne, 242; Shafi, 481; Losensky, 892.

⁶ Ensârî, 112; Kurtuluş, 96; Browne, 242; Shafi, 481; Losensky, 892.

⁷ Ensârî, 117, 118; Shafi, 481; Losensky, 892; Fatma Tulga Ocak ve Hüseyin Daniş, Urfî'nin İran edebiyatında saldırgan micazı ve keskin dili ile meşhur olduğunu ve mağrur bir kişilik olması hasebiyle İran'da pek sevilen bir şair olmadığını belirtirler. Hüseyin Daniş, Urfî'nin şiirlerinde, Sa'dî, Enverî, Ebu'l-Ferec, Hakanî gibi büyük İran şairlerinden daha üstün bir şair olduğunu terennüm etmesinden İranlıların rahatsız olduğunu ve sevmediğini dillendirir. bkz. Hüseyin Daniş, "Urfî", **Yolların Sesi**, 26, İstanbul 1935, 478; Fatma Tulga Ocak, "Nef'i ve Eski Türk Edebiyatındaki Yeri", **Ölümünün Üçyüzelli Yılında Nef'i**, AKMY, Ankara 1991, 24. Browne ise Urfî'nin Şii olmadığı için sevilmediğini ima eder. Nitekim delil olarak da Urfî'nin Şii şairlerin isimlerinin yazılı olduğu *Mecâlisu'l-Mü'minîn*'de yer almamasını gösterir. bkz. Browne, 249; Ensârî, 115.

⁸ Ensârî, 112; Kurtuluş, 96; Browne, 246; Shafi, 481; Losensky, 892.

Sultan Baykara gibi şair ve alimler meclisleri kurması ve bu meclislerdeki şüara ve ulemaya fazlaca ihsan ve himmet etmesi de zikredilir.⁹ Urfî, 993/1585 yılında Cirun Limanı'ndan gemi ile Ahmednagar'a gelmiş oradan da Fethpûr-Sikrî'ye 19 Rebiülevvel 993/10 Mart 1585 tarihinde vâsıl olmuştur. Orada Ekber Şah sarayının önde gelen şairlerinden Feyzî-i Hindî ile mülâki olduktan sonra Afganlılara karşı muharebe halinde olan Ekber Şah'ın yanına Feyzî ile birlikte Attok'a gider. Daha sonra Feyzî, kendisini sarayın melikû's-suarâsı Mesîhuddin Ebü'l-Feth Gilanî'yle tanıştıır. Onun aracılığıyla sanat sever kumandan Abdurrahîm Hân-i Hânân'a intisap eden Urfî ondan pek çok ihsan görür ve onun vesilesi ile Ekber Şah'a ve Şehzade Selim'e yakınlık sağlar.¹⁰ Keşmir seferi münasebetiyle yazdığı *Kaside-i Keşmîriyye*'yi Ekber Şah'a sunan Urfî, Şah'ın hizmetine girerek hayatının sonuna kadar sarayda kalır. Urfî-i Şîrâzî 36 yaşında Şevvâl 999/Ağustos 1591 tarihinde dizanteriden¹¹ ölmüş ve Lahor'a defnedilmiştir. Fakat 30 yıl sonra İtimâdü'd-Devle'nin veziri Mir Sabir İsfahânî tarafından kabri Necef'e nakledilerek orada yeniden defnedilmiştir.¹²

Urfî'nin meşrebi hakkında da pek çok farklı rivayet vardır. Bazıları onun mülhit bazıları Şî'a-i İsna Aşere'ye müntesip olduğunu ifade etmekte bazıları ise onun Sünniliğine hükmetmektedirler. Bu yüzden vefatına düşülen tarihler dahi farklılık göstermektedir. Örneğin onun mülhit olduğuna inanan Molla Abdulkadir Bedâyûnî onun vefatına "دشمن خدا" (düşmen-i Hudâ) (h. 999) tarihini düşerken bir başka şair de "هادئ کلام عرفی شیرازی" (Hâdî-i kelâm Urfî-i Şîrâzî) (h. 999) şeklinde bir tarih düşmüştür.¹³

Bunun yanı sıra Urfî'nin meşrebi hakkında Anadolu'da bir de Kızılbaşlık iddiası vardır. Onun şiirlerinde kullanılan bazı ibare, mazmun ve mefhumlar, görünüş itibari ile şeriata aykırı durduğundan bazı şahıslar onun hakkında Kızılbaş, mülhit olduğu dedikodusunu çıkarmışlardır. Kendi ülkesinde de bu tür ithamlara maruz kalan Urfî-i Şîrâzî'yi, özellikle XVII. yüzyılda ülkemizde ciddi bir şekilde Kızılbaş olarak niteleyenlerin hatta onun mülhitliğine kail olanların sayısının pek çok olduğu Osmanlı sahasında kaleme alınan şerhlerden anlaşılmaktadır. Vefatının ardından Osmanlı topraklarında artan popüleritesiyle bu dedikodular daha da artmıştır. Buna karşılık, XVII ve XVIII.

⁹ Ensâri, 113; Kurtuluş, 96; Browne, 246; Shafi, 481; Losensky, 892.

¹⁰ Ensâri, 113; Kurtuluş, 96; Browne, 246; Shafi, 481; Losensky, 892.

¹¹ Bazı kaynaklara göre Urfî, şair Feyzî tarafından zehirlenmiştir. Bu rivayetler için bkz. Ahmet Hulûsî Rizeli, *Terceme-i Sergüzeştname-i Urfî-i Şîrâzî*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 2071.

¹² Ensâri, 113; Kurtuluş, 96; Browne, 242; Shafi, 482; Losensky, 892.

¹³ Ensâri, 115; Çaldak, Yoldaş, 10.

yüzyıllarda pek çok şârihin Urffî'nin şeriate aykırı görünen şiirlerini şerh ederek onu şeriat dairesine almaya çalıştığı da görülmektedir. Nitekim Urffî'nin şiirleri üzerine yazılan şerhler incelendiğinde görülecektir ki bu şerhlerin çoğunluğu onun zahiri şer'e muvafık olmayan şiirleri üzerine yapılmıştır. Bu şârihlerden birisi de Muhammed b. İbrahim Tellizâde Vehbî'dir. *Şerh-i Gazeliyyât-ı Urffî-i Şîrâzî* isimli eserinin dibacelerinde özellikle bu husus üzerinde durur ve uzun uzun çeşitli delillerle Urffî'nin Kızılbaş olmadığını ifade eder. Yine şerhte nerede şeriate aykırı görünen bir söz varsa orada "bakın bu sözde Urffî şunu demek istedi, Kızılbaş/münkir değildir", "bakın bu beyit/mısra onun ahiret inancını teyid eder" nevinden sözler sarf ederek Urffî'yi şeriat dairesine çekmeye çalışır.

Tellizade Vehbî, Urffî'nin Kızılbaşlığı hususunda şerhin dibacesinde¹⁴ şunları söylemektedir:

"Fi'l-ḥaḳıka 'Urffî-i Şîrâzî ḥazretleri 'aşrınıñ ferîdi bir vücûd-i kâmil u merd-i 'ârifî bi'llâh olduğuna reyb ü gumân yokdur zîrâ ki bunuñ kelâm-i dürebârında olan piçâpiç me'ânî vü şanâyî-i şî'riyye ve teşbîhât u isti'ârât u kinâyât u maẓmûnât herkesüñ kelâmında bulunmaz ve hem gâyetle İslâm'ı ve i'tikâdı muḥkem vücûd-i şîrîn kimesne olduğuna şübhe yokdur zîrâ ki bu ḥaḳîr, ḳaşâ'idîñ ekşerine mütâla'a itdüm ve ḥâlâ gazeliyyâtınıñ nişfini daḫi şerḥ idüp nişf-i âḫirine şurû' eyledim aşlâ umûr-i âḫireti inkâr idecek bir sözüne râst gelmedüm. Belki tâ'ife-i ḥukemânüñ, firâk-i dâllenüñ münkir oldukları eşyâyı cümleten kendüsi ebyâtında işâret idiyor ve işbât idiyor ḥâşâ ki bu cins merd-i kâmilüñ 'aḳîdesinde ḥalel vâḳî' ola. Nihâyet ba'zı zâhid-i ḥuşklar kelâm-i dürebârında vâḳî' olan maẓmûnât-i ğarîbeye 'adem-i ittîlâ'dan sinelerinde âteş-i ḥıḳd u ḥased galeyân idüp dirler ki 'Urffî, Kızılbaş'dur -ḥâşâ ve kellâ- Çehâr Yâr-i Güzîn sevmez, eger seveydi lâbud bir maḥallde zıkr iderdi feemmâ dîde-i inşâf ile nigerân olunsa bu da'vâyı iden aḫmaḳlar ne ḳadar lâya'ḳılâne cevâb dimişlerdir ve illâ Kızılbaş olduğuna delilüñ eger budur ki ḥâk-i Şîrâz'da zuhûr itmîşdir, ol tarafuñ âdemi cümleten Kızılbaş'dır dîrsen bu cevâbı diyen şahş-i bâḫlu'l-vücûda bi-ḥasbe's-şer' ta'zîr-i belîğ lâzım gelür zîrâ ki ḥâk-i Şîrâz'dan bu ḳadar evliyâ ve bu ḳadar 'ulemâ ve bu ḳadar meşâyih ve bu ḳadar mü'ellif ve bu ḳadar muşannif zuhûr idüp dîn-i İslâm'a revnaḳ virmişlerdir ve 'alâ'l-ḥuşûş Meşâbih-i Şerîf'in şâriḫlerinden Maẓharu'd-dîn Şîrâzî gibi vücûd-i şerîf ve Şeyḫ Sa'dî gibi vücûd-i kâmil ve Ḥâce Ḥâfîz gibi vücûd-i pürçüd cümleten ḥâk-i Şîrâz'dan zuhûr itmîşlerdir ve eger delîlüñ budur ki niçün bir sözüñüñ lafzı, Çehâr Yâr-i Güzîn'i zıkr itmemişdir cevâb budur ki câ'iz ki bir yerde değil on yerde zıkr itmîş ola feemmâ kendüsinden şoñra tâ'ife-i Revâfize'nüñ ellerine dîvânçesi

¹⁴ (Vurgular bizim) Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü 3410, 256^a-257^a; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi T 3912, 276^a

girüp lafz-i Çehâr Yâr-i Güzîn'i kelâm-i dürebârlarından iḥrâç itmiş olalar ve cā'iz ki şarâḥaten olmayup kinâyeten dimiş ola ve cā'iz ola ki hiç zıkr itmemiş ola mücerred Çehâr Yâr-i Güzîn'i zıkr itmedüğine binâen Kıızılbaş olduğına hüküm olunmak lâzım gelince Hâce Hâfız-i Şirâzî ḥazretleri ki beyne'n-nâs Lisânü'l-Ġayb ve Tercemetü'l-Esrâr dimekle şöhret virmiş iken aña daḥi Kıızılbaş diyelüm zîrâ ki Hâce Hâfız daḥi aḡlâ Çehâr Yâr-i Güzîn'i zıkr itmemiştir. İmdi 'azîz-i men, insân-i kâmilü'l-vücûda elzem olan budur ki "El-mü'minü 'alâ's-şalâḥ" diyüp ḥüsn-i i'tikâd şâhibi ola -ḥâşâ ve kellâ-az ve çok vücûdında cevher-i kıbâliyyet olup ve üns ü idrâk şâhibi olan kimesne Çehâr Yâr-i Güzîn'e buğz u 'adâvet ide. Belki cân u gönülden muḥibb-i sâdıḳ olup bende-i fermânberi olur."

2. Eserleri

2.1. Divan

Urfî, ilk Divan'ını 996/1588 yılında tertip etmiştir. Bu Divan'da 26 kaside, 270 gazel ve tamamı 700 beyite tekabül eden kıt'a ve rubailer yer almaktaydı. Ölüm döşeginde iken düzenlenmesi ve yeniden tertip edilmesi için yeni yazılan şiirleri de muhtevi yazmaları Abdurrahmân Hân-ı Hânân'a göndermiştir. Abdurrahîm Hân-ı Hânân da bu yazmaları şair Muhammed Kâsım İsfahânî'ye vererek tertibini istemiştir. İsfahânî ilk Divan'dan faklı olarak mesnevileri de dahil edip bir Külliyyât cem' etmiştir ki bunun toplamda beyit sayısı 14000'e tekabül etmektedir. Mollâ Abdalbâkî en-Nihâvendî de Urfî'nin terceme-i hâlini yazarak bu külliyyâtın mukaddimesine eklemiştir. Risâle-i Nefsiyye'nin de dahil edildiği bu Külliyyât, 1880 yılında Kanpûr'da Gulâm Hüseyin Cevâhirî tarafından neşr edilmiştir. (Tahran, ḡş.1357/1978). Bu Külliyyât'ın tahkikli neşirleri ise Muhammed Veliyyülhak Ensârî (Tahran, ḡş.1378/1999) tarafından yapılmıştır.

Urfî, tüm bu Divan tertiplerinden başka 6.000 beyitlik bir Divan tertibini de gemiyle Fethpûr-Sikri'ye giderken denize düşürerek kaybetmiştir. Bunu Divan'ındaki şu gazelin mısralarından öğrenmekteyiz:

Raşad-i şer' -i hüner çun neşved maḥv ki men رصد شرع هنر چون نشود محو که من

Şeş hezâr âyet-i aḥkâm-i hüner bâḡteem شش هزار آیت احکام هنر باخته ام

Gofte ger şod zi kefem şükr ki nâgofte be câst گفته گر شد ز کفم شکر که ناگفته به جاست

Ez du sâd geneç yekî moşt guher bâḡteem¹⁵ از دو صد گنج یکی مشت گهر باخته ام

¹⁵ "Hüner şeriatinin hükümleri mahvolmasın ki ben hünerin ayetlerinin altı bin beytini kaybettim. Eğer söylenen [altı bin beyit] elimden gittiyse şükr olsun ki söylenmemiş [sözler] yerindedir. İki yüz hazineden bir avuç güheri kaybetmişimdir [ne çıkar.]"

Nitekim gazellerini şerh eden Urfalı Tellizade Vehbî de şerhinde Urfî'nin *Divan*'ının kaybolduğunu ve yeniden bir *Divan* tertip ettiğini belirtir:

“[...] deryâ-yi sefer iderken şuya ğark olmuş bu def'a tekrâr yeñiden başlamış altı biñ beyt dahî söyleyüp ittiñâd-i dîvân zuhûra getürmiş. İşte bu beytde ve bu ğazelde ol ahvâle işârât vardır.”¹⁶

2.2. Mahzenü'l-Esrâr

Nizâmî-i Gencevî'nin *Mahzenü'l-Esrâr*'ını taklitle mesnevisini yazmışsa da kendisine has mazmunlar kullanmaya çalıştığı bu eserini tamamlamaya ömrü vefa etmemiştir.¹⁷

2.3. Mecma'u'l-Ebkâr

Hem Türk hem de İran edebiyatında pek çok şair tarafından kendisine öykünülen büyük şair Nizamî'nin (ö. 611/1214-?) *Mahzenü'l-Esrâr* adlı eserine nazire olarak yazılan 1355 beyitlik bu eser, aruzun Recez bahrinden *Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır. Klasik mesnevi tertibine uygun olarak tevhid, tahmid, na't ve mîraciyye bölümleri ile başlayan bu mesnevî birbirinden bağımsız, alegorik kısa tasavvufî hikayelerden meydana gelir. Bu hikâyelerde Cüneyd-i Bağdâdî ve Rabiâ Hatun gibi mutasavvıfların hallerinden yola çıkılarak vahdet-i vücûd düşüncesi terennüm edilir. Urfî, bu eserinde kaside ve gazelleri kadar olmasa da mecaz ve istiârelerle süslenmiş müphem bir dil kullanmıştır. Şekil ve muhteva bakımından kemale erdirilememiş bir mesnevî görünümündeki bu eser Muhammed Kâsım İsfahânî'nin tertip ettiği *Külliyât* içerisinde yer almaktadır.¹⁸

2.4. Şîrîn ü Ferhâd

Nizamî'nin (ö. 611/1214-?) *Hüsrev ü Şîrîn* isimli mesnevisine nazire olarak yazılan bu 435 beyitlik eser, aruzun Hecez bahrinden *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün* vezniyle yazılmıştır. Urfî'nin bu eserinde klasik mesnevî tertibinin dışına çıktığı görülür. Klasik tertibe göre başta bulunması gereken tevhid eserin sonunda, münacatlar ise eserin başında yer alır. Şair eserinin girişinde söz tahtını Gence'den Şîrâz'a taşıdığını söyleyerek Nizamî ile boy ölçüşür. Urfî'nin eseri yazmaktaki maksadı, ne Ferhâd ile Şîrîn'in aşk macerasını anlatmak ne de Şîrîn'in güzelliğini tasvir etmektir. O, bu eserinde Nizamî-i Gencevî'nin yazmış olduğu mesnevideki Ferhâd ve Şîrîn'in bşalarından geçen olaylarla

¹⁶ Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü 3410, 120^a; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi T 3912, 22^a

¹⁷ Kurtulmuş, 96.

¹⁸ Çaldak, Yoldaş, 15.

ilgilenmemiş onların aşklarını daha çok tasavvufî açıdan değerlendirmiş fakat kendisine has mazmunlar kullandığı için bu eserini de tamamlamaya ömrü vefa etmemiştir.¹⁹

2.5. Risâle-i Nefsiyye

Manzum ve mensur karışık yedi sayfalık tasavvufî bir risale olan eser, şairin kendi nefis muhasebesini yaptığı; kendinden hareketle okuyucuya mesajlar verdiği, dönemine göre oldukça sade bir dille yazılmış bir eserdir. Bu eser kütüphane kayıtlarında *Nefs-i Nefs* olarak da geçmektedir.²⁰

2.6. Sâkinâme

Bazı edebiyat tarihçileri tarafından *Divan'* da yer alan bir mesnevî olarak da kabul edilen *Sâkinâme*, şarabın insan üzerindeki etkilerinden bahseden, her beyti 'gel ey saki' nidasıyla başlayan aruzun Mütekarib bahrinin *Fe'ûlün Fe'ûlün Fe'ûlün Fe'ûlün* vezniyle yazılmış 65 beyitlik bir eserdir.²¹

3. Edebî Şahsiyeti

Küçük yaşlardan itibaren Sa'dî-i Şîrazî'nin *Divan'*ını elinden bırakmayan hatta bir nüshasını da istinsah eden; daha sonra Safevî hükümdarları I. Tahmasb ve I. Abbâs'ın şiir meclislerinde okunan Baba Figânî gazellerinden etkilenen Urfî, başlangıçta kendine has bir üslup ortaya koyamamıştır. Mûsiki, hüsn-i hat, tıp, kelâm, fıkıh gibi pek çok ilim dalında kendini yetiştiren Urfî, özgün bir üslup özelliği kazanmak için gayret göstermiştir. Muasırları nazarında bilgili, kültürlü, âlim, ârif, zeki, nüktedân, hazır cevap olmasının yanı sıra bir o kadar da mağrur ve mütekebbir olarak tavsif edilen Urfî, daha sonraki yıllarda manzumelerindeki anlam bütünlüğü ile yeni bir eda, mecaz ve teşbihlerindeki canlılığıyla özgün bir üslup geliştirmeyi başarmıştır. Bunun farkında olan Urfî, kendisinin Enverî, Hâkânî, Nizâmî ve Sa'dî gibi büyük sabık şairlerden daha iyi olduğunu iddia etmiş ve bu minvalde şiirler kaleme almıştır.²²

Sebk-i Hindî akımının kurucusu ve en önemli şairlerinden olan Urfî-i Şîrazî'nin şiirlerinde kısa vezinleri, redifleri sıkça kullandığına; gazelin bütünlüğünü bozan beyit merkezli bir şiir anlayışına sahip olduğuna; konuşma diline ait sözcükleri sıkça kullandığına; lafızdan ziyade manaya ve hayale önem verdiğine; hikmetli söz söyleme çabası içerisinde olduğuna; söz ve ses tekrarlarına sıkça başvurduğuna; yeni orijinal yapı ve terkipler oluşturduğuna;

¹⁹ Çaldak, Yoldaş, 15-16.

²⁰ Çaldak, Yoldaş, 16.

²¹ Çaldak, Yoldaş, 16.

²² Şafi, 481.

somutlaştırma, alışılmamış bağdaştırma ve duyular arası geçiş içeren ifadelere ve tezat, paradoks, örneklemeye sıkça yer verdiği; ince ve nazik bir dil için arkaik kelimeler kullandığına; orijinal mazmun ve hayal oluşturabilmek için mısra' ve beytin belâgat tarafını çoğu zaman ihmal ettiğine tesadüf edilmektedir. Tüm bunların yanı sıra Urfî şiirinin bir de illetli yanı vardır ki bu ise tetebbu-i izâfât, ta'kid, ibhâm, iğrâk, gulûv gibi belâgata aykırı unsurların şiirinde sıkça görülmesidir.

Kasidelerinde “[...] güzel hayal ve ibareler varsa da istiareler üzerinde o kadar ısrar eder ki okuyucu çoğu zaman kastedilen anlamı göremez.” Hatta kasideleri o kadar “[...] fikir ve his yoğunluğuna sahiptir ki memduh bu kasidelerde âdeta kaybolur.”. “Gazellerinde başlıca muvaffakiyeti ise felsefî fikirleri ve yüksek idealleri şiir halinde ifade etmesinden [...]” gelmektedir.²³ Bu bakımdan özellikle Urfî'nin kasidedeki revîşi kendinden sonra gelen pek çok Fars ve Türk şairi etkilemiştir.²⁴ Urfî'nin, “durağanlaşmış şiir lisanına yeni birçok tabirler ve edalar” ilave etmesi ve “şuaranın o zamana kadar alışmış oldukları bedî beyan tarzını bir tarafa bırakıp görkemli, tuntuşaklı ve manaca çok sanatlı bir ifadeyi onun yerine ikâme etmesi” başka şairler tarafından örnek alınmasına sebep olmuştur.²⁵

4. Edebiyatımıza Yansımaları

Edebiyatımızda telifte bulunan pek çok müellifin eserlerini taradığımızda bazı ediplerimizin Urfî-i Şîrâzî'nin şiirlerine tahmisler ve nazireler yazdığı; mana iktibasında buldukları; bazı ediplerimizin ise çeşitli vesilelerle Urfî-i Şîrâzî'nin şiirlerinden bahsettikleri görülmektedir. Özellikle Sebk-i Hindî'nin Osmanlı'da büyük bir ilgi uyandırmasıyla Urfî'nin popülaritesi de -bilhassa XVII. yüzyılda- zirveye ulaşmıştır. Hatta XVII. yüzyıldan sonra yazılan tezkirelerin hemen hepsinde terceme-i hali verilecek şairin şiir söylemedeki kudretine göre Urfî-i sâni, Urfî-i Rûm gibi nitelendirmelere mazhar olduğu görülmektedir.²⁶ Mesela *Tezkire-i Rıza*'da Ali isimli bir şair için “müellefâtı dahi kasâid ve gazeliyyâtı gibi bî-şumâr ve beyne'n-nâs Urfî-i sâni deyü şöhret-şi'âr idi” denmektedir.²⁷

Şu an için tespit edebildiğimiz kadarıyla Urfî-i Şîrâzî'den ilk bahseden, onun şiirlerine nazireler yazan şairimiz Nef'î'dir. O, Farsça *Divan*'ında Urfî'nin

²³ Çaldak, Yoldaş, 12.

²⁴ Çaldak, Yoldaş, 13.

²⁵ Daniş, 478. Duru, 120.

²⁶ Filiz Kılıç, *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, 308-309.

²⁷ Es-Seyyid Rıza, *Tezkire-i Rızâ*, İkdâm Matbası, Desaadet 1316, 11.

İkbâl-i kerem mîgezed erbâb-i himem rā اقبال کرم میگزدر ارباب همم را

Himmet neḥored nişter-i ārī vü ne‘ am rā²⁸ همت نخورد نیستر آری و نعم را

matla’lı meşhur naatına

Der fitne icāzet dehem er pāy-i ḫalem rā در فتنه اجازت دهم ار پای قلم را

Ber farḫ-i Ferîdûn şikened mäh-i ‘alem rā²⁹ بر فرق فریدون شکند ماه علم را

matla’lı naatıyla nazire yazmıştır.³⁰

Yine Nef’î, *Farsça Divanı*’ndaki Urfî’ye nazire olan bir başka naatının bir beytinde Urfî’nin fikir yönüne de vurgu yapar ve ondan övgüyle bahseder:

Zihî devlet ki ‘Urfî rā müselleḥ şod der endîşe زهی دولت که عرفی را مسلم شد در اندیشه

Ki bâ kilkeş koned secde livā-yi Ḥân-i Ḥânâneş³¹ که با کلکش کند سجده لوی خان خانانش

Süleyman Nazif, vaktiyle Nef’î tarafından istishâb olunmuş ve Nef’î’nin el yazısıyla haşiye yazılı, mührü vurulu bir *Urfî Divanı*’nı amcazadesi Ali Emîrî Efendi’nin ‘irfan-i millete’ vakfettiğini ve üzerinde “Şehirde bundan mükemmel *Divan* görmedim. *Sâkinâme*’si yoğidi. Anı dahi aşığısına yazdım. (Ve biraz aşağıda da yine o yazı ve siyah mürekkeple) Nef’î-i fakîr”, ibaresinin mestur olduğunu belirtmektedir ki bu vesika bize Nef’î’nin Urfî hayranlığını tam manasıyla göstermektedir.³² Bu eser Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum Eserler Bölümü 403 numarada kayıtlı *Urfî Divan*’ıdır.

²⁸ “Keremin ikbali (teveccühü) himmet erbabını ısıtır, himmet evet ve hayır neşterini yemez.”

²⁹ “Kalemin ayağına eğer fitne izin verirsem, alem ayını Ferîdûn’un başı üzerinde yarar.”

³⁰ Nef’î, *Divân-ı Farisî*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Bölümü TY 3064, 61^b. Fatma Tulga Ocak, Nef’î’nin Farsça *Divân*’ındaki on altı kasidenin çoğunun Urfî’ye nazire olarak yazıldığını belirtmektedir. (Fatma Tulga Ocak, “XVII. Yüzyıl Şâiri Nef’î ve Kaside”, *Türk Bilgi*, 3, 2002, 67) Oysa bu bilginin düzeltilmeye ihtiyacı vardır. Nef’î’nin yazdığı naatlar Urfî’ye naziredir, diğerlerine nazire demek zor. Bunu Haluk İpekten de teyit etmektedir: “Nef’î, Urfî’nin dört kasidesini tanzir etmiştir.” (Haluk İpekten, *Nâil-i Kadîm Hayatı ve Edebî Kişiliği*, Atatürk Üniv. Edb. Fak. Yay., Ankara 1998, 71) Bu minvalde Süleyman Nazif’de şunları belirtmektedir: “Nef’î na’tlarında Urfî’yi, kasidelerinde Enverî’yi taklit eder.” (Süleyman Nazif, “İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri”, *Edebiyat-ı Umûmiyye Mecmuası*, 9 Mart 1918, 111/58-27, 519.) Ayrıca Süleyman Nazif, bu nazireyi Urfî’ninkinden daha güzel bulur: “Her iki kasideyi tetkik ettim. Nef’î’nin azâmet-i beyânı huzûrunda hayrân u mebhût olmakla beraber, Erzurumlu beni, Şirazlı kadar i’cab ve teshir etti. Nef’î’yi cidden tebçil edelim.” (Süleyman Nazif, “İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri”, *Edebiyat-ı Umûmiyye Mecmuası*, 9 Mart 1918, 111/58-27, 520.)

³¹ “Ne büyük devlet ki Urfî’ye düşüncede teslim oldu ki onun kalemine Hân-ı Hânân’ın bayrağı secde etmiştir.”

³² Duru, 128-129; Fatma Tulga Ocak, “XVII. Yüzyıl Şâiri Nef’î ve Kaside”, 64.

Bunun dışında Nef'î, kasidelerinde çeşitli vesilelerle Urfî-i Şîrâzî' den ve diğer Fars şairlerinden hareketle kendinin şiir kuvvetinden bahsetmekte hatta şiir gücünün onları dahi geçtiğinden dem vurmaktadır. Mesela Sultan Murad Han'ı övdüğü kasidesinde fahriye bölümüne gelince kendini tutamaz ve kendine Urfî-i Rûm dendiğini belirtir:

İktizâ etdi biraz yâve anuçün neyleyim
Yohsa dâ'im böyledir bana *hitâb-i rûzgâr*
Urfî-i Rûm Enverî-i asr u Hâkânî-i ahd
Feyzî-i mu'ciz-dem-i vahy-iktisâb-ı rûzgâr
K.17/30-31

Yine kendisine Urfî-i Rûm denmesine şaşırılmaması gerektiğini, Urfî gibi meşhur olmasına bir mani olmadığını ve en az onun kadar seçkin bir şair olduğunu şöyle ifade eder:

Urfî-i Rûm idüğüm cümle ederler teslim
Görseler ger bu kasîdem büleğâ-yi A'câm
K.50/66
Devletinde n'ola *Urfî gibi* meşhûr olsam
Var mı bir bencileyin şâ'ir-i pâkîze-edâ
K.18/81

Esasında Nef'î sadece bir Urfî takipçisi olarak anılmak istenmez. Pek çok mısrasında Urfî ve diğer Fars şairlerini geçtiğini terennüm eder:

Nazâketde metânetde kelâmum benzemez aslâ
Ne *Urfî*'ye ne Hâkânî'ye bu bir *tarz-ı âherdir*
K.20/36
Okudukça bu şi'r-i dil-pezirim bezm-i âlemde
Eder zinde revân-ı Urfî-i merhûm u mağfûrî
K.35/45

Kalır mı yâ Urfî'den söz seylemede Nef'î
Hoş-lehçe ise ger o *pâkîze-edâdır* bu
G.100/733

³³ Metin Akkuş, *Nef'î Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993.

Şunu açıkça ifade etmek gerekir ki "Nefî, Farisî'ye ne kadar muktedir bir şair olursa olsun, Türkçe'deki merteye-i kemaline yükselemez. Çünkü ötekinde mukallit, berikinde müciddir."³⁴ "O, bizim büyük bir şairimiz, medâr-i iftiharımızdır fakat üstadları olan şuârâ-yı Acem'le arasında bir mukayese te'sîs etmekten zâtına olan hürmetimize hürmeten ictinâb etmeliyiz."³⁵

Bir Nefî takipçisi ve taklitçisi olan³⁶ Râmî (ö.1049/1640) de Urfî'yi tanıır ve şiirlerinde ondan bahseder hattâ Nefî'nin Urfî-i Rûmluk iddiasını hem tasdik eder hem teşrik:

O tab'-ı pâk ile 'Urfî-i Rûm olduğuna hâlâ
Acem'de Rûm'da teslîmi vardır cümle yârânun
K.30/92
Urfî-i Rûm'em mukarrer mülk-i nazm içre bugün
Sözüme şahid bu da'vâda lisânumdur benüm
Kıt'a.11/2³⁷

XVII. yüzyılın önemli şairlerinden Fehim-i Kadim (ö. 1057/1647) de Urfî'yi haylice seven, okuyan ve şiirlerinden bahseden şairlerdendir. Hatta kendisinin 1047/1637 yılında bir *Urfî Divan'ı* istinsah ettiğini *Divan'*ındaki Farsça tarih manzumesinden öğrenmekteyiz:

عزیز دهر کن یا رب چو شد تاریخ اتمامش عزیز دهر کن یا رب چو شد تاریخ اتمامش
برون آمد کنوز عرفی چون یوسف ز چاه کلک برون آمد کنوز عرفی چون یوسف ز چاه کلک
Birün âmed kunûz-i Urfî çün Yûsuf zi çâh-i kilk³⁸

Farsça Şiirler. IV

Urfî şiirlerine beslediği derin muhabbet ve ihtiramı kasidelerinden birinde açıkça ifade eder:

Merhaba şî'r-i Urfî-i Şîrâzî
Ki odur turfa keyf-i ruhânî
Şî'ri büthane-i nezâketdür
Tab'ı mir'ât-ı sûret-i Mânî
K. XVII/42-43

³⁴ Süleyman Nazif, "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri", **Edebiyat-ı Umûmiyye Mecmuası**, 9 Mart 1918, 111/58-27, 519

³⁵ Süleyman Nazif, "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri", **Edebiyat-ı Umûmiyye Mecmuası**, 9 Mart 1918, 111/58-27, 520.

³⁶ Erdal Hamami, **Râmî Dîvânı**, KTBY, Ankara 2001, 6.

³⁷ Fatma Zehra Kavukçu, **Râmî Dîvânı**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa 2000.

³⁸ "(Urfî'yi) dünyanın azizi kıl ya Rab! Onun (divanının yazımının) itmamına tarih oldu bu: Yusuf gibi Urfî'nin hazineleri kalem kuyusundan dışarı çıktı."

Fakat Fehîm'in diğer şairlerin aksine kendine bir üstünlük atfetmediğini sadece Urfî ve diğer Sebki Hindî şairleri gibi olmaya çalıştığını, onları geçmek gibi bir iddiasının da bulunmadığını manzumelerinde rahatlıkla anlayabiliyoruz:

Ya Urfî'yem ya Hâkânî disem bu tab' ile câ'iz
 Ki itdüm Rûm u Mısr'ı gıbtageh Şîrâz u Şîrvân'a
 K. VII/58
 Yâ Urfî'dür yâ Tâlib yâ Fehîm üstad-i kâmindür
 Selis ü âşînâ bir şâir-i-şî'r-i garîb olsa
 G.CCLIV/5³⁹

XVII. yüzyılın mühim simalarından ve önde gelen Mevlevî şeyhlerinden Sabûhî Ahmed Dede (ö. 1057/1647) de Urfî-i Şîrâzî'nin tesiri altında kalan Mevlevî şairlerdendir. *Dîvân'*ında yer alan *Sâkînâme'*sinin yanı sıra Farsça şiirlerinin de Urfî-i Şîrâzî'nin açık tesiriyle kaleme alındığı; Urfî'nin şiir anlayışına benzer pek çok yön barındırdığı görülmektedir.⁴⁰

Yine XVII. yüzyıl şairlerinden Şehrî'nin (ö.1071/1660) de *Divan'*ında Urfî'den bahsettiği, onun şiirlerinden haberdar olduğu görülmektedir. Öyle ki Urfî'nin kendi şiirlerini görse onu kıskanacağını belirtir:

Sühan-ı derdnâk-i Urfî'den
 Şehrî her vechile habîr benem
 G.100/8
 Göreydi tâzegî-i nutk-ı şûhumı Urfî
 Rûh-i necâbete eylerdi gurre-i tahsîn
 K.1/12⁴¹

Nâ'îlî-i Kadîm (ö.1077/1666), Klasik Türk şiirinin yeni bir tarza evrilmesinde en başta gelen şairlerdendir. Sebki Hindî akımının ve doğal olarak da Urfî'nin tesiri altında kalan Nâ'îlî'nin üslubunda, özellikle gazellerinde bu tesiri görmek mümkündür. Nitekim Nâ'îlî, *Divan'*ında iki kasidede Urfî'den övgüyle bahseder:

³⁹ Tahir Üzgör, *Fehîm-i Kadîm, Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metninin Bugünkü Türkçesi*, AKM Yayınları, Ankara 1991.

⁴⁰ Ayrıntılı değerlendirme için bkz. Oğuz Yılmaz, İbrahim Akça, "Sabûhî Ahmed Dede, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Farsça Şiirlerinde Görülen Örfî-i Şîrâzî Etkisi", *Dokuzuncu Uluslararası İran Dil ve Edebiyat Kongresi*, İran, 2014.

⁴¹ Şener Demirel, *17. Yüzyıl Şairlerinden Şehrî (Malatyalı Ali Çelebi) Hayatı, Sanatı, Divanının Tenkitli Metni ve Tahlili*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi SBE, Elazığ 1999.

Huld-ı i'cazdır el-hak *dil-i Urfî* ki henüz

Tâzedir nütfe-i endîşe-i gevher-zâyı

K.V/28

Ol hoş-nüvis münşî-i *Urfî-tabî'atin*

Zannım budur ki olmaya âlemde hemseri

K.XX/29⁴²

Büyük Mevlevî şairlerden Neşatî Dede (ö. 1085/1674), *Urfî Divanı* şârihlerinden biri olması hasebiyle Urfî'nin şiirleri üzerine kafa yormuş ve onun şiirlerinin müşkil kısımlarını izah eden bir şerh kaleme almıştır. Bu sebeple Urfî'nin şiirini en iyi tanıyanların başında gelmektedir. *Divan'*ında çeşitli vesilelerle pek çok kez Urfî'nin ismini anan Neşatî, kendisinin zamanının Urfî'si olduğunu ve Urfî'ye denk şiirler yazdığını iddia eden beyitler kaleme almıştır:

Urfî-i mu'cize-perdâz-ı zamânem ki ider

Şi'rüme reşk ü hased nâdire-sencân Fehîm

K/9-29

Benem ol âlem-ârâ şâ'ir-i Urfî-tabîat kim

Hayâlüm olmada revnak-rübâ-yı nazm-ı Hâkânî

K/13-31

Hudavendâ zamânunda benem ol şâ'ir-i yektâ

Ki nazmum olmada eş'âr-ı *Urfî* ile *hem-pâye*

K/10-40

Neşatî'nin bazı manzumeleri ise tıpkı Şehrî gibi Urfî ve diğer Fars şairlerinin kendi şiirlerini görmeleri halinde kıskanacaklarını ifade eden bir tarzdadır:

Bu hoş edâyile şi'rüm ki *reşk-i Urfî*'dür

Şikest iderse n'ola kadr-ı nazm-ı Selmân'ı

K/11-34

Benem ki *bîm-i zuhûrumla Urfî-i Şîrâz*

Diyar-ı Hinde gidüp oldı *rû-be-râh-ı 'adem*

K/21-36

Rûh-i *Urfî* kim Neşatî *dâğ dâğ-ı reşkdür*

Dil-harâb-ı hâme-i ma'nî-tırâzundur senün

G/74-5

⁴² Haluk İpekten, *Nâilî Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1990.

Hatta Neşatî, kendisinden o kadar emindir ki Urfî'yi anlamanın anahtarının kendi hayallerini anlamak olduğunu dile getirmiştir:

Olmayan *nakş-ı hayâlumle* Neşâtî *âşinâ*
Resm-i *kilk-i Urfî-i Şîrâz* bilmez *neydügin*
G/96-6⁴³

XVII. yüzyılın önemli şairlerinden biri olan Mezâkî (ö. 1087/1676) de yine Urfî-i Şîrâzî'yi dilinden hiç düşürmeyen isimlerdendir. Mezâkî, Urfî ile o kadar hemdem olmuştur ki kendisine yaşadığı dönemde Urfî-i sâni denmiştir. Nitekim Güftî de *Teşrifâtü's-Şuârâ'* da ondan ikinci Urfî olarak bahseder:

Oldı ol mefhar-ı sūhan-dânî
Mülket-i Rûm'a *Urfî-i sâni*⁴⁴

Tıpkı Nefî gibi Mezâkî de *Divan'*ında kendisinin Urfî-i Rûm olduğunu ve hatta Urfî ve arkadaşlarının yazdığı şiirlerini okusalardı, kendisini kıskanıp öveceklerini ifade eder:

Nazm-ı bülend-ahterüfe *reşk ider*
Urfî ile Muhteşem-i rûzgâr
K.4/32

Görseler ger bu kasîdem bana *reşk eylerdi*
Urfî vü Tâlib ile Muhteşem-i Kâşânî
K.9/71

Akl-ı kül *kilk-i sūhan-küsterüme reşk eyler*
Kalem-i *Urfî* ile hâme-i Vassâf degül
G.265/6

Tâlib ü *Urfî* degül Enverî vü Hâkânî
Görseler nazmumu *tahsîn idelerdi* her-bâr
K.10/63

Yine Mezâkî asrın Urfî'si olduğunu her fırsatta ifade eder:

İrdi sıyt-ı sūhanüm hitta-i Şîrâza dahi
Urfî-i Rûm idügüm añladı yârân-ı 'Acem
K.17/72

⁴³ Mahmut Kaplan, *Neşatî Divan*, Akademi Kitabevi, İzmir 1996.

⁴⁴ Kâşif Yılmaz, *Güftî ve Teşrifâtü's-Şuarâsı*, AKMY, Ankara 2001, 218.

Mezâkî-veş n'ola makbûl-i erbâb-ı kemâl olsañ

Bu *asrun* biz dahi bir '*Urfî-i devrânıyuz cânâ*

G.2/7

Ey Mezâkî rû-şinâs-ı şehr-i nazm olsam n'ola

Urfî-i mu'ciz-dem-i Rûmum ki Şirâzum budur

G.122/10

Ey Mezâkî var iken eş'âr-ı pür-sûzun senün

Rûmda hiç nazm-ı *Urfî-i 'Acem añulmasun*

G.352/9

Bende hatm oldı sühan-küsterî-i tarz-ı cedîd

Gerçi kim Tâlib ile *Urfî mukaddem geldi*

K.11/24

Bu minvalde pek çok beyti olan Mezâkî'nin memduhunu överken de Urfî'nin şiir gücünden istifade ettiğini görmekteyiz:

Ne Tâlib itmege *kâdir olur vâsf-ı hümmâyınuñ*

Ne hõd *Urfî* gibi bir şâ'ir-i şöhret-şi'âr eyler

K.8/95

Memdûhına bir böyle senâ itmedi gitdi

Ne Tâlib ü ne *Urfî* ne Selmân-ı zamâne

K.12/79

Sebk-i Hindî'nin aşırı abartma yönüne şiirlerinde çokça yer veren Mezâkî'ye göre Urfî'nin şiirleri, kendinden sonra okunmaz olmuştur:

Okunmaz oldı gazeller miyân-ı meclisde

Ne nazm-ı '*Urfî* vü Tâlib ne şi'r-i Bâkî var

G.89/5⁴⁵

İsmi edebiyat dünyamızda pek bilinmeyen Nâzif (ö. 1106/1693) de şiirlerinde Urfî-i Şirâzî'den bahsetmekte, ondan üstün şiirler kaleme aldığından dem vurmaktadır:

Ne *Urfî'yem* ne Tâib *vâsf-gûy-i çâr-i yârim ben*

Direm kim kasr-ı şî'rim hüsn-i çâper-i erkân göstereşün

K.2/37

⁴⁵ Ahmet Mermer, *Mezâkî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*, AKMY, Ankara 1994.

Kânûn-ı pertev-i meh-i mecmu'a-i Nazîf
 Urîî vü Enverî' de aranmış bulunmamış
 G.147/7⁴⁶

Yine aynı dönemin pek bilinmeyen şairlerinden olan Nakşî (ö.1114/1702) de *Divan'*ında kendisinin zamanının Urîî'si olduğundan dem vurur, Urîî'nin hayatta olsa şiirini tahsin edeceğini belirtir:

Tab'-ı pür-zûr ile gûyâ Kahramân-ı 'âlemem
 Görse tahsîn ü pesend eylerdi Urîî Enverî
 K.VI/49

Nazm-âver-i Urîî-i zamânsun Nakşî
 Kıldıñ yine rûh-ı şu'arâ-yı selefi şâd
 G. XLIV/5⁴⁷

XVII. yüzyılın en mühim şairlerinden biri olan Nâbî'nin (ö. 1124/1712) de Urîî'nin şiirleriyle meşgul olduğu ve bunların manaları üzerine kafa yorduğu bilinmektedir.⁴⁸Bunun haricinde Nâbî, Urîî'nin

Kûy-i 'aşk est u heme dâne vü dâm est încâ كوی عشقست و همه دانه و دامن و دامست اینجا
 Cilve-i merdum-i âzâde haram est încâ⁴⁹ جلوه مردم آزاده حرامست اینجا

matla'lı beş beyitlik gazeline şu mısralarla başlayan bir tahmis yazmıştır:⁵⁰

Şehr-i hûsn est ki sermâye be kâm est încâ شهر حسنت که سرمایه بکامست اینجا
 Mâyê-i dâd u sited bâde vü câm est încâ⁵¹ مایه داد و ستد باده و جامست اینجا

⁴⁶ Murat Darıcık, *Nâzif Divanı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Sivas 2006.

⁴⁷ Emrah Ayhan, *Nakşî Divanı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2000.

⁴⁸ bkz. M.Akif Gözitok, "Türk Edebiyatında Urîî-i Şirâzî Şerhleri, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.19, İstanbul 2017, 77-122.

⁴⁹ "Her (buğday) tanesi ve tuzağın yeri aşk mahallesi olan burası, başıboş insanların cilve (etmesinin) haram olduğu bir yerdir."

⁵⁰ Şerife Ördek, *Nâbî'nin Farsça Divançesi (İnceleme-Türkçeye Çeviri-Tenkitli Metin)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir Üniversitesi SBE, Nevşehir 2012, 163. Süleyman Nazif, Nâbî'nin bu ve benzeri tahmisleri hakkında şunları söyler: "Merhumda bir de garip bir merak varmış: Bir çoğunu değme Acem şairlerinin tanzir etmeye cür'et edemeyeceği bir takım gazelleri tahmis etmek, her iki mısra'a ördüğü üç yama o kadar sırtır ki insanın keşke üstadımız -hiffet mi, taklit mi ne diyelim-bu halleri göstermeseydi diyeceği geliyor." (Süleyman Nazif, "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri", *Edebiyat-ı Umûmiyye Mecmuası*, 9 Mart 1918, 111/58-27, 521.)

⁵¹ "Sermayesi gönül muradı olan güzellik şehridir burası, alışverişin sermayesi şarap ve kadeh olan bir yerdir burası."

Nâbî, yine *Hayriyye'nin Matlab-ı Hüsn-i Kelam-i Mevzun* babında Urfî'yi ve bazı Fars şairlerini şu sözlerle methetmiştir:

“Şu'arâ-yı Acem'ün Dîvânı
Hüsn-i tabîr ü ma'ânî kânı
 Tâlib ü Sâ'ib ü *Urfî* vü Selîm
 Feyzî-i Hind ü Nazîrî vü Kelîm
 Tâzegûyân-ı zamanda Şevket
 Mâ'ni-i tazeye virdi suret”⁵²

*Türkçe Divan'*ında Urfî'den ve bazı Fars şairlerinden bahis açan Nâbî, memduhu Kara Mustafa Paşa'nın Urfî ve Sâ'ib'i kolaylıkla anlamasını, onun ilmî muktesebatının yüksekliğine yorumlar ve Mustafa Paşa'ya övgülerini şu beytiyle ifade eder:

Ana Allah bir âlî tabîat eylemiş ihsan
 Ki beyt-i Sâ'ib ü *Urfî*'ye bîpervâ *virür ma'nâ*

C.I, K/Tarih.16/21

Mezakî'de de görüldüğü üzere çoğu XVII. yüzyıl şairleri Memduhlarını överken Urfî'yi anlamalarını övgüye layık bir ölçüt olarak görürler. Nâbî'nin kasidelerindeki tavsiflerinin bir unsuru olan bu vasıf, memduhu Musahib Mustafa Paşa'yı överken de görülmektedir:

İtmiş üstâd-ı ezel *Urfî* vü Hâkânî'den
 Feyz ile *mertebe-i tab'-ı şerîfin* berter

C.I, K. 9/44

XVIII. yüzyıldan itibaren Türk şairler, Urfî ile kendilerini kıyas bile etmeyip ondan üstün olduklarına kanaat getirmişlerdir. Bu yüzyıldan sonra Osmanlı şairi Fars şairi karşısında özgüvenli bir tavır takınır. Bu özgüvenin ilk örneklerini bu yüzyılın en yenilikçi ve önemli şairlerinden biri olan Nedîm'de (ö.1143/1730) görmek mümkündür:

Dedi kim ey hüner-âmüz-ı Zahîr ü *Urfî*
Ne durursun ele al hâme-i sihr-efşânı

K.20/5

Benim ol gûy-rübâ kim ser-i meydanımda
 Ser-i *Urfî* vü Nazîrî *ham-ı çevoğâna* gelir

K.16/38

⁵² Mahmut Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî*, AKMY, Ankara 1995, 258.

Bununla birlikte Nedîm, Urffî'nin büyük bir şair olduğunu dolaylı yollarla, çeşitli vesilelerle söyler ve bu büyük şairin hakkını teslim eder. Bunun ilk örneği Nedîm'in 1140/1727 yılında Üsküdar'daki Fener Bahçesi'nin tamiri için yazdığı bir tarih manzumesinde karşımıza çıkmaktadır. Nedîm, bahçenin en güzel vasfını Urffî'nin yapabileceğini işaretle şu beyti söyler:

Bunu seyr etmeden gitdi cihandan neyleyim *Urffî*
Ki *Keşmîriyyesin bârî edeydi âteşe ilkâ*

Tarih.7/15⁵³

Nedîm de tıpkı Nâbî gibi kasidelerinde memduhuna Urffî bile senin vasfında aciz kalırdı diyerek Urffî'nin şiir gücünü kullanmaktadır. Nedîm'in şu beyiti bu imgenin sadece bir örneğidir:

Sen ol sadr-ı mu'azzamsın ki görse *haşmetin Urffî*
Ederdi çün girîban çâk vasfı hân u hâkânı

K.31/8⁵⁴

Sebk-i Hindî'nin edebiyatımızdaki en önemli temsilcilerinden Arpaeminizâde Sâmi Efendi (ö.1146/1734), bir Urffî şârihi olarak onun şiirinden fazlasıyla istifade etmesine rağmen, *Divan'*ında sadece bir kere alaycı bir tavırla Urffî'nin adını anar:

Pây-i taht-i suhanumda olamaz *haçlet ile*
'*Urffî zânû-zede-i sandelî-i pindârî*

K.8/83⁵⁵

Son dönem Klasik Türk Edebiyatı'nın en büyük şairlerinden Şeyh Gâlib (ö. 1213/1799), Urffî'yi bilen, ondaki cevherden haberdar olan bir zattır. Nitekim *Divan'*ında yer alan ve

Sâkî ver ol piyâle-i elmâsa ferr ü tâb
Elmâs içinde mevc ura ammâ ki lâl-i nâb

mısralarıyla başlayan *Sâkînâme'si*⁵⁶

Beyâ sâkî ân teşnegî râ besenc *بیا ساقی آن تشنگی را بسنج*

Pes ez ârzû-yi dil-i mâ merenc⁵⁷ *پس از آرزوی دل ما مرنج*

Urffî'nin *Sâkînâme'si*ni andırmaktadır.

⁵³ Muhsin Macit, *Nedîm Divânı*, Akçağ Yay., Ankara 1997.

⁵⁴ Ali Fuat Bilkan, *Nâbî Divân'ı I-II*, MEB Yay., İstanbul 1997.

⁵⁵ Fatma Sabiha Kutlar (Haz.), *Arpaemini-zade Mustafa Sâmi, Divân*, Ankara 2004.

⁵⁶ Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib Divânı*, Akçağ Yay., Ankara 1994.

⁵⁷ "Gel ey sâkî, bu susamışları tart sonra bizim gönlümüz arzusun dan incitme"

Yukarıda belirttiğimiz üzere XVIII. yüzyıldan itibaren Türk şairleri, büyük bir özgüvene sahip olarak kendilerini pek çok Fars şairinin üzerinde görmekteydiler. Bu husus, Şeyh Gâlib'de kendisini şu beyitlerle dışa vurmaktadır:

Kasîde semtin ihyâ etmedir sâyende maksûdu

Ferâmuş etdirem şâirlere Urfî-i sehîârî

K.15/33⁵⁸

Benzer bir durum, Sünbülzade Vehbî'de (ö.1224/1809) de karşımıza çıkmaktadır. Muasırlarından hiç de farklı olmayan bir edayla Urfî'nin çok büyük bir şair olduğunu *Türkçe Divan*'ında dile getiren Sünbülzade Vehbî'nin şu beyitleri buna örnek teşkil etmektedir:

İşitmiş cânib-i Şîrâz'a azmim şerm edip Urfî

Hemân Sa'dî vü Hâfız ile girmiş zîr-i gabrâyâ

K.29/56

Hicâb edip beni Şîrâz'da görünce hemân

Derûn-ı hâke nihân oldu 'Urfî-i fehîâr

K.50/85

Gitdim isbât-ı vücûd etmek için Şîrâz'a

Eyledim Urfî-i fehîâr ile gaogâ-yı sühan

K.50/102

Ol Hüsrev'im ki tab'ımın iklim-i nazmda

Urfî vü Muhteşem gibi var niçe çâkeri

Tutdu serinde Şevket ü Hâkânî-i zamân

Dîvânım oldu cümlesiniñ zîb-i efseri

K.39/36-37⁵⁹

Hatta yazdığı kasidelerin birine "Harf-endâzî-i Urfî" (Urfî'ye laf atma) ismini veren Sünbülzade Vehbî, iki kasidesinde *Urfî Divanı*'ndan tefe'ül yaparak bunları kasidesine ilave eder:

Tefe'ül eyledim âsâr-ı nazm-ı Urfî'den

Bu kıt'a çıkdı hemân hasb-i hâl-i nâ-hemvâr

⁵⁸ Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1994.

⁵⁹ Ahmet Yenikale, *Sünbülzade Vehbî Divanı*, (E-Kitap), Kültür Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, 2012.

*Cihân beğestem ü derdâ ki hiç şehr ü diyâr
Nedîdeem ki fûrûşende baht der bâzâr
Zi mancınîk-i felek seng-i fitne mûbârid
Men eblehâne gürîzem der âbgîne hisâr*

K.50/45-47

Buldu gül-geşt-i musallâsında Şîrâz'ın beni
Nahl-i tab'ımdan kopardı *Urfî*-i fehhâr gül
Ben de telmîh eyledim ta'rîz ile bu mısra'ın
Bûlbûlî ez bâğ-ı mâ bi'grifte der minkâr gül

K.38/35-36

Yukarıda isimlerini andığımız şairlerinin haricinde *Divan*'larında *Urfî*-i Şîrâzî'den bahseden pek çok şair mevcuttur. Bunların bir kısmı "*Urfî*'nin şiir çevrelerince kabul görmüş adından yararlanmak suretiyle, genel duyguları harekete geçirerek, kendi şairliklerine/şiirlerine dikkati çekerler. Bu anıslarda şairlerin, *Urfî*'yi okumuş olup olmadıkları genellikle belli ve önemli de değildir."⁶⁰ Bu durumu Râmî bir kasidesinde şöyle dile getirir:

Elinde her biri *Dîvân-ı Urfî* gezdirebilir dâim
Görenler zann ide tâ kim *mezâyâsın* bilür anın

K.18/130⁶¹

Bu şairlerin çoğu ondan üstün olduğundan dem vururken bazıları da memduhunu övmeye *Urfî*'nin bile çaresiz kalacağı imgesinden hareketle şiirlerinde *Urfî*'yi anar. Sayısı hayli fazla olan bu şiirlerin tamamını buraya yazmayacak, sadece örnek olması açısından birer beyit şahit göstermekle iktifa edeceğiz.

Bu "daha az bilinen" şairler de tıpkı Nâbî ve Mezakî gibi büyük şairlerin yaptıklarına benzer şekilde memduhunu överken *Urfî*'den istifade etmişlerdir. Memduhlarını vasfetmede *Urfî*'nin bile çaresiz kalacağını belirterek memduhu yücelten ve Hân-ı Hânân seviyesine çıkartan bu şairlerin beyitleri şu şekildedir:

*Urfî irfanın iderdi vâsf Şevket şevketin
Birisi yazmazdı bundan gayrısın dîvânuna*

Nevres-i Kadîm, K.2/24⁶²

⁶⁰ Duru, 121.

⁶¹ Fatma Zehra Kavukçu, *Râmî Dîvânı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa 2000, 110.

⁶² Hüseyin Akkaya, *Nevres-i Kadîm and his Turkish Dîvân (Nevres-i Kadîm ve Türkçe Dîvânı)*, Harvard University, 1996.

Reva mıdır ki *evsâf-ı celîlünde hamûş* olsun

Bu ahdün Enverîsi *Urfî-i meşhûrî* Selmânı

Yenişehirli Avnî, K.23/62⁶³

Edâ-yı hak ne mümkün padişâhum vâsıf-ı pâkinde

Eğer *Urfî* vü Nef'î *çâresüzdür* 'aczi-ikrarı

Subhizade Azîz, K.41/35⁶⁴

O hâkân-ı mu'azzam kim anun *vâsfında âcizdür*

Hezârân Enverî vü *Urfî* vü Nef'î vü Hâkânî

Muvakkitzade Mehmed Pertev, Tarih.7/25⁶⁵

Hatâ etmem eger *Urfî'ye* şer'î etmesem nisbet

Benim *memdûhumu* görseydi söylerdi belîğâne

Vakanüvis Ahmed Lütfî, K.48/5⁶⁶

“Bir güzelsin ki *senün vâsfını tasvîre* sezâvâr degül Hâfız u Tâlib kalem-i '*Urfî* vü Sâ'ib emel-i Sâhib ü Tâ'ib dahı tahrîrine kâtib olamaz [...]"

Vahyî, Bahr-i Tavîl/35

Eger şeh-bâz-ı tab'um 'âleme açsa per-i î'câz

Hezâran Sâ'ib ü *Urfî* vü Hassânı şikâr eyler

Vahyî, K.6/12

Çeşm-i şeh-beyt-i şî'r-i *Urfî'ye*

Sürme-i İsfahândur hâmem

Vahyî, K.10/18⁶⁷

Bu şairler içinde Urfî'ye üstünlük iddiasında bulunanların sayısı da az değildir:

⁶³ Lokman Turan, **Yenişehirli Avni Bey Divanı'nın Tahlili Encümen-i Şuara ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 1998.

⁶⁴ Sadık Erdem, **Subhi-zade Azîz ve Dîvân'ı**, Fakülte Kit., Isparta 2001.

⁶⁵ Mehmet Ulucan, **Muvakkit-zade Mehmed Pertev-Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Divanı'nın Tenkitli Metni ve Tahlili**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi SBE, Elazığ 2005.

⁶⁶ Özlem Düzlü, **Divânçe-i Vak'a-nüvis Ahmed Lütfî**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya 2008.

⁶⁷ Hakan Taş, **Vahyî Divanı ve İncelenmesi**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2004.

Tâze-nevâ-yı *Urfî*-i Şîrâzı itdi pest

Nâmî sarîr-i kilik-i bedâyi' -beyânumuz

Nâmî, G.166/7⁶⁸

Ben ne *Urfî'yim* ne Hâkânî ol üstâd degilim

Nâtıkamdan *ders alır eslâf-ı an zuhrü'l-gıyâb*

Eşref Paşa, K/ XXII/48⁶⁹

Urfî olurdu *muhayyere-dârım* Nedîm gulâm

Meşhûdî olsa Şevket-i nazm içre şânımız

Fâik Ömer Efendi, K/XXXIV/16⁷⁰

Yetişeydi zamânıma *Urfî*

Ger *geleyidi* yanıma *Urfî*

Istılâh ile 'örfü ser-tâ-pâ

Hayretinden ederdi nâ-peydâ

Mîrzâzade Sâlim, Mesnevî.36/15-16⁷¹

Şimdi benim o şâ'ir-i mu'ciz ki *nazmuma*

Hem-denk olur mu Hâfız u *Urfî* vü Enverî

Hanyalı Nûrî, K.10/10

Sîm ü zer olmadıkça tabî'at ne key müfid

Nesh et velev kemâl ile *Urfî* vü Şevket'i

Hanyalı Nûrî, K.15/11⁷²

Dîvânım idüp *imtiyâz şî'rim* iderlerdi *niyâz*

A'câm u Rûm ehl-i Hicâz *Urfî* ile Nef'î Lebîd

Antepli Aynî, K.6/35

Şevket'den *ince fikretim* çokdur *sühanda dikkatim*

Urfî'ye gâlib kuvvetim bu lutfı Yezdân eyledi

Antepli Aynî, K.8/11⁷³

⁶⁸ Ahmet Yenikale, **Ahmet Nâmî Divanı ve İncelemesi**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2002

⁶⁹ Gülçin Tanrıbuyurdu, **Eşref Paşa Dîvânı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi SBE, Kocaeli 2006.

⁷⁰ Arzu Coşkunyürek, **Fâik Ömer Efendi: Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Üniversitesi SBE, Muğla, 2007.

⁷¹ Adnan İnce, **Mîrzâ-zade Mehmed Sâlim, Divân**, Ankara 1994.

⁷² Abdullah Aydın, **Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2009.

⁷³ Mehmet Arslan, **Antepli Aynî Divanı**, Kitabevi Yay., İstanbul 2004.

Gâlib u *Urfî* vü Nef'î'ler kalur *bî-menfa'at*

Pür-belâgat tuysalar *bu tavr-ı üstâdâneyi*

Zâik, G.101/12⁷⁴

Hayâl-i Şevketâsâ mevc urur bahr-i safâ bunda

Ki *Urfî* hükm ile Pertev ben itmem pek tehî da'vâ

Muvakkitzade Pertev, Mukattat. IV/11⁷⁵

Bu şairler arasında Urfî'den üstün olduğunu iddia edenler olduğu gibi tevazuyu elden bırakmayanlar da mevcuttur. Bu bakımdan Urfî gibi olmaya çalışan hatta Urfî-i Rûm, Urfî-i sâni olduğunu iddia eden şairlerin sayısı da az değildir:

Lehce-tırâz-ı *Urfî-i Şîrâz* olup Sa'îd

Âteş-zebân-ı pey-rev-i pîr olmak isterin

Said Giray, G.128/8⁷⁶

Nesîm-i lutf esüp bir nev-bahâr açdı yine tab'um

Donatsun gülleriyle türbet-i *Urfî-i sehîrî*

Hâlet, K.2/28⁷⁷

Ruhsat olsa hâme-i *mu'ciz-beyân-ı tab'uma*

Urfî vü Nef'î gibi fahriyyede pûyân olur

Hâzık, K.5/8⁷⁸

Eylesem *Urfî-i Şîrâz* ile bahs olmaz 'aceb

Ki virüp lutf-ı Hudâ bâde-i 'irfân bana

Nigârî, G.29/6⁷⁹

Es'ad katı irha-yı inân-ı suhen itdin

Urfî gibi bir şâ'ir-i ferzâne misin sen

Esad Efendi, G/CLXXIX/5

⁷⁴ Mehmet Karatürk, **Zâik Divanı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2009.

⁷⁵ Mehmet Ulucan, **Muvakkit-zade Mehmed Pertev-Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Divanı'nın Tenkitli Metni ve Tahlili**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi SBE, Elazığ 2005.

⁷⁶ Saadet Karaköse, **Said Giray Divanı**, Denizli 2001.

⁷⁷ Çetin Derdiyok, **Hâlet Efendi Divançesi (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım)**, Karahan Kitabevi, Adana 2005.

⁷⁸ Hüseyin Güfta, **Erzurumlu Şair Hâzık**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001.

⁷⁹ Azmi Bilgin, **Nigârî Divanı**, İstanbul 2004.

Çü Es'ad tab'ı üstâdın Sıfâhân-ı ma'ânîdir

Misâl-i Urfî-i Şîrâzî' dir ebyâtının tarzı

Esad Efendi, G/CCXXXVIII/5⁸⁰

Gazelde Şevket-i Rûmum kaside de Urfî

Muhayyelât-ı rubâide sâni-i Hayyâm

Eşref Paşa, K.XIX/66

Hâsılı şimdi benim nâzım-ı sâhibhamse

Hükm eder Urfî-i Rûm olduşumu 'örf-i Acem

Eşref Paşa, K.XX/177⁸¹

Yok nazîri hele Rûm içre Vesîmin şimdi

Var ise Urfî-i Şîrâzî ya Hâkânîdir

Abbas Vesim, G.58/7

Meta'-ı ma'rifet ra'ic değil bazar-ı âlemde

Vesîm-i mu'cize-gû tut ki Urfî yâ Kemâl olmuş

Abbas Vesim, G.131/4⁸²

Ki benim nâtıka-pîrâ-yı mü'eddâ-yı vücûd

Sâni-i Urfî-i yektâ-yı tûvânâ-yı vücûd

Mehmed Şâkir, K. 5/96

Gûş iden fark itmesün Şâkir bu nazm-ı dil-keşüni

Nâzım Urfî-i bîhemtâ mıdır yektâ mıdır?

Mehmed Şâkir, K. 37/24⁸³

Tarihsel süreçle birlikte Sebk-i Hindî akımı her ne kadar tesir gücünü kaybetse de Urfî'nin şiiri, Tanzimat Dönemi şairleri üzerinde de etkili olmuştur. Urfî'den etkilenen dönemin ünlü şairlerinden ilki, Namık Kemal'dir. Namık

⁸⁰ Ali Kemal Şaş, *Esad Efendi Divan'ının Yeni Harflere Çevirisi ve İçerisindeki Çekimli Fiillerin Yapı Bakımından İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), KATÜ SBE, Trabzon 2009.

⁸¹ Gülçin Tanrıbuyurdu, *Eşref Paşa Dîvânı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi SBE, Kocaeli 2006.

⁸² İbrahim Halil Tuğluk, *Abbas Vesim Efendi; Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği Divanı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2007.

⁸³ Fatih Cersel, *Mehmed Şâkir Gâlib Efendi Dîvânı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya 2009.

Kemal'in şiirine Urfî'nin tesirinin çok fazla olduğunu belirten Süleyman Nazif, onun Urfî hayranlığını şöyle ifade eder:

“Namık Kemal Bey, Urfî'nin ziyâde meftûnlarından. Mahdumları Ali Ekrem Beyefendi ile diğer âşinâlarının rivâyet ve şahâdetini merhûmun muharrerâtı da te'yîd ve tevsik eder. Henüz yirmi üç yaşlarında iken Kânî Paşazade Rıfat Bey merhuma yazdığı bir mektupta Urfî'nin üç beyti münderiçtir. Diğer yazularında da Şâir-i Şîrâzî'den sık sık nakl-i ebyât ettiği görülür. Zâtını idrâk etmiş olanların rivâyetine nazaran muhâveratında da Urfî'den muhabbetle bahseder ve münasebet düştükçe ebyâtını okurmuş.”⁸⁴

Namık Kemal, Leskofçalı Gâlib'e yazdığı bir mektubunda ise teşbihlerinde Urfî'yi taklit ettiğini açıkça ifade etmiştir: “[...] Esasen iltizâm ettiğim meslek Feyzî yoludur; fakat, bütün ıstılâhât-ı işrâkiyyeye hasrederek teşbih-i şâirânedan mahrumiyetini istemediğimden ekser yerlerinde, Urfî ve Nefî'nin teşbihâtına ve bazı cihetlerinde Şevket'in hayâlâtını taklid eyledim.”⁸⁵

Bir Urfî hayranı olan ve gençliğinde Urfî *Divan'*ından seçtiği iki yüze yakın beyti ezberleyen Süleyman Nazif⁸⁶, Tanzimat'ın habercilerinden Yenişehirli Avnî Bey'in Urfî'den “mesrûk” bir beytinin olduğunu fakat talebesi Muallim Nâcî'nin bu sirkati teşhir ettiğini bildirir. Süleyman Nazif, II. Dönem Tanzimat şairlerinden olan Muallim Nâcî'nin de şu beytini Urfî'den harfiyen tercüme ettiğini fakat üstadı Avnî Bey'den ihtiyatlı davranarak aslını da gösterdiğini belirtir:⁸⁷

Ez tazallum bes ki kerdem dâdh'âhân râ dilîr از تظلم بس که کردم داد خواهانرا دلیر

Reşk-i şahrâ-yi kıyâmet sâhtem küy-i torâ⁸⁸ رشک صحرای قیامت ساختم کوی ترا

Belâgât-i Osmâniye müellifi ve *Sâib Divan'*ı şârihi Ahmed Cevdet Paşa (ö. 1140/1895), gençlik dönemlerinde medrese derslerinden başka Urfî ve Feyzî *Divan'*ını hususî ders olarak okuduğunu daha sonraları da Şevket ve Urfî divanlarını mütalaa etmek üzere Klasik Türk şiirinin müteahhirin şairlerinden Süleyman Fehim Efendi'nin (ö. 1262/1846) Karagümrük'teki evine gittiğini ifade eder.⁸⁹ Nitekim bu okumalar daha sonra bir *Saib Divanı* şerhine

⁸⁴ Duru, 121-122.

⁸⁵ M. Kayahan Özgül, *Leskofçalı Galip Hayatı ve Eserleri*, KTBY, Ankara 1987, 154.

⁸⁶ Duru, 122.

⁸⁷ Süleyman Nazif, “İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri”, *Edebiyat-ı Umûmiyye Mecmuası*, 16 Mart 1918, III/59-28, 536.

⁸⁸ “Adalet isteyenleri sızlanmamdan o kadar cesaretlendirdim ki senin mahalleni kıyamet sahrasını kiskandıracak (bir yer) yaptım.” Muallim Nâcî'nin şiirlerini kontrol ettiğimizde böyle bir şiiri göremedik. İhtimaldir ki gazete sayfalarında kalmıştır.

⁸⁹ Ahmet Cevdet Paşa, *Tezakir*, 40-Tetimme, TTK Yayınları, Ankara 1995, 13.

dönüşmüştür. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 5593 numaradaki müelliflerinin hattı olan *Saib Divanı Şerhi*'nin 'kaf' harfine kadar olan kısmı Süleyman Fehim Efendi'nin, devamı ise Ahmed Cevdet Paşa'nındır. Üstadının ömrü şerhi tamamlamaya vefa etmeyince Ahmed Cevdet Paşa'nın devam ettiği bu şerhin diğer nüshaları, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 5594 ve Beyazıt Kütüphanesi Veliyüddin Efendi Bölümü 3302 numaralarında bulunmaktadır.

Dönemin velûd müelliflerinden Şemsettin Sâmî (ö. 1322/1904) ise diğer şairlere nazaran Urfî-i Şîrâzî'den etkilenmemiş olup *Kâmûsu'l-A'lâm*'de Urfî'nin ortaya koyduğu üslûbu pek beğenmediğini şu sözlerle ifade etmiştir:

*"Şu'arâ miyânında büyük bir sît u şöhret kazanmış ve kudemâ-yı şu'âranın mesleğine muğâyir yeni bir çığır açmış ise de çok istiâreler kullandığından maksadı teşbihâtın içinde kaybolur. Binâen'aleyh, her ne kadar metin, ma'nîdar bazı eş'ârî var ise de, umûmiyet üzere âsârî, zevk-i selîm ashâbı indinde makbûl değildir."*⁹⁰

Şemsettin Sâmî'nin bu görüşlerinin tamamen İran tezkirecilerinden aktarma olduğuna inanan Süleyman Nazif, "Urfî-i Şîrâzî'nin *Divan*'ını görmüş olduğuna pek şüpheliyim. Eğer okumuş ve zevkine, mezâyâsına îsâl-i vukûf etmiş olsaydı, vevak naklen ve tercemeten olsun, 'âsârî zevk-i selîm ashâbı indinde makbûl değildir' demekten tevakkî-i nefis ederdi." diyerek Sâmî Efendi'ye sert bir tepki vermiştir.⁹¹

Abdullah Cevdet (ö. 1932) *Dilmesti-i Mevlânâ ve Gazâlî'de Marifetullâh; Rubâiyyât-ı Gazalî; Urfî'de Şiir ü İrfân* isimli eserinde, 1900'lü yıllarda Viyana'da incelemeye fırsat bulduğu *Urfî Dîvân*'ında oldukça etkilendiğini; Urfî-i Şîrâzî'nin cihanın en nazik, en hassas ve en kudretli şairlerinden biri olduğunu fakat ne İran'da ne de diğer ülkelerde hak ettiği şekilde takdir olunmadığını ifade etmektedir.⁹² Yine bir başka vesile ile onun, "sanat ve dehasının bütün servet ve ihtişamını ruhi hassasiyet ve samimiyetiyle birleştirdiği şiirleri okunurken insan[ın], yüreğinde ilahi bir çarpıntı ve cennete ait bir gönül okşanışı duymama[sının] mümkün..." olmayacağını belirtmektedir.⁹³

Sonuç

Hindistan'da neş'et eden Sebk-i Hindî akımının edebiyatımızda en büyük tesirler uyandıran şairlerinin başında hiç şüphe yok ki Urfî-i Şîrâzî gelmektedir. Edebiyatımızda pek az şaire nasip olmuş bir alakaya mazhar olan Urfî'nin, XVII.

⁹⁰ Şemsettin Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm I-VI*, İstanbul 1306, IV/3143.

⁹¹ Duru, 121.

⁹² Abdullah Cevdet, *Dilmesti-i Mevlânâ ve Gazâlî'de Marifetullâh; Rubâiyyât-ı Gazalî; Urfî'de Şiir ü İrfân*, (haz. Erdoğan Erbay vd.), Çizgi Yayınları, Konya 2014, s.111.

⁹³ Abdullah Cevdet, 112.

yüzyıldan sonra Türk edebiyatına tesir etmeye başladığı ve takip eden yüzyıllarda bu tesirin arttığı; pek çok şairin Urfî'nin isminden hareketle çeşitli imajlar oluşturduğu; müteakip şairlerinin kendilerini Anadolu'nun Urfî'si addettiği görülmüştür. Yapılan taramalar, edebiyatımızda Urfî'den ilk bahsedenin Nef'î olduğunu; onun dışında Fehîm-i Kadîm, Nâ'îlî-i Kadîm, Neşâtî, Nâbî, Nedîm, Arpaeminizâde Sâmi Efendi, Şeyh Gâlib, Sünbülzâde Vehbî gibi pek çok büyük şairin Urfî'nin şiiri ile bir şekilde ilgilendiğini ve ondan yansımaların olduğunu göstermektedir. Bu büyük şairlerin yanı sıra Râmî, Sabûhî Ahmed Dede, Nevres-i Kadîm, Mezâkî, Nâzif, Nakşî, Şehrî, Yenişehirli Avnî, Subhizâde Azîz, Muvakkitzâde Mehmed Pertev, Vakanüvis Ahmed Lütfî, Vahyî, Nâmî, Fâik Ömer Efendi, Mirzâzâde Sâlim, Hanyalı Nûrî, Antepli Aynî, Zâik, Said Girây, Hâlet, Hâzık, Nigârî, Esad Efendi, Eşref Paşa, Abbâs Vesîm, Mehmed Şâkir gibi şairlerin de şiirlerinde Urfî'den bahsettikleri görülmektedir. Son dönem Osmanlı müelliflerinden Namık Kemâl, Süleymân Nazîf, Muallim Nâcî, Ahmed Cevdet Paşa, Abdullâh Cevdet gibi ediplerimiz de her ne kadar klasik şiirin etkisi kaybolsa bile Urfî'nin şiirinden övgü ile bahsetmekte ve onun şiirinden beslendiklerini ifade etmektedirler.

Kaynakça

- Kitaplar, Makaleler, Ansiklopediler:

Abdullah Cevdet, **Dilmesti-i Mevlânâ ve Gazâlî'de Marifetullâh; Rubâiyyât-ı Gazalî; Urfî'de Şiir ü İrfân**, (haz. Erdoğan Erbay vd.), Çizgi Yayınları, Konya 2014.

Abdulkadir İbn-i Mülk Şâh, **Müntehabâtü't-Tevârîh I-IV**, (Çev. Sir Wolseley Haig), Delhi 1986.

Ahmet Cevdet Paşa, **Tezakir, 40-Tetimme**, TTK Yayınları, Ankara 1995.

Akkaya, Hüseyin, **Nevres-i Kadîm and his Turkish Dîvân (Nevres-i Kadîm ve Türkçe Dîvânı)**, Harvard Universty, 1996.

Akkuş, Metin, **Nef'i Dîvânı**, Akçağ Yayınları, Ankara 1993.

Allame Şiblî Numânî, **Şi'rü'l-Acem yâ Târîh-i Şu'arâ vü Edebiyât-i İrân**, Tahran 1363.

Arslan, Mehmet, **Antepli Aynî Divanı**, Kitabevi Yay., İstanbul 2004.

Aydın, Abdullah, **Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2009.

Ayhan, Emrah, **Nakşî Divanı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisasn Tezi), Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2000

Bilgin, Azmi, **Nigârî Dîvânı**, İstanbul 2004.

- Bilkan, Ali Fuat, **Nâbî Dîvân'ı I-II**, MEB Yay., İstanbul 1997.
- Browne, Edward G., **A Literary History of Persia I-IV**, Cambridge 1959.
- Cersel, Fatih, **Mehmed Şâkir Gâlib Efendi Dîvânı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya 2009.
- Coşkunyürek, Arzu, **Fâik Ömer Efendi: Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Üniversitesi SBE, Muğla, 2007.
- Çaldak, S., Yoldaş, K. (Haz.), **Neşâtî, Şerh-i Müşkilât-i Bazı Ebyât-ı Urfî**, Kubbealtı Yay., Malatya 2000.
- Daniş, Hüseyin, "Urfî", **Yolların Sesi**, 26, İstanbul 1935, 478-487.
- Darıcık, Murat, **Nâzif Divanı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Sivas 2006.
- Demirel, Şener, **17. Yüzyıl Şairlerinden Şehrî (Malatyalı Ali Çelebi) Hayatı, Sanatı, Divanının Tenkitli Metni ve Tahlili**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniverstesi SBE, Elazığ 1999.
- Derdiyok, Çetin, **Hâlet Efendi Divançesi (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım)**, Karahan Kitabevi, Adana 2005.
- Duru, Necip Fazıl, "Şiraz'dan Hindistan'a Örfî'nin Sergüzeşti ve Klasik Türk Şiirinde Örfî-i Şîrâzî", **bilig**, 26, Ankara 2003, 117-145.
- Düzlü, Özlem, **Dîvânçe-i Vak'a-nüvîs Ahmed Lütfî**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya 2008.
- El-Ensârî, Muhammed Veliyyu'l-Hak, **Külliyât-i Urfî-i Şîrâzî I-III**, İntişârât-i Dânişgâh-i Tahran 2000/1378.
- Erdem, Sadık, **Subhi-zade Azîz ve Dîvân'ı**,: Fakülte Kit., Isparta 2001.
- Es-Seyyid Rıza, **Tezkire-i Rızâ**, İkdâm Matbası, Desaadet 1316.
- Gözütok, M. Akif, "Türk Edebiyatında Urfî-i Şîrâzî Şerhleri", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, S.19, İstanbul 2017, 77-122.
- Güfta, Hüseyin, **Erzurumlu Şair Hâzık**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001.
- Hamami, Erdal, **Râmî Dîvânı**, KTBY, Ankara 2001.
- İnce, Adnan, **Mîrzâ-zade Mehmed Sâlim, Dîvân**, Ankara 1994.
- İpekten, Haluk, **Nâilî-i Kadîm Hayatı ve Edebî Kişiliği**, Atatürk Üniv. Edb. Fak. Yay., Ankara 1998.
- _____, **Nâilî Divanı**, Akçağ Yayınları, Ankara 1990.
- Kalkışım, Muhsin, **Şeyh Gâlib Dîvânı**, Akçağ Yay., Ankara 1994.
- Kaplan, Mahmut, **Neşâtî Divan**, Akademi Kitabevi, İzmir 1996.

- _____, **Hayriyye-i Nâbî**, AKMY, Ankara 1995.
- Karaköse, Saadet, **Said Giray Divanı**, Denizli 2001.
- Karatürk, Mehmet, **Zâik Divanı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2009.
- Kavukçu, Fatma Zehra, **Râmî Dîvânı**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa 2000.
- Kılıç, Filiz, **XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler**, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
- Kurtuluş, Rıza "Örfî-i Şîrâzî", **DİA**, İstanbul 2007, XXXIV/96-97.
- Kutlar, Fatma Sabiha (Haz.), **Arpaemîni-zade Mustafa Sâmi, Dîvân**, Ankara 2004.
- Losensky, P. E., "Urî", **The Encyclopaedia of Islam I-IX**, Leiden 2000, X/892.
- Macit, Muhsin, **Nedîm Dîvânı**, Akçağ Yay., Ankara 1997.
- Mermer, Ahmet, **Mezâkî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni**, AKMY, Ankara 1994.
- Ocak, Fatma Tulga, "Nef'î ve Eski Türk Edebiyatındaki Yeri", **Ölümünün Üçyüzlü Yılında Nef'î**, AKMY, Ankara 1991, 16-35.
- Ocak, Fatma Tulga, "XVII. Yüzyıl Şâiri Nef'î ve Kaside", **Türkbilig**, 3, 2002, 63-82.
- Ördek, Şerife, **Nâbî'nin Farsça Divançesi (İnceleme-Türkçeye Çeviri-Tenkitli Metin)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir Üniverstesi SBE, Nevşehir 2012.
- Özgül, M. Kayahan, **Leskofçalı Galip Hayatı ve Eserleri**, KTBY, Ankara 1987.
- Rızâzâde Şafak, **Târîh-i Edebiyât-i İrân**, Şiraz 1352/1973.
- Said Nefîsî, **Târîh-i Nazm u Nesr der İrân u der Zebân-i Fârisî**, 1984., I, 417-418.
- Scimmel, Annamaria, "Orfî", **Dictionary of Oriental Literatures**, (Ed. Jiri Becka), London, 1974, III, 147.
- Seyyid Naimuddin, "Some Unkown Qasides of Urî of Shiraz", **İslamic Culture**, 1956/October, 1-2.
- Shafi, Mohammed, "Örfî", **İslam Ansiklopedisi I-XIII**, MEB Yayınları, İstanbul 1964, IX/481-482.
- Süleyman Nazif, "İrân Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri", **Edebiyat-ı Umûmiyye Mecmuası**, 9 Mart 1918, 111/58-27, 520-521.)

Şaş, Ali Kemal, **Esad Efendi Divan'ının Yeni Harflere Çevirisi ve İçerisindeki Çekimli Fiillerin Yapı Bakımından İncelenmesi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), KATÜ SBE, Trabzon 2009.

Şemsettin Sâmî, **Kâmûsu'l-A'lâm I-VI**, İstanbul 1306.

Tanrıbuyurdu, Gülçin, **Eşref Paşa Dîvânı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi SBE, Kocaeli 2006.

Tarlan, Ali Nihad, **İran Edebiyatı**, İstanbul 1944.

Taş, Hakan, **Vahyî Divanı ve İncelenmesi**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2004.

Tuğluk, İbrahim Halil, **Abbas Vesîm Efendi; Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği Divan'ının Tenkitli Metni ve İncelemesi**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2007.

Turan, Lokman, **Yenişehirli Avni Bey Divanı'nın Tahlili Encümen-i Şuara ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 1998.

Ulucan, Mehmet, **Muvakkit-zade Mehmed Pertev-Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Divan'ının Tenkitli Metni ve Tahlili**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi SBE, Elazığ 2005.

Üzgör, Tahir, **Fehîm-i Kadîm, Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metninin Bükünkü Türkçesi**, AKM Yayınları, Ankara 1991.

Yenikale, Ahmet, **Ahmet Nâmî Divanı ve İncelemesi**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2002

_____, Ahmet, **Sünbülzade Vehbî Divanı**, (E-Kitap), Kültür Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, 2012.

Yılmaz Ozan, **Urfî'nin Kasidelerine Yapılan Türkçe Şerhler**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi SBE 2004.

Yılmaz, Kâşif, **Güftî ve Teşrifâtü's-şuarâsı**, AKMY, Ankara 2001, 218.

Yılmaz, Oğuz, Akça, İbrahim, "Sabûhi Ahmed Dede, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Farsça Şiirlerinde Görülen Örfî-i Şîrâzî Etkisi", **Dokuzuncu Uluslararası İran Dil ve Edebiyat Kongresi**, İran, 2014.

- Yazma Eserler

Ahmet Hulûsî Rizeli, **Terceme-i Sergüzeştname-i Urfî-i Şîrâzî**, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 2071.

Tellizade Vehbi, **Şerh-i Gazeliyyat-ı Urfî**, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü 3410, 76^b - 257^a.

Tellizade Vehbi, **Şerh-i Gazeliyyat-ı Urfî**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi T 3912, 3^b-129^a.

Nef'i, **Divân-ı Farisî**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Bölümü TY 3064.

**İSPIR ÇATAKKAYA KÖYÜ EVLİLİK VE ÖLÜM GEÇİŞ DÖNEMLERİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME**
ISPIR ÇATAKKAYA VILLAGE AN INVESTIGATION ON MARRIAGE AND
DEATH TRANSITION PERIOD

YUSUF ZİYA SÜMBÜLLÜ

Doç. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
yzsumbullu@erzurum.edu.tr

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
III/7 (Özel Sayı), Aralık | December 2018, Erzurum
ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 05.12.2018
Kabul Tarihi | Accepted Date : 10.12.2018
Sayfa | Pages : 57-92
DOI- : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.84>

This article was checked by

İSPIR ÇATAKKAYA KÖYÜ EVLİLİK VE ÖLÜM GEÇİŞ DÖNEMLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME*

Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), C.III S.7, Aralık 2018, Sayfa: 57-92

ÖZET

Kültürel dokunun tüm olumsuz etkenlere rağmen kendini olabildiğince muhafaza edebildiği sınırlı sayıdaki alandan birisi, geçiş dönemleri olarak adlandırılan doğum, evlilik ve ölümdür. Her biri kendi içerisinde onlarca alt başlık halinde yüklü miktarda inanma, inanç, pratik ve ritüel barındıran bu dönemlere dönük, gerek mikro gerekse makro düzeydeki yaklaşımların geleneğin geleceğe nakli adına büyük kıymet taşıdığı, taşınması gerektiği açıktır. Bu kanaat eşliğinde Erzurum'un İspir İlçesi'ne bağlı Çatakkaya Köyü'nde evlilik ve ölüm geçiş dönemleri ile bu dönemler etrafındaki uygulamalar etrafında şekillenen çalışmamızda öncelikle ilgili dönemlere ve bu dönemlerle alakalı verilere yer verilecek ardından bu veriler kültürel ve inancaşal altyapıları ile değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çatakkaya, evlilik, ölüm, inanç, kültür.

İSPIR ÇATAKKAYA VILLAGE AN INVESTIGATION ON MARRIAGE AND DEATH TRANSITION PERIOD

ABSTRACT

One of the limited areas where the cultural texture can maintain itself as much as possible despite all the negative factors is the birth, marriage and death, which are called transition periods. It is clear that both micro- and macro-level approaches to these periods, which contain a large amount of beliefs, beliefs, practices and rituals, carry dozens of sub-headings, carry great value for the future of tradition. This study, which is shaped around marriage and death transition periods in Çatakkaya Village of İspir District of Erzurum and the related practices around these periods, will be followed by the data related to these periods and these data will be evaluated with their cultural and religious infrastructures.

Keywords: Çatakkaya, marriage, death, belief, culture.

* Çalışmanın derleme bölümündeki veriler, hazırlamış olduğumuz derleme soruları etrafında öğrencilerimizden Semra Akdağ tarafından saha çalışması metodu ile Çatakkaya Köyü'nden temin edilmiştir.

Giriş

Doğum, evlilik ve ölüm insan hayatının üç önemli geçiş dönemi olarak ele alınır. Ete kemiğe bürünmek suretiyle varlık âleminde yerini doğum hadisesinin gerçekleşmesi ile alan insanoğlu için doğum, bilinmeyen esrarengiz alemin sınırlarını ihtiva etmekle diğer iki döneme nazaran çok daha fazla inanma, inanç, ritüel, uygulama ve pratiği bünyesinde taşır. Doğum ile hayata adım atan insanoğlu, yaradılışı gereği bedensel-zihinsel gelişim sürecini zaman içerisinde ileriye doğru taşımak suretiyle bireye dönüşür ki toplumun en küçük yapı taşı olan bireyin aile adı verilen sosyal müessesenin inşasına dönük adımı evlilik geçiş sürecini ve bu süreç ile alakalı uygulamaları da beraberinde getirir. Yaratıcının takdiri etrafında sınırlı ve süreli dünyevi hayatına devam eden insan için, mukadder son ölüm ile karşılık bulur ki ölüm, dünyevi olandan uhrevi olana geçiş aşaması olarak diğer iki geçiş döneminde olduğu gibi ölenin yakınlarında onlarca ritüel eşliğinde öncesi, sırası ve sonrası şeklinde tanzim edilebilecek bir form etrafında karşılık bulur.

Bahsi geçen her üç aşama da kültürel belleğe dönük çalışmaların merkezindedir. Bir diğer ifade ile ilgili toplumun, sınıfın, gurubun inançsal ve kültürel yüzünün en parlak yansıması bu üç ritüel üzerinde karşımızdadır ki bu yönüyle kültür temelli çalışmalarda doğum-evlilik ve ölüm yadsınamaz bir yer tutar. Aynı zamanda kültürün durağanlıktan uzak dinamik yapısı onu dünü ve bugünü ile tüm paydaşları ile bir arada ele almayı da gerekli kılar ki bu aşamada özellikle sözlü kültür verimlerine dönük derleme ağırlıklı alakanın artan oranda sürdürülmesinin sözlü olanın kayıt altına alınması adına büyük önem taşıdığını da belirtmek isteriz. Bu anlamda derleme çalışmalarında her sahanın veya her kaynak kişinin aynı oranda veri sağlamadığı, sağlayamayacağı bilinci içerisinde Çatakkaya gibi popüler kültürden olabildiğince uzakta kalmayı başarmış, şu ana kadar kayıt altına alınmamış onlarca kültürel veriyi bünyesinde taşıdığını farkettiğimiz, gün görmüş gün geçirmiş insan sayısı bakımından da oldukça zengin bu kültür laboratuvarından olabildiğince faydalanmak istedik.

Bu yaklaşım eşliğinde kaleme aldığımız “İspir Çatakkaya Köyü Doğum Geçiş Merasimi Üzerine Tespit Ve Değerlendirmeler” adlı çalışmamızın devamı niteliğinde olmakla, aynı yerleşkede bu kez evlilik ve ölüm geçiş dönemlerini öncelikle saha çalışması metodolojisi etrafında ulaşılan veriler ardından kısmi değerlendirmeler çerçevesinde ele almayı uygun gördük.

EVLENME**1. Evlilik Öncesi****1.1 Evlenecek kız ve erkekte aranan şartlar, özellikler nelerdir?**

Bireylerin sağlıklı olması gerekir; fakat günümüzde üç anahtarın var mı diye soruyorlar: ev, araba ve işyeri anahtarı.(K4)

Zenginden kız alması zor, bakması kolaydır; fakirden kız alması kolay, bakması zordur. Zengin kızı görgülü olur, fakir kızı ise görgüsüz olurmuş.(K15)

Erkek askerden gelmiş olacak ve parası olacak. Kız ise on sekiz yaşına gelmiş olmalı. Kız için bu yeterlidir.(K11)

Kız ahlaklı olmalı, erkek ise yalan söylememeli ve çalışmalı.(K10)

Evlenecek erkeğin parası olmalı. Kız ise ahlaklı olmalıdır.(K23,K30,K31)

Eskiden mereği¹ ve harmanı olan erkeğe kız verilirdi. Bunlar yoksa verilmezdi.(K23)

Askerden gelmiş olmalı, yatağı ve yorganı hazır olmalı. Altınları hazır olmalı, odası yapılmalıdır.(K1)

Eskiden erkeğin evlenebilmesi için, harmanı, ahır, körkleri² ve arpa tarlası olması yeterliyken, günümüzde sadece parası olmalı yeterlidir.(K24)

Erkek zengin ve namuslu olmalıdır.(K5)

İmanın ve İslam'ın şartını bilen kızla evlenilir.(K26)

Erkeğin maddi durumu iyi olmalı ve erkek zeki olmalı.(K32)

1.2 Evlenme isteği nasıl bildirilirdi? Siz nasıl bildirdiniz?

Ailesine söyleyen de var, söylemeyen de vardır. Söyleyemeyen bir akrabasına söyler ve bu kişi de oğlanın babasına söyler.(K4)

Evlenmek isteyen delikanlı ayakkabılarını ayvana çakar.(K33)

Erkek, annesine söyler. (K30)

Erkek, kız kardeşine söyleyebilir.(K24)

Erkek, komşusuna söyler ki o da ailesine söylesin.(K5)

Erkek ablasına söyler evlenmek istediğini, sonra kızın ağzı aranır. Evlenip evlenmeyeceği öğrenilir.(K32)

Evvelden saygı olduğundan bir başka kişiye söylenir ve bu kişi de aileye söyler.(K8)

¹ Samanlık, odunluk, hayvan yemi deposu veya ahır

² Ot konulan ve küçükbaş hayvanların girdikleri bina, yapı

Erkek anne ya da babasına söylemeye utanır. Başkasına söyletir.(K9)

Erkek çocuk evlenmek istemezse bile aile büyükleri ister. Dayı gibi.(K23)

Anne babalar oğullarına evlenmesi gerektiğini söyler.(K7)

Aile zürriyetinin devamı için, çocuklarını evlendirmek isterler.(K1)

Evlenmek isteyen erkek çocuk, babasının Hacca gitme isteği üzerine, "Hac kapıda babacığım, beni ever" dermiş.(K24)

Evlenmeyi erkek ister ve bunu da akrabaları, çocuğun ailesine söyler.(K26)

1.3 Kızlarda ve erkeklerde evlilik yaşı ortalama kaçtır?

Kız on sekiz yaşlarında, erkek ise birkaç yaş büyük olur.(K4)

Kız on sekiz, erkek ise askerden gelmiş olmalı.(K15)

Oğlan askerden gelmiş olmalı, kız ise on sekiz yaşında olmalıdır.(K11)

Erkek askerlikten sonra.(K1)

En az yirmi yaşında evlenilir. Bazı köylerde de otuz yaşında evlenilir.(K26)

Yirmi yaşında evlenilir. Kaçarak evlenen kızların yaşları küçük olur, on beş gibi.(K32)

On sekiz ile yirmi sekiz arası evlenilir.(K19, K4)

1.4 Kardeşler arasında sıra gözetilir mi?

Tabii ki sıra gözetilir; fakat küçük kardeşlerden birisine uygun biri çıkmışsa büyük kardeşle konuşulup, sırası alınır.(K15)

Küçük kardeş eğer birini istiyorsa, abisinden izin alarak evlenir.(K11)

İsteyen öne geçip, evlenebilir.(K23)

Kız ile oğlan birbirlerini seviyorsa, erkek, kızın ablasından müsaade isteyerek evlenir.(K26)

Büyük kardeş izin verirse, küçük kardeş evlenir.(K8,K2)

Önce büyükler evlenir. Küçük öne geçemez.(K9)

1.5 Eş seçiminde ne gibi şartlar aranır, aradınız?

Oturup kalkmasını bilip, ortama göre hareket etmeli.(K30, K3)

Erkeğin saçının uzun ve güzel olması gerekir.(K7)

Eli ayağı düzgün ve temiz olmalı. Ahlakının güzelliği önemli, fakat elin kızının ahlakını da bilemezsin.(K24)

Birbirlerini beğenmeleri gerekir. Bir de kızın ahlaklı olup olmadığını denerler.(K9)

1.6 Eş seçiminde kimin isteği olur? Son kararı kim verir?

Anne ve babanın.(K11)

Babanın dediği olur.(K12)

Son karar kız ile evlenenindir.(K23,K32)

Son söz annenindir.(K30)

Erkek kızı görür de birbirlerini beğenirseler evlenirler.(K1)

Evlenecek olan erkek karar verir; fakat babanın sözü de dinlenir.(K24)

Annenin dediği olur.(K26)

1.7 Köyünüzde ne tür evlilik modelleri uygulanmıştır/ uygulanmaktadır? (Görücü, Beşik Kertme, Berdel gibi)

Köyümüzde en çok görücü usulü evlik yaygındır. Yalnız berdel olayı da yaşanmış bizim köyde. Şöyle ki; komşu köyden gelen bir kadın, köyümüzden bir ailenin kızını oğluna alacağını söyler. Kızın kardeşine de kendi kızını vermeyi ister; fakat kızını vereceği çocuk, tek başına evde bulunduğu zaman yedi yaşındayken tandıra düşüp yanmıştır. Bu yüzden de ortada anlaşma kalmamıştır.(K26)

1.8 Kız isteme nasıl yapılır? Kız istemeye kimler iştirak eder?

Anne, baba gider. Anne baba yok ise erkeğin ablası ya da yakın akrabalarından birisi gider.(K4, K5)

Nene, dede, amca ve dayı ile birlikte gidilir. Genelde erkekler gider.(K15)

Anne, baba, dayı ve amca gider.(K11)

Dedeler ve anne baba gider.(K10)

Erkeğin kanaopları³ gider. Güzel konuşmasını bilen, birisini götürürler.(K30, K31, K23)

Anne, baba ve yakın akrabalar gider.(K7)

Baba gider, istemeye. Yüzük takılırken de damat hariç, ailenin öbür üyeleri gider.(K1)

Babası ve dayısı gider. Ağzı iyi laf yapan, kişileri de götürürler.(K24)

Anne, baba ve bir akraba gider.(K5)

Anne, baba gider. Eğer baba yoksa kimi vekil ederlerse o gider. Ayrıca arabuluculuk eden kişi de gider.(K26)

Babası ve zengin olan akrabaları gider. (K32)

Anne, baba ve amcaları gider.(K8)

³ Akrabaları

Konuşmasını bilen birisiyle kız istemeye gidilir.(K19)

Varsa, anne babası gider.(K9)

1.9 Kız kaçırma olaylarına rastlanır mı?

Bizim köyde oldu böyle bir olay. Delikanlının birisi bir kıza âşık olur; ama kız oğlanı sevmiyordur. Delikanlı, tarlada su sulayan kızın elinden küreği alıp, yere atar. Kızı da omuzuna atıp, kaçıır. Yoldan eline bir taş alan kız, taşı yumruk ederek oğlanın sırtına vurur; ama oğlan kızı bırakmaz. Bir müddet yürüdüktan sonra, yolun taşlı olmasından dolayı kızın elbiseleri yırtılır. Delikanlının ablasının olduğu köye ulaştıklarında, kızı köyden uzakta bırakıp, oğlan ablasının evinden kıza elbise getirir verir. Kendisini sevmeyen bu kıızı kendi köyüne götürüp, babasının evine yollar. Kızın annesi geri vermek istemez ve der ki, " Köpeklerle verir sana vermem. " Biraz inatçılık ederler; fakat böyle bir şey yaşayan bir kıızı köyde başkası almayacağından, mecburen kaçıran kişiye vermişlerdir.(K4)

Kaçan kızlar vardır ve bunlar da gönüllü gitmiştir. Ama nasıl giderse gitsinler, derler ki, "Kaçan kızın yüzü gülmez" "Kaçan kız eşikten adımını atar atmaz, pişman olur, ama geri dönemez."(K15)

Görümceler beğendikleri kızları, erkek kardeşlerini dilleyip⁴, kaçırtırlar. Veya, oğlanın perçemine vurulan kız, bohçasını alıp, yolun yarısına kadar gider. Buradan da oğlan gelip kıızı bir akrabasının evine götürür. Kız buraya gelir gelmez pişman olur, ama babasından korktuğundan geriye dönemez. Nikâhı, babası küs olduğundan vekil aracılığıyla gerçekleşir. Kaçan kıza düğün de yapılmaz, kendisi gittiğinden değersizleşmiştir; çünkü kendi gelen olmuştur. Hatta nikâhta verdikleri takıları bile geri alırlar. (K7)

Kız ile oğlan anlaşmış olarak kaçarlar. Kız evden bohçasını alıp çıkar. Kendi evinden uzak bir yere gider. Oğlan da buraya gelir ve nereye kaçacaklarsa kaçarlar.(K26)

1.10 Kıza ait herhangi bir eşya (başörtüsü gibi) kaçırılır mı?

Kızın serçe parmağını, oğlan katlarsa kız oğlanın peşine gider.(K10,K6))

Kızın bir iç elbisesini alıp kaçarlar ki, kız da peşlerinden gelsin evde otursun. (K32)

Kız ile oğlanın adı duyulmuş ya da farklı bir şeyler yaşanmış ise, kız mecburen oğlanın evine gidip oturur.(K12)

2. Evlilik Sırası

⁴ Bir kızın bir erkekle evlenmesi için kandırılma durumu

2.1 Söz kesimi nasıl yapılır? Sözlülük süresi ne kadardır?

Bir ay gibi bir zaman aralığı vardır, nişan ile söz arasında. Takılar istenir, dört bilezik gibi.(K4)

Sözlülük süresi kısa tutulur ki kimse arayı bozmasın. Takılar istenir, dört tane Erzurum burması, on tane de Cumhuriyet altını gibi.(K15)

Söz kesildikten sonra fazla beklenmesi uygun değildir.(K11)

Önce kız istenir ve iki üç gün sonra da yüzük takılır.(K10)

Altı ay gibi bir süre olur. Kıza bir bohça yapıp, yüzükler takılır.(K23)

Söz kesiminde takılar istenir. Söz yüzüğü takılır.(K24)

Anne ve baba kızlarını vermek istiyorsa, istemeye gelenlere derler ki, oğlunuzu getirin kız ile birbirlerini görsünler. Anne baba ne kadar takı istiyorsa burada ister. Sekiz Adana burması gibi. Düğünde yapılacak yemeklerin malzemesi de istenir. Et ve benzeri şeyler. (K5)

Söz kesimi bir ay gibi bir süredir.(K26)

Üç akşam istemeye gidilir. Üçüncü akşam söz kesilir. Arası iki ay olur.(K32)

Bekleme süresi genelde bir senedir. Ya da kişiler bahar ayında sözlenmişse, güzün söz kesilmişse bahar veya yaz aylarında evlenirler.(K19)

2.2 Söz kesimi, şerbet içme törenlerine kimler iştirak eder? Hangi hediyeler verilir? Söz kesmede başlık ve diğer hediyeler konuşulur mu?

Kahve içilir.(K4)

Şerbet içilir.(K11)

Kahve ve limonata yapılır.(K10)

Çayla birlikte katık da yenilir. Yağ, peynir, kaymak, helva gibi. Beş lira sembolik başlık istenir, on tane de altın istenir.(K23)

Söz kesiminde kızın babası kızına getirilecek takıların, emanet olmamasını ister ve kaç altınları varsa onları takmalarının yeterli olacağını söyler ki emanet olmasın. Çoğunlukla kıza, on altın, bir çift küpe, bir de saat istenir.(K1)

Başlık ve takılar istenir. Beş altın, beş bin lira da para istenir.(K24)

Ne kadar başlık isteniyorsa bu akşam istenir. Takılar ve nikâh için erkek tarafının vereceği tarla, ahır vb. şeylerde konuşulur. Düğünde kız tarafınca düğün için köy halkı için yapılacak yemeklerin malzemesi de istenir. Pirinç, yağ, un ve et gibi. (K26)

Ne kadar takı isteniyorsa burada istenir. Başlık parası da burada istenir. Tepsi açılır. Helva ve pilav yapılır. Söz kesimine kaynata başta olmak üzere bu olaya sebep olan kişiler ve akrabalar gelir. (K32)

Geline alınacak olan takıların ve elbiselerin yarısı bu akşam yüzük takarken verilir. Kalan yarısı da düğünde verilir. (K19)

Süt parası ya da başlık parası diye bir para istenir.(K9)

2.3 Damada tuzlu kahve içirme, ayakkabılarını saklama gibi gelenekler veya bu türden başka gelenekler var mıdır?

Düğünbaşının ayakkabıları saklanır, para almak için, gelini almaya gelen kadınların da ayakkabıları saklanır ve de abdest sularına biber katılır. (K12)

Damat adayının ayakkabısı saklanır, ceketi saklanır ve damat bir odaya kilitlenir. (K23)

Damadı eğer sağdıç yalnız bırakırsa, damadı hem döverler hem de saklarlar. Damadı ortaya çıkarmak için para alırlar. (K26)

Sağdıç damadı koruyamazsa damadı da ayakkabıları da saklarlar. (K32)

Damadın ayakkabısı saklanır. (K19)

Damadın ayakkabısı saklanır, kız istediklerinde de kız tarafınca tuzlu çay verilir. (K9)

2.4 Nişanlılık süresi ne kadardır? Sizin evliliğinizde bu süre ne kadardı?

Üç ile dört ay sürer.(K4)

Altı ay gibi bir süre nişanlı kalınır.(K15)

Erkek askere gittiyse dönene kadar. Bazıları da nişan bozulur diye kısa tutar arayı. (K11)

Kız ile oğlan birbirlerinden perikmesin⁵ diye çok fazla uzatılmaz nişanla düğün. Birkaç ay olur. Baharın nişan, güzün de düğün olur. Kışın nişan, bahar düğün olur.(K23)

Altı ay ya da bir yıl olur. (K24)

Anneler bir hafta nişanlılıktan sonra evlenmiş.(K5)

İki sene olur. Damadın askerden gelmesi beklenir. (K8)

Birkaç ay nişanlı kalınır. (K19)

2.5 Nişana kimler katılır? Güvey katılır mı? Nişan eğlencesi nasıldır?

Gelin ile damat bir araya gelir, saz çalılıp türkü söylenir. Tulum ile de oynanır. (K4)

Nişana güvey katılmaz; çünkü eskiden bu yakınlaşma hoş görülmemiş.(K11,K15)

⁵ Kız ile erkek birbirinden uzaklaşmanın anlamında kullanılır

Güvey katılmaz, çünkü kız kaçır nişanlısından. (K10)

Eskiden güvey gitmezdi, ama şimdi hem nişana hem de gelini evden çıkarmaya gider. (K23)

Yüzüğü kayınpeder takar. Kız istendikten sonra, kız ve oğlan görüşmez. Güvey nişana gitmez. (K24)

Maddiyata göre nişanda altın veya bilezik takılır. Tulumla oynanır ve türkü söylenir. (K26)

Eskiden damat gelmezdi, nişana. Günümüzde gelir. (K19)

2.6 Nişanda neler takılır? Hangi hediyeler verilir? Nişan bozulursa, kız tarafı armağanları geri verir mi?

Nişanda beş yüz tl para takılır. Yüzükler takılır. Kız tarafı erkeğe yüzük alır. Erkek tarafı da kıza yüzük alıp, nişanı yapar. Nişan bozulursa kıza verilen hediyeler geri verilir. (K4)

Yüzük takılır. Saat ve küpe de götürülür. (K34)

Bozulan nişandaki hediyeleri bazıları verir, bazıları vermez. Resmi nikâhı kıyılmış olan, fakat erkekle hiçbir birlikteliği olmayan kız takıları geri vermez; çünkü bir boşanma durumu olmuştur. Kâğıt üzerinde olsa bile.(K35)

Sadece yüzük takılır. (K5)

Takı ve hediyeleri vermesi lazımdır. Vermezse oğlan ile evlenme durumundadır. (K26)

Yüzük takılır. Bir takımında elbise götürülür. (K32)

Sadece yüzük takılır. Çid⁶ bezinden bir entari birde hırka ile leçek⁷ götürülür. (K8)

Bir altın ve bir de gümüş yüzük takılır. Verilen altınlar çoğu zaman başkasından ödünç alınmıştır ve bir hafta sonra geri alıp sahibine verirler. (K9)

2.7 Nişan bohçası geleneği var mı? Siz evlenirken uygulandı mı? Ne gibi hediyeler verdiniz?

Kıza ve ailesine elbise alınıp gönderilir. (K15)

Geline havlu, yazma, elbise ailesinden de erkeklere gömlek, mendil ve çorap alınır. Kız kardeşlere elbiselik kumaş, mal veya etek alınır. (K11)

Kadına bohça götürürler. (K34)

Yüzük taktıktan sonra çeyiz malzemesi götürülür. (K1)

⁶ Eskiden entari ya da etek dikilen kumaş

⁷ Başörtüsü

Kız oğlan tarafına terki adında bir bohça getirir. Bu terki de yün çorabı, güvey helvası ve kete getirilir. (K26)

Gelinin giyeceği kıyafetler ve birkaç takı getirilir. (K19)

2.8 Kurban bayramında oğlan tarafı nişanlı kıza kurban gönderir mi? Kıza bayramlık alınır mı?

Eskiden koç boyanır, boynuzuna bilezik takılır geline de elbise götürülür. Bunlar uzak köyden nişanlı kıza yapılır. (K15,K12)

Maddi durumu varsa kurbanlık ya da altın götürür. (K26)

Koçun boynuzuna bilezik takılır bir de kız tarafına elbise götürülür. (K36)

2.9 Nişandan sonra kızla oğlanın birbirlerini görmeleri, konuşmaları nasıl olmaktadır?

Kız ile erkek yanlarında bir başkası olması şartıyla birbirlerini görebilirler. (K4)

Birbirlerinden kaçarlar, yani görüşmezler. (K15)

Şimdi görürler, eskiden göremezler; çünkü dedikodu olur ya nişan bozulursa kız bu yüzden uzak durur. (K11,K12)

Kızlar kaçar, görüşmezler. (K23)

Nişandan önce de sonra da görüşülmez. (K24)

Yüzük takıldıktan sonra evlenene kadar oğlan ve kız birbirlerini görmezler. (K26)

Eskiden kız ve oğlanı birbirlerine göstermezler. (K9)

2.10 Düğün alış veriş yapılır mı? Kızın yakınlarına hediye alınır mı?

Hem kıza hem de yakınlarına elbise alınır: kıza iki üç takım elbise, babaya gömlek, anneye etek ya da bluz ve öbür akrabalara da yakınlık derecesine göre bir şeyler alınır. Eğer kızın peşine alışveriş sırasında arkadaşı da gitmiş ise ona da bir şeyler alınır. (K4)

Kıza dört beş takım alınır. Ailesine de hediye alınır. Yani gelinin baştan ayağı elbiseleri alınır. (K15)

Eskiden erkeğin tarafı elbiseyi alıp, kız tarafına götürürdü. Şimdi ise gelin ile damat aileleri birlikte çıkar alışverişe. (K11)

Kaynata gidip bir parça kadifeden kumaş alır etek dikilsin diye.(K10)

Kız tarafı düğüncülere ve köylülere yapılacak olan yemek için liste tutar. Pirinç, et, yağ, şeker vb. Elbise için ise iki taraf birlikte gidip, kıza birkaç takım elbise alırlar. Yakınlarına da küçük bir şeyler alırlar.(K23)

Geline elbise alınır. (K24)

Eskiden birer çift yün çorap götürülürdü günümüzde de gömlek ve elbise alınır. (K26)

Kızın ailesi ve yakın akrabalarına elbiseler alınır. (K19)

2.11 Düğüne davet nasıl yapılır? Düğüne kimler çağrılır?

Kız tarafı birisini köyün bütün evlerini gezip kına gecesi tebliğini yapmakla görevlendirir. Kınaya çağırın kişi “kınamıza buyurun” der. Erkek tarafının görevlendirdiği kişi ise “düğüne buyurun” der. Düğünün yapıldığı yer de söylenir. Gelinin “ketesi” salı “kınası” çarşamba , “düğünü” perşembe günü yapılır, sandığı da cuma günü açılır. Oğlanın ve kızın yakın akrabaları nerde olursa olsun çağrılır. Köyün de hepsi çağrılır.(K15)

Oğlan evinden iki tane kız çıkar ve bütün köyü dolanarak “Düğünümüze buyurun” derler. Kız tarafında ise farklı kişiler “kınamıza buyurun” derler. Oğlan tarafından düğüne çağırılanlar “saçı” getirirler. Ceviz, un, şeker ve yumurta gibi. (K11,K12)

Erkek tarafından birisi kapı kapı dolanıp buyurun düğüne der. Kız tarafından da kınaya buyurun derler. Bütün köylü çağrılır. (K23,K34)

Düğünden önce düğünümüze buyurun diye birisi bütün köyü dolaşır. (K1)

Erkek tarafından düğüne buyurun kız tarafından da kınamıza buyurun derler. Bazen gelinin kardeşi köyün hepsini düğüne buyurun diye çağırır.(K5)

2.12 Çeyiz sarma var mıdır? Bu işlem ne zaman yapılır? Kızın sandığı evden çıkarken uygulanan adetler nelerdir?

Sandığın üzerine kızın yakınlardan birisi oturup erkek tarafından bir miktar para aldıktan sonra kalkar. Evliliğin ikinci günü gelinin sandığı açılır ve damadın akrabalarına hazırlanan bohçalar dağıtılır. Gelinin peşine gelen helva ve ketelerden hem damadın akrabalarına verilir.(K4)

Sandığın üzerine kim oturursa ona bir miktar para verilir. Gelinin çeyizini toplarken yakın akrabaları gelir ve gelirken de geline hediye getirirler. Geline bohça hazırlarken yardım ederler. Düğünün ertesi günü sandık açılır ve herkesin bohçası verilir. Sandık açımında helva yenir. Gelinin sandığına gidenler geline para verirler. Gelin de herkesin elini öper. (K15)

Sandık evden çıkmadan kız tarafından biri sandığa oturur. Kayınpeder para verip sandığı alır. (K11)

Sandık evden çıkarken kapı tutulur ve kayınpederden para aldıktan sonra kapıyı açarlar. (K12)

Düğünün ertesi günü sandık açılır ve erkeğin yakınlara çeyiz dağıtılır. (K34,K35)

Sandık evden çıkarılırken üzerine oturma ve kapının tutulması gibi para alınan adetlerin hepsinin birden parasını vererek bunları yaptırmayanlar da var. Bu paranın hepsine “kapı baca parası” denir. Bu parayı kızın yakınlarına kayınpeder önceden verir ki, sandık üzerine oturma gibi uygulamalar yapılmaz. Bu paranın içinde sağdıç ve bütün kişilere verilecek para vardır. **(K1)**

Üstüne oturuş sandığı almak için damat tarafı para verir. **(K19)**

Sandığın üzerine oturulur. Damat tarafı yolunu görüp, sandığı alır. Atın yularını çeken kardeş arada bir atı durdurup para alır. **(K24)**

Gelin tarafı damadın evinde kaç kişi varsa bunların hepsine bohça hazırlar. Bohça kimin ise onun ismi yazılıp sandığa konur. Düğünün ertesi günü sandık açılır ve bohçalar sahiplerine dağıtılır. Düğüncülere de bohça hazırlanır. Çorap, atlet, havlu, mendil, birde kete, helva dağıtılır. Sandığın üstüne kuzenlerden birisi oturur. Kaynata para verip, sandığı alır. **(K5)**

Gelinin sandığı evden çıkarken, gelinin kardeşi sandığın üstüne oturur. Silah ya da bıçak ister. İsteddiği verilir ve sandık alınır. Düğünün ertesi günü gelinin sandığı açılır. Oğlan tarafı yakınlarını çağırır ve kete, helva, baklava ve börek sofraya koyulur. Kadınlar gelinin odasında çaylarını içerler. Sandığa kimin çağrılacağı düğünden önce kıza söylendiğinden gelinin sandığındaki bohçalar üzerine bu kişilerin isimleri yazılı olarak bulunur. Sandık açmaya gelen kişiler geline yine para verirler. **(K26)**

2.13 Kına gecesi yapılıyor mu? Yapılıyorsa ne gibi gelenekler vardır?

Kına yakma işlemi kızın evinde akşam yapılır. İsteyen her kadın gelebilir. **(K4)**

Geline kına çarşamba günü akşamı, anası babası sağ biri tarafından yakılır. **(K15)**

Damat tarafından kayınvalide ya da onun yerine bir başka kişi kınayı alıp, kızın evine gider. Kınayı yakarken gelinin eline bir tane altın koyar. **(K5)**

Kına akşam kızın evinde yapılır. Kınayı gelinin sağdıçı yakar. Kaynana da gelinin eline bir altın koyar. **(K26)**

Geline kendi evinde kınası yakılır. **(K34)**

2.14 Kına gecesi nerede yapılır? Kimler gelir? Kınayı kim yakar? Neler söylenir? Ne yenir? Ne dağıtılır? Kına gecesinde söylenen türkü, şarkı ve mani var mıdır?

Yüksek yüksek tepeler söylenir. Kına çarşamba günü bir harmanda yapılır. Kadınlar harmana toplanır. Erkek tarafının gönderdiği bir çuval çerez ve bir

miktar kına harmana getirilip, bir tekneye boşaltılır. Bu çerez herkese birer tas dağıtılır. Çerez dağıtıldıktan sonra boş tekne herkesin önüne tutulur. Para atan para atar, tabak, çaydanlık atan da olur. Gelinin akrabaları gelinin üzerine takıları takarlar. Kim ne takarsa ismi söylenir. **(K15)**

Kınaya akrabalar ve köylüler gelir. **(K11)**

Kına yakılırken gelin, kaynana kendine altın verene kadar elini açmaz. **(K12)**

Kına harmanda yapılır ve oğlanın kız tarafına gönderdiği çerez ile kına dağıtılır. Çerezi alanlar da para ve takı takarlar. **(K23)**

Kına gününden bir gün önce çerezi oğlan tarafı alır ve kız evine gönderir. Bu çerezin yanında o köyün gençlerine bir şeyler koyulur ki buna da “ tilki azığı” denir. Bunun için de çerez, tavuk, sigara kete ve helva gibi şeyler vardır. Bu uygulama, iki köy arası düğünlerde yapılır. Kınayı gelinin eline anne ve babası sağ olan bir kişi yakar. **(K1)**

Kınayı gelinin sağdıcı (yenge) yakar. Kete ile helva yenilir. **(K26)**

Kına gelinin evinde yakılır. Kınayı gelinin sağdıcı ya da arkadaşları yakar. **(K19)**

2.15 Gelin evden nasıl çıkar? Bu esnada neler yapılır? Gelin arabasına yol bağı yapılır mı?

Gelin evden çıkarken eşiği çıkmak istemez ve yanındaki gelinin kardeşi ya da kardeşi yerine koluna giren kişi para alır. Para almak için kapı tutulur. Gelin biraz yürüdü mü kardeş ara sıra durdurarak para alır. Başka köye gidecekse gençler köyün çıkışına temsili karakol kurup, gelini almaya gelenlerden “ koç parası” denen bir para alır. Bu para gençlerin olur. Gençler asker üniforması giyip bir masa kurarlar. Türk Bayrağı asılı olan masada gelini almaya gelen düğüncüleri karşılarlar. İşte burada koç parası alırlar. Gelin evden çıkarılırken tulum ile gelin ağlatma havası çalınır. Gelin ata biner ve üç defa atın boynunu öper. Atın yularının sağında kardeşi, solunda da erkek tarafından birisi olur. Gelin evden çıkarken ayaklarını sürter ki kalan kızlar evlensin. At birkaç yerde durdurulur ve para alınır. **(K15)**

Kapı tutulur ve sandığa oturulur. Gelin at ile gidiyorsa atın yularının bir tarafın da olan kardeş atı durdurur ve para alır. Köy çocukları da atı durdurur. **(K23)**

Kaynata gelinin kardeşi ile birlikte gelini evden çıkarır. Gelin ata binerken atın yularını üç defa öper ki kendisini düşürmesin. Gelin başka köyden geliyorsa peşine yenge adı verilen bir kadın da gelir. Bu kişiye de para verilir. **(K1)**

Gelinin kardeşi arada bir atı durdurup para alır.(K24)

Gelin evden çıkarken ayağını eşiğe sürmesi söylenir ki geride kalan bekâr kardeşleri de evlesin. (K5)

Gelinin sağdıçı kapıyı kapatır, kaynata da para vererek kapıyı açtırır. (K26)

2.16 Düşün törenleri nasıl ve nerede yapılırdı? Yapılır?

Harmanlarda yapılır. Tulum çalınır, oynanır. Gelini getiren düşüncüler, yemek yedikten sonra biraz oynar ve dağılırlar.(K15)

Düşünler, harmanlarda yapılır.(K11,K12,K1,K24)

2.17 Düşünde ne yenilir, içilir? Düşün yemeği var mıdır? Kimler yapar? Düşün kıyafeti nasıldır?

Güzel yemek yapmasını bilen kadınlar düşün yemeği yapar. Pilav, etli kuru fasulye, helva, baklava, börek ve et yemeği yapılır. Sulu köfte de yapılır. Gelinin kıyafeti, siyah çarşafa benzeyen “dok” adı verilen bir kıyafettir. Bu kıyafetin pembesi de vardır. Başına da kırmızı ya da sarı puşu⁸ atılır. Düşüne gelenler de yeni ve temiz olan kıyafetlerinden giyerler.(K15)

Düşünde pilav, helva ve kavurma yapılır. Yemekleri becerikli kadınlar yapar.(K11,K12)

Düşünlerde pilav, baklava, et sarma ve sulu köfte yapılır. Yemekleri de iyi yapan kadınlar yaparlar. Gelin siyah dok giyip, (çarşaf) başına da kırmızı puşu örter.(K23,K30,K37,K35)

Gelin, düşünde pembe dok giyer, üzerine de sarı puşu örter.(K1)

Düşünde, helva, et, pilav gibi yemekler yapılır. Yemekleri, yemek yapmasını bilen becerikli kadınlar yapar. Düşüne gelenler, en yeni elbiselerini giyerler. Gelin ise, siyah dok üstüne kırmızı puşu ile ata binip, gelin gider.(K24)

Et, tepsi, salata, fasulye ve pilav yapılır. Düşünde etek ceket giyilir. Üzerine de kırmızı puşu örtülür.(K5)

Çorba, pilav, et, baklava ve patates yemeği pişirilir. Temiz ve yeni elbiseler giyilir.(K26)

Baklava, su böreği ve helva yenilir.(K38)

Pilav, tepsi (baklava, börek), et yaparlar. Helva da pişirirler.(K32)

Baklava, pilav, et, helva ve tepsi yapılır.(K19)

Kete, helva, pilav ve et yaparlar.(K9)

Et, sarma, kuru fasulye ve hoşaf pişirilir.(K32)

⁸ Bir tür eşarp

2.18 Nikâh türünüz (resmi, dini) nedir? Önce hangisini yaptınız? Neden?

Önce resmi nikâh kıyılır ve buna “izinleme” denilir. Sonra da kınanın akşamı (çarşamba) , dini nikâh kıyılır.(K15)

Dini nikâh önce yapılır. Çocuklar doğduktan sonra da dini nikâh yapılır. Yani nikah tazelenir.(K10)

Önce resmi nikâh kıyılır. Sonra da kınanın akşamı dini nikâh kıyılır. Dini nikâh kızın babasının evinde kına gününün akşamı kıyılır. Nikâhta kız ile oğlanın vekilleri olur. Nikâhı imam kıyar. Geline ne veriliyorsa, nikâhta konuşulur (oda, ahır, körk) gibi. Nikâh kıyılırken bıçağı kapalı bir yere kapatırlar ki kimse gelin ile damadı bağlamasın. Eve geldiğinde de bıçağı kapatıldığı yerden çıkarırlar. Nikâh kıyılırken evin etrafında kimsenin olmamasına dikkat ederler. Gelin ile damadı bağlamak isteyen olabilir diye.(K1)

Önce dini nikâh yapılır. Askere gidilirken de doğmuş olan çocuklar yazılsın diye, resmi nikâh kıyılır.(K24)

Önce izinleme⁹ yani resmi nikâh kıyılır; gelin evden çıkmadan da dini nikâh kıyılır.(K5)

Eskiden ilk önce dini nikâh kıyılırdı; şimdi ise ilk önce resmi nikâh kıyılır.(K26)

Önce dini nikâh kıyılır; çocuklar doğduktan sonra da resmi nikâh kıyılır ki, çocuklar yazdırılabilsin.(K8,K9)

2.19 Nikâha kimler iştirak eder?

Damadın babası ve yakın akrabaları gelir. Kızın da babası ve yakın akrabaları gelir. Köyde imam varsa nikâhı imam kıyar.(K15)

Nikâha, köyün muhtarı, hocası, kızın akrabaları ve oğlanın akrabaları gelir.(K11,K12)

Gelinin ve damadın akrabaları gelir.(K1)

Nikâhı imam kıyar. Nikâha da kızın ve oğlanın vekilleri gelir.(K24)

Nikâh kızın evinde kıyılır. Nikâhı imam kıyar. Kız ve oğlan tarafından vekil seçilir. (K5)

Oğlan tarafı birkaç akrabasını getirir. Nikâhı da köyde İslam'ı iyi bilen yaşlı birisi kıyar.(K26)

2.20 Nikâhın yeri, zamanı, yapılışı nasıldır?

⁹ Resmi nikâh

Nikah, çarşamba günü yani kına gününün akşamı kız evinde kıyılır. Kızdan ve erkekten vekâlet alınır. Eskiden oğlan ve kız nikâh yerinde bulunmazmış. Nikâhta geline ne veriliyorsa, nikâhı kıymaya gelen kişilerin yanında söz verilir. Kapıda birisi bekler ve evin etrafında kimsenin olmamasına dikkat edilir. Gelin ile damat bağlanmasın diye. Geline bir oda ya da bir ahır ile takıları mihr ile belirlenir. **(K15)**

Nikâh, akşam namazı ile yatsı arasında kızın evinde kıyılır. Kızın kesimine, oğlan tarafından ahır, ya oda veya bir tarla verirler. **(K12)**

Nikâh camide kıyılır. Şerbet içilir, helva yenilir. **(K10)**

Kızın evinde kıyılır; damat ile gelinin vekilleri orada bulunur. **(K23)**

Gelinin, salı ketesi, çarşamba kınası, perşembe düğünü yapılır cuma günü ise sandığı açılır. Nikâh çarşamba akşamı kıyılır. **(K23, K34)**

Nikâh çarşamba günü kızın evinde kıyılır. **(K1)**

Nikâhsız kız evden çıkmaz. Kızın evinde nikâh kıyılır. Çarşamba akşamı kıyılır. **(K24)**

Nikâh kıyılırken, gelin ve damat bağlanmasın diye etrafta kimsenin olmamasına dikkat edilir. Nikâh kıyılırken kötü düşünceli insanlar, açık kilide sihir yapıp, kapatırlar ve suya atarlar ki, gelin ile damat bağlansın. **(K5)**

Kızın evinde kıyılır. Nikâh kıyılırken şerbet içilir. Nikâh sırasında bir tas su alınır ve bu tasın üstüne bir tane bıçak konur. Gelin ile damat evlenene kadar bu bıçak açık bekletilir. Bu tasta ki sudan nikâhta ki herkes birer yudum içer ki bu suya Kur'an okunmuştur. Nikâh kıyılırken gelin ile damat bağlanmasın diye kapıdan kimse geçirilmez. Nikâhta tövbe de alınır. Nikâhta kızın vekiline sorulur "Kızı bu oğlana veriverdin mi", oğlanın vekiline de kabul ettin mi diye sorulur. **(K26)**

Nikâh kıyılırken kimse evin etrafından geçirilmez gelin ve damat bağlanır diye. **(K38)**

Gelin evden çıkmadan nikâhı kıyılır. Erkek tarafı da ya tarla ya da ahır gibi bir yeri geline verir. **(K19)**

2.21 Başlık parası istenir mi? Süt parası var mıdır?

Başlık parası geleneği eskiden olduğu gibi günümüzde de bazı ailelerde vardır. **(K15, K11, K12)**

Eskiden bir keçi parası istenirdi. Sekiz yüz lira gibi. **(K10)**

Başlık istenirdi, beş bin lira kadar. **(K23)**

Başlık kızın ailesine verilir; ama kızın babası da bu parayla kızına halı, dikiş makinesi, sandık vb. alır. **(K1)**

Beş bin lira başlık parası istenir. Kapı baca parası istenir ve bu para kız evin de düğün boyunca iş yapanlara verilir. Aşçı ve hizmet edenlere verilir. **(K5)**

Başlık parası istenir. Yetmiş lira gibi. Kayınpeder kızın babasına der ki "Ben sana bir süt parası vereyim". **(K26)**

Eskiden istenirdi yedi yüz lira gibi. Başlık parası konusunda pazarlık edilir. Verilen başlık ile kıza altın, halı gibi eşyalar alınıp çeyize ilave edilir. **(K32)**

2.22 Düğünde kimler neler takar?

Yakın akrabalar bilezik, yüzük ve altın takar. Uzak kişiler de para takarlar.**(K15)**

Damadın ailesi ve yakınları en çok takıyı takar. En çok takı takan kişiye de ona göre bohça tutulur. Yani daha çok çeyiz verilir. **(K11,K12)**

Bir tane yüzük takılır. Bir kaç tane de altını birisinden borç alır ve geline takarlar. Bir müddet sonra altınlar geri alınıp gerçek sahibine verilir. **(K10)**

Yakınları daha çok takı takar. Uzaktaki kişiler ise az takı takar. **(K23)**

Kızın kardeşleri altın takar. Erkek tarafı da durumu iyi ise altın takarlar.**(K5)**

En iyi takıyı kayınvalide takarmış. Oğlanın taraflarının hepsi takı takar.**(K26)**

2.23 Gelin yeni evine girerken ona neler bağışlanır? Neler yaptırılır geline? Neden?

Gelin attan inerken bir kazanın **Zerine İner Ve Bu Kazan Kert Vurularak Geline** verilir. Gelin eve girer oturur. Gelinin kucağına erkek çocuk oturtulur gelin de bu çocuğa koynunda getirdiği örme çorabı ya da bir miktar parayı verir. Erkek çocuk doğursun diye gelinin kucağına erkek çocuk oturtulur.**(K15)**

Geline babası inek ya da koyun verir. **(K11,K12)**

Gelin attan inerken bir kazanın üstüne iner ve bu kazana kert vurularak geline verilir. **(K12)**

Gelinin atının yularını kardeşi çeker, dayısı da arkadan gider. Atın yularını çeken kardeşi gelin indikten sonra hemen ata biner ve inmek için damat tarafından para alır. Gelinin başına şeker ve çerez dökülür. Gelinin başına elma da vurulur. **(K11)**

Koç kaldırma da vardır. Koçu gelinin kucağına verirler, eğer gelin koçu atın üzerine kaldırırsa koç gelinin olur. Kaldıramazsa gelin para verir erkek tarafına. **(K12)**

Gelinin bindiği attan inmesi için ayağının altına bir kazan verilir gelin bu kazanın üstüne iner ve bu kazana kert vurularak geline verilir. Gelinin başına damat elma da atar. (K23)

Başına çerez dökülür. (K1)

Gelinin kardeşi gelinin kucağına silah koyar. Erkek tarafı da bu silahı gelinin kucağından almak için para verir. (K5)

Gelin üç gün odasından inmez. Dördüncü gün eve iner, kaynana ve kaynatasının elini öper. Kaynatası da altın ya da para verir. Gelin ata bindiğinde üç defa atın boynundan öper ki eşiyile mutlu olsun. (K26)

Gelinin peşine bir tane yastık verirler. (K8)

Biraz dut ile ceviz içi başından aşağı dökülür. (K9)

2.24 Toprak bastı var mıdır? Bohça âdeti var mıdır? Yüz görümlüğü var mıdır?

Yakın akrabalarına; havlu, çorap, yazma, gömlek gibi şeyler konulur. Düğüncü giden köyün erkeklerine ise iki kete ve arasına bir parça helva konulmuş ekmek ile mendil ve çorap verilir. Yüz görümlüğü verilir, kızı konuşturmak için. (K15)

Düğüncülere bohça yapar. Çok takı takana çok çeyiz, az takı takana da az çeyiz. Duvağını açarken yüz görümlüğü verir damat. (K11,K12)

Her bohçaya birer tane yünden örülmüş, çorap ve mendil konulur toplam on beş bohça yapılır. Cuma günü gelinin sandığı açıldığında sandık içindekiler damadın akrabalarına dağıtılır. (K10)

Duvak açarken takı takılır.(K23)

Damat gelinin yüzünün açarken bir tane altın takar.(K5)

Düğünden önce kız tarafı erkek tarafındaki eltisi görünmcesi ve kayınvalidesi gibi kişilere bohça yapar. Bu bohçalar sandığa konulur. Sandık açıldığında bu kişilere verilir.(K32)

Çeyiz sandığına altı çift yün çorap koyulur. Gelini konuşturmak içinde beş lira para verilir.(K8)

2.25 Gelinin uğurlu, yumuşak huylu olması için ne gibi işlemler yapılır?

Sağ ayağı ile eve girer.(K15,K32)

Saygıdan dolayı gelin, kayınpederi ile bazen birkaç sene bazen de hiç konuşmaz ve buna “munç”¹⁰ denir.(K10)

¹⁰ Gelinlerin saygıdan dolayı kayınpederiyle konuşmama durumu

Eve girerken tatlılık olsun diye, şerbet içirilir. Şerbet verene ve ayakkabısını çıkarana, ayakkabısının içine koyduğu parayı verir. Gelinin kucağına da bir tane erkek çocuk oturtulur ki, çocuğu erkek olsun. Bu çocuğa da gelin koynundan çıkardığı bir çift çorap verir. **(K1)**

Gelin attan inerken ayağının altına kazan koyulur, bu kazan kertlenerek¹¹ kıza verilir. Başına da çerez dökülür. **(K24)**

Tandırın etrafını üç defa dolandırılıp eline bulgur ya da pirinç verilir ve etrafa atması söylenir. Bunu yaptığında rızkının bol olacağına inanılır. **(K5)**

Gelin eve girdiğinde tandırın etrafını üç defa dolandırır ve ayaklarını da küvleye yıkarlar. **(K38)**

Başına bulgur ve pirinç dökerler. **(K21)**

Gelin tandır ocağının etrafını üç defa dolanarak eline verilen bulgur ve pirinci atar ki evi bereketli olsun. **(K11,K24)**

Gelin eve girmeden damat onun başına elma vurur. Eğer elma gelinin başına denk gelirse damadın sözü geçer; elma gelinin başına değmezse gelin baskın çıkar. **(K14)**

2.26 Kısmet açtırılır mı? Nasıl?

Sokakta birinin dışkısının üstünden geçildiğinde kısmet bağlanır ve o kişinin çocuğu da olmaz. İnşirah süresi yedi sabah okunur. Kısmet açılın diye suya Kur'an okutup evde kalanlara içirilir. Eşeğe binilir ve köprü geçilir. **(K15)**

Kısmet açtırmak fal gibi algılandığından yapılması uygun değildir. **(K30)**

Ata binerse kısmeti açılır. **(K23)**

Katır ve eşeğe de binerse kısmet açılır. **(K37, K31,K30)**

Muska yapılır ve hocalara su okutulup, kiminle evlenmek istenirse ona içirilir. **(K26)**

Hocalara gidip, kısmetini açtırırlar. **(K9)**

Bekâr kız kahve içmez, çünkü çocuğu olmaz diye. Bekâr kız ya da bekâr oğlan iki kişinin arasından gezmez. Geçer ise kısmetinin kapanacağına inanılır. Yerde oturup ayaklarını uzatan kızın ayağının üzerinden geçilirse kısmeti bağlanır. Bekâr kız üzerinde yırtık elbiseni diktirirse kısmeti bağlanır; eğer ağzına ip alırsa bağlanmaz. **(K14, K5)**

2.27 Gelinin ayakkabısını altına isim yazılır mı?

¹¹ Bıçak ile biraz yontulur

Yazılır ki evlenemeyenler evlensin diye. Gelin de evden çıkarken ayağını eşiğe sürter ki geri de kalan kızlar evlensin. (K15,K30)

2.28 El öpmeye kimlerle gidilir?

Gelinin babasından para almak için damat, hastayım der. Gelin, damat ve sağdıç birlikte gider. Önce sağdıç sonra da gelin ve damat el öper. (K23)

Düğünün ertesi günü damadın anne ve babası gelini görmek için çıkar. Gelin el öper. Görümce de gelinin yaşmağını atar. Kız iken eşarp örter, evlendiğinde de yaşmak atar. Gelin başka köyden gelmiş ise, on beş gün sonra gelinin ailesi gelip gelini görür. Gelini görmeye gelenler hem geline hem de evdekilere hediye getirirler. Bundan sonra gelin ile damat annesini görmeye giderler ki bunu da “ters gitmek” denir. Giderken kete, helva ve elbise götürülür. (K5)

2.29 Yaşı geldiği halde evlenemeyen kız ve erkeklere ne ad verilir?

“Dulik”¹² denilir. (K15)

2.30 Evlenemeyenlerin evlenmesi için ne gibi işlemler yapılır?

Hıdırellez zamanı bir kucak yani yedi tane odun gül ağacının dibine atılır. Sabah gidip bakarlar ki odunlar çift mi tek mi duruyorlar. Tek duruyorsa evlenemezsin, çift duruyorsa evlenirsin.(K15)

Muska yapılır. Kız kısmının kısmeti kırk senede bir açılmış. Kız istenildiği zaman vermek lazımdır. (K8)

2.31 Son olarak kızların evlenecekleri kişilerinin kim olacağını veya nereden olacağını anlama meraklarını gidermede başvurdukları uygulamalar var mıdır, diye sormak istiyoruz?

Evet vardır. Bu konuda kızlar önce haçaçuraya yatarlar. Haçaçuraya yatmak şöyledir. Gavut unu su ile karıştırılır. İçine çok miktarda tuz katılan bu terkipten 3-5 kaşık yiyen kız kimseyle tek kelime etmeden odasına çekilerek Allah'tan rüyasında kendisine evleneceği şahsı göstermesini ister. Bu uygulamada evlenilecek kişinin görüntüsü rüyada belirmez. Sadece rüyasında kızın su içtiği yer konumuna, yerine göre kızın gelin olarak gideceği yer olarak algılanır. Ayrıca, rüyada kıza su veren kişinin bir akrabası ile evlenileceği de düşünülür. (K11, K24)

Kızlar kiminle evleneceklerini rüyalarında görmek için bellerine kırmızı bir ip bağlayıp, dileklerini dileyip, dualar okuduktan sonra uykuya geçerler. (K5, K13, K9)

¹² Yaşı geldiği halde evlenmemiş kız ya da erkeğe denilir

Hıdırellez zamanı hamurdan bir gugul¹³ pişirilir. Pişirilen bu gugul, dışarıya bırakılarak uzaktan gözlenir. Bu arada bir karga gelir bu gugulu alır. Karga bu gugulu hangi tarafa götürürse kızın o bölgeden biriyle evleneceği düşünülür. Karga köy içindeyse evlilik köyden karga köy dışına çıkarsa evlilik köy dışından olacak fikri de vardır. (K7, K6)

Üç güllü yoncalar arasından nadiren çıkan dört güllü olanı bekâr kızlar yastık altına koyup uyursa rüyalarında evlenecekleri kişiyi görürler. Ayrıca ilk defa yatılacak bir mekânda o evin anahtarını kız yastığının altına koyar ki rüyasında kiminle evleneceğini görsün. (K9, K13)

ÖLÜM

1.Ölüm Öncesi

1.1 Neler o evde ölümün olacağına habercisidir?

Ahırdaki hayvanlardan ansızın ölen olursa, evden birisinin öleceği düşünülür. Ölen kişi rızkını da alıp götürür. Bazı eşyalar kırılıp, dökülüyorsa da ölüm olacağı düşünülür. Yıldız kaydığını görmek de yakın zamanda birisinin öleceğinin habercisidir. Karganın ötmesinden de korkulur. Karga öttüğünde de ağzın kapansın denir. (K15)

Eğer hiçbir sebep yok iken köydeki deli ağlıyorsa birisinin öleceği düşünülür; çünkü bazı şeyler delilere ayan olurmuş.(K11,K13)

Evden kişilerden birisinin rüyasında kar yağdığını görmesi kötü bir şeylerin olacağına habercisidir. Karganın ötmesinden de korkulur. Eğer eve kapıdan bir kuş girer de hepenklikten (tandır ocağı) çıkarsa, aileden birisi ölür. Eğer geldiği yerden, geri çıkarsa kimse ölmez.(K11,K12)

Köyün delisi ağlarsa, birisi ölecektir.(K35)

Kulakların çınlaması, ölüm ya da kötü bir olayla karşılaşılacağına belirtisidir.(K31)

Kişinin kulağı, yüksek sesle çınlarsa, yaşlı birisi ölür; az çınlarsa, genç ölür ki, Allah ona kıymasın.(K23)

Atın gözünden yaş gelmesi, evden birisinin öleceğinin belirtisidir.(K30)

Rüyada gözlerin kör olduğunu görmek, ölümün habercisidir. Evin bacasında puv¹⁴ kuşu öterse, korkulur, birisinin ölmesinden. Evin içine bir kuş girip, çıkarsa kötü bir şeyler olacaktır. (K24)

¹³ Tuzlu lokum

¹⁴ Baykuşa benzeyen ya da baykuş

Baykuşun evin bacasında ötmesi, oranın viran olacağına işaretidir. Yıldız kaydığında da birinin yıldızı düştü veya kaydı derler. Yani birisi ölecektir. Köpeğin uluması da ölümün habercisidir.(K26)

Eğer evin bacasına puv kuşu konarsa ve kişi bunu gördüğünde birisinin öleceğine inanırsa, birisi ölür; eğer inanmazsa kimse ölmez.(K9)

Hangi köyden birisi ölecekse, deli gidip o köyde durduk yere Ezan okur, Sela verirse, o köyden birileri ölür. O yüzden böyle kişilere deli değil de, veli denir. (K11)

1.2 Yiyeceklerle ilgili kaçınmalar nelerdir?

Bir evden birisi öldüğünde, o gecenin sabahı yedi komşu evdeki güğüm ve kukmalardaki¹⁵ sular dökülür.(K14)

Evden birisi öldüğünde, bu evde dâhil yedi evin kaplarındaki sular dökülür. Azrail kişinin canın aldıktan sonra, kılıcını bu sulara çalkalamıştır. Aileden ölen kişinin, son nefesini verdiği yere at çivisi çakılır ki, başka birisi ölmesin, Çocuk gölgesiyle oynuyorsa, delireceği ya da öleceği düşünülür. Bu yüzden çocuklara gölgeleriyle oynadığında korkulur ve müdahale edilir.(K15)

Ölünün evindeki bütün sular dökülür.(K1)

2. Ölüm sırası

2.1 Hastanın yanında Beklenir mi? Yanında Kur'an ı Kerim okunur mu? Hastanın yanına din görevlisi çağrılır mı? Hastanın vasiyeti tesbit edilir mi? Ölüm anında neler yapılır?

Vasiyeti sorulmaz; çünkü öleceğini anlar ve üzülür. İmam gizlice çağrılır ve hastadan gizli Kur'an ı Kerim okunur. (K15)

Kur'an okunarak beklenir. Öldüğünde de fare, kulaklarını yemesin diye beklenir.(K23)

Şeytan gelmesin diye beklenir. Bir de fare kulaklarını yemesin diye beklenilir.(K1)

Beklenir ve canı çıkana kadar da Kur'an okunur. Ruhu çıktıktan sonra Kur'an okunmaz.(K24)

Kulaklarını fare yemesin diye beklenir. Hasta can çekiştiği sırada yanında beklenip, Kur'an okunur ki şeytan canı çıkacak kişiyi su vererek kandırmasın.(K26)

¹⁵ Çeşmelerden su taşımak için kullanılan alüminyum ya da bakır kap

Hastanın tam canı çıkacağı sırada yakınları onun yanında feryat figan ağlarlarsa hasta cenkeş¹⁶ olur. Yani canı tam olarak çıkmaz ve bu durum hasta için çok kötüdür. Arada kalmıştır.(K9)

2.2 Ölüm olayının duyurulması

Ölüm olayı yakınlarla, komşulara nasıl haber verilir? Gazete ilanı, haberci, anons, tv, radyodan duyurulur mu?

Caminin hoparlöründen sala ile duyurulur.(K15)

Ölümün ismi soğuk olduğundan erken duyulur. Köydeki camiden sala verilir.(K23)

Sala ile duyurulur.(K1)

Köy küçük olduğundan ağızdan ağıza yayılır. Ayrıca sala ile de duyurulur.(K24)

Köye duyurmak için sala verilir. Uzak kimselere de telefonla haber verilir.(K26)

Birisi öldüğünde akrabalarına haber gönderilir; fakat bu kötü haberi kimse vermek istemez.(K9)

2.3 Ölünün gözleri açıksa kapatılır mı? Neden kapatılır?

Ölü sıcak iken kapatılır ki, soğuduğunda kapatılmaz. Mezarda gözlerine toz toprak dolmasın diye gözleri kapatılır.(K15)

Yıkarken sabunlu su gözlerine kaçmasın diye kapatılır ki, dünya suyuyla ahirete gitmesin.(K26)

2.4 Ölünün gözlerinin açık gitmesinin nedenleri hakkındaki inanmalar nelerdir? Ölünün çenesi neden bağlanır? Ölünün başı neden kibleye çevrilir?

Ölüm anında gözleri tavana baktığı için açık kalmıştır. Mezarda toprak dolmasın diye, ağız bağlanır. (K15)

Allah'a yönelmesi gerektiği için, başı kibleye çevrilir.(K12,K23)

Dünyadan muradını alamadığı için, gözleri açık kalmıştır. Çenesi de bağlanır ki ağızına toprak dolmasın.(K37)

Hasret gittiğinden gözleri açık kalmıştır. (K1)

Dünyadan hasret gittiğinden gözleri açık kalmıştır. Ağız da bağlanır ki, çenesi düşmesin, yani vücudu düzgün kalsın.(K24)

Müslüman olduğu için kibleye çevrilir. Ağız kapatılır ki, sabunlu su ağızına dolup ta dünya suyuyla ahirete gitmesin. (K26)

¹⁶ Kişinin canı çıkarken akrabalarının feryat figan ağlaması sonucu kişinin ölememesi durumu

Hasret gittiğinden gözleri açık gitmiştir. Açık olan gözler kapatılır.(K11,K9)

2.5 Ölüm olayının hemen ardından ölünün üstündeki giysiler çıkarılır mı? Yoksa ölü yıkanana kadar giysileri içinde mi olur?

Kişinin canı çıktığında soğumadan giysileri makasla kesilerek çıkarılır ki ölü incinmesin.(K15)

Elbiseleri hemencecik çıkarılır ve keçi kılından örülmüş sergiye sarılır. Üzerine de bakır tas konur ki, şişmesin. Yanında da kadın varsa hemen dışarı çıkarılır.(K12)

Canı çıkar çıkmaz ölünün elbiseleri makasla kesilerek çıkarılır. Elbiseleri de yakın akrabadan birisi yıkar. Elbiseleri fakir birisine de verilebilir.(K23)

Elbiseler hemen çıkarılır ve çenesi bağlanır ki ölü soğuduktan sonra bağlanmaz. Ayak başparmakları da bağlanır. (K1)

Elbiseleri hemen çıkarılır.(K24)

Kabirde cezası olmasın diye elbiseleri hemen çıkarılır. (K26)

Elbiseleri hemen çıkarılıp, üzerine başka bir şey atarlar.(K9)

2.6 Ölünün üstüne herhangi bir cisim konur mu?

Karnına bakır leğen ya da bir tane bıçak koyarlar ki, ölü şişmesin. Bakır tas da konulabilir.(K15)

Bıçak konulur ki şişmesin.(K23,K1)

Bakır tas konulur.(K12)

Karnına makas ya da bakırdan sahan¹⁷ konulur ki, ölü şişmesin.(K26)

Makas konulur ki ölü şişmesin.(K9)

2.7 Ölüyü kimler yıkar? Yanında kimler bulunur? Ölünün yıkandığı yer var mıdır? Yoksa nerede yıkanır? Ölü yıkayanlara para verilir mi?

Eskiden ölen kadın ise kendi evinin eski model banyosunda yıkanır. Erkekleri ise kapıya sergi asıp, kapıda yıkanır. Ölüyü yıkayan kişiler, cenaze kalktıktan sonra eve gidip boy abdesti alırlar. Cenazeyi yıkayanlara para verilir ki ölüye haklarını helal etsinler. Ölen kadın ise, ölü yıkamasını bilen kadınlar cesedi yıkar. Erkeği de vasiyeti yoksa köyün imamı yıkar. (K15)

Para almadan ölüyü yıkayanlar olmuştur. Bazıları da belli bir para ister verilirse yıkarlar. Ama doğrusu para vermektir. Ölü erkek ise harmanda etrafına sergi gerilerek tenesirde yıkanır. (K12)

¹⁷ Tas, tabak

Erkeği köyün imamı yıkar, birisi de suyunu döker. Ölü rahat etsin diye yıkayanlara para verilir. Yıkayana da hakkını helal et denir.(K23)

Ölüyü Kur'an-ı okumasını iyi bilen biri yıkar.(K1)

Erkek ölüyü imam yıkar, kadını da ölü yıkamayı bilen kadınlar yıkar. Yıkayana da para verilir. Eskiden kadın evinde, erkekler de cenaze damın da yıkanır. (K24)

Yıkamayı bilenler yıkar. Ne erkek kadının yıkandığı yerde olur, ne de kadın erkeğin yıkandığı yerde bulunur. Erkek ölüler harmanlarda kenarına sergi çekilerek yıkanır. (K26)

2.8 Ölü yıkarken kullanılan araç- gereçler nelerdir? Ölü nasıl yıkanır?

Ölünün yıkanacağı araç- gereçler camiden getirilir. Uzun saplı bir kepçeyle su dökülür ki yıkayanların eli kazanın içine girmesin. (K15)

Ölüye su dökmek için bir bakır tas alınır. Önce taharet verdirilir, sonra sağ tarafından başlanarak ölü yıkanır. (K12)

Ölünün suyunun ısındığı kazanın üzerine bir demir parçası konulur. Ölüyü yıkamak için bir tane elbezi, bakır kulplu kepçe, sabun ve sünger kullanılır. (K24)

Günümüz de ölüler lif ile yıkanır. Eskiden koyunyünü ile yıkanır. Suyu kazanda ısıtılır. İlk önce taharete su baştan dökülmeye başlanır. İkinci sağdan dökülür. Üçüncü soldan dökülür. Ölünün yıkanması bitince ölüyü kaldırıp oturturlar ki, abdesti duruyor mu durmuyor mu belli olsun. Abdesti gitmişse tekrar gusül abdesti alması gerekmez. Sadece abdest aldırılır. (K26)

Cami de bulundurulmuş ölü yıkama malzemeleriyle yıkanır.(K9)

2.9 Ölünün yıkama suyundan artan ne yapılır? Bu su ile ilgili inanmalar nelerdir?

Bu su haramdır ve başka bir şey için kullanılmaz. Kalan su ile ölünün elbiseleri yıkanır ki ruhu elbiselerde kalmasın. (K15)

Ölünün yıkanmadan artan kazandaki su ile başı ağrıyanlar başlarını yıkar ki başları ağrımasın. Ölü evindekilerin de acıları hafiflesin diye ölünün kalan suyu ile el ve yüzlerini yıkarlar. (K1)

Ölüden artan su ile ölünün çamaşırları yıkanır. (K26)

2.10 Cesede ve kefene kokulu maddeler sürülür mü? Neden?

Kefene esans sürülür. Kadının eline, ayağına ve saçlarına kına yakılır. (K15)

Kefene gülsuyu dökülür.(K12)

Kadına kına yakarlar, kefene esans sürerler. (K1)

Kefene hiçbir şey sürülmez ki dünyadan bir şey götürmüş gibi olur; sonra da günah olur.(K26)

Kefene kolonya sürülür.(K9)

2.11 Kefen olarak ne kullanılır? (Kumaşın cinsi ve rengi)

Kefen beyaz kâğıt bezinden yapılır. Bir de normal beyaz bezden yapılır. (K12)

Kefen beyaz bezden yapılır. (K23,K26)

Kefen beyaz ve pamuklu bezden yapılır.(K24)

Kefen beyaz kâğıt bezinden yapılır.(K9)

2.12 Erkek kefeni kaç parçadan oluşur? (Parçaların isimleri, yerli dildeki karşılığı nedir?) Kadın kefeni kaç parçadan meydana gelir?

Erkeğe üç kat kefen sarılır. Kadına beş kat kefen sarılır.(K26)

Kadına üç kat kefen sarılır tülbenkten yaşmak atılır. Kıyamet gömleği giydirilir. Erkeğe iki kat kefen sarılır birde kıyamet gömleği giydirilir. (K26)

2.13 Bir kimse ölmeden evvel kefen ve ölüm parasını hazırlama âdeti var mıdır?

Kefen parasını “gorluk¹⁸” adı altında hazırlarlar. Mezar merteklerini de hazırlarlar.(K15)

Kişi hayatta iken kefen ve mezar parasını gorluğum diye ayırır. Kişi çok günahı olduğunu düşünüyorsa “kabir kâğıdı” hazırlanır. Bu kâğıt ölünün göğsüne koyulur. Bu kâğıtta kabirde vereceği cevaplar yazılıdır. Çok fazla saz çalan kişi, kendinin çok günahkâr olduğunu düşünür ve hocadan kendisine “kabir kâğıdı” yazmasını ister. (K12)

Ölmeden önce mezar tahtasını hazırlar. Merteklerin üzerine konulsun diye bir horum ot da hazırlar. (K23)

Kefen ve mezar parası yani gorluğunu hazırlar.(K37)

Çoğu kişi ölmeden, öldüğünde sıkıntı yaşanmasın diye gorluğunu hazırlar. (K1)

Erkeğin mezarı bel hizasından kazılır. Kadının ise göğüs hizasından kazılır. Mezarı yedi kişi kazar. Mezar kazanlara köyden birisi yemek götürür. Mezarlığa altı yedi gün fener asılır ki ölüyü aylar çıkarıp yemesin. Taze toprağı gören canavarlar ölüyü çıkarabilir. (K23)

¹⁸ Kişi öldükten sonra dağıtılacak para

Bazıları ölmeden evvel kefenine sorgu-sual sorulduğunda cevap verebilsin diye, Rabbin kim gibi soruların cevabını hazırlar. Bazıları kefenini, tahtasını ve bir horum atını hazırlar. Gorluğunu da hazırlar. (K24)

Kefen ya da ölüm parasını hazırlar isen hem yılda bir kere bu paranın zekâtını vermen gerek, hem de Cuma akşamları kefenin içine girmesi gerek. (K26)

2.14 Ölü kadınsa tabutun üstüne bunu belirten her hangi bir şey konur mu? Ölü erkekse tabutun üstüne bunu belirten herhangi bir şey konur mu?

Kadına başörtüsü ya da yazma atarlar. (K15,K9)

Camiye ait olan bir örtü atarlar.(K1)

Kadın tabutuna önce bez atılır, bu bezin üzerine de tülbent ya da yazma atılır. (K26)

Ölü erkekse tabutun üstüne bunu belirten herhangi bir şey konur mu?

Erkeğin tabutuna Ayet-el Kürsi yazılı yeşil bez atılır. (K12)

Erkeğin tabutuna yeşil renkte Kur'an yazılı bir bez örtülür. (K23,K1)

Yeşil bez atarlar ki mezar da gömülürken o bezi kenarına tutarlar ölü gözükmessin. (K11)

2.15 Ölü genç kız veya yeni gelinse tabutun üstüne ne gibi şeyler örtülür? Ölü çocuksa tabutun üstüne ne gibi şeyler örtülür?

Tütkün¹⁹ bir renkte bez ya da yazma atılır.(K1, K9)

Tülbent atılır.(K26)

Ölü doğan çocuk ne yıkanır ne de cenaze namazı kılınır. Babası kucağına alıp mezarlığa götürüp gömer. Çocuk doğduğunda ağlamışsa sonra ölmüşse cenazesi kılınır. (K23,K30)

2.16 Sabahleyin, öğleyin, akşam vakti ölen kimse ne zaman gömülür?

Sabah ölenin öğle namazının ardından cenaze namazı kılınır. (K15)

Ölünün uzaktan geleni varsa bekletilir; yoksa hemen gömülür.(K23)

Ölünün bekletilmesi iyi değildir ve bazıları vasiyet eder hemen gömüleyim diye. Ölünün hemen gömülmesi iyi olur, toprağına kavuşsun diye. (K24)

Yatsı namazı kılınana kadar gömülür. Yatsı geçince yarına sayılır ve cenaze namazı kılınmaz. (K26)

Akşam namazından önce gömülür. Eğer uzaktan akrabası gelecekse ölü bekletilir. Yanında da iki kişi bulunur.(K9)

¹⁹ Uzaktan fark edilen olan, açık renk

2.17 Günün hangi vaktinde ölürse ölsün, ölünün evinde bir gece bekletilmesi âdeti var mıdır? Neden bekletilir?

Ölünün kokma durumu olmazsa bekletilir. (K15)

Aile üyeleri gelsin diye bekletilir.(K24)

Bekletmek iyi değil haramdır; çünkü toprak ölüyü bekler. (K26)

2.18 Cenazeye katılanlara ölü evinde yemek verilir mi? Ölü evinde komşuların ve akrabaların ne gibi yardımları olur?

Komşular cenaze çıkan evdeki kişilere yemek verir. Hayvanları varsa onlara da bakarlar. (K15)

Ölü evinde yemek verilmez; çünkü herkes perişandır. Bundan dolayı komşular cenaze evindekilerin birkaç gün yemeklerini verip, işlerini yaparlar. (K23)

Mezarı dokuz ya da yedi kişi kazar. Bunlara komşular çay ve katık götürür. (K1)

Komşular üç gün cenaze evine yemek götürürler. (K24)

Mezar kazanlara bir akrabası yemek götürür ve mezarcularında bu yemeği dışarda yemelerini söyler. Ölü evinde yemek yapılmaz. Cenaze çıkan evde üç gün tandır yanmaz. Komşular en az üç gün yemek getirirler. (K26)

Mezar kazanlara yemek götürülür. Cenazeden birkaç gün sonra yas geçmek için komşular soğan ve sabun alıp götürürler.(K9)

Cenazeden birkaç gün sonra bu eve yas geçmeye gelinir. Bulgur, pirinç götürülür.(K14)

2.19 Ölü için dinsel eylemlerin yapıldığı özel günler var mıdır?

Cenaze gömüldükten sonra yedi gün mezarında fener yakılır ki ayı, kurt vb. hayvanlar ölüyü çıkarmasın. (K15)

Yedi gün Yasin-i Şerif okunur cenazenin ilk gününden itibaren. Elli ikinci gecesinde ölünün eti kemiklerinden ayrıldığı için bu güne özel bir dua ve Yasin-i Şerif okunur. Cenazenin gömüldüğü günden itibaren her gün bu güne özel bir dua ve Yasin-i Şerif elli iki gün boyunca okunur. Böyle olursa ölünün eti gövdesinden ayrılırken ölü acı çekmezmiş. Kur'an-ı Kerimi kırk güne taksim edip, kırk günde bitirilir ve buna da kırkının hatmi denir. Kırk günlük iken eti kemiğinden ayrıldığı için kırkının hatmi yapılır. (K26)

Kırkının hatmi okutulur okuyana da para verilir. (K9)

2.20 Mevlid ne zaman okutulur? Mevlide gelenlere ne ikram edilir?

Mevlid nerede okutulur? Ölünün 7'si, 40'ı ve 52'si var mı?

Ölünün 7, 40 ve 52'sinde mevlid okutulur. (K15)

Yemekli mevlid yapılır birde çikolata ve meyve suyu gibi şeylerin dağıtıldığı mevlid yapılır. (K23, K30)

Ölüye hatim indirilir. Cuma akşamları Kur'an okutulur (K24)

Cuma akşamları Kur'an okutulur. Mevlide gelenlere şerbet, süt ya da şeker verilir. Baldan yapılan şerbet en iyisidir. Gülsuyu da dökülür.(K26)

2.21 Ölünün giysileri ne yapılır?

Önce yıkanır sonra da iyi durumda olanlar fakirlere verilir. Öbürleri yakılır. Yıkanma sebebi ölünün ruhu kalmasın. (K24)

Ya fakire verilir ya da yakılır. İç elbiseleri kimseye verilmez yakılır. (K26, K9)

2.22 Devir ve iskat işlemi var mıdır? Nasıl yapılır? İskatı kimler nasıl yapar?

Ölünün devrine oturulduğunda birisinden beş altı tane altın alınır ve Kur'an okunarak bu altınlar halka şeklinde oturmuş olan birkaç kişinin elinde dolanır. Altınlar kimde kalırsa ölünün günahlarının da o kişide kalacağına inanılır. Altınlar sonra gerçek sahibine verilir.(K15)

Erkekler toplanıp, birisinden aldıkları altınları halka şeklinde oturup birbirlerine verirler. Altınlar en son kimde kalırsa ölünün günahını o yüklenmiş olur.(K23)

Eskiden devrine birkaç altın alınarak oturulurdu. Günümüzde bazıları İslam'a aykırı diye yapmıyorlar. (K1)

Devirde günahı azaltılır. On üç tane altın alınır ve dokuz ya da on iki kişi altınları elden ele dolaştırarak aldım kabul ettim diyerek altı ya da beş defa dolandır. Altınlar en son kimde kalırsa ona bir fitre verilir. Altınları alan kişi derse ki bu altınları aldım da kabul ettim daha geri alınmaz. Şahsın iskatına ekseri mezarıcıları oturur. Dokuz kişidirler. (K24)

Ölünün üzerine para dağıtılır. Mezar kazanlara para ve fitresi dağıtılır. Fitresi buluş çağına ermiş ve namaz kılan kişilere verilir. Hoca talim verdirirken ölünün ismini anar ve der ki : " Bir yıllık iskatı salatını aldın kabul ettin mi?" Kişide üç defa aldım kabul ettim der.(K26)

Cenaze gömüldükten sonra devrine oturulur. (K27)

İskatte elden ele dolaşan altınlar kimin elinde kalırsa günah onundur derler. (K9)

Değerlendirme

Çatakkaya Köyü, kültürel korunmuşluk açısından eşine az rastlanır bir yerleşke olarak, alanımıza özgün veri temini adına ciddi katkılarda bulunmuştur. Bu durumda, hem köyün konumu hem de köy halkının popüler kültüre olabildiğince kapalı kalma tutumu, tasarrufu etkili olsa gerektir. Adı geçen çalışma sahasından evlilik ve ölüm geçiş dönemlerine ilişkin elde edilen malumat içerisinde geleneksel Türk kültür ve inanç dairesi içerisinde genel karşılığı olan bir kısım dini, sihri-mistik motife temas etmeyi faydalı buluyoruz ki bu unsurlardan ilki evlilik geçiş dönemi etrafında karşımıza çıkan “başlık” tır.

Çalışma sahamızda, çoğu zaman göreceli olarak karşımıza çıkan, yaptırım gücü bakımından zayıflamış bir uygulama haline gelmiş olmakla an itibari ile sembolik bir forma büründüğü görülen “başlık” veya “süt parası” olarak adlandırılan uygulama, bütün Türk topluluklarının evlenme olayı ile alâkalı âdetlerinden biridir ki “kalm” (başlık); “söz kesme” den sonra, erkek veya ailesi tarafından, kız (gelin adayı) tarafına verilen para, mal, armağan vs. için kullanılan bir kelimedir. “Kalın” kelimesine ilk defa en eski Türk yazıtlarından olan Suci kitâbesinde rastlanmaktadır. Bir Çin kaynağında ise, V - VI. yüzyıl Uygurlarının “kalın” malını nasıl ödedikleri ve bu münâsebetle yaptıkları merâsim tasvir edilmiştir. Kökeni 1500 yıl önceye dayanan “kalın” âdeti, Türkistan’dan Anadolu’ya kadar uzanan hat üzerinden, tarih boyunca yaşamlarını sürdüren bütün Türk boy ve oymaklarında varlığını sürdürmüştür.²⁰ Göktürk Yazıtlarında, “kız” sözcüğünü karşılayan kavramlardan biri de “pahalı” dır ki bu kelimedden hareketle “süt hakkı”, “kemik hakkı”, “ana bezi”, “bacı yolu” gibi anlamlara gelen kalın²¹ geleneğinin icrasında kız kaçırma eyleminin önüne geçilmek istenmesinin etkili olduğu kanaatini belirten Abdülkadir İnan’ın²² tespitleri yanında Oğuzlarda, evlenecek kişilerin, birisinin kızını, kız kardeşini veya velayeti altında olan bir kadını, bir miktar Harezmi kumaşı karşılığında istediği; başlığı veliye verdikten sonra, kızını alıp çadırına götürdüğü, ilgili kişinin başlık olarak bazen, deve veya başka hayvan da verdiği belirtilir. Kutluklarda ise evlenen erkek, tüm malını başlık

²⁰ Ahmet Turan, “Törelerimizde “Kalın” (Başlık) Adeti”, *Milli Folklor Dergisi*, S.12, 1989, s.,39.

²¹ Orhan Türkoğan, “Türk Ailesinin Genel Yapısı”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Cilt 1, T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1992, s.,36.

²² Abdülkadir İnan, "Altay Yenisey Şamanlığında Eski Unsurlar" *Makaleler ve İncelemeler*, TTK Yay., Ankara, 1987, s., 341.

olarak verdiği gibi, kızın velisine de bir sene hizmet ederdi. Bu yüzden Kutluklarda çok eşlilik görülmez.²³

Çatakkaya Köyü, evlilik ritüeli içerisinde karşımıza çıkan bir diğer uygulama saçıdır. Saçı saçma âdeti, görüntü itibari ile her ne kadar bir nev'i sadaka gibi algılsa da bu uygulamanın temelinde yer-gök dikatomisi etrafında şekillenen düalizm temelli Şamanizm inancının belirleyici olduğu söylenebilir. Şamanizm inanç sistemi içerisinde tüm iyilik ve güzelliklerin kaynağı olarak algılanan gök ile ölüm, hastalık gibi menfi gelişmelerin çıkış yeri olarak düşünülen yeraltı, kişiöğlü açısından iyi geçinilmesi gereken merkezlerdir ki kişi, yerine göre göğe yerine göre yeraltına muhtelif ikramlarda bulunmayı kendisi ve sahip oldukları açısından gerekli görür. Bu anlamda, Türk topluluklarında gelinin babanın evinden alınışından gerdek anına kadarki süre içinde değişik saçılar- avcılık devrinde süt, kımız ve hayvanın yağından; çiftçilik devrinde darı, buğday, pirinç ve çeşitli meyveler-²⁴dağıtmak genel bir kabuldür ki bu pratiklerde öncelikli amaç, gelin ve güveyin birleşmesine engel olabilecek iyeler/cinler/arvaklar için bir tedbir almaktır²⁵ ki saçıyı saçanlar, kazayı-belayı defettiklerine inandıkları gibi, saçıdan nasibini alanlar da bunun kendilerine uğur ve bereket getireceği inancıyla onu uzun süre saklarlar.²⁶

Türk kültür tarihinde karşımıza çıkan en yaygın motiflerden birisi de "at" tır. Çatakkaya'da gelinin koca evine götürülüşü sırasında üzerine bindiği atın boynunu öpmesi şeklinde karşımıza çıkan "at" motifi, ilk etapta dâhil olunacak yeni düzenin bereketine, huzuruna dönük bir hissiyatın göstereni olarak algılsa da bu uygulamada atın bir binek olmanın çok ötesinde dini-mistik kıymetine bağlı inançsal-kültürel altyapısının daha belirgin bir rol üstlendiği bellidir. Öyle ki; merkezî Asya'da göçebe uygarlığın evcil hayvanları arasında yer alan at, bu bölgede yaşayan kavimlerin tarihinde önemli ve fonksiyonel bir rol oynamıştır. İslam öncesi bozkır kültürü, temel olarak göçebe uygarlığı ile ifade edilirse bu uygarlığın içindeki en önemli unsurun "at" olduğu söylenebilir. ²⁷ Eski kaynaklar bir Türk'ün her zaman yanında atı olduğunu söyler ki, yine Türklerdeki bir inanaşa göre, onlar atla beraber yaratılmışlardır. Bugün Hazar ötesi Türklerinin hepsinin hayatında atın ayrı bir yeri vardır. Türk-İskitler

²³ İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, (Haz: Ramazan Şeşen), Bedir Yay., İstanbul, 1975, s.,78.

²⁴ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, TTK Yay., Ankara 1954, s., 167.

²⁵ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1990 s.96.

²⁶ Hasan Köksal, "Türk Düğünlerinde "Saçı" Geleneği Buna Bağlı Ritler Pratikler", *Bilig-1/Bahar'96*, s.,76.

²⁷ Kayrat Belek, "Eski Türklerde At ve At Kültürü", *Gazi Türkiyat*, Bahar 2015/16, s.,114.

çağından beri onlar attan faydalanıyorlardı. Bu yüzden Türklerin medeniyete kazandırdığı iki mühim şeyden birinin at, diğerinin de demir olduğu söylenebilir. Dede Korkut Hikâyelerinde; “at işler, er övünür”, ve “yaya erin ümidi olmaz” atasözlerinde atın kıymetini görmekteyiz ki kurban olarak kesilecek hayvanların da en makbulü yine at idi. Meşhur Dede Korkut Hikâyelerinde beylerin attan aygır, deveden bugra, koyundan koç kestirdiklerini biliyoruz. Kazan Beg’in Oğlu Uruz Beg’in Tutsak Olması Hikâyesi’nde, Uruz babasına; “aygır atımı kesip, aşımı versin”, Uşun Koca-oglu Segrek Destanı’nda, Segrek de sevdiği kıza; “aygır atımı kesip, aşımı ver”²⁸ der.

Çatakkaya’da, gelinin koca evine geçişi sırasında sağında kardeşinin solunda ise erkek evinden birinin bulunması kültür tarihimizde kendine yer edinen sağ-sol algısı ile bağlantılı olsa gerektir. Bu uygulamada kan bağının gözetildiğine hükmetmek için bir sakınca görmemekteyiz. Şöyle ki burada, doğrudan kan akrabası olunan kişilerin sağda, sonradan akraba gurubuna dâhil edilen kişilerin solda konumlandırılması söz konusu olabilmektedir. Aynı zamanda sağ ve sol kavramının yön terimi olmanın ötesinde sosyal statüko göstereni olarak Türk idare mekanizmasında temsil edilen konuma göre düzen belirlemede etkin rol oynadığını da eklemek isteriz.

Oğuzlarda orun yani mevki büyük bir önem taşırdı. Siyasi ve içtimai toplantılarda bu toplantılara katılacakların oturacakları yerler belli olup Bayındır veya Kazan’ın divanında sağ kola mensup beyler sağda, sol kola mensup beyler solda, has beyler dipte, inaklar eşikte oturmuşlardır. Yine Bayındır Han’ın divanında Bayındır Han’ın karşısında Kara Güne oğlu Kara Budak dayanıp dururken Hanın sağ yanında beylerbeyi Kazan’ın oğlu Uruz ve sol yanında da Kazılık Koca’nın oğlu Yigenek ayakta dururdu.²⁹

Köy’de evlilik sürecinin nikâh aşamasında nikâhın gerçekleştirildiği yere – şahit olarak olsa gerek- bir tas su konulması uygulaması, defnin ardından cenazenin yıkanmasından artan suyun dökülmesi, Türk kültür ve inanç tarihinde suyun rolü ile bağlantılı bir yaklaşımın ürünü gibi görünmektedir. Şöyle ki; su kültü, Türklerde çok eskilerden beri vardır. Bunun temelleri de “Yer-Su” inanış ve anlayışına dayanıyordu³⁰Eski Türklerin dini inanışlarının esasını Gök Tanrı inanışı, atalar kültü ile birlikte tabiat kuvvetlerine inanç oluştururdu.

²⁸ Saadettin Gömeç, “Türk Kültüründe At”, **Geçmişten Günümüze Bozkır Uluslararası Sempozyum**, 06-08 Mayıs 2016, s.,819-834.

²⁹ Faruk Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri- Boy Teşkilatı**, Destanları,3.Baskı, Ana Yayınları; 1980, s.,330.

³⁰ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar**, C. II.,Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2002, s.,326.

Eski Türkler, tabiatta gizli kuvvetlerin varlığına inanırlardı. Bu inanış sisteminde tabii objelerin bir göstergesi olarak İzi / İye (yiye / eye) adını taşıyan koruyucu ruhların ayrı bir yeri vardı³¹ ki suyun da bir iyesi olduğuna inanılırdı. Türkler suyu kuvvet ve bereket kaynağı olarak kabul ettikleri gibi kahredici ve koruyucu Tanrı da sayarlardı. Su, onlara göre eski ve kutsal bir varlıktır³²) ki Dede Korkut Hikayeleri'nde Salur Kazan'ın ırmağa hitaben söylediği; Çağnam çağnam kayalardan çıkan su! Ağaç gemileri oynatan su! Hasan ile Hüseyin'in hasreti su! Bağ ve bostanın hasreti su! Ayşe ile Fatma'nın nigâhı su! Şehbaz atlar gelip içtiği su! Kızıl develer gelip geçtiği su! Ak koyunlar gelip çevresinde yattığı su! Ordumun haberin bilir misin, değil bana! Kara başım, kurban olsun suyum sana! ³³ifadeleri yukarıda bahsi geçen uygulamanın kültür-inanç kökeni aydınlatmakla önemlidir.

Gerek bir önceki uygulamada-nikâh sırasında ortaya konulan suyun üzerine bıçak konulması, ölen kişinin hanesine at çivisi çakılması- gerekse gelinin koca evine gelişinde attan inerken ayağını kazan üzerine basmasında karşımıza çıkan demir, kültür tarihimizde demir ile alakalı inançlarla bağlantılı olsa gerektir. Uygulamalarda demir, su gibi şahit rolünü üstlendiği gibi evliliğin bereketini temine dönük yönü ile de karşımızdadır.

Şöyle ki; Türk kültüründe demirin - kılıç, ok üzerinden- yemin sembolü olarak da kullanıldığı bilinmektedir. Kırgız, Yabaku ve Kıpçak Türklerinde ant içme sırasında kılıç kınından çıkarılarak "Gök girsin, kızıl çıksın." denilmektedir. Bu formel ifade "Sözünde durmazsan kılıç kanına bulansın; demir, senden öcünü alsın." anlamına gelmektedir.³⁴ Aynı şekilde kılıç üzerine ant içmelerde kılıç ve bıçak yalamak, demirle ilgili inançların başka görüntüleridir. Demir, bir güç sembolü olması sıfatıyla aynı zamanda koruyucudur. Hastalıklardan, ölüm ve büyülerden, tabii afetlerden, doğum, evlenme ve ölüm olaylarının içinde, halk hekimliğinde hep demirin koruyuculuğundan faydalanılmıştır.³⁵

Demir ile alakalı kullanımda kazanın kertilmesi de görülmektedir ki 'kertmek' bir bakıma verilen sözü kayıt altına almak, kalıcı kılmak, şahit tutmak

³¹ Celal Beydili Memmedov, "Eski Türklerde Gizli Tabiat Kuvvetlerine İnanma (İye İnancı)". **Türkler**, C.3. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları,2002, s.,

³² Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1995, s.,53.

³³ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi, Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar**, C. II., Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2002, s.,343-344.

³⁴ Besim Atalay, **Divanü Lügat-it-Türk**, C. I., TDK Yayınları, Ankara, 1992, s. 361-362.

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz., Orhan Acıpayamlı, **Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü**, Sevinç Matbaası, Erzurum, 1974.

niyetleri ile icra edilmiş olsa gerektir. Bu eylem 'beşik kertme' evlilik türünde de karşımızdadır ki kertmek, yemin söylemlerinde bir kavram olarak da karşımızdadır: "Kılıcıma doğranayım, okuma sancılayım, yer gibi kertileyim, toprak gibi savrulayım!"³⁶

Ölümün ardından yedi komşu evdeki suların dökülmesi, hıdırellezde yedi odunun gül ağacı altına konulması, gelinin kocası evine varınca tandır etrafında üç kez dönmesi, mezarın yedi kişi tarafından kazılması, ölümü takiben üç, yedi ve kırkıncı günlerde dini ritüeller gerçekleştirilmesi gibi uygulamalarda geçen 3-7-40 formülistik rakamlarına dair kullanımlarda da Türklerin dâhil oldukları muhtelif inanç dairelerin izleri olduğu söylenebilir. Aynı zamanda evlilik ritüellerinde gelinin düğün sırasında kırmızı renkte bir örtü kullanması nev'inden uygulamalarda da temsil edilen renkle bağlantılı olmakla, koruyucu, kötülüğü uzaklaştırıcı, arındırıcı gücü, ruhu bulunduğu inanan ateş kültürünün etkili olduğu da ifade edilebilir.

Kültür kendini geleceğe taşır ve hale adapte olur. Kültürün bu yönü onu geleceğe taşıyan asli köklerinden bütünüyle koparmaz. Mevcut üzerindeki cila durumu, cila altındaki özü, kaynağı da ortadan kaldırmaz ki alan merkezli çalışmalarda mevcudun tespitinde özün de göz önünde bulundurulması kültürel değişim veya devamlılığın tayini açısından kıymet taşır. Bu düşünceler eşliğinde Çatakkaya Köyü'nde evlilik ve ölüm geçiş dönemleri ile alakalı tespit ve değerlendirmelerin sahamız açısından katkı sağlamasını umut ediyoruz.

Kaynaklar

Kaynak Kişiler

K1:Fadime Balta, 62, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Okur-yazar

K2:Safiye Demir, 60, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Eğitimsiz

K3:Sema Akdağ, 19, Öğrenci, Çatakkaya, Köyü, İspir, Üniversite öğrencisi

K4:Nevin Tiryaki, 25, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Lise

K5:Fatma Taşkiran, 43, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Eğitimsiz

K6:Çiçek Ekşi, 38, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, İlkokul

K7:Selvi Taşkiran, 62, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Eğitimsiz

K8:Fatma Demir, 87, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, İlkokul

K9:Ayeser Taşkiran, 73 Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Eğitimsiz

K10:Hatice Doğan, 69, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Okur-yazar

³⁶ Bekir Sami Özsoy, **Dede Korkut Kitabı**, Akçağ Yayınları., Ankara, 2006, s.,143

- K11:**Selma Akdağ, 45, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, İlkokul
K12:Fevzi Akdağ, 67 Çiftçi, Çatakkaya Köyü, İspir, Okur-yazar
K13:Abbas Akdağ, 31, Çiftçi, Çatakkaya Köyü, İspir, Üniversitede okuyor
K14:Tütiye Özcan, 55, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Okur-yazar
K15:Kezban Akdağ, 43, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, İlkokul
K16:Güllü Pıçakçı, 55, Ev hanımı, Çamlıkaya, İspir, İlkokul
K17:Havva Demir, 74, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Eğitimsiz
K18:Fadime Yiğit, 75, Ev hanımı, Dap Köyü, İspir, Eğitimsiz
K19:Gülsüm Tiryaki, 57, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, İlkokul
K20:Havva Akdağ, 85, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Eğitimsiz
K21:Selma Demir, 57, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Eğitimsiz
K22:Ayşe Demir, 75, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Eğitimsiz
K23:Köksal Daşçı, 51, Çiftçi, Çatakkaya Köyü, İspir, Okur-yazar
K24:Hızır Demir, 50, Çiftçi, Çatakkaya Köyü, İspir, Okur-yazar
K25:Yeşil Demir, 55, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Okur-yazar
K26:Mustafa Demir, 84, Emekli, Çatakkaya Köyü, İspir, Okur-yazar
K27:Gülfiraz Demir, 62, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Eğitimsiz
K28:Selvinaz Daşçı, 55, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Eğitimsiz
K29:Azize Demir, 46, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Eğitimsiz
K30:Murat Daşçı, 27, Çiftçi, Çatakkaya Köyü, İspir, Ortaokul
K31:Sinan Demir, 27, Çiftçi, Çatakkaya Köyü, İspir, Ortaokul
K32:Gülbeyaz Daşçı, 65, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Eğitimsiz
K33:Paşa Balta, 33, Çiftçi, Çatakkaya Köyü, İspir, Lise
K34:Fatma Demir, 39, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, İlkokul
K35:Gülser Demir, 22, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Lise
K36:Vasvi Demir, 51, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Okur-yazar
K37:Adem Dinç, 25, Fırıncı, Çatakkaya Köyü, İspir, Ortaokul
K38:Ferişte Demir, 102, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Eğitimsiz

Kaynakça

Acıpayamlı, Orhan, **Türkiye’de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü**, Sevinç Matbaası, Erzurum, 1974.

Atalay, Besim, **Divanü Lûgat-it-Türk**, C. I., TDK Yayınları, Ankara, 1992.

Belek, Kayrat, “Eski Türklerde At ve At Kültürü”, **Gazi Türkiyat**, Bahar 2015/16.

Gömeç, Saadettin, “Türk Kültüründe At”, **Geçmişten Günümüze Bozkır Uluslararası Sempozyum**, 06-08 Mayıs 2016.

İbn Fazlan, **İbn Fazlan Seyahatnamesi**, (Haz: Ramazan Şeşen), Bedir Yay., İstanbul, 1975.

İnan, Abdülkadir, "Altay Yenisey Şamanlığında Eski Unsurlar" **Makaleler ve İncelemeler**, TTK Yay., Ankara, 1987.

İnan, Abdülkadir, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, TTK Yay., Ankara 1954.

Kalafat, Yaşar, **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1995.

Köksal, Hasan, “Türk Düğünlerinde "Saçı" Geleneği Buna Bağlı Ritler Pratikler”, **Bilig-1**/Bahar.1996.

Memmedov, Celal Beydili, “Eski Türklerde Gizli Tabiat Kuvvetlerine İnanma (İye İnancı)”, **Türkler**, C.3. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları,2002.

Ögel, Bahaeddin, **Türk Mitolojisi, Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar**, C. II., Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2002.

Özsoy, Bekir Sami, **Dede Korkut Kitabı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006.

Sümer, Faruk, **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri- Boy Teşkilatı**, Destanları, 3.Baskı, Ana Yayınları; 1980.

Turan, Ahmet, “Törelerimizde “Kalın” (Başlık) Adeti”, **Milli Folklor Dergisi**, S.12, 1989.

Türkdoğan, Orhan, “Türk Ailesinin Genel Yapısı”, **Sosyo - Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt 1, T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1992.

HALİT ZİYA UŞAKLIGİL'İN ROMANLARINDA FİZYOLOJİ-PSİKOLOJİ İLİŞKİSİ

THE PHYSIOLOGY-PSYCHOLOGY RELATION IN HALİT ZİYA UŞAKLIGİL'S NOVELS

YASEMİN MUMCU

Doç. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
mumcu.yasemin@gmail.com

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
III/7 (Özel Sayı), Aralık | December 2018, Erzurum
ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 27.11.2018
Kabul Tarihi | Accepted Date : 09.12.2018
Sayfa | Pages : 93-111
DOI- : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.81>

This article was checked by

HALİT ZİYA UŞAKLIGİL'İN ROMANLARINDA FİZYOLOJİ- PSİKOLOJİ İLİŞKİSİ*

Yasemin MUMCU

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), C.III S.7, Aralık 2018, Sayfa: 93-111

ÖZET

Türk edebiyatında nesrin hemen her alanında eser vermiş olan Halit Ziya Uşaklıgil'in, dördünü İzmir'de dördünü İstanbul'da yayımladığı romanlarında realist ve natüralist yazarların etkisinde kaldığı görülmektedir. Halit Ziya'ya göre romanın önemli unsurlarından biri olan karakterler, ayrıntılı bir biçimde tasvir edilmeli ve bu yapılırken fizyoloji-psikoloji uyumuna da dikkat edilmelidir. Kadın karakterlerin daha ayrıntılı ve daha canlı çizildiği romanlarında bu uyum kendini gösterir. Determinizm ilkesini takip eden yazar, karakterlerini kıyafet-beden-psikoloji uyumu içinde objektif metotlarla başarılı bir şekilde okuyucularına sunmuştur. Bu makalede yazarın romanlarından yola çıkılarak insan fizyolojisi ile psikolojisi arasındaki bağlantının örnekleriyle açıklanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Roman, kıyafet, fizyoloji, psikoloji, uyum.

THE PHYSIOLOGY-PSYCHOLOGY RELATION IN HALİT ZİYA UŞAKLIGİL'S NOVELS

ABSTRACT

It is apparent that Halit Ziya Uşaklıgil, who has many Works in almost every realm of prose in Turkish literature, was influenced by the realist and the naturalist authors in his novels, four of which were published in Izmir, and four in İstanbul. According to Uşaklıgil, characters, one of the most important elements of a novel, should be described in details, and in doing so, physiology-psychology harmony should also be paid attention. In his novels, in which female characters are emphasized in details and vividly, that harmony becomes more apparent. Following the underpinnings and principles of determinism, Uşaklıgil has a very successful, objective style of presenting his characters to his readers along with a fine harmony of appearance-body-psychology. This article is aimed at illustrating the relationship between human physiology, considering the novels of the author.

Keywords: Novel, appearance, physiology, psychology, harmony.

* Bu yazı, *International Journal of Turcologia* dergisinde (Volume II- N.4, Autumn 2007) İngilizce yayımlanan makalenin Türkçe'ye çevrilmiş halidir.

Giriş

1868 yılından 1945 yılına kadar yaklaşık seksen yıllık ömrünün altmış yılını edebiyata hasreden Halit Ziya Uşaklıgil, romandan büyük ve küçük hikâyeye, mensur şiirden tiyatroya, gezi ve hatıra yazılarından eleştiriye kadar nesrin hemen her alanında eser vermiş büyük bir sanatkârdır. Yazdığı her eser titiz bir çalışmanın, dikkatli bir gözlemin ve derin araştırmaların ürünüdür.

Halit Ziya'nın romanlarını İzmir dönemi ve İstanbul dönemi olarak iki grupta incelemek mümkündür. İzmir dönemi romanlarının ilki, gazetede baştan sona tefrika edilmesine rağmen çeşitli nedenlerle kitap haline getirilememiş¹ ve Türk edebiyatının ilk realist romanı olan *Sefile'*dir. Daha sonra sırasıyla *Hikâye* isimli eserinde de üzerinde durduğu ve iki genç kızın aynı erkeğe duydukları aşkı ve trajik sonu anlatan *Nemide*, adı geçen bu romanlara nazaran kendisinin de roman tarzı ve üslûbunun tam bir istikrara kavuşan eseri olarak nitelendirdiği *Bir Ölünün Defteri* ile fakir-zengin tezadının işlendiği ve yine 3'lü aşkı konu alan *Ferdi ve Şürekâsı* yayımlanmıştır.

İstanbul'a gittikten sonra yazdığı ilk roman, kahramanı Ahmet Cemil'in şiire getirmek istediği yeniliklerden yola çıkarak eski şiir ile yeni şiiri kıyaslamasını, platonik aşkını ve hayatın acı gerçekleriyle karşılaşmasını anlatan *Mai ve Siyah'*tir. Daha sonra ise Halit Ziya'nın en başarılı romanı olarak kabul edilen *Aşk-ı Memnû*, toplum hayatından kesitlere yer verilen *Kırık Hayatlar* ve yazarın ölümünden sonra kitap haline getirilen *Nesl-i Âhir* yayımlanmıştır. Bu romanlar içinde özellikle *Mai ve Siyah* ile *Aşk-ı Memnû*, Türk romanının zirve eserleri arasında kabul edilmektedir.

Biz bu çalışmada Servet-i Fünûn dönemi Türk edebiyatı içerisinde şahsına münhasır bir yer tutan Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarında yarattığı, işlediği kahramanların fiziksel özellikleriyle psikolojileri arasındaki münasebeti çeşitli açılardan irdelemeye çalışacağız.

Fizyoloji-Psikoloji Arasındaki İlişki ve Bu İlişkiye Dair Örnekler

Gerçek anlamda romanın edebiyatımıza girdiği Tanzimat döneminde verilen ilk eserlerde, kişilerin fiziksel özellikleri üzerinde çok fazla durulmamış ve kalıp halinde tanıtılması yoluna gidilmiştir. Bu ilk örneklerde fiziksel özellikler fonksiyonel bir amaçla kullanılmadığı için kişilerin ruh durumlarının fizyonomi yardımıyla açıklanmasına da rastlanmaz. Bahsi geçen konudaki ilk somut adımlar realizm akımının çekim alanına giren yazarlarımızda görülür ki Samipaşazâde'nin *Sergüzeşt* romanı, karakterlerinin fiziksel özellikleriyle bu

¹ Ö. Faruk Huyugüzel, *Halit Ziya Uşaklıgil (Hayatı, Sanatı, Eserlerinden Seçmeler)*, MEB Yay., İstanbul, 1995, s. 33.

özelliklerin şekillendirdiğine inanılan psikolojileri arasındaki doğrusal ilişkinin gözlemlendiği ilk eserlerden biri olur. Romanın başat karakterlerinden biri olan Celal Bey'in fiziksel ve ruhsal yapısı arasında kurulan² ilgiyi yansıtan tasvirler, bu konuya örnek olarak gösterilebilir.

Nâbizâde Nazım Zehra'da "insanın ruhsal ve bedensel eğilimlerini ortaya koymuş"³, Suphi'yi felakete götüren nedenlerin başında Sırrı Cemal ve Ürani'ye duyulan bedensel tutkunluğun altını çizmek istemiştir. *Araba Sevdası*'nın mirasyedi kahramanı Bihruz Bey'in psikolojisi ile fiziksel özellikleri arasındaki paralellik Recaizâde Mahmut Ekrem tarafından giyim kuşam tasvirleri ile de desteklenmiştir.

Roman kişilerinin fiziksel ve ruhsal görüntüleri arasında oldukça güçlü ilişkiler kuran, kişiyi, içerisinde bulunduğu ruhsal veya fiziksel şartlara göre kurgulayarak hareket ettiren Halit Ziya Uşaklıgil, fizyonominin roman sahasındaki çok önemli numunelerini vermiş olmakla bu çalışmanın da genel çerçevesini oluşturmaktadır. Yazarın *Sefile*'den *Nes-i Âhir*'e kadarki tüm roman kişilerini bu dikkatle ele almadan önce bizzat yazarın bu konudaki görüşlerine kısaca değinmek yararlı olacaktır.

Halit Ziya, romantiklerle realistleri kıyasladığı *Hikâye* isimli eserinde kişilerin ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmesinin ne kadar önemli olduğunu şöyle açıklar⁴:

"Gerek romantiklerden olsun, gerek realistlerden, hikâye yazarlarının eserlerine temel olarak kabul ettikleri, ruh durumunun araştırılması olan önemli esas ancak ayrıntılar ile çözümlenebilir. İnsanın duygularını araştıranların betimledikleri insanlar en özel durumlarına kadar okuyucu tarafından bilinmelidir. ... Ünlü hikâye yazarları (...) bir caninin işlediği suç olan cinayetin güdülerini saptamak için fizyolojinin psikoloji ile uyumunu, ilişkisini açıklarlar."

Yazı hayatı boyunca realist ve natüralist akımın çok fazla etkisinde kalan Halit Ziya, kişilerini bütün ayrıntılarına dikkat ederek tanıtırken, onlara "parmağımızın altında atan birer kalp yaratırken", yukarıda ifade ettiği düşünce doğrultusunda fizyoloji ile psikoloji arasındaki uyumu başarıyla verirken, objektif metotlar kullanmaya özen göstermiştir.

Kadın ve erkek arasındaki bir kısım ruhsal ve fiziksel yapı farklılıkları, temsil ettikleri grubun genel nitelikleri doğrultusunda şekil alarak Halit

² Olcay Önertoy, *Halit Ziya Uşaklıgil Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri*, Kültür Bak. Yay., Ankara, 1995, s. 35.

³ Önertoy, s. 44.

⁴ Halit Ziya Uşaklıgil, *Hikâye*, (Yayın Haz: Nur Gürani Aslan), YKY., İstanbul, 1998, s. 25.

Ziya'nın romanlarında gerçek hayatın bir parçasıymışçasına karşımızdadır ki, kişilere yönelik fizyolojik çözümlerimizde daha gerçekçi sonuçlara ulaşmak ve bir sistem dahilinde ilerlemek düşüncesi, bizi karakterleri kadın ve erkek olarak ikiye ayırmaya sevk etmiştir.

Halit Ziya Uşaklıgil üzerinde değerli çalışmaları olan Ö. Faruk Huyugüzel, yazarın romanlarında kadın kahramanların erkeklere nazaran daha canlı ve aktif görüldüğünü belirttikten sonra, kadın kahramanları fiziksel özellikleri, hareketleri ve psikolojileri bakımından ele alırken bu çalışmaya temel olarak kabul ettiğimiz bir gruplandırma yapmıştır⁵:

“Halit Ziya'nın romanlarındaki kadınları sarışın-mavi gözlü ve esmer-siyah gözlü kişiler olarak ikiye ayırmak mümkündür. Bunların fizik yapıları ile psikolojileri ve davranışları arasında da belli ilişkiler vardır. İlk grupta yer alan Mazlume, Nemide, Hacer (Ferdî ve Şürekâsı) ve Nihal gibi genç kızlar asabi, hassas ve hayat karşısında zayıf insanlardır. İkinci gruba giren İkbâl, Nahid, Saniha, Bihter ve Vedide gibi genç kız ve kadınlar ise olgun, kuvvetli, iradeli ya da hayat karşısında mücadeleci kişilerdir. Romanlarındaki kadınların bir kısmını ise meşum kadınlar adı altında sınıflandırmak mümkündür. Mihriban Hanım, Firdevs Hanım ve Bihter, Seniha Hanım ve kızları Nebile ile Neyyir.”

Yazarın romanlarında birinci gruba giren kadın kahramanlar sarışın, mavi - bazen yeşil veya ela - gözlü ve beyaz tenli kişilerdir. *Sefile'*deki Mazlume, *Nemide'*deki Nemide, *Ferdî ve Şürekâsı'*ndaki Hacer ve *Aşk-ı Memnû'*daki Nihal bu grubun başlıca temsilcileri olarak karşımıza çıkar.

Bu karakterlerin ilki olan Mazlume, önce babasını daha sonra da terzilik yaparak kendisine bakan annesini kaybeder ve dilencilik yaparken Mihriban Hanım tarafından yardımcı sıfatıyla eve alınır. Bu olay onun için bir anlamda kurtuluş gibi görünse de aslında uçuruma doğru attığı ilk adımdır. Mazlume'nin tasviri şu şekilde yapılır⁶:

“Mazlume, son derece bir nezaket-i cismaniyeye (ince bir vücut yapısına), güzellikten ziyade letafete malik bir kızdı. Azasında latif bir nahafet (hoş bir zayıflık), cildinde nîm bir şefafet (yarı şeffaflık) tevessü-i bünyevisinin (beden gelişiminin) kuvvetsizliğini göstermekte; simasında zaaftan mütevellid bir halavet-i nazikâne (ince bir hoşluk) görülmekteydi. .. Mazlume'nin en ziyade nazar-ı dikkate isabet eden letafeti, sema kadar derin bir çift mavi göz idi ki uzun kumral kirpiklerle müzeyyen, hafif laciverdî dairelerle muhat idi.”

⁵ Huyugüzel, Halit Ziya Uşaklıgil (Hayatı, Sanatı, Eserlerinden Seçmeler), s. 50.

⁶ Halit Ziya Uşaklıgil, *Sefile* (Yayına Haz: Ö.Faruk Huyugüzel), Özgür Yay., İstanbul, 2006, s. 57.

Halit Ziya, Mazlume'nin bu fiziksel özelliklerini birkaç yerde daha tekrarlayarak onu okuyucunun zihninde iyice belirgin kıldıktan sonra bu özelliklere sahip olan insanların ruh durumuyla ilgili genel bir değerlendirme yapar⁷:

“Mazlume öyle bir tabiatla yaratılmıştı ki o tabiat ashabında teessürât-ı kalbiye bir sürat-i berkıyye ile husule gelir. Kalplerinin olanca hissiyatını küçük bir tesir galeyana getirebilir. En ufak şeylerden hiddet ederler. En vâhî (önemsiz) vakalar fikirlerini değiştirir. En küçük haller sebab-i bükâları (ağlamalarına sebep) olur. Sakindirler, fakat teheyhüçleri (heyecanlanmaları) ani ve şeditir...”

Mazlume'nin bedeniyle ilgili olarak söylenmesi gereken önemli bir nokta da kendisini aynada seyreden kahramanın bu hareketiyle *Aşk-ı Memnû'* nun kadın kahramanı Bihter'in prototipi olarak değerlendirebileceğidir. Aynanın karşısına geçen Mazlume, kendi güzelliğini seyretilmektedir⁸:

“İnce gömleğinin altında vücudu latif bir surette teressüm ediyordu. Sarı saçları perişan bir surette omuzları üzerine dağılmış, bazı çılgın teller uzun kirpiklerine karışmıştı. Genç kız, Mihriban'ın orada vücuduna (bulunmasına) ehemmiyet vermeksizin mâlik olduğu letafetlerin suver-i mün'akislerini (akseden şekillerini) mahzunane seyrediyordu.”

Nemide'nin tasvir edildiği kısımlar ise *Sefile'* deki tasvirlerle büyük benzerlik gösterir. Nemide'nin de vücudu Mazlume gibi zayıftır ve cildindeki şeffaflık dikkat çekicidir. Aynı zamanda Mazlume gibi güzellik ötesinde daha belirgin ve yüce özellikleri vardır⁹:

“Fakat Nemide şayan-ı dikkat hiçbir letafet-i hususiyeye malik olmadığı halde, o kadar ulvî, o kadar şîr-âmiz (şîrle karışık) bir mecmua-i letaif (güzellik bütünlüğü) arz ediyordu ki, ruh tecessüm etmiş, nurdan bir kisveye bürünmüş zannolunurdu.”

İki genç kızın tasvirinde ortak noktalar bulunmasına rağmen, Nemide Mazlume'ye oranla daha ayrıntılı bir şekilde çizilmiştir¹⁰. Yazar bu çizimi yaparken Nemide'nin olağanüstü özellikleri bulunduğu bahsetmez. Çünkü olağanüstü özelliklere sahip kişiler ancak romantiklerin eserlerinde karşımıza çıkabilir.

⁷ Uşaklıgil, *Sefile*, s. 97.

⁸ Uşaklıgil, *Sefile*, s. 164.

⁹ Halit Ziya Uşaklıgil, *Nemide* (Yayına Haz: Berna Sağıroğlu), Özgür Yay., İstanbul, 2006, s. 22.

¹⁰ Uşaklıgil, *Nemide*, s. 22-23. Bu bölümde geçen “Nemide ressamların, heykeltıraşların perestiş ettikleri (taptıkları), hilkatın bedialarını (yaratılışın güzelliklerini) israf ederek halk ettiği vücutlardan değildi.” ifadesi Hikâye'de yer alan şu cümleyi akla getirmektedir: “Romantiklerin hikâyelerinin şahısları mermerden yapılmış heykeller gibi bir şekil gösterir.” Bkz. Uşaklıgil, *Hikâye*, s. 59.

Nemide' de karşımıza çıkan başka bir nokta ise, zengin bir ailenin hayatı konu edilirken dekor ve kıyafetle ilgili unsurlara da fazla yer verilmiş olmasıdır. *Nemide'* nin günün değişik saatlerinde kıyafet değiştirmesi onun giyim kuşama ne kadar önem verdiğinin bir göstergesidir¹¹.

Ferdi ve Şürekâsı' nin kadın kahramanı Hacer de tıpkı bu kahramanlar gibi sarışın, mavi gözlü ve beyaz tenlidir. O da diğerleri gibi zayıf bir vücuda sahiptir. Romanın diğer kahramanı Saniha'yla kıyaslandığında, ondan çok daha güzeldir. Romanda Hacer'in güzelliğini rakibi Saniha da kabullenir ve onun bakış açısıyla verilen bölümde “.. bir başka dünyanın bir başka yaratığı gibi yadırganacak bir görünüş”e sahip olması, bir anlamda onun acı sonunun da habercisi gibidir¹².

Ferdi ve Şürekâsı' nda bedeninin kullanımıyla ilgili dikkat çeken bir husus da kıyafetlerin *Nemide'* dekinden çok daha ayrıntılı bir şekilde anlatılmış olmasıdır. Hacer'in kıyafetlerindeki ayrıntı onun hem zenginliğini hem de güzelliğini ve zevkini ortaya koyan bir araç durumundadır¹³. Kıyafet, Halit Ziya'nın romanlarında işlevsel olarak kullanılmış ve ilk romanından itibaren ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Ondan önce Türk romanında kahramanların kıyafetine bu kadar ince bir dikkat gösteren başka bir yazarımız yoktur. Zeynep Kerman bu durumu “Eski Türk kültüründen tamamıyla farklı olan bu giyiniş merakı ve maddeye verilen önem, Avrupalıca yaşam tarzının en önemli delili sayılabilir.” sözleriyle değerlendirir¹⁴.

Birinci gruba dahil edeceğimiz son kadın kahraman ise *Aşk-ı Memnû'* daki Nihal'dir. O da sarı saçlı, mavi gözlü ve kırılğan yaratılıştadır. Ancak bu romanda dikkati en çok çeken hususlardan biri, kahramanın fizik özellikleriyle ruh durumu arasındaki ilişkinin daha önce üzerinde durulan romanlardan daha detaylı olarak ele alınmış olmasıdır. Bir başka deyişle bu konudaki asıl başarı Nihal'in çizgilerinde hayat bulur. Bakışıyla, en küçük hareketiyle, hasta yüzüyle Nihal, düşüncemizde tüm gerçekliğiyle canlanan bir roman kahramanı olur. Nihal'in fiziksel özellikleriyle ruh durumu arasındaki bağlantının en güzel işlendiği bölümler, Adnan Bey'in kızıyla ilgili duygu ve düşüncelerinin yer aldığı satırlardır¹⁵:

¹¹ Zeynep Kerman, **Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış Tarzı ile İlgili Unsurlar**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 1995, s. 128.

¹² Halit Ziya Uşaklıgil, **Ferdi ve Şürekâsı**, İnkılâp ve Aka Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 110.

¹³ Uşaklıgil, **Ferdi ve Şürekâsı**, s. 110-111.

¹⁴ Kerman, s. 164.

¹⁵ Halit Ziya Uşaklıgil, **Aşk-ı Memnû**, (Yayına Haz. Şemsettin Kutlu), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1978, s. 49.

“...Ama o, yüzüne baktıkça kendisine ağlamak isteğini veren hasta yüzü şu belirsiz çizgilerin arasından tam bir açık seçiklikle görülmüyordu. Ah! Nihal’in o yaşamaktan yakınıyor sanılan sarı, sarılığında uçucu bir pembeliğin aldatıcı sevinçleri hemen solacak gibi bir gül inceliğiyle titreyen hüznünlü yüzü! O hasta iken sizi yalancı gülücüklerle aldatmaya, çevresindekileri yapmacıklı bir mutluluk içinde aldatmaya çalışan, derinliklerinde hasta ruhu ağlarken (kendisi) gülen gözleri!..”

Kısaca özetlemek gerekirse, birinci gruba giren kahramanların hepsi fiziksel özellikleri bakımından birbirlerine benzerler. Bunlar, sarışın, mavi veya yeşil gözlü, beyaz tenli ve zayıf vücutlu genç kız veya kadınlardır. Sahip oldukları bu özelliklerin yanında asabi, hiddetli, kırılğan, çok çabuk sinirlenen ve hayat karşısında mücadele gücü olmayan kişilerdir. Bu kahramanların fiziksel özellikleri arasındaki bir başka ortak nokta da küçük yaşta kaybettikleri annelerinin hastalığını almış olmalarıdır. Vücutlarındaki zayıflığın kaynağı da bu hastalıklardır. Örneğin; Mazlume annesinden aldığı hastalık neticesinde histeriye mübtelâdır ve fevkalâde hadiddir. Mazlume biraz da bu mizacının etkisiyle ani bir hiddete kapılarak İhsan’a ihanet eder ve kendisine hakaret eden İhsan’ı terk ederek fuhuş bataklığına atılır¹⁶. Yani bir anlamda determinizm ilkesindeki ırsiyet, bu kahramanların hayatını menfi yönde etkileyen bir unsur olarak görülmektedir.

Halit Ziya’nın romanlarında ikinci grubu oluşturan kadın kahramanlar ise esmer, siyah saçlı, siyah veya koyu kahverengi gözlü genç kız veya kadınlardır. Kronolojik sırayı takip ettiğimizde bu grupta karşımıza çıkan ilk kahraman *Sefile*’deki İkbâl’dir¹⁷:

“İkbâl Hanım yirmi sekiz yaşlarında, uzun, iri yapılı bir kadındı. ..Uzun, siyah saçları, perişan bir halde dağılmış, dalgın dalgın süzölmüş olan gözlerini kıvrırcık, koyu kumral kirpikler tezeyyün etmekte idi. Mazlume İkbâl Hanım’ı şu dalgınlıkta pek güzel, fevkalade cazibeli buldu.”

Hatırlanacağı üzere yukarıda, aynanın karşısında kendi güzelliğini seyreden Mazlume’nin Bihter’i çağırıştırdığını ifade etmiştik. Tutkuları, cinsel açlığı yönüyle de İkbâl’le Bihter arasında bir benzerlik söz konusudur¹⁸: “Zeki kız anlamıştı ki İkbâl Hanım vücudunu müsün (yaşlı) bir zevcin ağışına attığı zaman, hükmettiği gibi hissiyât-ı şübhânesi (gençlik duyguları) müsteveli-i zulmet olmuş (karanlıklar içinde kalmış) değildi. Bilakis bu kadında hissiyât-ı şehvâniyeye (cinsel duygulara), lezaiz-i hayata şiddetli bir arzu, meftunâne bir inhimak (aşırı bir düşkünlük)

¹⁶ Ö. Faruk Huyugüznel, *İzmir’de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., İzmir, 2004, s. 188.

¹⁷ Uşaklıgil, *Sefile*, s. 34-35.

¹⁸ Uşaklıgil, *Sefile*, s. 51.

vardı. ... Aşkla yaşamak, aşktan ölmek arzu eden bir vücut; kendisini bârid (soğuk), lakayd bir vücudun yanında gayr-i mütehassis (duyarsız) görürse ne olur?"

Nemide'nin kahramanlarından Nahit de uzun, siyah saçlı, koyu kestane gözlü, güzel bir kızdır. O da İkbâl gibi iri yapılıdır. Bu iri cüsseye sahip oluş bir anlamda onların güçlü, mücadelecî kişiler olduğunun da göstergesidir.

Ferdi ve Şürekâsı'nda Saniha da "... *tan vakti gibi saydam, duru bir yüzün kara gözlerle*" süslendiği bir fiziğe sahiptir¹⁹. Yazar Saniha'yı çizdiği bölümde onun güzelliğini anlatırken bir yandan da mahkûm olduğu mutsuzluğu ifade etmek için "siyah" rengi çok kullanır²⁰:

"Saniha'nın yüzü, bir ressamın -yaratıcılığının kaygıya kapıldığı bir sırada-fırçasının gözyaşlarından çıkmış tasalı bir yüz gibi, kısa ama gür siyah saçlarının arasında üzgün bir görünüş meydana getirmiş; yaslı bir gecenin karanlığından toplanmış kadar siyah gözlerinin altında donuk bir hilal görünmüş, o siyah gözlerin üzüntülü bakışına gölge düşürmüştü. ... Bu genç kızın genel durumuna bakılırsa; yaradılışın eli; yetim kalmaya, umutsuz olmaya kararlı bir vücut yaratmış; bu yüze umutsuz bir yaşamın en seçkin parçasını işlemiş sanılırdı."

Mehmet Tekin, büyük romanın özellikleri arasında kahramanın birey niteliği kazanması gerektiğini de söyler ve şöyle devam eder²¹: "*Bu nitelik ona ve romana 'sahihlik' verir. Bu nedenledir ki, davranış biçimini ön plana çıkararak tanıtım biçimi, diğerlerinden daha önemlidir. Diğer yöntemlerle verilen bilgiler, bir noktada 'kitabî' düzeyde kalırken, bunda bilgiler 'yaşantı' kalıplarıyla sunulur."*

Kahraman yaratmayı bu bakımdan ele aldığımızda ikinci grupta yer alan kadın kahramanlardan Bihter'in, tam anlamıyla bir "birey" olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Genç kadının büyük bir titizlik, dikkat ve ayrıntıyla okura tanıtılması romana geniş manada bir sahihlik kazandırmıştır. *Aşk-ı Memnû* pek çok yönden Türk romanının doruk noktasıdır.

Romanın baştan sonra dikkatli bir şekilde okunmasıyla Bihter'in düşmemek için nasıl çırpındığı; ama her şeye rağmen bataklıktan kurtulamayışı gözler önüne serilmiş olur. Yazarın *Hikâye* adlı eserinde Madam Bovary'den bahsettiği bölümde Madam Bovary yerine Bihter'i koyduğumuzda bu kahramanı da anlamak kolaylaşacaktır. Yazar sanki orada Bihter'in düşüşünü en kısa; ama en etkili şekilde anlatmıştır²²:

¹⁹ Uşaklıgil, *Ferdi ve Şürekâsı*, s. 24.

²⁰ Uşaklıgil, *Ferdi ve Şürekâsı*, s. 54.

²¹ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı*, Ötüken Yay., İstanbul, 2002, s. 91.

²² Uşaklıgil, *Hikâye*, s. 69.

“Madam Bovary (BIHTER) hikâyelerde rastlanan fahişeler gibi fuhuşlarından başka bir şeyi görünmeyen kadınlardan değildir. Onu incelemekle insan namuslu bir kadının kalbinde fuhşun nasıl büyüdüğünü, nasıl bazı olaylar karşısında ejder kesilerek saflık duygusunu yuttuğunu görür, mutsuz bir eşin kalbinden çıkan feryatlara, saf bir kadını fuhuş pisliğine atan üzüntülere tanıklık eder, gözünün önünde bir hayat döner, bütün o sahneler duygu gözünde canlanır; bir kadının en özel duygularını, ruhunun en derin garipliklerini öğrenir.”

Kadın kahramanların çiziminde bir önceki romanına göre daima gelişme görülen yazar, Bihter’i gerek vücut yapısı gerekse yüz hatlarıyla tam bir kadın olarak çizmiştir²³. Bihter, romanın başından itibaren annesine benzememek için çaba harcar; o, Melih Bey takımının gözde kadını Firdevs Hanım gibi olmayacak, onun gibi düşkünleşmeyecektir. Etrafındaki herkes, kardeşi Peyker’i babasına, onu da annesine benzetmektedir. Bir anlamda kötü son onun için kaçınılmazdır. İrsiyet burada da devreye girer ve bütün çırpınmalarına rağmen annesi gibi düşkün bir kadın olmaktan kurtulamaz. Romanda Bihter’in içinde bulunduğu çıkmazın anlatıldığı en can alıcı bölümlerin başında aynadan kendisini çırılçıplak seyrettiği satırlar gelmektedir. Berna Moran romandaki bu satırları şöyle yorumlar²⁴:

“Bihter’in o gece odasında çırılçıplak soyunarak kendini rüzgâra verişinin ve geçirdiği bunalımın anlatıldığı sayfalar, genç kadındaki doyumsuzluğun bilinç düzeyine çıkışını Uşaklıgil’in ustalıklı verdiği bir parçadır. ... Önemli olan Uşaklıgil’in Bihter’i ahlâksız bir kadın olarak değil, trajik bir karakter olarak işlemesi.”

Kısaca Bihter, Halit Ziya’nın Madam Bovarysidir.

Aynı sahneyle ilgili olarak Zeynep Kerman da şu açıklamayı yapar²⁵:

“Bir gece odasında soyunurken, vücudunun aksini seyreden Bihter, bu cehennem hayatı yaşayan vücuda acır. Yazar, bir tablo intibai uyandıran bu epizotta, bize Bihter’in vücut yapısını, çatışan duygularını, iç benliğini büyük bir ustalıklı aksettirir. Bu bölüm, vücudu hakir gören eski Türk edebiyatı anlayışından çok uzak, tamamen Batılı tarzda bir tahlil ve tasvirdir.”

Aynada kendisini uzun uzun seyrettikten sonra yatağına çıplak yatan Bihter, bir süre sonra uyku-uyanıklık arasında aynadan başka bir Bihter’in çıktığını ve kendisini sardığını hisseder. Bu bir anlamda Bihter’in kendisiyle

²³ Öner toy, s. 109.

²⁴ Berna Moran, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış (Ahmet Mithat’tan Ahmet Hamdi Tanpınar’a)**, İletişim Yay., İstanbul, 1983, s. 80.

²⁵ Kerman, s. 84.

yaşadığı cinselliktir ve genç kadının cinsel açlığının da kuvvetli bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Bilindiği üzere Tanzimat döneminde edebiyatımıza Batı edebiyatlarından pek çok çeviri eser kazandırılmıştır. Bu çevirilerin etkisiyle verilen ilk örneklerde cinsellik ve kadın erkek ilişkileri aslında çok ilgi çekmesine rağmen, Osmanlı toplumundaki kapalılık, yazarları bu konudan uzak durmaya sevk etmiştir. Ancak Halit Ziya'yla bu durum değişir. Halit Ziya'ya gelinceye kadar edebiyatımızda bir kadın vücudunun bu kadar ayrıntılı bir şekilde tasviri, cinselliğin bu kadar açık seçik anlatıldığı, edebî değeri olan bir eser adı vermek sanırsız mümkün değildir. Bihter'in vücuduyla birlikte, Adnan Bey'le görünüşte yaşadığı; ama hiçbir zaman onun için tatmin edici olmayan ve Behlül'le doyurulan cinsel açlığı, okuyucunun kafasında soru işareti bırakmayacak bir açıklıkla ele alınmıştır. Bihter'in tensel hazlara düşkünlüğü, davranışları ve psikolojisi arasındaki uygunluk ve sebep-sonuç doğrultusunda okuyucuya açıklanmaktadır. Çünkü ne kadar benzememeye çabalasa da o, Firdevs Hanım'ın kızıdır, onun gibi ten hazlarına düşkündür ve bir şekilde tutkularını tatmin etmesi gerekmektedir. Behlül'le yaşadığı cinsellik onda bir süre sonra tutkuya dönüşecek ve bu tutkunun devamı için hiçbir engel tanımayarak sonuçta bir felakete yol açacaktır. Bu noktada yani cinselliğin doyurulmaması sonucu hem kendi hayatlarını hem de çevresindeki kişilerin hayatlarını felakete sürükleyen Anna Karenina ve Madam Bovary ile Bihter arasında hiçbir fark yoktur. Kahramanlar arasında gördüğümüz bu ortak noktayı Ömer Türkeş tek bir cümleyle şöyle özetler²⁶:

“Cinnet, çıldırma ve ölüm, cinselliğini yaşayamayan kadınların ortak alinyazısıdır.”

Bihter söz konusu olduğunda akla ilk gelen özelliklerden bir diğeri de onun ve ait olduğu Melih Bey takımının diğer üyeleri olan annesi Firdevs Hanım ve ablası Peyker'in kıyafet zevkidir. *“Onlarda taklit edilemeyen şey giydikleri değil, giyinişleri”*dir²⁷. Bu giyiniş tarzı onların ne kadar zevkli olduklarının bir göstergesidir; ama daha da önemlisi, en mahrem giyim ürünlerinden yüzlerinin peçesine, eldivenlerinin rengine kadar her şey onlarda cinsellik çağrıştıran birer objedir²⁸: *“Peçelerini bir iliştişleri vardı ki onu herkesin peçesinden başka bir şey yapardı. Örneğin onlardan biri bir gün eldivenlerinden birini iliklemeyi unutmuş olurdu: Eldivenin tersine devrilen kapağının arasından türlü türlü ince gümüş tellerle ya da altın zincirler arasında sıra ile inci ve mini mini yakut parçaları sıralanmış, zarif*

²⁶ Ömer Türkeş, www.pandora.com.tr.

²⁷ Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnû*, s. 20.

²⁸ Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnû*, s. 20.

bileziklerle dolu beyaz bir bilek öyle tatlı bir adam sendecilikle açık kalırdı ki, bir saniye görülebilen bu bilek artık unutulmazdı."

Kıyafetlerle insan davranış ve psikolojisi arasındaki ilişkinin büyük bir ustalıkla sunulduğu diğer roman ise *Mai ve Siyah*'tır. Ancak gerek *Mai ve Siyah* gerekse *Aşk-ı Memnû*'da kıyafet ile ruh bütünleşmesinin bir makale konusu teşkil edecek kadar tafsilat taşıdığını düşündüğümüz için bu konuya daha fazla girmemeyi uygun buluyoruz.

2. grupta yer alan bir diğer kadın kahraman Vedide'dir. Romanın başında Vedide'yi çekimsen, hatta silik denebilecek bir kimlikle görürüz. Ancak olaylar ilerledikçe onun güçlü kimliği ortaya çıkar. İlk evlendikleri zaman uzun boyuyla ince ve zarif bir yapıda olan Vedide, kızlarının doğumundan sonra dolgun bir vücuda sahip olur²⁹: *"Biraz uzunca boyuyla genç kızlık hayatında ince ve zarif iken şimdi gittikçe fazlalaşan bir dolgunlukla kalınlaşıyor, onu hareketlerinde daha az serbest, mişvoarında (yürüyüşünde) daha ağır yapıyordu."*

Yazar, Vedide'deki fiziksel değişiklikleri o kadar başarılı bir şekilde verir ki bu tasvirlerden sonra Ömer Behiç'in Neyyir gibi genç ve fiziksel özellikleri bakımından çok güzel bir kıza neden tutulduğunu anlamak kolaylaşır. Vedide'de Neyyir'in sahip olduğu gençlik, güzel bir vücut, rahatlık ve cilve yoktur. Fiziksel üstünlükler Ömer Behiç'i Neyyir'e yönlendirir. Dış görünüşü nedeniyle kocasının yanında hep bir aşağılık duygusuna kapılan genç kadın, gerçek kişiliğini küçük kızı Leylâ'nın ölmek üzere olduğu dönemde gösterir. Burada Vedide çok güçlü, kızının iyileşmesi için insanüstü çaba harcayan bir annedir. Romanın en can alıcı bölümlerinden birisi Leylâ'nın adım adım ölüme yaklaşmasının anlatıldığı satırlardır. Bir tarafta Neyyir'le girdiği gayri meşru ilişkiyi devam ettirmek istemeyen ama bundan da bir türlü kurtulamayan Ömer Behiç'in davranışları ve duygularıyla, evladını yitirmek üzere olan ve elinden bir şey gelmeyen Vedide'nin davranışları ve duyguları çarpışır. Ölüm döşegindeki Leylâ'nın başucundaki Vedide kendisine anneliğin verdiği bir güçle dayanabildiği noktaya kadar dayanır³⁰:

"Vedide, onun kilitlenen, gittikçe daha ziyade anud (inatçı) olan dişlerinin arasından boş kaşığı çektikten sonra o dakikaya kadar görülecek vazife için devam edebilen kuvvetinin, artık vazife bitince, birdenbire iflas ediverdiğini görür, elinden kaşığı fırlatarak düşer, baygınlıklar içinde acısının feryatlarını salıvermemek için dudaklarını kısarak, hemen oraya yataklığın yanından ayrılmayan iskemlesine çöker,

²⁹ Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırık Hayatlar* (Yayına Haz: Seval Karadeniz), Özgür Yay., İstanbul, 2006, s. 83.

³⁰ Uşaklıgil, *Kırık Hayatlar*, s. 378.

gözleri duvarın meçhul bir noktasına dikilmiş, geniş geniş soluyan nefesiyle burnunun kanatları şişmiş, düşünemeyerek beklerdi."

Bu tablo, ölmek üzere olan yavrusunun başucunda bekleyen çaresiz bir annenin duygularıyla davranışlarını gözümüzün önünde canlandıran çok güzel ve başarılı bir tasvirdir.

Halit Ziya'nın romanlarında yer alan 3. grup ise Mihriban Hanım, Firdevs Hanım ve az çok benzerlikle Bihter, Sahire Hanım ile kızları Nebile ve Neyyir'den meydana gelen meşum kadınlardır. Bu grupta yer alan kahramanlar -Bihter dışında- ikinci derecedeki kahramanlardır; ama bunun yanında olay örgüsünün gelişiminde önemli rolleri vardır.

İlk romanından itibaren romanın unsurları arasında yer alan zaman ve mekânın kullanımı, dil ve anlatım, olay örgüsü gibi konularda büyük bir gelişme gösteren yazar, bu grupta ele alınabilecek kadın kahramanların yaratılmasında da aynı başarıyı göstermiştir. Halit Ziya'nın romanlarında gereksiz veya fazlalık hiçbir kahraman yoktur ve ikinci dereceden veya önemsiz gibi görünen kişiler bile dikkatli bir gözlemlerle romana dahil edilmişlerdir.

Mihriban, Firdevs ve Sahire Hanımlar, evlilikleri zamanında başladıkları düşkün hayata kocalarını kaybettikten sonra daha büyük bir rahatlıkla devam ederler. *Sefile'*de, romanın başında Mihriban Hanım'ı yardımsever bir kişi olarak görmemize rağmen, yaşadığı yeri gördükten ve kızı İkbal tarafından nasıl bir yaradılıştaki olduğu anlatıldıktan sonra onun aslında etrafına sadece kötülük saçan bir kadın olduğunu anlarız. Fiziksel özellikleriyle değil de davranışlarıyla bir Mihriban Hanım'ı tanırız. Bu, hiç çekinmeden kızını kötü yola düşüren, onu pazarlayan bir kadındır. İkbal'in ölümü onu sanki hiç etkilemez ve bir anlamda kızının ölümüne sebep olan İrfan ve onun yeni dostu Mazlume ile yaşamaya devam eder.

Firdevs Hanım da tıpkı onun gibidir. Evliliğinin ilk yıllarından itibaren başkalarıyla ilişkiye girer ve yasak aşkının kanıtı olan mektupları ele geçiren kocasının üzüntüyle ölmesinden sonra kızlarını da dikkate almayarak sefil hayatına devam eder. Sözü edilen bu iki kadının ortak noktası, analık duygusundan mahrum olmalarıdır. Çocuklarına karşı bir sevgi duymadıkları gibi onların kötü yola düşmelerini de hiç umursamazlar. Hatta Firdevs Hanım için kızları Peyker ve Bihter, onun yaşlılığını ortaya çıkardıkları için birer suçludur. Kırk beş yılın yok etmeyi başaramadığı, bir gençlik kuruntusuyla gezinti yerlerinde her gülümsemeyi kendisine yorumlayan³¹, ömründen geçen her yılla artan beyazlarını saklamak için her seferinde saçlarını biraz daha sarıya

³¹ Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnû*, s.10.

boyayan³² Firdevs Hanım hala eskisi kadar genç ve güzel olduğunu kanıtlayabilmek için kızlarıyla kıyafet yarışına girer ve bazen komik durumlara da düşer.

Sahire Hanım'ın da onlardan çok farklı bir yanı yoktur. Onun davranışları da serbest ve düşkün bir kadının davranışlarıdır, yaşı geçkin olduğu halde hala erkeklerle gayri meşru ilişki içindedir. Diğer iki kahramandan ayrıldığı nokta, onun kızlarını kendisine rakip olarak görmemesidir. Kızlarını sevip sevmediğine dair bir sonuca varmak mümkün değildir; ama o da diğerleri gibi kızlarının kötü yola düşmesinin en büyük sebebidir.

Nebile ve Neyyir ise bu gruba giren genç kadınlardır. Nebile ve Neyyir de romanda karşımıza ilk kez kıyafetlerindeki ayrıntı ile çıkar. Ömer Behiç ve karısı Vedide, büyük sıkıntılarla sahip oldukları eve taşındıkları ilk gün, Kağıthane'den dönen kadınlı erkekli kalabalığı seyretmeye başlarlar. Bu kalabalık içinde Vedide'nin ilk dikkatini çekenler ise *"göğüsleri açık, yakaları geniş boncuklu harçlarla müzeyyen, yavru ağzı, ikisi bir örnek ferace giymiş"*³³ Veli Bey'in kızları olarak tanınan Nebile ve Neyyir olur. Sahire Hanım'ın hastalığı bahanesiyle eve çağrılan Ömer Behiç'in ilk gördüğü Nebile, Ömer Behiç'in ahlaksız doktor arkadaşı Bekir Servet'in sevgilisidir. Bu durumdan haberdar olan Ömer Behiç, onu bir erkek gözüyle en ince ayrıntısına kadar inceler³⁴: *"Yeşille sarıdan hangisine daha olduğunda tereddüt edilir gözlerinin sesindeki müterennim tazallümü itmam eden (ezgili yakınmayı güçlendiren) hazin ve sıcak bir nazarı vardı ki biraz süzgülün kapaklarının arasından kadifelenerek kayıyor ve mest bir tevakkufla mecrasını tebdil etmekte gecikiyordu. Kanatları gayet mühtez (titrek) ince burnunun, uçuk pembe dudaklarının, mütekâsif (yoğun) bir süt mavimsilikleriyle donuk beyaz cildinin arasında bu meşkur renkli gözlerin renk dalgalarından bir şaşaa uçuyor ve onu gece bir kibrit ziyasıyla görünmüş bir semaya benzetiyordu."*

Kardeşi Neyyir ise ondan daha güzel ve işveli bir genç kadındır. Ömer Behiç'i kendisine bağlamayı kafasına koyan genç kadın, daha ilk karşılaşmalarında bu emeline nâil olur. İlişkileri başlangıçta çok iyi gider; ancak bir süre sonra Ömer Behiç'in vicdan azabı ilişkilerinde aksamalara, çatışmalara sebep olur. *Aşk-ı Memnû'* dan sonra *Kırık Hayatlar'* da cinsellik daha ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Ömer Behiç'le Neyyir'in sevişmeleri başlangıçta birbirini arzulayan iki vücudun bir araya gelmesiyle bir süre sonra sevişmeyle savaşmanın ayrılmadığı bir hal alır. Yukarıda sözünü ettiğimiz Leyla'nın hastalığının seyri ve Vedide'nin tavrı ile Ömer Behiç'le Neyyir'in birlikteyken

³² Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnû*, s. 11.

³³ Uşaklıgil, *Kırık Hayatlar*, s. 67.

³⁴ Uşaklıgil, *Kırık Hayatlar*, s. 118.

yaşadıkları psikolojik savaş, romanın en can alıcı noktalarıdır. Ömer Behiç ve Neyyir, cinsel tutkularına söz geçiremeyen iki kişidir ve bir arada olamadıkları gibi birbirlerinden ayrılamazlar da.. Neyyir'in Mısırlı bir zenginle evleneceğini öğrendikten sonra, Ömer Behiç'in davranışlarındaki vahşilik ve hırçınlık iyice artar³⁵: “O zaman onları ayıran bütün ihtilâflar sükût eder (anlaşmazlıklar susar), bir an evveline kadar bu iki vücudu birbirinin kanına susamış iki canavar halinde tutan adavet (düşmanlık) sebepleri silinir, her şeyin üstüne bir nisyan (unutuş) bulutunun telatımları (dalgaları) dökülür, ...bir muanaka (kucaklaşma) ile tekrar aşklarına avdet etmiş olurlardı. Fakat bu aşkta ruhu tenzih (temizleyen) ve ilâ eden, hissiyata bir vecd ve velhin istiğrakları (yükselten, duygulara bir coşku ve şaşkınlığın dalışları) arasında rifat ve ulviyet (yücelik ve büyüklük) veren, iki sevişen vücuda birbirinin hayali emellerine bir perestide timsal mahiyetini bahşederek (tapılan bir sevgili biçimini vererek) beraber yaşanmış saadet anlarını takdis ve taziz ettiren (kutsallaştırılan) bir mana yoktu; aksine, onların bu muanakasının üstünde birikmiş kinlerin, başka bir suretle intifa vesilesi (sönme sebebi) bulamayan şerareleri (kıvılcımları), son bir tesadüm (çarpış) arasında inhilâl ediyor (çözülüyor) gibiydi.”

Bu metinden de anlaşılacağı üzere birlikteliklerinin insanî duygularla bir alakası yoktur artık; onlar sadece tensel ihtiyaçlarını gidermek için birlikte olan ve bundan da vazgeçemeyen iki zayıf insandır.

Halit Ziya'nın romanlarında yer alan erkek kahramanlar söz konusu olduğundaysa, onları kadın kahramanları gruplandırdığımız gibi belirli özelliklerle ayırmak çok mümkün değildir. Bazı romanlarında erkek kahramanlar kadınlara göre sayıca fazla ve baskın olmasına rağmen, kadın kahramanlar erkek kahramanlardan daha canlı ve aktif görünmektedirler³⁶. Özellikle ilk iki romanında yani *Sefile* ve *Nemide*'de baskın olan kahramanlar genç kızlar ve kadınlardır. Bu romanlarda yer alan İrfan ve Nail, fiziksel özellikleri bakımından ayrıntılı bir şekilde tanıtılmazlar. Fiziksel özelliklere bağlı olarak bu erkeklerin ruhsal durumundan da fazla bahsedilmez. Ancak Nail'in tasviri bize onun kendi başına karar veremeyen, tutarsız bir yapıya sahip olduğunun ipuçlarını verir³⁷: “Nail bu sırada yirmi üç yaşında bulunuyordu. Uzun siyah kirpiklerle bir çift siyah gözün üzerinde mürtesem (resimlenmiş) uzun siyah kaşlar, iki sıra beyaz dişlerini cüzi açıktaki bırakan dudaklarını tezyin eden ince kara bıyık” ile tasviri yapılan genç adamın “ince ve uzunca boyu, zayıf parmakları; tabii bir vakar ile dik duran başındaki uzun ve ince saçları genç tabibe kadınlara mahsus ince bir letafet” bahşetmektedir. Bir başka deyişle Nail'de bir zayıflık söz konusudur. İki genç

³⁵ Uşaklıgil, *Kırık Hayatlar*, s. 355-356.

³⁶ Huyugüzel, *Halit Ziya Uşaklıgil (Hayatı, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler)*, s. 50.

³⁷ Uşaklıgil, *Nemide*, s. 117.

kız tarafından sevilme gururunu okşar; Nemide, “bu hasta kız, bu tabip için bir tetkike şayan bir numune”³⁸ olmaktan öte bir değeri haiz değildir.

Bir Ölüünün Defteri ile Ferdi ve Şürekâsı’nda erkek kahramanlar fazla olmasına rağmen onların fizik yapıları üzerinde de fazla durulmamıştır. Ancak son romanda Ferdi Efendi’nin tasviri kişilik-beden uygunluğunu göstermesi bakımından dikkate değer³⁹: “Ferdî Efendi; ince, uzun boylu, içinde yuvarlandığı altınların rengini almış gibi sarı saçlı, sarı sakallı, bünyesinin zayıflığına kanıt sayılacak kadar donuk benizliydi. Hayatını baştan ayağa kaplayan sakat benliğinin verdiği endişeyle alını çizilmiş; boyu, ömründen otuz sekiz yılını geride bıraktıktan sonra artık ileride yaşayacak çok yılı kalmadığını anlamış gibi biraz öne eğilmişti.”

Aslında bu tasvir romanın da özeti gibidir. Ferdi Efendi bu dünyada en çok iki şeye önem verir: Kızı Hacer ve paraları. Saçları bile altın rengindedir. Sakat bir ruh dünyası vardır; kendi çıkarlarına da uyduğu için Hacer’i İsmail Tayfur’la evlendirmeyi aklına koyar. Ancak bu çıkara dayalı düşünce kendisiyle birlikte pek çok kişinin felaketine yol açacaktır.

Halit Ziya’nın erkek kahramanları içinde belki de en ayrıntılı işlenen kişi Ahmet Cemil’dir. Bu gencin fiziksel özellikleri üzerinde çok durulmaz belki; ama o, eserde duygu ve düşünceleriyle vardır. “..latif kıvrıntularla bükülerek kulaklarından dolaşan uzun sarı saçları ensesine dökülmüş”⁴⁰ bu genç adamın geleceğe ait çok fazla hayali olmasına rağmen birer birer hepsini yitirir ve en sonunda annesiyle birlikte İstanbul’dan ayrılır. Arkadaşı Hüseyin Nazmi ise “derin kırılmış siyah ve sert saçlarının altında küçük başı, nahif çehresinde parlayan gözleri, henüz terlemeye başlayan bıyıklarının altında ince donukça dudaklarıyla güzel ve zeki olduğu için sevimli bir genç”tir⁴¹. Ahmet Cemil’in sarı ve yumuşak saçlarına mukabil Hüseyin Nazmi’nin sert ve siyah saçları vardır. Dış görünüşlerindeki bu ayrılık onların psikolojileriyle de yakından ilgilidir. Biri korkak, çekingen, fazla mücadeleci olmayan bir genç adam, diğeri biraz da şansının yardımıyla kendine güvenen, istediğini elde eden bir genç adamdır.

Ahmet Cemil’in şiire getirmek istedikleri zamanına göre radikal sayılabilecek şeylerdir. Bu düşünceler ışığında bir şiir kitabı oluşturur. Onun fizikî özellikleri verilirken yazar şiire ait özelliklerle bu genç adamı bütünleştirmiştir⁴²: “Ahmet Cemil’in sesinde terennüm eden saf âhenk, dehanın sihir

³⁸ Uşaklıgil, *Nemide*, s. 119.

³⁹ Uşaklıgil, *Ferdî ve Şürekâsı*, s. 16.

⁴⁰ Halit Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah* (Yayına Haz: Enfel Doğan), Özgür Yay., İstanbul, 2003, s. 14.

⁴¹ Uşaklıgil, *Mai ve Siyah* s. 74.

⁴² Uşaklıgil, *Mai ve Siyah* s. 23-24.

asasına temas etmiş zannedilen çehresinde parlayan bir saniha yıldızı; lambanın hafif ziyası ve dalgalanan tütün dumanları arasında görünen heyeti, ruhu okşayan bir nazım suretinde titrek dudaklarından dökülen bu sözler"le o, tam bir şairdir. Romanda ünlü bir şair olarak geçen İlhami Efendi'nin tasvirinde de şiirsel özellikler dikkati çekmektedir⁴³.

Ahmet Cemil'in yaşadığı sıkıntıların, üzüntülerin etkisiyle, vücuduyla birlikte ruhu da yorulmuş, genç yaşında çökmüştür. Ahmet Cemil'deki bu değişimler, yazar tarafından başarılı bir çizgiyle adım adım verilir⁴⁴: "Beş sene evvel hayata uzun kumral saçları ile, ümitle münevver gözleriyle giren Ahmet Cemil'in yerinde şimdi yanakları çökmüş, dudakları hayatının matem acısı ile takallüs etmiş (kasılmış) harap bir vücut .." vardır. Burada da sebep-sonuç ilişkisi söz konusudur.

Aşk-ı Memnû'nun erkek kahramanı Adnan Bey ise okuyucuya Bihter'in gözünden tanıtılır⁴⁵: "Bu ad gözlerinin önüne şık, zarif, en seçkin bir ortamdan olan, birçok yükselme olasılıklarına aday; uzaktan kır mı kumral mı pek ayırt edilemeyen sakalları çenesinde hafif çizgiyle ayrılarak iki yana taranmış, her zaman güzel giyinen, her zaman güzel yaşayan, ince eldivenlere hapsedilmiş parmakları altın telli gözlüğünü çabuk bir hareketle beyaz zarif keten bir mendilin ucuyla sildikten sonra her rastlantıda kendisine bir rica bakışıyla bakan, güzel, o kadar ustalıkla saklanan elli yaşına karşın hâlâ güzel bir koca koyuyordu."

Her hareketinde, kıyafetinin her ayrıntısında var olan büyük zariflik ve zenginlik, Bihter'in bu evliliği kabul etmesinin önemli nedenlerinden biridir. Yazar, bu evliliği her iki taraf için de geçerli nedenlere bağlamıştır. Bihter'in gençliği ve güzelliği, Adnan Bey'in zarafeti ve zenginliği. Ayrıca Adnan Bey'in tasvirinin Bihter'in gözüyle yapılmış olması, gerçekliğini daha da belirgin kılmıştır.

Kırık Hayatlar'da da Ömer Behiç karısı Vedide'nin bakış açısıyla okuyucuya sunulur⁴⁶. Bu tasvirde de fiziksel özellikleri bakımından çekici bir erkek olan Ömer Behiç'le doğumlardan sonra şişmanlayan Vedide arasındaki tensel çekimin azalması ve doktorun Neyyir'le gayri meşru ilişki içine girmesi sebep-sonuç bağlantısıyla verilmektedir. Vedide, kocasını gözünde o kadar büyütür ki bazen onunla birlikteyken aralarındaki mesafenin büyüklüğünden titrer.

Ömer Behiç aradığı her şeye evinde sahip olduğunu düşünürken bir gün bastırılmış duygularının esiri olur; bu aldatma olayından sonra onun içinde var olan diğer Ömer Behiç'le tanışırız. Bu, tensel hazları için evini, karısını ve hatta

⁴³ Uşaklıgil, *Mai ve Siyah* s. 251.

⁴⁴ Uşaklıgil, *Mai ve Siyah* s. 384.

⁴⁵ Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnû*, s.29.

⁴⁶ Uşaklıgil, *Kırık Hayatlar*, s. 83.

ölüm döşeğindeki kızını bırakabilecek bir adamdır. Bir taraftan vicdan azabı çekmekte; ama diğer yandan da bedeninin isteklerine karşı koyamamaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Ömer Behiç'in Neyyir'le olan ilişkisi çok ayrıntılı bir şekilde okuyucuya sunulmuştur.

Nesil-i Âhir'de ise kahramanlar genel olarak Süleyman Nüzhet'in bakış açısıyla tanıtılmıştır. Bu romanda fiziksel özelliklerden ziyade insan davranışlarının psikolojiyle uyumu söz konusudur. Süleyman Nüzhet'in özellikleri ise yazar tarafından bize sunulur⁴⁷: *"Tuvalet çantasını açtı; yatmadan önce bir güzel yıkanmak, saçlarını fırçalamak, kolonya suyu ile yüzünü, gözünü, ensesini, kulaklarını silmek alışkanlığı vardı. Vücuduna âşıkça bir tutkunlukla onu her zaman temiz tutar; sonra çamaşırlarını, giydiklerini, ufak tefeğini en iyisinden ve güzelinden seçerdi."* Süleyman Nüzhet'in kendisine gösterdiği özeni anlatan tasvirler birkaç yerde tekrarlanır. Halit Ziya'nın erkek kahramanlarında dikkat çeken bir husus, kıyafetlerine çok özen göstermeleri, kendilerine çok iyi bakmalarıdır. Kadın kahramanlar gibi erkekler için de kıyafet ve bakım çok önemlidir. Nihat Bey, Adnan Bey, Ömer Behiç, Süleyman Nüzhet, İrfan ve Şakir bu açıdan ortak bir noktada birleşirler. Beden, kıyafet ve psikoloji uyumu bu kahramanlarda açıkça karşımıza çıkar ve kıyafetler vasıtasıyla kahramanların durumları, hayata bakış tarzları, dahil oldukları sosyal statü bize verilmiş olur.

Yukarıda ifade edildiği üzere Mazlume'nin aynada kendi güzelliğini seyretmesiyle başlayan yolculuk Aşk-ı Memnû'da Bihter'in bir anlamda kadınlığını hissettiği anla doruk noktasına ulaşmıştı. *Nesil-i Âhir'in* erkek kahramanı Nüzhet de aynada kendisini seyrederek⁴⁸: *"Biraz yüksekçe boyuna, onu kılık değiştirmiş bir askere benzeten geniş omuzlarına, kabarıkça göğsüne, şimdilik daha dimdik duran, daha pek çok yılların ağırlığına katlanabilecek bir sağlamlıkla ufak bir eğilme başlangıcı bile göstermeyen boyuna posuna baktı! Bütün toplam yapısında öyle zengin bir yaşama gücü, öyle direnişli bir erkeksi bedensellik buldu ki, kaslarının ve kemiklerinin oluşmasının bu bolluğundan ve yiğitliğinden bir rahatlama hazzı duydu."* Nüzhet de tıpkı Bihter gibi aynada gördüklerinden çok memnundur. Birisine kadınlığını hatırlatan yansıma, diğeri için hâlâ çekici bir erkek olduğunun kanıtıdır. Her iki tasvir de beden-psikoloji uyumu içinde başarıyla verilmiştir.

Sonuç

Halit Ziya'nın romanlarında hiçbir kişi, hiçbir unsur gereksiz kullanılmamıştır. Hepsinin olay örgüsü içinde küçük veya büyük bir işlevi vardır. İkinci ve hatta üçüncü derecedeki kahramanlar bile yapıyı

⁴⁷ Halit Ziya Uşaklıgil, *Nesil-i Âhir (Son Kuşak)*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1990, s. 42.

⁴⁸ Uşaklıgil, *Nesil-i Âhir* s. 181.

sağlamlaştıran birer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. *Aşk-ı Memnû*'da düğün evindeki kadınlar, kıyafetleri ve davranışları, *Mai ve Siyah*'taki Alman şarkıcı kadınla, gazinoda sahne alan diğer kişiler, gece eğlencesine çıkanlar, yine aynı romandaki İkbâl ve Lamia arasındaki kıyafet ve kişilik zıtlığı, *Nesl-i Âhir*'deki Azra'nın kıyafetleri, alışverişteki davranış şekli, vapurdaki kadınlar, *Server*'in sadece yüz ifadeleriyle bile pek çok şey anlatabilmesi, *Kırık Hayatlar*'daki Bekir Servet, Leyla'nın gözümüzün önünde yavaş yavaş ölüme yaklaşması ve ölüm anı, Suzidil ve oğlu, İsmet, Şekûre, Refet ve burada adını sayamadığımız diğer bütün kahramanlar, davranışları, fiziksel özellikleri, psikolojileriyle vaka zincirini tamamlayan ve kuvvetlendiren birer halkadır.

Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarında bazen genç kız veya kadınlar bazen de erkek kahramanlar ön plandadır. "Zengin bir aile içinde doğan ve daima zengin muhitlerinde bulunmuş olan, eserlerinde umumiyetle maddî şartların tazyikini duymayan ve sadece aşk için yaşayan insanların hayatını" anlatan Halit Ziya'nın bu kahramanları davranışlarıyla, kıyafetleriyle, psikolojileriyle ait oldukları sosyal sınıfı, hayata bakış tarzlarını açıkça ortaya koyarlar.

Romanlarda yer alan kadın kahramanlar erkeklere oranla daha canlı ve daha aktif olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kahramanlar, etiyile kemiğiyle karşımızda canlanan, kalpleri üzerine parmağımızı bastırdığımızda kalp atışlarını duyduğumuz kişilerdir. Tafsilat gibi görünen en küçük bir ayrıntı bile kahramanın kişiliğini ortaya koyan bir unsurdur ve "gerçek bir romanın da böyle olması gerekir."⁴⁹

Kaynakça

HUYUGÜZEL, Ö. Faruk (1995), *Halit Ziya Uşaklıgil (Hayatı, Sanatı, Eserlerinden Seçmeler)*, İstanbul: MEB Yay.

_____ (2004), *İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay.

KERMAN, Zeynep (1995), *Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış Tarzı ile İlgili Unsurlar*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.

MORAN, Berna (1983), *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış (Ahmet Mithat'tan Ahmet Hamdi Tanpınar'a)*, İstanbul: İletişim Yay.

ÖNERTOY, Olcay (1995), *Halit Ziya Uşaklıgil Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

TEKİN, Mehmet (2002), *Roman Sanatı*, İstanbul: Ötüken Yayınevi

⁴⁹ Huyugüzel, *İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar*, s. 195.

TÜRKEŞ, Ömer, www.pandora.com.tr

UŞAKLIGİL, Halit Ziya (1998), *Hikâye*, İstanbul: YKY

_____ (2006), *Sefile*, İstanbul: Özgür Yay.

_____ (2006), *Nemide*, İstanbul: Özgür Yay.

_____ (1984), *Ferdi ve Şürekâsı*, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri

_____ (2003), *Mai ve Siyah*, İstanbul: Özgür Yay.

_____ (1978), *Aşk-ı Memnû*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi

_____ (2006), *Kırık Hayatlar*, İstanbul: Özgür Yay.

_____ (1990), *Nesl-i Âhir (Son Kuşak)*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi

**ŞEKİ ESKİ HÂKİMİ SELİM HAN'IN OSMANLI DEVLETİ'NE
İLTİCASI**
**THE FORMER SHEKI EXECUTIVE SELIM KHAN'S SEEKING
ASYLUM IN THE OTTOMAN EMPIRE**

QİYAS ŞÜKÜROV

Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
qiyassukurov@gmail.com

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
III/7 (Özel Sayı), Aralık | December 2018, Erzurum
ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 02.12.2018
Kabul Tarihi | Accepted Date : 22.12.2018
Sayfa | Pages : 113-129
DOI- : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.82>

This article was checked by

ŞEKİ ESKİ HÂKİMİ SELİM HAN'IN OSMANLI DEVLETİ'NE İLTİCASI

Qiyas ŞÜKÜROV

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), C.III S.7, Aralık 2018, Sayfa: 113-129

ÖZET

Şeki eski hâkimi Selim Han'ın Osmanlı Devleti'ne iltica etmesi meselesi, bu çalışmanın başlıca araştırma konusunu teşkil etmektedir. Tetkike tabi tutulan şahıs örneğinde 19. yüzyılın ilk çeyreğindeki Azerbaycan hanlarının Osmanlı Devleti'nin bölgesel siyasetindeki rol ve önemlerinin keşfedilmesi, çalışmanın araştırma amacı olarak belirlenmiştir. Selim Han'ın neden Osmanlı topraklarına iltica ettiği ve Osmanlı devlet ricali tarafından nasıl karşılandığı gibi meseleler, araştırmanın temel sorunları arasındadır. Tüm bu sorunların çözümlenişinde ise konuya ilişkin Osmanlı ve Rus arşiv belgeleri kullanılmıştır. Araştırma sonucunda ulaşılan bulgulara göre, Selim Han önce Erzurum'a, sonra ise Ankara'ya yerleştirilmiştir. Kendisine aylık 2.500 kuruş maaş tahsis edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı-Azerbaycan Münasebetleri, Güney Kafkasya, Azerbaycan Hanlıkları, Selim Han

THE FORMER SHEKI EXECUTIVE SELIM KHAN'S SEEKING ASYLUM IN THE OTTOMAN EMPIRE

ABSTRACT

In the context of this study, the incident of former Sheki executive Selim Khan's seeking asylum in the Ottoman State is investigated. In the case of investigated person, the discovery of the main role and importance of the Azerbaijani rulers of the first quarter of the 19th century in the Ottoman political conception is the main objective of the study. The reasons why Selim Khan emigrated to Ottoman State and how he was greeted by Ottoman statesmen are the practical problems of research based on historical evidence. We tried to solve all the problems in the light of Ottoman and Russian archive documents. According to the final scientific findings, Selim Khan was firstly resident in Erzurum and then in Ankara. He was paid a salary of 2.500 qurush per month.

Keywords: Ottoman-Azerbaijan Relations, Transcaucasia, Azerbaijani Khanates, Selim Khan

Giriş

18. yüzyılın ilk çeyreğinde Safevî Devleti'nin bölgesel otoritesinin çöküşe geçmesi nedeniyle Kafkasya'nın kuzey ve güney bölgelerinde birçok yerel hanlık teşekkül etmiştir. Söz konusu mahallî dinamiklerden biri olan Şeki Hanlığı, günümüz Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kuzey bölgeleri üzerinde yerel ayanlardan Hacı Çelebi önderliğinde 1743 tarihinde kurulmuş olup, Afşarlar Hükümdarı Nadir Şah'ın Kafkasya siyasetine direnişiyle üne kavuşmuştur (Fateh, 1993: 12-15; Ebdülhemid, 1993: 25-26; Çakmak, 1996: 67-69). Adı geçen handan sonra Şeki yönetimini sırasıyla Ağakişi Han, Hüseyin Han, Hacı Abdülkadir Han, Muhammed Hasan Han, Selim Han, Fethali Han, Caferkulu Han ve İsmail Han üstlenmişlerdir (AKAK, 1873: V, 1120; Bilge, 2015: 239). Listenin sondan üçüncü sırasında bulunan Selim Han'ın saltanat seneleri, Rusların Kafkasya'nın güneyine inme siyasetinin hız kazandığı döneme denk gelir. Kafkasya'nın güney bölgelerini genel harp sahnesine dönüştüren birinci Rus-İran savaşının (1804-1813) ilk aşamasında Gence yakınlarındaki Kürekçay nehri kıyısında Kafkas Rus Orduları Genel Komutanı General Sisianov ile görüşen Selim Han, yerel otoritesinin tesciline mukabil Rusya himayesini kabul etmiştir (21 Mayıs 1805). Zikredilen mevkide imzalanan antlaşmaya göre adı geçen han hem senelik vergi ödemeyi kabul etmiş hem de Şeki'de konuşlandırılmasına karar verilen 500 askerden oluşan Rus birliğinin iâşe ve ibatesini üstlenmiştir (Bünyadov, Yusifov, 1994: 530, 571; Eliyarlı, 1996: 591; Mustafazade, 2011: 151-152). Himaye karşılığında sağlanan barış dönemi ise pek uzun sürmemiştir. Zira antlaşmanın imzalanmasından bir sene sonra Karabağ Hâkimi İbrahim Halil Han ile aile efradının Ruslar tarafından katledilmesi ve Şeki'de konuşlanmış olan Rus birliği komutanı Yarbay Parfyanov'un Şeki Hanlığı'nın iç işlerine müdahalede bulunmayı alışkanlık haline getirmesi Selim Han'ın sabrını taşırılmıştır. Bu nedenle Selim Han, adı geçen yarbayı tutuklamış, Rus birliğini ise bölgeden çıkarmıştır (Haziran 1806). Şeki Hanı'nın böylesine alenî başkaldırısı Rusları harekete geçirmiş ve 1806'nın Ekim ayında yapılan savaşta Şekililer yenilgiye uğramışlardır (Bünyadov, Yusifov, 1994: 573; Bilge, 2015: 328). Böylece Selim Han ile ahfadının Şeki hâkimiyeti sona ermiştir.

Azerbaycan tarihinin hanlıklar dönemini mercek altına alan çağdaş araştırmaların birçoğunda Selim Han'ın tahtta bulunduğu senelerde meydana gelen hadiselerle ilgili yukarıda zikredilen türden bilgiler üretilmiştir (İsmayıl, 1997: 211-212; Bilge, 2005: 166-167; Bilge, 2015: 325-328; Çakmak, 1996: 70, 145-146). Fakat mezkûr hanın 1806 tarihli Rus istilasından sonraki yaşamıyla ilgili bilgiler kısıtlıdır. Bu meyanda malum en net bilgiye göre sözü edilen vakadan sonra adı geçen han, Kaçarlar Şehzadesi Abbas Mirza'ya sığınmak zorunda

kalmıştır (Fateh, 1993: 20; Mustafazade, 2011: 152; Cabbarov, Uyanık, 2018: 475; Çakmak, 1996: 146). Bir süre boyunca Acem ülkesinde ikamete mecbur olmuş, nihayetinde Osmanlı Devleti'ne iltica etmiştir. Fakat söz konusu ilticanın nasıl gerçekleştiği ve ilticadan sonra Selim Han'ın başına neler geldiği gibi hususlar pek bilinmez. Böylesine bilinmezlik ortamında bu araştırma çerçevesinde önem arz eden soruna ilişkin tahminler kendiliğinden ortaya çıkmaktadır: 1. Selim Han örneğinde 19. yüzyılın birinci yarısındaki Rus istilası nedeniyle civar ülkelere sığınmak zorunda kalan mülteci hanların yaşamlarının geri kalan kısmını iltica ettikleri ülke tarihinin ana kaynaklardan takip etmek mümkündür. 2. Civar ülkelere iltica eden mülteci hanların peşleri, Ruslar tarafından hiç bırakılmamış ve yapmaları muhtemel eylemlerin öngörülebilirliği açısından onlarla ilgili bilgi toplanmıştır. Sözü edilen her iki tahmin, dolaylı olarak elinizdeki bu çalışmanın irdelenişine rehberlik etmektedir.

Bu araştırmaya problem ve prototip teşkil eden Selim Han'ın ilticası meselesi, Osmanlı arşiv envanterinin bazı belgelerine yansımıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Ad. Berje editörlüğünde Kafkas Arkeografi Komisyonu'nun elden geçirerek kullanılabilir hale getirdiği Rusça arşiv belgeleri ise Osmanlı belgelerinde eksik kalan kısımların ikmalî açısından elzemdir. Zikredilen tüm bu belge ve kayıtlar Selim Han'ın kimliği, Osmanlı Devleti'ne neden iltica etmek zorunda kaldığı, nereye yerleştirildiği, iase ve ibatesi için ne tür kolaylıklar sağlandığı gibi meseleleri açıklığa kavuşturmak için önemi haiz bilgiler içermektedir. Dolayısıyla ifade edilen türden bilgi ve belgeleri kullanarak Selim Han'ın ilticadan sonraki yaşamıyla ilgili bilinmeyenleri bilinir kılmak mümkündür.

1. Osmanlı Himayesine Giriş

Hanlık yönetiminden uzaklaştırıldığı 1806'dan Osmanlı Devleti'ne iltica ettiği 1818 tarihine kadar Selim Han'ın başından geçenlerle ilgili çağdaş tarih araştırmalarının temin ettiği bilgiler oldukça sınırlıdır. Belirsizlikler içermesi nedeniyle karanlık dönem olarak karakterize edilen bu on iki sene zarfında Selim Han neler yaptı? Bahse konu dönemde onu Osmanlı Devleti ile ilişkilendiren herhangi bir gelişme yaşandı mı? Büyük oranda belirsizlik içeren böylesine dönemi sorgulayan bu tür soruların yanıtını, adı geçen hanın iltica ettiği ülkenin arşiv envanterinde aramak isabetli yaklaşım olarak gözükmektedir. Zira bu çalışma çerçevesinde ulaşılan bilgiler ve belgeler benzer türden soruları yanıtlamak için yeterli içeriğe sahiptir. Bu tür belgelere örnek olarak, Bağdad Valisi Davud Paşa'nın 1818'in Aralık ayında İstanbul'a gönderdiği kaime gösterilebilir. Söz konusu kaimenin sadrazam telhisini içeren kısmında adı geçen handan, "... Şeki ve Şirvan hâkimi olup iki yüz yirmi sekiz

târîhinde havâlî-i mezkûre seraskerliği uhdesine tefvîz olunarak ol-bâbda kendüsüne seraskerlik emr-i şerîfiyle taraf-ı eşref-i mülûkânelerinden teşrifât-ı seniyye irsâl buyrulmuş olan Selim Han kulları..." diye bahsedilmiştir (HAT, no. 761/35955). Kaimeden alıntılanan bu alıntıda konumuz açısından önem arz eden birkaç husus vardır: Birincisi, Selim Han'ın Devlet-i Aliyye ile ilişkileri ilticanın gerçekleştiği 1818 tarihinden çok daha eskidir. İkincisi, hicrî 1228 (m. 1813) tarihinde padişah namına yazılan emr-i şerif denilen fermanla Selim Han'a bahsi geçen bölgelerin seraskerliği tevcih edilmiştir. Üçüncüsü, söz konusu görevlendirmeyi tescilleme ve meşru kılma babında Selim Han'a "teşrifat-ı seniyye" gönderilmiştir.¹

Seraskerlik görevinin tevcihini tescil eden sadrazam telhisinde ifade edilenler öncesinde Selim Han'a atfedilen unvan ve paye ise önem arz eden diğer meseleler arasındadır. Hicrî 1227'de (m. 1812) Arapça olarak kaleme alınan bir belgenin üzerine "Vâlî-i Umûm Dağıstan Selim Han Tarafından Vârid Olan Arızadır." şeklinde kırmızı mürekkeple özel bir not düşülmüştür (HAT, no. 1108/44645-C). Bahsi geçen dilekçenin Osmanlıca tercüme nüshasında ise "Selim Han Vâlî-i Umûm Dağıstan" kaydı mevcuttur (HAT, no. 1108/44645, v. 1). Zikredilen dilekçenin dua faslı ile lakapların beyanını müteakip Dağıstan ümerası ile ittifak oluşturulduğu ve vukua gelen savaşta Rus kuvvetlerinin Şirvan'dan tamamen çıkarıldığı bildirilmiştir. Daha önemlisi, sultandan ferman sadır olursa, Rusların Tiflis'ten tamamen ihraç edilmelerinin imkân dâhilinde olduğu vurgulanmıştır. Asker, silah ve zahirelerinin mevcut olmasına karşın toplarının bulunmadığı ifade edilmiştir (HAT, no. 1108/44645-C; HAT, no. 1108/44645, v. 1). İltica öncesinde Selim Han'ın Osmanlı Devleti ile sıkı irtibat halinde bulunduğunun diğer kanıtı ise hicrî 1227 (m. 1812) tarihli ikinci dilekçedir. Arapça olarak kaleme alınan bu dilekçede atalarının kadim zamanlardan beri Osmanlı Devleti'nin hizmetkârlarından olduğunu belirten Selim Han, önceki Osmanlı sultanlarının kendilerine Dağıstan sahasında faaliyet izni verdikleri ve Osmanlı Devleti'ne itaat etmekten iftihar duydukları beyanında bulunmuştur (HAT, no. 1108/44645-Ç). Buna ek olarak, Şehsuvar Bey isimli Osmanlı elçisinin kendilerine gelmesinden dolayı duyulan memnuniyeti belirtmiş, meram ve maksatlarını yüce makama iletme amacıyla Gazi Hüseyin Efendi isimli elçiyi İstanbul'a gönderdiklerini bildirmiştir. İltica öncesinde kullanılan unvan ve paye meselelerini açıklığa kavuşturmak için

¹ Davud Paşa'nın gönderdiği kaimede sözü edilen "teşrifat-ı seniyye"nin Osmanlı bürokratik geleneğindeki diğer ismi ise "teşrifât-ı mülûkâne"dir ve genelde bir kimseyi taltif için padişah tarafından gönderilen hilat ve diğer hediyeleri ifade etmek için kullanılan kavramdır (Teşrifat-ı Seniyye hakkında bilgi için bkz. Pakalın, 1993: III/478).

özellikle zikretmek gereklidir ki, dilekçenin Arapça nüshasında olduğu gibi, Osmanlıca tercüme nüshasında da “Vâlî-i Şirvan” unvanı kullanılmıştır (HAT, no. 1108/44645, v. 1). Bu nedenle seraskerlik görevinin tevcihi öncesinde Selim Han’ın Dağıstan Umumi Valisi, Şirvan Valisi ve hatta Şeki ve Şirvan Hâkimi unvanlarını taşıdığı ifade edilebilir.

Selim Han’ın Devlet-i Aliyye’den beklentilerini, maksat ve meramını açıklayan bazı bilgiler günümüze ulaşmıştır. Hicrî 1228 (m. 1813) tarihli Farsça iki mektup, hanın taleplerini özetleyen örnek belgelerdir. Mektupların ilkinde, tüm Dağıstan ahalisinin Selim Han’la ittifak halinde İslâm hudut ve kalelerini dış saldırılardan korumaları, istek ve arzuların Selim Han ile Surhay Han aracılığıyla Osmanlı Devleti’ne iletilmesi hususunda ferman sadır olması arz edilmiştir (HAT, no. 1108/44645-O, v. 1). İkinci mektupta ise Devlet-i Aliyye’nin emir ve fermanı doğrultusunda Selim Han’ın bölgedeki tüm dinî işlerin yönetilmesine vekil tayin edilmesi ve cihat faaliyetlerini rahatlıkla yürütebilmesi için seraskerlik payesi ile görevlendirilmesi gibi özel talepler sıralanmıştır. Buna ek olarak, bölgeyle ilgili tüm haberleşmenin Selim Han ve Surhay Han üzerinden yürütülmesi talep edilmiştir (HAT, no. 1108/44645-O, v. 2). Bağdad Valisi Davud Paşa’nın hicrî 1234 (m. 1818) tarihli kamesine bakılırsa, zikredilen taleplerden bilhassa seraskerlik payesi ile görevlendirilme istemi hicrî 1228 (m. 1813) tarihinde gerçekleşmiştir (HAT, no. 761/35955). Fakat hana tevcih edilen bahse konu görevin uzun süre yürürlükte olduğu söylenemez. Zira 19. yüzyılın ilk on beş senesinde Rusların Kafkasya’nın güneyine inme siyasetinin başarıya ulaşması üzerine Şeki, Şirvan, Car ve umum Dağıstan bölgelerinde Ruslarla mücadeleyi kaybeden Selim Han, bulunduğu mevki ve makamı terk ederek, aile efradıyla birlikte İran’a hicrete mecbur olmuştur. İran’da ise Kaçarlar Şehzadesi Abbas Mirza’nın misafiri olarak Tebriz’de ikametine izin verilmiştir (HAT, no. 761/35955).

2. İltica Talebi ve Erzurum’da İkamet

Hicrî 7 Safer 1234 (m. 6 Aralık 1818) tarihinde Vali Davud Paşa tarafından İstanbul’a gönderilen bir kaimede, Şeki ve Şirvan bölgelerinin eski hâkimi Selim Han’ın evliya-yı kiramın mezarını ziyaret amacıyla beraberindeki yüz civarında kişiyle Bağdad’a geldiği rapor edilmektedir. Şanına yakışır biçimde ağırlanan han ile gerçekleşen konuşmalar sırasında Şeki ve Şirvan havalisinin yönetiminde bulunduğu dönemde Dağıstan hanları ile ittifak halinde Ruslara karşı cihat yaptığı, Osmanlı himayesini kabul ile halifenin ismini cami ve minberlerde zikrettirdiği anlaşılmıştır. Hicrî 1228 (m. 1813) tarihinde gönderilen ferman-ı aliyi Bağdad Valisi’ne gösteren Selim Han, Dağıstan Seraskerliği’nin kendisine tevcih edildiğini ve hükümdarın hilat-ı şerifi ile ödüllendirildiğini

ibraz etmiştir. Davud Paşa ile sohbeti esnasında naklettiklerine göre, Rusların sıklaşan saldırıları karşısında yenik duruma düşmüş ve İran'a hicret etmek zorunda kalmıştır. Burada Kaçarlar Şehzade Abbas Mirza'ya misafir olmuş, aile efradıyla birlikte birkaç sene boyunca Tebriz'de ikamet etmiştir (HAT, no. 761/35955).

Bağdad Valisi'ni merkeze bilgi vermeye sevk eden asıl mesele ise hanın beraberindeki yüz kişiyle Osmanlı Devleti'ne iltica talebinde bulunmasıdır. Selim Han'ın iltica isteminin gerekçeleri nelerdir? İltica yoluna başvuran insanlar genelde güvenlik endişesi ve daha iyi yaşam koşullarına ulaşma arzusu taşırlar. Tebriz'deki yaşamı sırasında tahsis edilen olanaklardan dolayı adı geçen hanın böyle bir endişe ve kaygı içinde bulunması söz konusu değildir. O halde hanın iltica talebi nasıl açıklanabilir? Selim Han'ın kendisi iltica istemini itikadının ameli boyutunda yaşadığı zorluklarla ilişkilendirmektedir. Tebriz'deki ikameti sırasında tezahür eden mezhepsel farktan dolayı inancını sürdürmenin müşkül olduğunu ifade etmektedir. Binaenaleyh üzerindeki Acem elbise ve külahını Osmanlı kıyafetine tebdile hazır bulunduğunu ikrar etmektedir. Hanın tebdil-i kıyafet istemi valiyi çok fazla heyecanlandırmış olmalıdır ki han ile maiyetine sahip oldukları mertebe derecesinde kavuk ve Osmanlı elbisesi giydirmiştir. Osmanlı bölgesel yöneticisinin özel iltifatına mazhar olan Selim Han, böylece arzusunun bir kısmına kavuşmuştur. Bağdad Valisi Davud Paşa ise konuyla ilgili İstanbul'a bir kaime yazmıştır. Hanın elindeki mezkûr evrakın kopya edilen bir nüshası ile hanın mektubunu da kendi kaimesine ekleyerek göndermiştir (HAT, no. 761/35955). Selim Han'ın zikredilen mektubu Farsça kaleme alınmış olup, "bende Vâlî-i Şeki ve Şirvan, sâbık Serasker-i Dağıstan" imzasını havidir ve "baki kalmasın her kim ki senin bekanı istemeye." mealinde bir dizayle süslenmiştir. Mektubun içeriğinde ise dileklerini şifahen ifade edebilmesi için huzura kabulü hususunda emir buyrulması arz edilmiştir (HAT, no. 823/37395).

Selim Han'ın talepleri sadece iltica ve huzura kabul ile sınırlı değildir ve gereğinden fazla beklentileri vardır; vezaret rütbesi ile Ahıska Vilayeti'ne vali tayin edilmesini istemektedir. Bahsi geçen bölgenin Şeki, Şirvan ve Dağıstan taraflarına yakın olmasını ise bu talebine gerekçe olarak göstermektedir. Böylece söz konusu bölgelerin eli silah tutan ahalisini organize ederek, hem Ahıska bölgesini dâhilen ve haricen güven içinde tutmayı hem de Rus istilasına maruz kalan memleketini ilk fırsatta kurtarmayı tasarlamaktadır. Vezaret rütbesinin tahsisi sayesinde ise geçen süre zarfında zaafa uğramış olan kuvvet ve itibarının iadesi amaçlanmaktadır (HAT, no. 761/35955).

Selim Han'ın ahvali ile özel isteklerini içeren Bağdad Valisi Davud Paşa'nın mezkûr kaimesi, döneminin sadrazamı Burdurlu Derviş Mehmed Paşa (1818-1820) tarafından telhis edilerek, Sultan II. Mahmud'a (1808-1839) arz edilmiştir. Meselenin kısaca anlatıldığı telhis metninde, konunun Encümen-i Şura'da görüşülerek, alınan kararın sultana arz edilebilmesi için padişahın irade-i seniyyesine ihtiyaç olduğu bildirilmiştir. Zikredilen arzı içeren telhis üzerine yazılan hatt-ı hümayunda ise meselenin beyan olunan veçhile mecliste müzakere olunup kararın padişaha arz edilmesi emredilmiştir (HAT, no. 761/35955). Bu meyanda vukua gelen sonraki gelişmelerle ilgili kayıtlar, Selim Han'ın ahvaline ilişkin ne tür karar alındığını açıklığa kavuşturur niteliktedir. Zira Bağdad Valisi Davud Paşa'nın sonraki tarihe ait bir tahriratını hülasa eden sadrazam tahririnde, "Selim Han'ın Erzurum cizyesi malından şehriye beşer kese akçe maaş tahsisiyle Erzurum'da ikameti" hususunun padişah fermanıyla uygun görüldüğü bildirilmiştir (HAT, no. 481/23570).

Hal ile zamanın koşullarına göre değişkenlik gösteren kesenin parasal rayici, II. Mahmud döneminde 500 kuruşa tekabül ettiği bilinir durumdur. Dolayısıyla Şeki eski hanının aylık 2.500 kuruş maaş ile Erzurum'da ikametine izin verildiği ifade edilmelidir. Nitekim hicrî 1235'nin Şevval'inden Zilhicce ayına (m. 1820'nin Temmuz-Eylül ayları) kadarki üç aylık süreyi kapsayan makbuzların incelenmesi sonucunda Erzurum Cizyedarı Hacı Ahmed Rüstem Ağa tarafından Selim Han'a, aylık 2.500 kuruş olmak üzere, toplam 7.500 kuruş maaşın elden ödendiği tespit edilmiştir (C.HR, no. 91/4510, v. 1-3).

Selim Han'ın, padişah fermanı gereği, Erzurum'a yerleştirilmesi hicrî 1234'ün Ramazan ayına (m. 1819'un Haziran-Temmuz ayları) denk gelir. Erzurum'da ikameti sırasında, içeriği Bağdad'dan yazdığına benzeyen ikinci tahriratını İstanbul'a göndermiştir. İran'daki ikameti sırasında bazı sırlara aşına olduğunun vurgulandığı söz konusu tahriratta, Devlet-i Aliyye'nin itaatkâr ve sadık bendelerinden olması hasebiyle istihdamına müsaade buyurulması hususunda ısrarcıdır (HAT, no. 1265/48977). Başlangıç safhasında Osmanlı devlet ricalinin ona yaklaşımı, buraya kadar zikredilenlerden anlaşılacağı üzere, ılımlıdır, mümkün mertebe güzel muameleye tabi kılınması için gerekli görülen hususları tahriren ifade etmesi babında sadrazamın yazılı bilgilendirmesine mazhar olmuştur ve hatta kendisine aylık 2.500 kuruş maaş bağlanmıştır. İfade edilen böylesine olumlu yaklaşımdan memnun ve müteşekkir kalan Selim Han, bahsedilen tahriratı yazmakla yetinmemiş ve hatta dileklerini şifahen arz etmesi için Dağıstan ulemasından Mehmed Çelebi Efendi'yi İstanbul'a göndermiştir. Mezkûr şahsın konuşmalarından, hanın ülkesinin sekiz sene öncesinde Rusların saldırısına maruz kaldığı anlaşılmıştır. Ülkesini korumak

amacıyla silahlı mücadeleye girişen Selim Han, ağabeyi Muhammed Hasan Han'ın hükümet sevdasıyla Rusların hizmetine girmesi üzerine, tahtını kaybetmiş ve 500 civarındaki maiyetiyle Acem diyarına hicret etmek zorunda kalmıştır. Acem ülkesinde geçen beş seneyi beş-altı ay gibi kısa süreye sıkıştırarak muhtemelen gerçek durumu saklamaya çalışan Mehmed Çelebi Efendi, konuşmasının devamında hanın her zaman Memalik-i İslamiye'ye hicret arzusunda bulunduğunu ama bir türlü ruhsat alamadığını beyan etmiştir. Geçen sene ise hac edası bahanesiyle 125 kişiden oluşan maiyetiyle Bağdad'a gelerek iltica talebinde bulunmuş ve padişah fermanı gereği oradan Erzurum'a nakledilmiştir (HAT, no. 1265/48977).

Erzurum'a yerleştirilmesini izleyen süreçte Selim Han'ın Osmanlı Devleti'nden beklentileri nelerden ibaret olmuştur? Her şeyden önce, yazılı başvurusunda beyan ettiğine benzer biçimde başkente gönderdiği sadık adamı Mehmed Çelebi Efendi'nin şifahen beyanı üzere İstanbul'a gelip isteklerini bizzat arz etmek niyetinde olduğunu ifade etmiştir. İlticası sırasında beraberinde getiremediği 500 civarında kabile mensupları ile maiyetinin Acem ülkesinden getirilmesini ve onlarla birlikte iskânı için kendisine Çıldır eyaleti yahut da Kars ve Bağdad havalisinde bir yer gösterilmesini talep etmiştir. Zaruri masraflarını karşılayabilmesi için yeterli kadar maaş tahsis edilmesi onun diğer isteğidir. Zikredilen taleplere ek olarak, ne tür meslekte istihdam olunursa olunsun, sadık bende olarak Osmanlı Devleti için can feda ile çalışacağını beyan etmiştir. Acem diyarında bulunan üç oğlunun getirilmesine müsaade buyurulur ise onları Asitane'ye gönderme niyetinde olduğunu da taahhüt etmiştir (HAT, no. 1265/48977).

Erzurum'daki ikameti sırasında Selim Han'ın Devlet-i Aliyye'ye tahriren ve şifahen iletmiş olduğu arz ve talepler, buraya kadar ifade edilenlerden ibarettir. Çağdaş araştırmacı açısından şu an itibarıyla önem arz eden mesele ise böylesine içeriğe sahip talepler listesine Osmanlı devlet ricalinin nasıl yanıt verdiği'dir. Onun arz ve talepleri, Osmanlı teşkilat yapısında adet olduğu üzere, Encümen-i Şura'da kıraat ve müzakere edildikten sonra şöyle kararlar alınmıştır: 1. Adı geçen hanın Asitane'ye celp olunarak durumunu şifahen arz etme istemi, çeşitli mahzurlardan dolayı kabul edilemez. 2. Hanın kalabalık maiyetiyle sınıra yakın Çıldır, Kars ve Bağdad gibi bölgelerde iskânı caiz değildir. Zira bu meyanda alınan bir karar söz konusu bölgelerde çeşitli dedikodular çıkmasına vesile olabilir. 3. Etrafına toplanan lüzumsuz ve fazladan malî harcamalara neden olan insanları hanın bir an önce dağıtması ve böylece yükünü hafifleterek kendine bağlanan maaş ile kanaat etmesi gerekir. 4. Han adına durumu şifahen arz

etmekle mükellef Mehmed Çelebi Efendi'nin ise münasip miktar atıyye ile ödüllendirildikten sonra geri gönderilmesi gereklidir (HAT, no. 1265/48977).

Encümen-i Şura'da alınan kararların tamamı gözden geçirildiğinde, Selim Han'ın istihdamı ve Acem diyarındaki üç oğlunun getirilmesine ilişkin istirhamının askıda kalmış olduğu ve bu hususlarla ilgili herhangi bir özel karar alınmadığı görülmektedir. Bu hususlardan ilkine, Şeki eski hanının taleplerini özetleyen ve alınan kararları padişaha arz ve takdim eden sadrazam takririni üzerine yazılmış olan hatt-ı hümayunda temas edilmiştir. Takririn zikrolunan kısmında, hanın Osmanlı Devleti hizmetinde görevlendirilmesinin doğuracağı mahzurların İstanbul'a gönderdiği adamına şifahen ifade edilmesi, mevzubahis şahsa münasip miktar atıyye verilerek, geldiği yere gönderilmesi ve hanın kendisine ise sadrazamın ifade ettiği üzere yanıt yazılması emredilmiştir (HAT, no. 1265/48977). Sadrazam takririni ile üzerindeki hatt-ı hümayunda Selim Han'ın aile efradıyla ilgili herhangi bir karar alınmadığı ise gözler önündedir. Onun bu meyandaki talebi ile diğer istekleri 1820 senesini izleyen bir tarihte kaleme alındığı muhtemel diğer sadrazam takririne mevzu teşkil etmiştir (HAT, no. 1265/48976). Söz konusu takrirdeki anlatılara göre, İran'da kalan aile efradının Osmanlı tarafına getirilmesi için Selim Han tarafından özel teşebbüs icra edilmiştir. Binaenaleyh aile efradıyla beraber Bağdad'da ikametine ruhsat verilmesine ilaveten münasip bir yer tayin ve tahsis edilmesinin temini için eyalet valisi Davud Paşa'ya hitaben ferman buyrulması hususunda istirhamda bulunmuştur. Bunun aksine bir durum vaki olur da Erzurum'da ikameti uygun görülür ise Erzurum cizyesi malından kendisine bağlanan maaşa zam yapılması ve maaşının kendinden sonraki kuşaklardaki evladına ihsan buyrulması hususunda yeni bir ferman gönderilmesini talep etmiştir (HAT, no. 1265/48976).

Tahsis edilen tüm olanaklar ve ihsanlara rağmen bitmek tükenmek bilmeyen istekleri Selim Han'ın Osmanlı devlet ricali nezdindeki konumunu doğrudan etkilemiş gibi gözükmektedir. Zira en son tahriratının Encümen-i Şura'da kıraati ve müzakeresi sırasında şahsına yönelik olumsuz hava oluşmuştur. Geçimi için belirlenen 2.500 kuruş maaşı yeterli bulmayıp maaşına zam yapılması ve hatta bu maaşın ilelebet nesline tahsis buyrulması, Bağdad'a nakli, vezaret rütbesi tevcihi gibi taleplerde bulunmasının sert dille eleştirildiği söz konusu toplantıda, onun gibi ecnebilerin Osmanlı Devleti'ne sadık bendeler olup olmadıkları ile Devlet-i Aliyye'ye yararları dokunup dokunmayacağıının şüpheli olduğu vurgulanmıştır. Encümen-i Şura'da gerçekleşen tartışmalar sırasında, "çünkü şöyle böyle diyorsunuz, bu aralık bu taraflarda bulunmanız dahi işe yaramadığına binâen hemen kalkıp İran'da olan evlâd u iyâlinizin yanına ve

geldiğiniz cânibe gidesiniz.” şeklinde kendisine cevap yazılması uygun görülmüştür (HAT, no. 1265/48976). Erzurum Valisi Hüsrev Paşa'ya yazılması planlanan kararnamede ise önceden tahsis edilen maaşın lağvedilerek hanın hoşlukla geldiği yere gönderilmesi ve neticenin merkeze bildirilmesi emredilmiştir. Encümen-i Şura'da alınan tüm bu kararlar, resmiyete kavuşması için padişaha arz edilmiş ve padişahın onayını içeren hatt-ı hümayunun çıkmasından sonra hanın geldiği yere iade edilmesi hususundaki kararname Erzurum Valisi'ne yazılmıştır (HAT, no. 653/31958). Selim Han'ın lağvedilmesi emredilen maaşı ise Ahıska'da ikamet eden Gürcü asıllı muhacir Davithanzade Vahtan'a tahsis edilmiştir (HAT, no. 1320/51518).

“Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmak” deyiminde ifade edildiği üzere, Şeki eski hâkimi kendisine tahsis edilmiş olan tüm olanakları aşırı hırsları yüzünden neredeyse kaybetmek üzeredir. Şimdi ise asıl mesele böylesine olumsuz durumdan nasıl kurtulacağıdır. İlerleyen süreçteki gelişmeler, bilhassa senenin kış mevsiminde bulunulması hasebiyle meydana gelen şiddetli soğuklar ile Osmanlı-İran sınırında vukua gelen kargaşa onun geldiği yere iade edilmesinin bir süreliğine ertelenmesine neden olmuş gibi gözükmektedir. Bahse konu fırsatı değerlendiren Selim Han ise önceden kendisine tahsis edilen maaşın üzerinden düşürülmemesi hususunu içeren dilekçesini Erzurum Valisi Hüsrev Paşa aracılığıyla İstanbul'a göndermiştir. Böylece hanın durumu Encümen-i Şura'da tekrar görüşülmüştür. Bu toplantıda, öncekinde olduğu gibi, meçhul biri olarak tanımlanan Selim Han'dan Osmanlı Devleti'ne herhangi bir hizmetin beklenmediği ve Erzurum'da ikametinin bile bazı mahzurları olması gerekçe gösterilerek defedilmesinin uygun siyaset olduğu kararına varılmıştır. Encümen-i Şura'dan alınan böylesine kararın padişaha arz edilerek onayının alınmasından sonra, Şark Canibi Seraskeri Mehmed Emin Rauf Paşa'ya bir tahrirat gönderilmiş ve hana yeterli miktarda harçlık verilerek geldiği yere gönderilmesi emredilmiştir (HAT, no. 653/31958).

3. Ankara'ya Nakil ve İkamet

Selim Han'ın geldiği yere gönderilmesini emreden tahriratın gereğinin yapılması hususunda acele edilmeyerek bazı ek yazışmaların yapıldığı görülmektedir. Böylesine yazışmaların en belirgin örneği, hicri 1237 senesinin Rabiülahir ayının ilk günlerinde (m. 1821'in Aralık ayının son günleri) Şark Canibi Seraskeri Mehmed Emin Rauf Paşa tarafından gönderilen kaimedir. Zikri geçen kaimedeki beyanına göre iade meselesinde aceleci davranmayan Serasker Paşa, Erzurum Valisi Hüsrev Paşa ile bu konuyu enine boyuna tartışmıştır ve hatta hanın kendisiyle görüşmüştür. Bu görüşme esnasında, “ıyâl u evlâdınızı terk ile ihtiyâr-ı gurbet etmek abes değil midir?” şeklinde hana manidar bir soru

yönelmiştir. Selim Han ise mümin ve müslim biri olarak Rafiziler ile Moskof arasında ikamet edemeyeceğini ve Memalik-i İslamiye'den ölüsünün bile çıkmasını arzu etmediğini bildirmiştir (HAT, no. 506/24902). Böylesine etkileyici yanıt üzerine, sözü edilen kaimeyi kaleme alarak, merkeze göndermiştir. Serasker Paşa'nın sözlerine göre, Selim Han'ın İran'a gönderilmesi iki nedenden dolayı sakıncalıdır. Birincisi, Erzurum'da ikameti sırasında o havalide olup bitenler hakkında bilgi sahibi olmuştur. İkincisi, İran'a iltica edenlere iltifat edilir iken, Osmanlı topraklarına iltica edilenlerin geri gönderilmesi usule uygun siyaset değildir. Bununla birlikte adı geçen hanın Erzurum'da ikametinin de bazı mahzurları vardır. Bu nedenle Tokat, Amasya ve yahut da münasip başka bir mahalle nakli ile kendisine biraz maaş tahsisi ve İran galesi bertaraf oluncaya kadar bekletilmesinin uygun olduğu görüşündedir (HAT, no. 506/24902).

Serasker Rauf Paşa'nın kaimesinde belirtilen hususlar, Encümen-i Şura'da müzakere edildikten sonra, padişaha arz edilmiştir. Söz konusu kaimenin sadrazam telhisini içeren kısmından görüleceği üzere, hanın durumuna ilişkin Serasker Paşa'nın çekinceleri uygun görülmüştür. Binaenaleyh Ankara gibi emin bir mahalle nakli ve iskânı için padişah fermanına ihtiyaç duyulmuştur. Buna ek olarak, önceden hana tahsis edildiği halde sonradan lağvedilen beş kese akçeden oluşan maaşın münasip bir kalemden mükerreren tahsisi hususunun defterdara havale olunması konusu da padişaha arz edilmiştir. Böylece II. Mahmud'un ifade edilen önerileri uygun görmesi üzerine, Selim Han'a maaş tahsis edilerek, Ankara'da ikametine karar verilmiştir (HAT, no. 506/24902).

Yeni ikametgâhı ve maaş tahsisi hususunda gerekli izinlerin çıkmasından sonra önemli görülen mesele, Selim Han'ın Ankara'ya nasıl nakledileceğidir. Bahsedilen işlemin bir an önce gerçekleşmesi için hicrî 1237'nin Rabiülahir ayının son günlerinde (m. 1822'nin Ocak ayı) Şark Canibi Seraskeri ile Ankara Naibi'ne hüküm gönderilmiştir. Söz konusu hükmün Serasker Paşa'yı alakadar eden kısmında, Ankara'ya nakil bilgisinin hana iletilmesi ve yanına verilen adamlar refakatinde Ankara'ya gönderilmesi emredilmiştir. Bahsi geçen hükmün Ankara Naibi'ne tevcih ettiği görev ise adı geçen hanın bölgeye ulaşması esnasında münasip bir mahalle ikamet ettirilmesi ve sonuca ilişkin bilginin İstanbul'a iletilmesinden ibarettir (C.HR, no. 51/2549). Ankara'ya nakil işlemi ise üç ayı aşkın süreyi kapsamıştır. Onun sağ ve salim biçimde Ankara'ya ulaştığını belgeleyen ilam, şehir naibi Keçecizade Abdülhalim tarafından hicrî 11 Şaban 1237 (m. 3 Mayıs 1822) tarihinde gönderilmiştir. Bu ilama göre, Şark Canibi Seraskeri Mehmed Emin Rauf Paşa'nın adamlarından Hacı Osman Ağa refakatinde yolculuk yapan Şeki eski hanı, zikredilen tarihte Ankara'ya

ulaşmıştır. Burada ona izzet ve ihtiramda kusur edilmemiş, münasip bir mahalle yerleştirilmiştir (C.DH, no. 130/6479, v. 1). Ankara Naibi tarafından gönderilen mübaşirin iki ay sonra Erzurum'a ulaşması üzerine, hicrî 13 Şevval 1237 (m. 3 Temmuz 1822) tarihinde İstanbul'a mektup yazan Serasker Paşa da nakil işleminin başarıyla tamamlanmış olduğunu merkeze bildirmiştir (C.DH, no. 130/6479, v. 2).

Ankara'ya nakledilmesinden önce ve sonra önem arz eden diğer mesele, hana hangi kalemden ve nasıl maaş tahsis edileceği hususu idi. Belirtildiği üzere, Erzurum'da ikameti sırasında ölçüye izana gelmeyen talepleri yüzünden hanın maaşı kesintiye uğramıştı. Öyleyse Ankara'da ikametine karar verilmesinden sonra maaş tahsisi hususunda ne tür gelişmeler yaşandı? Tespit edilebildiği kadarla nakil kararının alınmasından sonra münasip kalemden Selim Han'a aylık beş kese akçe tahsisi hususunun tertibi, hicrî 25 Rabiülahir 1237 (m. 19 Ocak 1822) tarihli padişah fermanıyla Defterdar Efendi'ye havale edilmiştir (C.DH, no. 44/2169, v. 2). Hanın ikamet edeceği havalideki zimmet defterlerinin incelenmesi sonucunda Ankara ve Kayseri gebranının cizye malından aylık 2.500 kuruş miktarında maaş verilebileceği hususu hicrî 27 Rabiülahir 1237 (m. 21 Ocak 1822) tarihli hesap pusulası olarak padişaha arz edilmiştir. Padişahın oluru üzerine, maaş tahsisi hususundaki düzenlemeye ilişkin bilginin hicrî 5 Cemaziyelevvel 1237 (m. 28 Ocak 1822) tarihinde ilgili makamlara yazılması emredilmiştir (C.DH, no. 44/2169, v. 1-2).

Selim Han'a tahsis edilen maaşın bir seneyi içeren yekûn miktarı 30.000 kuruş teşkil etmiştir. Bu meblağın 12.980 kuruşunun Ankara cizye malından, 17.020 kuruşunun ise Kayseri cizye malından temin edilmesi uygun görülmüştür (C.DH, no. 44/2169, v. 1). Hicrî 1240 senesi Şaban ayında (m. 1825'in Mart ve Nisan ayları) düzenlenen irad ve masraf tezkeresinden anlaşılacağı üzere, bir sene boyunca hana ödenmesi düşünülen 30.000 kuruşun aylara göre dağılımı 2.500 kuruşa tekabül etmiştir. Bu meblağın 1.418 kuruş 40 parası Kayseri cizye malından, 1.081 kuruş 20 parası ise Ankara cizye malından temin edilmiştir (C.HR, no. 98/4872). Hicrî 1241 senesinin Cemaziyelevvel (1826'nın Ocak) ayı için düzenlenen irad ve masraf tezkeresinde de benzer muhasebe kayıtları mevcuttur (C.HR, no. 89/4403). Bu nedenle hana tahsis edilen maaşın mütemadiyen bu suretle ödendiğine hükmetmek mümkündür.

Ankara'ya nakledilip münasip bir mahalle ikamet ettirilmesi ve maaş tahsisinden sonra Selim Han etrafında ne tür olaylar vukua geldi? Bu sorunun yanıtına ilişkin bazı kayıtlar günümüze ulaşmıştır. Normal koşullarda Erzurum gibi bir serhat şehriden Anadolu'nun tam merkezinde bulunan Ankara'ya nakli ve maaş tahsisi gibi olanaklardan dolayı Selim Han'ın yeni yaşamından

hoşnut olması beklenir. Lakin her nerede ve her ne tür ihsanlar buyrulursa buyrulsun, mektuplar yazmayı ve bir şeyler istemeği alışkanlık haline getiren Selim Han'ın bulunduğu yerde kadere boyun eğmesini beklemek naif bir düşünce olur. Nitekim aşırı hırsı onu burada da rahat bırakmamış ve yeni talepler içeren bir kaimeyi yakın adamı Mehmed Çelebi Efendi vasıtasıyla İstanbul'a göndermiştir (HAT, no. 708/33926). 1822 senesinin son aylarında kaleme alındığı muhtemel bu kaime, hanın taleplerinin yazılı dökümüdür. Kaime yazılmayanlar ise yakın adamı Mehmed Çelebi Efendi tarafından şifahi sadrazam paşaya nakledilmiş, sadrazam tarafından takrire dönüştürülerek, padişaha arz edilmiştir (HAT, no. 1104/44593).

Selim Han'ın yazılı ve sözlü olarak İstanbul'a ilettiği talepler listesinde bir dizi istekler vardır. Onun yazılı olarak ilettiği en önemli talebi maaşla ilgilidir. Hana göre, Ankara'da ikameti için tahsis edilen maaşı zaruri masraflarını karşılayamayacak kadar azdır. Bu nedenle maaşına zam yapılmasını istirham etmiştir (HAT, no. 708/33926). Sözlü olarak iletilen talepleri ise birkaç tanedir: Öncelikle bir Cuma günü selamlığa teşrif ile padişahı uzaktan seyredebilmesi için beş-on gün süreliğine İstanbul'da bulunmasına izin verilmesini arzu etmiştir. Ankara'nın havasına alışamadığından Bursa'da maaşına mukabil bir çiftlik tahsis edilmesini talep etmiştir. Bu çiftlikte ziraat ile uğraşarak geçimini sağlamayı ve bir sonraki sene hac ziyareti için kutsal topraklara gidip gelmeyi tasarlamıştır (HAT, no. 1104/44593).

Selim Han'ın talepleri bu defasında sadrazam katında olumlu yanıt bulmuştur. Söz konusu taleplerle ilgili sadrazamın görüşünü içeren takrir metnine hanın misafir olarak birkaç gün İstanbul'da bulunmasında herhangi bir mahzur olmadığına ilişkin özel not düşünülmüş ve Bursa taraflarında isteğine uygun bir çiftlik bulunur ise maaşına bedel olarak kendisine tahsis edilmesi hususunun defterdara sorulması uygun görülmüştür. Takrirden ifade edilen tüm bu meseleler yüce kata arz edilmiş ve padişahın fikri sorulmuştur. Sadrazamın konuya ilişkin takriri üzerine padişahın yazılı görüşünü ifade eden hatt-ı hümayunda ise misafir olarak Osmanlı topraklarına gelenlerin "ben şurada oturayım, buraya geleyim." gibi heveslere tevessül etmelerinin münasip olmadığı bildirilmiştir. Şimdiye kadar türlü türlü istidalarda bulunan hanın bu defasında İstanbul'u ziyaret etme ve Bursa'ya taşınma istemi, böylece padişah tarafından uygun görülmemiştir (HAT, no. 1104/44593).

4. Selim Han'ın Vefatı ve Halefleri

Ankara'da ikameti sırasında Selim Han'ın İstanbul'a gönderdiği arzuhalde ifade edilen taleplerden hiçbirinin uygun görülmediği ayan beyandır. Ancak taleplerden biri olan hac ziyareti için kutsal topraklara gitme istemine herhangi

bir yorum getirilmemiştir. Hanın söz konusu istemini ömrünün sonuna kadar sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Zira onun vefatına ilişkin mevcut bilgiler, yaşamının son günlerinde bir kez daha böylesine bir girişimde bulunduğunu ortaya koymaktadır. Hac ziyareti konusundaki düşüncesinin açıklanışını vefatı olayı ile ilişkilendirerek, Selim Han'ın nerde, ne zaman ve nasıl vefat ettiği hususundaki bilinmezliği bilinir kılmak mümkündür.

Araştırmamıza mevzu teşkil eden Selim Han'ın vefatıyla ilgili Rusça iki önemli rapor günümüze ulaşmıştır. Her iki rapor, Kafkas Rus Orduları Genel Komutanı General Aleksey Petroviç Yermolov'un Başyardımcısı General Aleksey Aleksandroviç Velyaminov'a gönderilmiştir. 25 Haziran 1826'da Şuşa şehrinden Binbaşı Çilyayev tarafından yazılan 23 numaralı ilk raporda, Osmanlı topraklarında muhaceret yaşamı süren Selim Han'ın kısa süre önce vefat ettiği bildirilmiştir (AKAK, VI-2, 348). 28 Haziran 1826 tarihli Şeki Askerî Valisi Binbaşı Svehovski tarafından zikredilen makama gönderilen 620 numaralı ikinci rapor ise öncekine nispeten daha zengin içeriğe sahiptir. Svehovski'nin bilgi kaynağı, hac ziyareti için Mekke'ye giden Şeki'nin nüfuzlu sakinleridir. Bu hacı adayları, bir Osmanlı şehri olan Şam'ı ziyaretleri sırasında, Şeki'nin eski hâkimi Selim Han'ın hac farizasını icra amacıyla Mekke'ye gitmek üzere hareket ettiği Ankara'nın yakınlarında bulunan Kırşehir'den geçtiği sırada 31 Mart 1826 tarihinde vefat ettiği haberini duymuşlardır (AKAK, VI-1, 787). Şekli hacı adayları bu haberi duyar duymaz hemen özel kurye aracılığıyla Askerî Vali Svehovski'yi konuyla ilgili bilgilendirmişlerdir. Svehovski ise sözü edilen 26 Haziran 1826 tarihli raporunu yazmış ve Selim Han'ın vefatı hususunu üst makamlara iletmiştir.

Araştırmanın nihai aşamasında Selim Han'ın aile efradının yaşamını gizeme dönüştüren sis perdesini aralamanın ve bilinmeyenleri bilinir kılmanın zamanı gelmiştir. Bu konuyla ilgili mevcut bilgiler Selim Han'ın, muasırlarının özel yaşamından farklı olarak, tek eşli olduğunu ortaya koymaktadır. Ona tüm yaşamı boyunca eşlik eden yegâne hanımefendi, 1806'da Ruslar tarafından katledilen Karabağ Hâkimi İbrahim Halil Han'ın kızı Tuti Begim'dir (AKAK, II, 695; AKAK, III, 333; AKAK, V, 1120). Rusların Güney Kafkasya'daki hanlıkların topraklarını zapt sürecinde Tuti Begim de İran'a hicret etmek zorunda kalmış ve eşiyle beraber Tebriz'de ikamet etmiştir. Osmanlı Devleti'ne ilticası sırasında ise Selim Han aile efradını beraberinde götürmemiştir. Bu nedenle Osmanlı devlet ricaline mektuplar yazarak aile efradının İran'dan getirilmesini talep etmiştir (HAT, no. 1265/48976; HAT, no. 1265/48977). Hanın yaşamının son safhasını anlatan tarihsel kayıtlar, söz konusu talebin bir kısmının gerçekleşmiş olma ihtimaline işaret etmektedir. Zira Binbaşı Svehovski'nin 28 Haziran 1826 tarihli

raporunda, Selim Han'ın vefatından sonra geri kalan varidatı ile eşinin Acem diyarına oğullarının yanına gönderildiği bildirilmiştir (AKAK, VI-1, 787). Böylece Tuti Begim'in ömrünün geri kalan kısmının Acem diyarında geçtiği rahatlıkla söylenebilir. Nitekim bahse konu dönemin güvenilir tarihçilerinden Hacı Seyyid Abdülhamid Efendi'nin temin ettiği bilgiler de Tuti Begim'in Acem diyarında vefat ettiğini teyit etmektedir (Ebdülhemid, 1993: 30).

Tuti Begim ile Selim Han'ın izdivacından Hüseyin Han, Hacı Han ve Süleyman Han isimli üç oğlu ve Fehrunnisa Hanım isimli bir kızı doğmuştur. Fehrunnisa Hanım Şekili Mahmud Ağa ile evlenmiş ve tüm ömrü boyu Nuha'da yaşamıştır (Ebdülhemid, 1993: 29). Selim Han'ın oğullarından ilk ikisi Acem diyarında yaşamıştır. Oğullarından ilki olan Hüseyin Han, Mişkin'de yaşamını sürdürmüş ve muhtemelen 1831 senesinde vefat etmiştir. Hüseyin Han'ın Abdul Han, Kasım Han ve Cafer Han isimli üç oğlu olmuştur. Selim Han'ın ikinci oğlu olan Hacı Han ise Kirmanşah Valisi olmuş ve Kerend'de vefat etmiştir. Hacı Han'ın İsmail Han isimli bir oğlu olmuştur. Selim Han'ın üçüncü oğlu Süleyman Han ise albay rütbesi ile Rus ordusunda hizmet etmiştir. Onun Hasan Ağa adlı bir oğlu olmuştur (AKAK, V, 1120). Süleyman Han'ın Karabağ'da vefat ettiği ve geri kalan evladının orada yaşamını sürdürdüğüne ilişkin kayıtlar mevcuttur (Ebdülhemid, 1993: 29). Selim Han'ın aile efradıyla ilgili tespit edilebilen bilgiler burada ifade edilenlerden ibarettir.

Sonuç

Şeki eski hâkimi Selim Han'ın Osmanlı Devleti'ne ilticası konusunda yapılan bu araştırma sonucunda ulaşılan bulguları dört başlık altında toplamak mümkündür:

1. Çarlık Rusyası'nın Kafkasya'nın güneyine inme siyasetlerinin hız kazandığı 19. yüzyılın ilk senelerinden itibaren tahtlarını kaybederek civar ülkelere sığınmak zorunda kalan yerel yöneticilerin sonraki yaşamlarının izlerini sürmenin mümkün olduğu bu çalışma bağlamında kanıtlanmış durumdadır.

2. Selim Han'ın ilticası zorunluluktan kaynaklanan bir göç vakasıdır. Hükmettiği Şeki ve havalisinin Rus istilasına uğraması üzerine can ve mal güvenliği tehlikeye girmiş ve bundan dolayı maiyetini beraberine alarak Acem diyarına hicret etmek zorunda kalmıştır. Söz konusu hicretten sonra güvenlik tehdidini atlatmış gibi gözükmektedir. Ama bu defasında ihtiyaçlar hiyerarşisinin bir üst basamağını oluşturan itikat ve inancını mezhep farkından dolayı rahat sürdüremediği gerekçesiyle meşrebine daha yakın bulunduğu Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır.

3. Ülkesine sığınanları koruma altına alan, iâşe ve ibatelerini elden geldiğince temin eden eski Osmanlı geleneği, bu örnek bağlamında bir kez daha tezahür etmiştir. Selim Han'ın Erzurum ve Ankara'da ikameti ile kendisine aylık 2.500 kuruş maaş tahsisi, bahsi geçen geleneğin 19. yüzyılın ilk çeyreğinde sürdürüldüğüne somut örnektir.

4. Güney Kafkasya'nın işgale uğramasından sonra tahtını kaybeden bölgesel hanların peşlerinin Ruslar tarafından hiç bırakılmadığı, Selim Han örneğinde, belirgin biçimde görülmektedir. Bölgesel siyaseti etkilemesi muhtemel böylesine şahısların müteakip adımlarının öngörülebilir olması Ruslar açısından özellikle önem arz etmiştir. Bu nedenledir ki Selim Han örneğindeki mülteci hanlarla ilgili sürekli bilgi toplanmış ve sorumlu mevkide bulunanlara iletilmiştir. Selim Han'ın iltica yaşamını açıklığa kavuşturan bu çalışmada kullanılan Rusça raporlar, söz konusu durumu teyit eden örnek metinlerdir.

Kaynakça

1. Osmanlı Arşiv Belgeleri

BOA (Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi), C.DH (Cevdet Dâhiliye), no. 44/2169; 130/6479.

BOA, C.HR (Cevdet Hâriciye), no. 51/2549; 89/4403; 91/4510; 98/4872.

BOA, HAT (Hatt-ı Hümayun Koleksiyonu), no. 481/23570; 506/24902; 653/31958; 708/33926; 761/35955; 823/37395; 1104/44593; 1108/44645; 1108/44645-C; 1108/44645-Ç; 1108/44645-O; 1265/48976; 1265/48977; 1320/51518.

2. Rusça Arşiv Belgeleri

AKAK (Aktı Sobrannıe Kavkazskoyu Arheografiçeskoyu Komissieyu: Arhiv Glavnogo Upravleniya Namestnika Kavkazskago), ed. Ad. Berje, c. II, Tipografiya Glavnogo Upravleniya Namestnika Kavkazskago, Tiflis, 1868.

AKAK, ed. Ad. Berje, c. III, Tipografiya Glavnogo Upravleniya Namestnika Kavkazskago, Tiflis, 1869.

AKAK, ed. Ad. Berje, c. V, Tipografiya Glavnogo Upravleniya Namestnika Kavkazskago, Tiflis, 1873.

AKAK, ed. Ad. Berje, c. VI-1, Tipografiya Glavnogo Upravleniya Namestnika Kavkazskago, Tiflis, 1874.

AKAK, ed. Ad. Berje, c. VI-2, Tipografiya Glavnogo Upravleniya Namestnika Kavkazskago, Tiflis, 1875.

3. Kitaplar ve Makaleler

BİLGE, M. Sadık (2005), *Osmanlı Devleti ve Kafkasya*, İstanbul: Eren Yayıncılık.

BİLGE, Sadık Müfit (2015), *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829 (Tarih-Toplum-Ekonomi)*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

BÜNYADOV, Z.M.; YUSİFOV, Y.B. (ed.) (1994), *Azərbaycan Tarixi*, Bakı: Azərbaycan Dövlət Neşriyyatı.

CABBAROV, Arif; UYANIK, Necmi (2018), "XVIII. Yüzyılın Sonları-XIX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Devleti-Şeki Hanlığı İlişkileri", *Tarihin Peşinde (Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi)*, Sy. 19, ss. 461-479.

EBDÜLHEMİD, Hacı Seyid (1993), "Şeki Hanları ve Onların Nesilləri", *Şeki Hanları ve Onların Nesilləri*, Bakı: Azərbaycan Ensiklopediyası Neşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, ss. 22-30.

ELİYARLI, Süleyman (ed.) (1996), *Azərbaycan Tarixi: Uzaq Keçmişdən 1870-ci İllərə Qədər*, Bakı: Azərbaycan Neşriyyatı.

FATEH, Kerim Ağa (1993), "Şeki Hanlarının Müxtesər Tarixi", *Şeki Hanlarının Müxtesər Tarixi*, Bakı: Azərbaycan Ensiklopediyası Neşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, ss. 9-20.

İSMAYIL, Mahmud (1997), *Azərbaycan Tarixi*, Bakı: Azərbaycan Ensiklopediyası Neşriyyat-Poliqrafiya Birliyi.

MUSTAFAZADE, Tofiq (2011), *Azərbaycan Xanlıqlarının Qısa Tarixi*, Bakı: Victori Neşriyyat-Poliqrafiya Müəssisəsi.

PAKALIN, Mehmet Zeki (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I-III, İstanbul: MEB Yayınları.

4. Tezler

ÇAKMAK, Mehmet Ali (1996), *Hanlıklar Devrinde Azərbaycan-Türkiye Münâsebetleri (1723-1829)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE OLTU'DA İDARÎ TEŞKİLATLANMA
(1923-1950)**

**ADMINISTRATIVE ORGANIZATION IN THE REPUBLICAN
PERIOD IN OLTU (1923-1950)**

AHMET KALKAN

Araştırmacı, Milli Eğitim Bakanlığı Oltu Fen Lisesi
ahmetkalkan25@gmail.com

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
III/7 (Özel Sayı), Aralık | December 2018, Erzurum
ISSN: 2149-939X

Makale Türü | ArticleTypes : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 27.11.2018
Kabul Tarihi | Accepted Date : 27.12.2018
Sayfa | Pages : 131- 178
DOI- : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.80>

This article was checked by

CUMHURİYET DÖNEMİNDE OLTU'DA İDARİ TEŞKİLATLANMA (1923-1950)

Ahmet KALKAN

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), C.III S.7, Aralık 2018, Sayfa: 131-178

ÖZET

Erzurum iline bağlı Oltu İlçesinin, tarihi bir yaklaşımla ele alındığı bu çalışmanın amacı, 1920'li yıllardan 1950 yılına kadar Türkiye'nin içinden geçtiği değişim ve yenilenme sürecinin Oltu'ya yansımalarını idarî açıdan incelemektir. Bu amaçla çalışmada ilk olarak, Oltu'nun tarihi gelişimi ve Oltu Şûrâ Hükümeti hakkında kısa bir bilgilendirme yapılmış, 1923-1950 yılları arasında Oltu'nun idarî anlamda gelişim sürecinden bahsedilmiş, bu yıllarda Oltu'da görev yapan kaymakamlar ve belediye başkanları tespit edilerek yaptıkları çalışmalar özellikle kaymakamların biyografileri ile birlikte anlatılmıştır. İlçe belediyesinin teşkilatlanması, geçirdiği değişim süreci Oltu'ya yapılan hizmetlerdeki rolü, ya da eksik kalan, yapılamayan faaliyetlerin bundan sonraki yıllara yansımalarına yönelik tespitlerde bulunulmuştur. İlgili tarihlerde görev yapan il genel meclisi üyeleri ve bu üyelerin çalışmaları anlatılmış, bu süreçte yaşanan siyasi gelişmeler ve sıkıntılar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Oltu Tarihi, Yerel, Şura Hükümeti, Şehir, İdari Yapı.

ADMINISTRATIVE ORGANIZATION IN THE REPUBLICAN PERIOD IN OLTU (1923-1950)

ABSTRACT

Erzurum in the province of Olten of the district, the purpose of this study, which dealt with a historical perspective, 1920 of changes through which Turkey until 1950 and Oltu reflection of the renewal process is to examine administrative purposes. For this purpose, a brief briefing was given about the historical development of Oltu and the Government of Oltu Government. In the period between 1923 and 1950, the process of Oltu's administrative development was mentioned. especially the biographies of district governors. The organization of the district municipality, the process of change, the role of Oltu in the services carried out, or the missing, the reflection of the activities that can not be done in the next years has been made. The members of the provincial council members working on the relevant dates and the works of these members were explained, and the political developments and problems experienced in this process were evaluated.

Keywords: Oltu History, Local, Government of Shura, City, Administrative structure.

Giriş

Oltu'nun Tarihî Gelişimi

Erzurum il sınırları içerisinde bulunan Oltu, Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzeydoğusunda yer alır. İlçe, rakımının nispi düşüklüğü nedeniyle bölgenin sert karasal ikliminin karakteristik özelliklerini tam olarak taşımaz. Karasal ile Karadeniz iklimi arasında geçiş özelliklerine sahip, bir çeşit mikro klima iklim hüküm sürer. Oltu Çayı vadisinde kurulan ilçenin bugünkü yüzölçümü 1380 km², rakımı ise 1275 m.dir. Coğrafi bakımdan dağlık ve ormanlık bir yapıya sahip olan ilçeyi ikiye bölen Oltu Çayı, Sivri Dere ve Narman Çayı ile birleşerek Çoruh Nehri'ne katılmaktadır.¹ Çoruh Nehri havzasında bulunan ve Tav-İli² bölgesini oluşturan yerleşim yerleri, Doğu Anadolu Bölgesi'nin önemli bir ili olan Erzurum'a bağlı olmasına rağmen, coğrafi olarak Doğu Karadeniz Bölümünde yer almaktadır.

Tarihî kaynaklarda Olti'k, Oltu'k, Okhti'k veya Olti'si diye geçen Oltu'nun tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Bölgenin yerleşmeye ilk defa ne zaman açıldığı ve ilk yerleşik kavimlerin kimler olduğu konusunda kesin bilgiler mevcut değildir. Bununla birlikte Oltu'yu içine alan Çoruh Nehri havzasından yazılı belgelerde ilk defa M.Ö 9. yüzyılda bahsedilmesi, bölgenin tarihinin çok eskilere dayandığı fikrini kuvvetlendirmektedir. Buna göre Oltu bölgesinin tarihi günümüzden yaklaşık olarak 3 bin yıl öncesinden başlamaktadır. Bölgenin bilinen ilk sakinleri ise Urartulardır.³

Tarihî süreçte çeşitli devletlerin hâkimiyetinde kalan Oltu, başlangıçta bir kale yerleşmesi olarak kurulmuş, daha sonra uzunca bir dönem kale ve dış surlar içerisinde gelişmesini sürdürmüştür. Kentin simgesi durumundaki Oltu Kalesinin⁴ne zaman ve kimler tarafından yapıldığı tam olarak bilinmemesine rağmen Urartular zamanında yapıldığı ve daha sonraki dönemlerde tamir ve ilavelerle takviye edildiği anlaşılmaktadır. Oltu Kalesi yüzyıllar boyunca çeşitli kavimlerin saldırılarına maruz kalmıştır. Bir tepe üzerinde, heybetli görünümüyle iç kale kaplama -dolgu-duvar tekniği ile örtülmüştür. Duvarlar Roma, Bizans ve Türk dönemi özelliklerini göstermektedir.⁵

¹ Lütfi Özav, **Oltu'nun Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası**, Erzurum, 1991, s. 2.

² Bu bölge tarihi kaynaklarda, Tav-eli(Dav-eli) olarak anılmaktadır.

³ M. Fahrettin Kırzioğlu, "Tav-Elî'nin Doğu Merkezi Oltu'nun Tarih Çizgileri" **Oltu Turizm, Tanıtma ve Kültür Derneği Özel Yayını**, Oltu, 1970, s. 9-18.

⁴ **Oltu Kalesi hakkında geniş bilgi için bkz: Hamza Gündoğdu, "Geçmişten Günümüze Erzurum ve Çevresindeki Kalıntılar", Şehri Mübarek Erzurum, Ankara, 1988, s. 219.**

⁵ Ahmet Toksoy, **Ortaçağda Oltu ve Çevresi**, Trabzon, 2015, s. 16.

Saltuklular⁶ (1080-1202) döneminde Müslüman Türklerin egemenliğine giren Oltu tarihinde Ortodoks-Kıpçak Atabekleri dönemi⁷ (1267-1578) çok önemli yer tutmaktadır. Kaşgarlı Mahmud'un Batı Türklerinden saydığı Kıpçaklar, 1124 yılında Yukarı Kür ve Çoruh boylarına yerleşmişler ve 1267 yılına kadar bu bölgede hâkimiyetlerini sürdürmüşlerdir. Daha sonra Selçuklu hâkimiyetine giren Tav-eli bölgesi, Kanuni Sultan Süleyman zamanında 1536 yılında Erzurum Beylerbeyi Mehmed Han tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır.⁸ Erzurumlu İbrahim Mühlhemî; yılını belirtmeden 1536'da yapılan seferle ilgili olarak: "*Erzurum Valisi Mehmed Paşa Gürcülere sefer edip Narman ilçesi önündeki askerleri kılıçtan geçirip, Oltu ve Penek kalelerini aldığı; ancak Oltu'nun yine Atabek yönetiminde kaldığını belirtir.*"⁹ Bu devrede Oltu'nun hangi sancağa bağlı olduğu tam olarak bilinmiyor. Bazı kaynaklarda ilk Erzurum Beylerbeyi Mehmed Han zamanında Narman ve Oltu'nun güneyinin Pasin sancağına ilave edildiği ileri sürülse de¹⁰ Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Oltu'nun Kanuni Sultan Süleyman zamanında Çıldır Eyaleti'ne bağlı on üç sancaktan biri olduğunu belirtmektedir.¹¹

Stratejik bakımdan önemli bir konumda yer alan Oltu şehri, bu önemini Osmanlı döneminde de korudu. Burası Doğu Anadolu Bölgesi'ni Karadeniz kıyılarına ve Kafkaslara bağlayan bazı eski yolları kontrol altında tutan önemli bir konuma sahipti. 1578-1590 yılları arasında İran'a yapılan seferler sırasında, ordunun barut ihtiyacını karşılamak amacıyla, Oltu'ya büyük bir baruthane kurulmuştu. Narman ve Kastamonu'dan getirilen güherçilenin¹² işlendiği Oltu baruthanesi, Osmanlı Devleti'nin önde gelen, en önemli barut imalathanelerinden birini oluşturuyordu.¹³

⁶ Erzurum tarihinin önemli bir safhasını oluşturan ve merkezi Erzurum olan bu beylik İspir, Bayburt, Tercan, Oltu, Micingerd ve Koçmaz gibi şehir ve kalelerden meydana geliyordu. Bu konu da geniş bilgi için bkz: Osman Turan, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul, 1993, s. 3.

⁷ Bu konu da geniş bilgi için bkz: M. Fahrettin Kırzioğlu, **Yukarı-Kür ve Çoruh Boylarında Kıpçaklar, İlk Kıpçaklar(M.Ö VIII-M.S. VI. yy) ve Son Kıpçaklar** (1118-1195) ile Ortodoks - Kıpçak Atabekler Hükümeti(1267-1578) (Ahıska/Çıldır Eyaleti Tarihinden), T.T.K. Basımevi, Ankara, 1992.

⁸ Toksoy, **Ortaçağda Oltu ve Çevresi**, s. 69-134.

⁹ Kırzioğlu, **Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi**, Ankara, 1976, s. 228.

¹⁰ **Erzurum İl Yıllığı**, Erzurum, 1973, s. 34.

¹¹ **Evliya Çelebi Seyahatnamesi** (Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Zekeriya Kurşun) Cilt 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011, s.160.

¹² Doğada özellikle Hindistan ve Mısır'da bulunan, tarımda gübre, tıpta ilaç olarak kullanılan, barut gibi patlayıcı madde yapımına yarayan, ak renkte ve billur, bileşik bir madde. Potasyum Nitrat.

¹³ Özav, **Oltu'nun Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası**, s. 46.

Oltu bölgesi jeopolitik konumundan dolayı aynı zamanda tarihte Anadolu-Kafkasya-İran ve Karadeniz'i birbirine bağlayan çok önemli bir ticaret güzergâhıydı. Ayrıca iklim ve zengin maden yataklarıyla başka bir özellik taşımaktaydı. Bu yüzden özellikle Rusya için bu bölgeye sahip olmak, stratejik açıdan büyük önem arz ediyordu.¹⁴ Asırlardan beri Türklere yurtluk yapan, birçok Osmanlı-Türk mimarisini bağrında taşıyan Oltu, "93 Harbi" olarak tarihe geçmiş olan 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı¹⁵ sonrası Rus işgaline düştü. Yaklaşık 40 yıl süren bu işgal dönemi, Oltu tarihi açısından büyük önem arz etmektedir.¹⁶

Oltu Şûrâ Hükümeti Kuruluş ve Faaliyetleri

Oltu Şûrâ Hükümeti, Oltu tarihi açısından müstesna bir yere sahiptir. Şûrâ Hükümeti, İngilizlerin saldırıları sonrasında İslam Terakki Komitesi'nce 25 Mayıs 1919'da temelleri atılan bir yönetimdir. Yusuf Ziya Bey, Yasin Haşimoğlu, Rüstem Bey, Sefer Efendizâde ve Ahmet Efendi gibi yerel liderler öncülüğünde, önce İslam Terakki Komitesi, ardından İslam Terakki Fırkası ve nihayet Oltu Şûrâ Hükümeti olarak, kırk yıllık esaretten sonra, bölgenin yeniden düşman işgaline uğramaması için şanlı bir direniş sergilenmiştir.

Elviye-i Selâse bölgesindeki kongre ve Şûrâ tipi örgütlenme ve hükümet girişimleri, merkezi Kars olan Cenûb-i Garbî Kafkas Hükümeti'nin¹⁷ 12 Nisan 1919'da İngilizler tarafından yıkılmasından sonra da devam etmiştir. Batum'dan Nahcivan'a kadar olan bölgedeki Türk İslam ahali, tıpkı Mondros Mütarekesi ertesinde olduğu gibi Milli Şûrâ Hükümetleri şeklinde örgütlenmiştir. Oltu'daki hükümet, Kars'taki bölgesel ve merkezi birliğin dağılmasından sonra ortaya çıkan yerel yönetimlerin en etkileyicisi ve kucaklayıcısı olmuş; milli şûrâlar içerisinde önemli bir merkez durumuna

¹⁴ Erdal Aydoğan, *Oltu Şûrâ Hükümeti Üyeleri*, Erzurum, 2016, s. 11.

¹⁵ Osmanlı padişahı II. Abdülhamit ve Rus çarı II. Alexander döneminde yapılmış olan bir Osmanlı-Rus Savaşı'dır. Rumi takvime göre 1293 yılına denk geldiğinden Osmanlı tarihinde 93 Harbi olarak bilinir. Hem Osmanlı Devleti'nin batı sınırındaki Tuna (Balkan) Cephesi'nde, hem de doğusınındaki Kafkas Cephesi'nde savaşmıştır. Savaşa hazırlıksız yakalanan Osmanlı Devleti, çok ağır bir yenilgi almıştır. Konu hakkında geniş bilgi için bkz: Francis VintonGreene, *93 Harbi, Tüm Cepheleriyle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı*, İstanbul, 2018.

¹⁶ *Oltu*, Oltu Köylere Hizmet Götürme Vakfı Yayınları, Ankara, 1989, s. 33.

¹⁷ Konu hakkında geniş bilgi için bkz: M. Fahrettin Kırzioğlu, *Cenub-i Garb-i Kafkas Cumhuriyeti*(Kars Milli Şûrâ Hükümeti), *Türk Kültürü*, Sayı 72, 1968,s. 948-968.

gelmiştir.¹⁸ Bu yönetimin 13 ay kadar yaşamış olması ayrıca dikkate değer bir olgudur. Oltu Şûrâ Hükümeti¹⁹ TBMM döneminde bile varlığını sürdürecektir.

Oltu'daki yönetim modelinin özgünlüğü, bir parti (fırka) liderliğine dayalı oluşudur. Bu örgütlenme, adı "Cemiyet" olan ama bütün nüfusu kucakladıklarını tüzüklerinde belirten Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne benzemektedir. Bu organizasyonda örgütsel olarak liderliği yüklenen siyasi güç, Oltu İslam Terakki Komitesi'dir. Ayrıca parti ve hükümetin programı ilan edilmiştir. 12 Kasım 1919'da Makasit-ı Aliyye (Yüce Amaçlar) Programı adlı belge hazırlanmıştır. Bu belge bütün Türk ve Müslümanların birleştirilmesi, Elviye-i Selâse'de bunların egemenliğinin sağlanması "Anavatan"a bağlanması, halkın dış saldırılara karşı korunması, diğer Şûrâ hükümetleriyle işbirliği gibi hedefler çizmiştir. Bu program, Elviye-i Selâse'yi Anavatan'a katmayı amaçlayan Misak-i Milli ruhundan başka bir şey değildir. Bu program, Oltu İslam Terakki Komitesi'nin 21 Şubat 1920'de yapılan, 63 delege ile üyenin katıldığı ilk genel kongresinin de onayından geçerek kararname haline gelmiştir. Yine bu kongrede "Komite" sözcüğünü kaldırılıp "Fırka" adını almış, partileşmiştir.²⁰

Oltu'daki yönetimin özerkleşmesi, çeşitli aşamalardan geçerek olgunlaşmış bir süreçtir. Cenub-i Garbî Kafkas Hükümet-i Muvakkata-i Milliyesi döneminde Oltu, Kars'a bağlı bir şubeydi. Kars'taki merkez İngilizler tarafından dağıtılınca (12 Nisan 1919), İngiliz subayları Oltu'da da "Milli Şûrâ Hükümeti"ni dağıtıp bunun yerine, Oltu Meclis İdaresi'ni²¹ kurdurarak bir Rum üyeyi bu idare heyetine kattılar. Meclis-i İdare 17 Mayıs 1919'da kendini feshedip Oltu Şûrâ Hükümeti'ni kurdu. Bu hükümet, bir başkan ve üyelerden oluşuyordu. Sınırlarını belirleyen yeni hükümet, İngilizlerin, Oltu'nun Ermenilere verilmesini istediği 1 Ağustos 1919 tarihli notasına karşı çıktı. Toprakları üzerinde asayişi sağladı, savunma önlemlerini geliştirdi. Eğitim ve benzeri hizmetleri yürüttü. Vergi ve tekâlif tarhını kararlaştırdı. Azerbaycan ve Gürcistan ile dış temaslar kurdu. Rum ve Ermeni çetelerine karşı silahlı mücadele verdi. Paris Barış Konferansı'nda Oltu'yu temsil edecek

¹⁸ S.Esin Dayı, "Oltu İslam Terakki Kongresi", **Geçmişten Geleceğe Oltu ve Çevresi Sempozyumu 1-3 Temmuz 1998**, Oltu-Erzurum, s. 66.

¹⁹ Konu hakkında geniş bilgi için bkz: **Oltu Şûrâ Hükümeti'nin Ermeni Mücadelesi, Yasin Haşımoğlu'nun Hatıraları**, Hazırlayan: Erdal Aydoğan, Ankara, 2005.

²⁰ Bülent Tanör, **Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918-1920)**, İstanbul, 1998, s. 126-130.

²¹ **Oltu**, Oltu Köylere Hizmet Götürme Vakfı Yayınları, s. 54-55. Oltu Meclis-i İdaresi 5 Türk ve bir Rum'dan oluşuyordu. Başkan Ramiz Bey olup, diğer üyeler ise Şakiroğlu Ahmed, Tahiroğlu Yusuf Ziya, İzzet Bey ve Mebus Ahmet beyler ile Rumlardan Narmanlı KorkorPapadapula idi.

delegeleri seçti ve bunların vekâletname ve itimatnamelerini düzenlendi. İstanbul'da toplanan Meclis-i Mebusan'a seçilen temsilcilerin intihab namelerini onaylamak suretiyle adeta bir "üçüncü seçmen" rolü oynadı. Daha sonrada bunların Ankara meclisine katılmalarını kararlaştırdı.²²

Bu dönemde Oltu'nun mülkî, askerî ve adlî teşkilatları, Osmanlı idarî sistemine uygun olarak, "mutasarrıflık" makamına bağlıydı. Mutasarrıfın görev ve yetkileri Şûrâ Hükümetinin 27 Aralık 1919 tarihli toplantısında kabul edilen "Nizamname-i Mahalli" ile belirlenmişti. Şakirzâde Ahmet Bey Cenub-i Garbî Kafkas Hükümeti zamanında, Mehmet Ramiz Bey İdare Meclisi zamanında vekâleten, Yusuf Ziya Bey'de hem Şûrâ Hükümeti zamanında, hem de TBMM'ye katıldıktan sonra Oltu Mutasarrıflığı yapmışlardır.²³

Diğer teşkilatlardaki memurların atanma ve işten çıkarılmaları ise hükümete ait bir yetkiydi. Oltu Şûrâ Hükümeti hukuk işlerine de ayrı bir önem vermekteydi. Yargılama işlerinde Osmanlı (Türk) yasaları esas alınıyordu. Oltu Şûrâ Hükümetinde yargıçlar kurulu, bir başkan ve iki üye, bir kadı ve oy hakkı bulunmayan bir zabıt kâtibinden oluşuyordu. Adam öldürme davalarına liva mahkemeleri, adi suçlara ise kaymakamlar bakıyordu. Ayrıca kaymakamların yedi, bucak müdürlerinin dört, köy muhtarlarının bir, mutasarrıfın da on beş gün tutuklama yetkileri vardı.²⁴

Hükümetin asayiş işleri, Jandarma Komutanlığı tarafından yerine getirilmekteydi. Askerlik işleri, 27 Nisan 1920 tarihli, yani TBMM'nin açılmasından sonraki bir tarihte çıkarılan Ahz-ı Asker Talimatı'na göre yürütülüyordu. Ancak askerî teşkilatlanma işi daha önceden, 6 Ekim 1919'dan itibaren başlamıştı. Vergi işleri de maliye memurlarının eliyle görülüyor, ithalat ve ihracat işlerinden alınan vergilerle Rüsumat Müdürlüğü ilgilieniyordu. Esnaftan, kiraathanelerden, kahvehanelerden ve ticaret amacıyla sınır dışına çıkarılan mallardan vergi alınıyordu. Vergiler ezici olmadığı için halk da vergi borçlarını ödemekte sıkıntı çıkarmıyordu.²⁵

Oltu Şûrâ Hükümeti, Ermenilere ve Rumlara karşı mücadelede de çok önemli roller oynadı. İngiliz ve Ermeniler Oltu'yu Ermenistan sınırlarına katmak istiyorlardı. Oltu Şûrâ Hükümeti yetkililerine sık sık mektup yollayarak görüşme talep ediyorlardı. Fakat bu yöndeki teklifleri her seferinde reddediliyordu. Bu tür faaliyetlerinden sonuç alamayan Ermeniler,

²² Tanör, *Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918-1920)*, s. 126-130.

²³ Ömer Korkmaz, "Oltu Şûrâ Hükümeti" *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı 6, 1993, s. 79.

²⁴ Tanör, *Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918-1920)*, s. 126-130.

²⁵ Önal, *Milli Mücadele'de Oltu*, s. 71-75.

yayınladıkları beyannamelerle halkı yıldırma ve ümitsizliğe düşürmeyi hedefliyorlardı. Oltu Şûrâ Hükümeti, 20 Haziran 1919'da hükümet reisi Yusuf Ziya Bey imzası ile karşı bildiri yayınlayarak, "Öz Türk babalarımızın mübarek yadigârı olan, yurdumuzda Ermeni baykuşu ötmez. Hiç birimizin Ermeni buyruğu altına girmeye tahammülü yoktur." ifadelerini kullandı. 1 Ağustos 1919 tarihli bir İngiliz notasında Oltu'nun Ermenilere verildiği belirtilince, ilçe merkezi ve köylerden toplanan çok sayıda Oltulu, 6 Ağustos'ta büyük bir protesto mitingi gerçekleştirdi. İngilizler Oltu'yu Ermenilere vermek için çok mücadele etmişlerse de herhangi bir sonuç alamamışlardı.²⁶

Diğer taraftan, Kars'tan Oltu'ya sık sık gelen İngiliz subayların kışkırttığı Rum çeteleri, Türk köylerini tahrip ediyor ve terör havası estiriyorlardı. Oltu yakınlarına gelen Rumlar, Oltu Şûrâ Hükümeti karşısında fazla ilerleyemedi.²⁷

Oltu Şûrâ Hükümeti, bölgedeki Rum ve Ermeni çeteleri ile şiddetli bir çatışmaya girdiği gibi diplomatik çalışmaları da eksik etmemiştir. Gürcülerle anlaşma yolları aranmış, Kağızman, Batum ve Azerbaycan ile temaslar kurulmuştur.²⁸

25 Mayıs 1919'da kurulan ve 13 ay kadar işleyen bu hükümet, Oltu'nun 17 Mayıs 1920'de anavatanına katılmasıyla son bulmuştur. Şunu ifade etmek gerekir ki gerek 40 yıllık Rus işgali, gerekse Milli Mücadele döneminde kurulan bu teşkilatlar ve siyasî faaliyetler, Cumhuriyet dönemi için güçlü bir altyapı oluşturmuş ve Oltulular, teşkilatlanma ve siyasî tecrübelerini yeni döneme aktarmışlardır.

1.1. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Oltu'nun İdarî Yapısı

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında, 7 Kasım 1864 tarihinde çıkarılan İdare-i Vilâyât Nizamnamesi ile eyaletler yerine vilayetler kurulmuş ve vilayetler de sancak ve kazalara ayrılmıştı. Kaza birimi, bugünkü ilçenin karşılığıydı. Bu birimin idarî amirlerine "kaimmakam/kaymakam" unvanı verilmişti.²⁹

Cumhuriyet dönemine bakıldığında ise, idarî düzenlemelerin hukuki temelini, 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu oluşturmaktadır. 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanun'un 10. maddesine göre, *Türkiye, coğrafi konum ve iktisadî ilişkiler*

²⁶ Önal, *Milli Mücadele'de Oltu*, s. 53-58.

²⁷ Cumhuriyet'in ilanından sonra bu bölgedeki Rumlar, Kars-Batum yoluyla Yunanistan'a gönderilmişlerdir. Bkz: *Oltu*, Oltu Köylere Hizmet Götürme Vakfı Yayınları, s. 58.

²⁸ Sami Önal, "Oltu Şûrâ Hükümeti ve Oltu'nun Anavatan'la Birleşmesi", *Türk Kültürü*, Sayı, 72, 1968, s. 974.

²⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, İstanbul, 1993, s. 219.

dikkate alınarak vilayetlere, vilayetler kazalara, kazalar da nahiyelere bölünmüştür. 5 Mayıs 1929'da çıkarılan "Vilâyet İdaresi Kanunu" ile de 1924 Anayasasının öngördüğü idarî taksimat çerçevesinde, "*nahiyelerde kasaba ve köylerden oluşur*" hükmü eklenmek suretiyle, 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun ilgili maddesi aynen alınmıştır. Bu maddeler dışında da yeni düzenlemeler yapılmıştır. Yine bu kanuna göre, vilâyetin başında vali, kazada kaymakam, nahiyede müdür ve köyde muhtar bulunurdu. İdarî yapıyı düzenleyen ikinci kanun 1949 yılında çıkarılmıştır. Yeni kanunla birlikte hem 1929 tarihli kanun, hem de bu kanunda yapılan değişiklikler yürürlükten kaldırılmıştır. 10 Haziran 1949'da kabul edilen 5442 sayılı "İl İdaresi Kanunu" ile her şeyden önce idarî taksimatta yer alan birimlerin adlarında Vilâyet: İl, Kaza: İlçe, Nahiye: Bucak şeklinde değişiklikler yapılmıştır. Nahiyelerin alt birimi olan kasaba ve köy ile bütün idarî birimlerin başında bulunan yöneticilerin adları (vali, kaymakam, müdür, muhtar) aynen korunmuştur.³⁰

Oltu ilçesinin bağlı olduğu Erzurum İlinin idarî olarak geçirdiği düzenleme ve değişim sürecine kısaca bakmak gerekirse; 1864 tarihli vilâyet kanununa göre 1865'te yapılan düzenlemeyle Erzurum, sekiz sancak ve kırk sekiz kazadan oluşan bir vilâyet haline getirildi. Erzurum vilâyeti Erzurum, Çıldır, Muş, Kars, Şarkikarahisar, Beyazıt, Erzincan ve Van-Hakkâri sancaklarından oluşuyordu. Şarkikarahisar sancağı 1286'da (1869) Sivas'a bağlandı. 93 Harbi sonunda Erzurum vilâyetinin bir kısım toprakları Rusya'ya terk edildiği için idarî taksimat yeniden düzenlendi. 1299'da (1882) Erzurum vilâyeti Erzurum, Bayburt, Beyazıt ve Erzincan sancaklarından; 1317'de (1899) ise Erzurum, Erzincan ve Beyazıt sancaklarından oluşuyordu. 1914'te Erzincan, Erzurum'dan ayrıldığı gibi 1925'te Beyazıt'ın da ayrılmasından sonra vilâyetin sınırları tekrar değişti. Cumhuriyet döneminde yapılan idarî düzenlemeden sonra Erzurum Aşkale, İspir, Tortum, Oltu, Pasinler (Hasankale), Hınıs, Tekman (Tatos) ve Karayazı olmak üzere dokuz kazadan oluşan bir vilâyet haline getirildi.³¹

25 Mart 1918'de Ermenilerin ve dolayısıyla Rusların kontrolünden çıkan Oltu, Brest-Litovsk Anlaşmasının 4. maddesi gereği yapılan referandum ile tekrar Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştı. Fakat 30 Ekim 1918 yılında imzalanan Mondros Mütarekesi 11. maddesi gereği Osmanlı ordusunun 1914 yılı yani I.

³⁰ 1949'da çıkarılan 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'na göre, "Türkiye coğrafya durumu ve ekonomi ilişkileri bakımından illere, iller ilçelere, ilçeler bucaklara bölünmüştür ve bucaklar da kasaba ve köylerden meydana gelir." Bilgi için bkz: Nejdet Bilgi, "Cumhuriyetin İlk Döneminde Mülki Yapının Gelişimi (1920-1950)", *Türkler*, Cilt 17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 334-346.

³¹ Cevdet Küçük, "Erzurum" *Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi*, 11, s. 328.

Dünya Savaşı'ndan önceki sınırlara çekilmesi istenmişti. Bu da Oltu'nun da içinde bulunduğu Elviye-i Selâse'nin yeniden işgal edilmesi anlamına geliyordu. Ancak Elviye-i Selâse halkı 1918-1920 yılları arasında yeniden teşkilatlanarak, İngiliz ve Ermenilerin Oltu'yu Ermenistan'a ilhak girişimlerini sonuçsuz bırakacaktır.³² Oltu, 17 Mayıs 1920 tarihinde, TBMM'ye ilhak edilerek kaymakamlar tarafından idare edilmeye başlanmıştı

Oltu'nun Osmanlı Devleti döneminde sancak olarak, 1548-1588 yılları arasında Erzurum Eyâletine, 1632-1641 yılları arasında Kars Eyâletine, 1698-1737 yılları arasında ve 1828 yılından (sancak merkezi olarak Çıldır) 1877 yılına kadar yine Erzurum'a bağlı olduğunu 1878-1918 yılları arasında da Kazâ olarak Rus yönetiminde bulunduğunu tespit etmiş bulunmaktayız.³³ 7 Temmuz 1921'de Ardahan'ın il olması ile birlikte, idarî olarak bu vilayete bağlandı.³⁴ 1926 yılına kadar yine Kazâ olarak Ardahan vilayetine bağlı olduğunu görüyoruz.³⁵ 30 Mayıs 1926 yılında Ardahan Vilayeti kaldırılınca³⁶, Oltu ilçesi, tekrar Erzurum iline bağlanmıştır. 1926'dan günümüze kadar idarî olarak herhangi bir değişiklik yapılmamış ve Oltu, Erzurum iline bağlı bir ilçe olarak mevcudiyetini devam ettirmiştir.³⁷

Oltu Kaymakamları

Kazalar için idarî amirlik olan kaymakamlığın Oltu'da Türkiye Büyük Millet Meclisinden önce ve sonra olmak üzere iki devresi vardır. Bunlardan ilki Oltu İslam Komitesi ve Oltu Şûrâ Hükümeti devresi, diğeri TBMM Hükümetleri devresidir. Birinci devrede, tespit edebildiğimiz kaymakamlar, Oltu'nun meşhur simalarından Yusuf Ziya Bey ve Mehmed Ramiz Bey'dir.³⁸ TBMM Hükümetleri döneminde ise yirmi bir kaymakam tespit edilmiştir.

³² Selami Kılıç, "İşgalden Kurtuluşa Oltu", s. 55-56.

³³ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları(Alfabetik Sırasıyla)*, Ankara. 2017 s.587

³⁴ 7 Temmuz 1921 tarih ve 133 numaralı kanunla Anavatan'a iltihak eden Artvin, Ardahan ve Kars'ta liva teşkilâtı kurulmuştur. Kanuna göre Ardahan sancağı: Oltu, Göle ve Posof kazalarından oluşmaktadır. Bu konu da geniş bilgi için bkz: Bilgi, "Cumhuriyetin İlk Döneminde Mülki Yapının Gelişimi (1920-1950)", s. 334-346.

³⁵ Cemil Bey, "Ardahan Vilayeti Ahval-i Ziraiye, İklimiye ve İktisadiyesine Dair Numunesi Vechiyle Tanzim Kılınan Rapordur", *Ziraat Vekâleti Mecmuası*, Sene: 3, Numara: 6, Temmuz 1926, s. 205-210.

³⁶ Bilgi, "Cumhuriyetin İlk Döneminde Mülki Yapının Gelişimi, s.334-346.

³⁷ İ. Kürşat Ağca, "Oltu'ya Genel Bir Bakış" Geçmişten Geleceğe Oltu ve Çevresi Sempozyumu 1-3 Temmuz 1998, Oltu-Erzurum. 1998, s. 2.

³⁸ Nazım H.Polat, "Oltu'da Kaymakamlık ve Kaymakamlar" *Geçmişten Geleceğe Oltu ve Çevresi Sempozyumu*,1-3 Temmuz 1998, Oltu-Erzurum, s. 133.

1920-1950 yılları arasında³⁹ ilçe de görev yapan kaymakamlar Tablo 1 de verilmiştir:

Tablo 1: Oltu'da Görev Yapan Kaymakamlar(1920-1950)

Sıra No	Adı Soyadı	Görev Zamanı
1	Yusuf Ziya Bey	25 Mart 1918-25 Mayıs 1919
2	Mehmed Ramiz Bey	25 Mayıs 1919-17 Mayıs 1920
3	Yusuf Ziya Bey	17 Mayıs 1920-3 Aralık 1920
4	Hasan Faiz Ergun ⁴⁰	25 Ekim 1921-9 Ekim 1922
5	Hasan Hüsnü Çakır ⁴¹	Ocak 1924 – Nisan 1924
6	Süleyman Memduh Bey ⁴²	28 Ekim 1923-11 Aralık 1926
7	Cemal Bey ⁴³	1927-1930
8	Refik Kuzucu ⁴⁴	1931-1933
9	Basri Bey ⁴⁵	12 Teşrin-i evvel(Ekim) 1933
10	Pertev Bey ⁴⁶	3 Ocak 1934-1935
11	İzzettin ÖÇ ⁴⁷	1935-1936
12	A.Fevzi Hamurculu ⁴⁸	1936-1938
13	Ali Fehmi Kayar ⁴⁹	1938-1939
14	Avni Özerkan (Vekil)	1940

³⁹ Bu konu hakkında en önemli kaynak bkz: Mücellidoğlu Ali Çankaya, **Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Türkiye Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)**, Mars Matbaası, Ankara, Cilt 1-8, 1968-1969.

⁴⁰ Mücellidoğlu, **Yeni Türkiye Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)**, Cilt 3, s. 1196.

⁴¹ Mücellidoğlu, **Yeni Türkiye Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)**, Cilt 4, s.1608-1609.

⁴² CCA, 30.11.1.0.24.19.4. ,Ayrıca bkz: Mücellidoğlu, **Yeni Türkiye Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)**, Cilt 3, s. 547.

⁴³ CCA, 30.11.1.0.24.19.4.

⁴⁴ CCA, 30.11.1.0.82.39.2.

⁴⁵ CCA, 30.11.1.0.82.39.2.

⁴⁶ CCA, 30.11.1.84.1.19.

⁴⁷ CCA, 30.11.1.0.96.17.18. Ayrıca bkz: Murat Küçükugurlu, **Türk Siyasî Tarihinde Erzurum**, Ankara, 2011, s.110.

⁴⁸ Mücellidoğlu, **Yeni Türkiye Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)**, Cilt 5, s. 1996.

⁴⁹ CCA, 490.01.448.1848.1.

15	Azmi Gökçe ⁵⁰	1940-1942
16	Celal Balkanlı ⁵¹	1943- 1944
17	Agâh Erozan ⁵²	1944- 1945
18	Kemaleddin Koray ⁵³	18 Ekim 1945
19	Ethem Yetkiner ⁵⁴ (Vekil)	1945-1946
20	Ali Haydar Özkın ⁵⁵ (Vekil)	1947-1949
21	Mustafa Nuri Dinç ⁵⁶	1950-1952

Bu listeden de anlaşılacağı üzere Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren kaza kaymakamlıkları genellikle boş kalmış ve kaymakamlar sürekli yer değiştirmişlerdir. Listede görülen kısa süreli boşluklarda kaymakamlık görevine muhtemelen nahiyeye müdürleri vekâleten bakmış olmalıdır. Mesela; kadrolu kaymakam Cemal Bey'in batıya tayini çıkınca, 1930 yılının Ekim ayından, 1931 yılına kadar Olur Nahiyesi Müdürü Tahsin Sanın kaymakamlık görevine vekâlet etmiştir. Tahsin Bey vekâleten baktığı bu süre içerisinde çeşitli hizmetlerde bulunmuştur. Kendisine ait hatıratında bu süre zarfında yaptıklarını şöyle anlatmaktadır. *"Buradaki vekâletim sırasında dehşetli bir hırsız olup halkı aşikâre soyan ve gece gündüz sarhoşlukla kazanın asayişini bozan Mustantik Tacettin'in şerrinden kazayı kurtarıp başka yere nakil ettim. Bir belediye intihabında, Oltu'da hiç vukuu görülmeyen dedikodusuz parti namzetleri kazandırdım. Rusların dahi ayaklarını tutturamadığı, Oltu-Olur arasında ve Oltu Çayı üzerinde beton ayaklı saçlı köprüsünü yaptırdım."*⁵⁷

Cumhuriyet'in ilk yıllarında idari anlamda yaşanan en büyük sıkıntılardan biri yeterli sayıda kaymakam bulunmayışıdır. Temmuz 1935 itibariyle Erzurum'un 8 ilçesinden 6'sında asli kaymakam yoktur ve bu 6 ilçe vekillerle idare edilmektedir. Bu durum idarî ve diğer alanlarda önemli boşluklar

⁵⁰ CCA, 30.11.1.138.15.20.

⁵¹ CCA, 30.11.1.162.20.15. Ayrıca bkz: Mücellidoğlu, **Yeni Türkiye Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)**, Cilt 5, s. 2296.

⁵² CCA, 30.11.1.171.34.4.

⁵³ CCA, 30.11.1.0.178.29.1. Ayrıca bkz: Mücellidoğlu, **Yeni Türkiye Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)**, Cilt 5, s. 2425.

⁵⁴ Küçükuşurlu, **Türk Siyasi Tarihinde Erzurum**, s. 114.

⁵⁵ Mücellidoğlu, **Yeni Türkiye Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)**, Cilt 5, s. 2715.

⁵⁶ CCA, 490.01.471.1928.1.

⁵⁷ Tahsin Sanın, **Babamın Hayat Hatırası**, Basım yeri ve tarihi yok, s. 34.

oluşturmaktadır.⁵⁸ Uzun süredir kaymakamı bulunmayan Oltu, Tercan ve Çat'a 1935 yılında kaymakam atamaları yapılmıştır.⁵⁹

1935 yılı başlarında boş bulunan Oltu Kaymakamlığını, bir süre Erzurum Emniyet Müdürü Şevket Ünal idare etmiştir. Emniyet Müdürü, bu görevi Tahrirat Başkâtibine teslim ederek 2 Mart 1935'te asıl görevine dönmüştür.⁶⁰

Ayrıca çok önemli bir hususu da burada belirtmek gerekirse, 01 Nisan 1937 yılına ait bir Başvekâlet kararnamesi ile Oltu, Tortum ve Hasankale belediye reislikleri, kaymakamların uhdesine verilmiştir. Bu durum 10 Eylül 1940 yılına kadar devam etmiştir.⁶¹ Yani bu üç yıl sürecinde kaymakamlar aynı zamanda belediye reisi olarak da görev yaparak ilçelerin yerel sorunlarını da çözmeye gayret etmişlerdir. Bu uygulama sadece bu üç ilçe ile sınırlı olmayıp, Erzurum ve Trabzon şehirlerini de kapsamaktadır. Bu uygulamanın nedeni belediye reislerinden beklenen hizmetlerin tam olarak yerine getirilmemiş olmasıdır. Özellikle Oltu kaymakamları köylerin kalkındırılması ve bilinçlendirilmesi hususunda kongreler ve halkevleri öncülüğünde programlar yaparak etkili olmaya çalışmışlardır. Dönemin Kaymakamı Fevzi Hamurcu'nun başkanlığında Oltu kazasına bağlı dört nahiyeye müdürü 11.2.1938'de başlamak üzere bir kongre akdetmişlerdir. Kongrede bilhassa dâhiliye vekâletinin direktiflerine ve köyün kalkınması esasına göre köy bütçelerinin mahalli ihtiyaçlara nazaran düzenlenmesi planlanmıştır. Ayrıca sene içerisinde tatbik ve tahakkuku için çalışma şekillerini ve bir nahiyenin müteaddit köylerini yahut muhtelif nahiyelerin köylerini alakadar eden müşterek işleri gözden geçirilmiş ve bu müşterek işlerden her nahiyeye düşen kısımlar tespit ve taksim edilerek çalışma programı hazırlanmıştır. Hazırlanan program ve bütçede nazarı dikkate alınan esaslara göre önümüzdeki sene zarfında bilhassa köylerimizin temizlik, sağlık, ağaçlama, tohum ve damızlık işlerine çok ehemmiyet verilmiştir. Her köyde birkaç parça köy namına tarla ekilmesi de temin edilmektedir. Köy odası, meydan, içme ve sulama suyolları ve kültür işleri de ehemmiyetle nazara alınmıştır. Oltu köylerinde yeniden dört adet beş sınıflı mektep yapılması kararlaştırılmış ve bütçelere tahsisat konulmuştur. Bir taraftan kongre devam ederken diğer taraftan da köy kanunu tatbik edilen 135 köyün bütçesi bu esaslar dâhilinde tanzim edilmiş ve köy muhtarı ve ihtiyar heyetleriyle de istişare edilerek köylerin hususî ihtiyaçları da dikkatle takip edilmiştir. Bu vesile ile kaza merkezinde toplanmış olan muhtarlarımıza

⁵⁸ CCA, 490.01.648.152.1.

⁵⁹ CCA, 030.10.65.433.1.

⁶⁰ Varlık Gazetesi, 4 Mart 1935.

⁶¹ CCA, 30.18.1.2.92.87.9.

halkevi tarafından tertip edilen program dâhilinde, Türk Bayrağına hürmet ve saygı, zehirli gazların tehlikesi ve bunlardan korunma çareleri, hava taarruzları ve sakınma yolları, bulaşıcı hastalıklardan nasıl sakınmalı ve küçükleri nasıl korumalı ve Türklerde atıcılık ve binicilik konularında konferanslar verilmiştir. ⁶² Yine 1937 yılında Belediye Reislikleri vazifesi kaymakamlara verilen ilçelerde görev yapan kaymakamlar - Hasankale, Hınıs, Tercan, Oltu, Tortum Kaymakamları-Erzurum Valisi Haşim İşcan'ın reisliği altında toplanarak, kazalarını alakadar eden meselelerden başka belediye işleri hakkında da izahat vermişler ve önümüzdeki sene zarfındaki faaliyetin ana hatları tespit etmişlerdir.⁶³

Erzurum ilçelerinde ve özellikle Oltu'da yaşanan huzursuzlukların uzun süre devam etmesinde, ilçe kaymakamlıklarının uzun süre boş kalması veya bu makamlara getirilen kişilerin yetersiz kalması gibi sıkıntılar etkili olmuştur. 1950 öncesinde Oltu Kaymakamı Kemal Koray'ın Avrupa'ya yüksek tahsile gönderilmesi üzerine bu ilçe 1946-1950 yılları arasında yaklaşık dört yıl, kaymakamsız kalmıştır. Bu süre içinde bu ilçeye, stajyer vekil kaymakamlar gönderilmiştir. Gönderilen bu kişiler vekil olduklarından, ne kadar da yetenekli olsalar, ciddi işlere el sürmemişler, bu da işlerin aksamasına neden olmuştur. Bu durumun 26 Temmuz 1949'da Genel Sekreterliğe bir kez daha bildirilmesi üzerine, İçişleri Bakanlığının 9 Mart 1950 tarihli yazısıyla, Oltu İlçesi kaymakamlığına Mustafa Nuri Dinç kadrolu olarak tayin edilmiştir.⁶⁴Bu sorun geçişi de olsa çözülmüştür.

1.2. Oltu Kaymakamlarının Biyografileri

Oltu'da 1918-1950 yılları arasında görev yapan kaymakamlara ait Tablo:1'de 21 isim verilmiş(Yusuf Ziya Bey iki defa görev almıştır) ancak 14 kaymakamın özgeçmişlerine ulaşılmış, diğerlerinin ise tespit edilememiştir. Biyografilerini tespit ettiğimiz kaymakamlar;

1- Yusuf Ziya Bey:

I. Dünya Savaşı sonlarında Rusya'da çıkan Bolşevik ihtilalinden sonra Oltu İslam Komitesi'nin kurulup Ermenileri tesirsiz hale getirmesinin akabinde 25 Mart 1918'de Yarbay Mürsel Bey komutasındaki Kafkas tümeni Oltu'ya girdi. Aynı tarihte Oltu İslam Komitesi kendisini feshetti ve böylece Oltu tekrar Osmanlı kazası haline geldi. V. Kafkas Tümeni Komutanı Yarbay Mürsel Paşa,

⁶² Doğu Gazetesi, 24 Şubat 1938.

⁶³ Doğu Gazetesi, 16 Birinci Kanun 1937.

⁶⁴ CCA, 490.01.471.1928.1.

Oltu İslam Komitesi Reisi Yusuf Ziya Bey'i hizmetlerinden dolayı 1.200 kuruş maaşla kaymakamlığa tayin etti. Böylece Yusuf Ziya Bey ilk kaymakam oldu.⁶⁵

Yusuf Ziya Bey 1886 yılında Oltu'da doğdu. Babası Oltu'nun ileri gelenlerinden Haşimoğlu Tahir Bey, Oltu Belediye Başkanlığında bulunmuştur. Dedesi Haşim Bey, 1853 Kırım Savaşı mücahitlerinden olup bu savaşta şehit olmuştur.

Yusuf Ziya Bey, ilkokulu Oltu'daki Rus okulunda tamamladı. Gençlik yıllarında Ruslara ücretli jandarma olarak yazıldı ama ahaliye yapılan baskılar nedeniyle istifa etti. 1917 yılında Oltuluların görevlendirmesiyle Kars Temyiz mahkemesinde, dokuz ay üye olarak görev yaptı. Dönüşünde Oltu İslam Komitesi kurucuları arasında yer aldı. Rus ve Ermenilere karşı halktan bir tabur milis kuvveti oluşturarak, şehrin Ermenilerden temizlenmesinde önemli rol oynadı. 1918'in Ağustos ayında Sultan Vahdettin'in tahta çıkış törenleri için İstanbul'a gitti. Mondros Mütarekesinden sonra Oltu Mal Müdürlüğü görevlerinde bulundu.

Yusuf Ziya Bey, Kars'ta kurulan Cenub-i Garb-i Kafkas Hükümeti sırasında Oltu Şûrâ Şubesi yönetiminde yer aldı. Bu hükümetin İngilizler tarafından dağıtılmasından sonra, Oltu ve çevresini yaklaşık 13 ay kadar yöneten Oltu Şûrâ Hükümeti'nin başkanlığını yaptı. 17 Mayıs 1920'de Şûrâ Hükümeti, TBMM'ye katılınca, Oltu Mutasarrıflığı'na atandı. 1921 yılında bu görevinden ayrıldı. 14 Temmuz 1928 yılında kansızlık (anemi) hastalığından vefat etmiştir.⁶⁶

2-Mehmed Ramiz Bey:

Oltu'nun ikinci kaymakamı Mehmed Ramiz Bey'dir. Etraflı bir biyografisini elde edemediğimiz Mehmed Ramiz Bey'i Kars'ta kurulan İdare Meclisi'nin başkanı olarak tanıyoruz. 25 Mayıs 1919-17 Mayıs 1920 tarihleri arasında kaymakamlık görevinde bulunmuştur. 17 Mayıs 1920'de Oltu, TBMM'ye katılınca, Yusuf Ziya Bey yeniden Oltu Mutasarrıflığına atandı.⁶⁷Mehmet Ramiz Bey'in Oltu Mutasarrıflığı görevini Yusuf Ziya Bey'e devrettikten sonra Kars'a gittiğini ve orada faaliyetlerde bulunduğu görmekteyiz.

3-Hasan Faiz Ergun:

Kadıllardan Ahmet Tayyar Efendi ile Münire Hanım'ın oğludur. 1884'de Bulgaristan'ın Karınabad kasabasında doğdu. Mercan İdadisinde lise

⁶⁵ Önal, *Milli Mücadele'de Oltu*, s. 84.

⁶⁶ Önal, *Milli Mücadele'de Oltu*, s. 83-84.

⁶⁷ Polat, "Oltu'da Kaymakamlık ve Kaymakamlar", s. 133.

öğrenimini tamamladı. Temmuz 1908'de Mülkiye'den "Pekiyi" derecede mezun oldu. 24 Aralık 1908'de tayin edildiği Konya Vilayeti Maiyyet⁶⁸ memurluğundaki stajını tamamlayarak kaymakamlığa terfi etti. 11 Mart 1910'da Elmalı, 2 Şubat 1913'de Ereğli (Konya) kazaları kaymakamlıklarına; 13 Nisan 1916'da Bursa Vilayeti Muhacirin Müdürlüğü'ne, 4 Temmuz 1918'de Yenişehir (Bursa), 8 Nisan 1919'da Gemlik, 29 Nisan 1920'de Lâpseki, 25 Ekim 1921'de Oltu Kaymakamlığına getirildi. 9 Ekim 1922'de 3.sınıf mülkiye müfettişliğine atanarak Oltu'dan ayrıldı.⁶⁹

4- Süleyman Memduh:

Mızıka-i Hümayun Binbaşılığından emekli Mehmet Sabit Bey'in oğludur. 1873 yılında İstanbul'da doğdu. Eyüp Sultan Askerî Rüştîyesinde orta, Mülkiye'nin idadi kısmında lise öğrenimini tamamladıktan sonra, Yüksek kısımdan "iyiye yakın" derece ile mezun oldu.

8 Kasım 1893'te Hariciye Nezareti Umur-ı Şehbenderi Kalemi (Konsolosluk İşleri Dairesi) mülazımlığına tayin edilerek devlet hizmetine girdi. 26 Eylül 1894'de aynı yer 3. Kâtipliği'ne, 10 Ocak 1895'de, 1877 Savaşında Rus Çarlığı idaresine geçen, Kars Konsolosluğu Kañçılarlığına⁷⁰, 12 Mayıs 1898'de Saduçlak Konsolosluğuna, 12 Kasım 1901'de Hoy Başkonsolosluğuna, 26 Haziran 1909'da Tırhala konsolosluğuna atandı. Son vazifesinden tespit edilemeyen bir nedenle, 28 Kasım 1909'da ayrıldı. Bir süre sonra Dâhiliye Nezaretine geçti. 22 Aralık 1909'da Trabzon, 31 Ocak 1911'de Kastamonu, 4 Aralık 1915'te Halep Vilayeti Hukuk İşleri Müdürlüğü'ne getirildi. Bu arada iki aya kadar Halep Defter-i Hakani (Tapu) Müdürlüğüne vekâlet etti. 19 Mayıs 1916'da Beyrut Vilayeti Hukuk İşleri Müdürlüğüne nakil edildi. Bu görevde iken 2 ay Merciiyyun, 2 ay Beni Saab, 2 ay Sur, 2 ay Saray kazaları kaymakam vekilliklerinde, 4 ay da Akka sancağı mutasarrıflığı vekilliğinde bulundu. 7 Ağustos 1918'de Trabzon Hukuk İşleri Müdürlüğüne getirildi. 1921 yılında Hukuk İşleri Müdürlüklerinin kaldırılmasından sonra Milli Hükümet emrine girdi. 11 Ağustos 1922'de Alanya, 28 Ekim 1923'de Oltu Kaymakamlığına başladı. 11 Aralık 1926'da Gördes Kaymakamlığına atanarak Oltu'dan ayrıldı.⁷¹

⁶⁸ **Maiyyet:** Bir valinin yanında yönetim stajı yapan kaymakam adayı.

⁶⁹ Mücellidoğlu, **Yeni Türkiye Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)**, Cilt 3, s. 1196.

⁷⁰ **Kañçılarlık:** Elçiliklerde ve konsolosluklarda yazı ve evrak işlerini yürüten görevli

⁷¹ Mücellidoğlu, **Yeni Türkiye Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)**, Cilt 3, s. 547.

5-Hasan Hüsni Çakır:

Hopa ileri gelenlerinden Çakırzâde Hacı Mustafa Efendi ile Nazife Hanımın oğludur. 1893'de Hopa'da doğdu. Trabzon İdadisinde lise öğrenimini tamamladı. Temmuz 1913'te Mülkiye'den "Pekiye" derece ile mezun oldu. Ekim 1913'te Maliye Nezareti Varidat Umum Müdürlüğü 4.sınıf Kâtipliği'ne tayin edilerek devlet hizmetine girdi. Daha sonra Trabzon Mektubi Kalemî 2. Mümeyyizliğine nakil edildi. Bu görevde iken kaymakamlığa terfi etti. Ocak 1919'dan Aralık 1923'e kadar Tirebolu, Yusufeli, Bayburt Kazaları kaymakamlıklarında görevlendirildi. Oltu kaymakamlığına atanması Ocak 1924'dedir. Nisan 1924'de Ardahan Mutasarrıflığı vekilliklerine getirilince Oltu'daki görevi sona erdi. Daha sonraki süreçte İzmir Mebusu olarak meclise girdi. Şemsettin Günaltay kabinelerinde Milli Savunma Bakanı olarak görev yaptı. 1963 yılında vefat etmiştir.⁷²

6- Refik Kuzucu:

Hakkında detaylı bilgi bulamadığımız Refik Kuzucu Kiğı Kaymakamı iken, Kasım 1930'da Oltu'ya atanmış, 1931-1933 yılları arasında Oltu Kaymakamlığı yapmıştır. Ulaşabildiğimiz kaynaklara göre, 1936-1939 yılları arasında Karadeniz Ereğli, 1940-1943 yılları arasında Gemlik, 1948-1950 yılları arasında da Adapazarı ilçelerinde kaymakamlık yapmıştır.⁷³

7- A.Fevzi Hamurculu:

Nuh Naci Efendi ile Şerife Hanım'ın oğludur. 1901 yılında Kayseri'de doğdu. 1928 yılında Kayseri Lisesi'ni bitirdi. Mülkiye'den mezuniyetini müteakip 31 Ağustos 1931 yılında Maliye Vekâleti Muhasebat Umum Müdürlüğü Tetkik Memurluğuna tayin edilerek devlet hizmetine girdi. Bu görevde altı ay hizmetten sonra idare mesleğine geçip 15 Şubat 1932'de Ankara Maiyyet Memurluğuna nakil edildi. 2 Mayıs 1934'te askerlik hizmetini yapmaya başlayan Hamurculu, 1935'te yedek teğmen olarak terhis edildi. Tekrar Ankara Maiyyet Memurluğuna döndü. Bu görevde stajını bitirerek kaymakamlığa terfi etti. 10 Temmuz 1935'de Çubuk, 5 Şubat 1936'da Savur, 31 Aralık 1936'da Oltu Kaymakamı oldu. 4 Ağustos 1938'de Hasankale'ye Kaymakam olarak tayin edilerek Oltu'dan ayrıldı.⁷⁴A.Fevzi Hamurculu Kaymakamlık yaptığı süre içerisinde atanmış belediye başkanı olarak da görev yapmıştır. Belediye Başkanlığına baktığı süre içerisinde Oltu'ya çok hizmet

⁷² Mücellidoğlu, **Yeni Türkiye Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler(Mülkiye Şeref Kitabı)**, Cilt 4, s.1608-1609.

⁷³ CCA, 30.11.1.0.82.39.2.

⁷⁴ Mücellidoğlu, **Yeni Türkiye Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler(Mülkiye Şeref Kitabı)**, Cilt 5, s. 1996.

ettiğini, hatta bir keresinde Jandarma komutanı ile birlikte Oltu'da numune bir karakol inşa ettirerek, dokuz ay zarfında 250 kilometrelik telefon hattı çektiğini o güne ait bir gazete büyük bir sitayişle kayıt altına almıştır.⁷⁵

8- Ali Fehmi Kayar:

Hayatı hakkında detaylı bilgi bulamadığımız Ali Fehmi Kayar, 1938 yılında Oltu Kaymakamı olmadan önce Vakıfkebir Kaymakamıydı. 1939'un sonunda ise Suruç Kaymakamlığına atandı. Oltu'da bulunduğu süre içinde, aynı zamanda atanmış belediye başkanı olarak görev yaptı.⁷⁶

9- Azmi Gökçe:

1937 yılında Eğirdir Kaymakamlığı yapan Azmi Gökçe, 16 Mayıs 1940 yılında Oltu Kaymakamlığına atanmadan önce Erzurum Seferlik Müdürü olarak görev yapmaktaydı.⁷⁷ Daha sonra sırasıyla, 1945-1950 yılları arasında Susurluk, 1960 yılında Ünye Kaymakamlıkları yapmıştır.⁷⁸ Hayatı hakkında detaylı bilgi bulunamamıştır.

10- Celal Balkanlı:

Ali Şefik Balkanlı ve İkbâl Melek Hanım'ın oğludur. 1912'de İstanbul'da doğdu. 1935'de İstanbul Erkek Lisesi'ni bitirdi. Siyasal Bilgiler Okulundan mezun olduktan sonra, 1938 yılında askere gitti. 1939 yılında terhis edildi. 22 Mart 1940'da tayin edildiği Dâhiliye Vekâleti İstanbul Stajyer Maiyyet memurluğunda stajını tamamladıktan sonra kaymakamlıkta ilk vazifesi olmak üzere 30 Eylül 1943'de Oltu'ya tayin edildi. 15 Ocak 1945'de Beşiri Kaymakamlığı dolayısıyla Oltu'dan ayrıldı.⁷⁹

11- Ağâh Erozan:

1 Ağustos 1910'da Mudanya'da doğmuştur. Sırasıyla Bursa Erkek Lisesi ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdi. Karacabey Maliye Tahsil Müfettişliği, Bursa İli Maiyyet Memurluğu yapan Erozan, Ilgaz, Şirvan, Beşiri ilçeleri kaymakamlıklarından sonra, 2 Aralık 1944 yılında Oltu Kaymakamlığına atanmış 18 Ekim 1945 yılına kadar bu görevi sürdürmüştür. Daha sonra sırasıyla Gönen, Kartal, Fatih Kaymakamlıkları, İçişleri Bakanlığı Vilayetler İdaresi Şube Müdürlüğü, Tekirdağ Vali Muavinliği görevlerinde bulunmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi IX. X. ve XI. Dönem Bursa Milletvekilliği yapmıştır. Meclis içtüzüğünü ezbere bilecek kadar güçlü

⁷⁵ **Doğu Gazetesi**, 28 Birinci Kanun 1937.

⁷⁶ CCA, 490.01.448.1848.1.

⁷⁷ CCA, 30.11.1138.15.20.

⁷⁸ <http://www.unye.gov.tr/onceki-kaymakamlarimiz/20.06.2018>

⁷⁹ Mücellidoğlu, **Yeni Türkiye Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)**, Cilt 5, s. 2296.

hafızası ile tanındı. Demokrat Parti üyesiydi. Parti kapatılınca idamı istenen kişiler arasında bulundu. 1962 yılında serbest bırakıldı. Bu tarihten sonra siyasetle uğraşmadı. 2 Eylül 1993 yılında vefat etmiştir.⁸⁰

12- Kemaleddin Koray:

Emekli subaylardan İbrahim Zühdi Koray ile Tıp Fakültesi 3. sınıfından ayrılma Nesibe Hanımın oğludur. 1916 yılında İstanbul'da doğdu. 1932'de İstanbul Erkek Lisesi'ni bitirdi. Siyasal Bilgiler Okulundan mezun olduktan sonra, İstanbul MaiyyetMemurluğu'nda, Samatya, Heybeliada, Anadolu Hisarı bucak müdürlüklerinde, Şile Kaymakam vekilliğinde, İstanbul Vilayet Dağıtma Bürosu Şefliğinde görevlendirilip, stajını tamamladı. Askerlik hizmetini yedek teğmen olarak yaptıktan sonra 1943 yılında Ezine, 1945'de Oltu Kaymakamlıklarında bulundu. Oltu Kaymakamı iken doktora yapmak üzere İsviçre'ye gönderildi. Kemaleddin Koray'ın Avrupa'ya yüksek tahsile gönderilmesi üzerine bu ilçe yaklaşık 4 yıl kaymakamsız kalmıştır. Bu süre içinde bu ilçeye, stajyer vekil kaymakamlar olarak gönderilmiştir. Balle Üniversitesinde "Komün İşletmeleri" tezini savunarak "Dr" unvanını, İstanbul Hukuk Fakültesi'nde fark sınavını vererek aldı. Haziran 1950 yılında Kocaeli Emniyet Müdürlüğü'ne atandı.⁸¹

13- Ethem Yetkiner:

1912 doğumlu olup, babası Hüseyin Hüsnü Bey'dir. Kabataş Lisesi ve Hukuk Fakültesi mezunudur. 1945-1946 yılları arasında, Oltu Kaymakamı iken doktora yapmak üzere İsviçre'ye gönderilen Kemaleddin Koray'ın yerine Oltu'da Kaymakam vekilliğinde bulunmuştur. Daha sonraki yıllarda İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nde, İstanbul Bölgesi Müfettişliği'nde görev yapan Yetkiner, çeşitli illerde Valilik görevlerinde de bulundu. İçişleri Müsteşarlığı'ndan İstanbul Valiliği ve Belediye Başkanlığı'na atandı. İstanbul Özel İdaresi'yle Belediye'nin ayrılması üzerine 24.12.1958'de Belediye Başkanlığı'ndan ayrıldı. Valilik görevi 27.05.1960 tarihine kadar devam etti.1973 yılında İstanbul'da vefat etti.⁸²

14- Ali Haydar Özkın:

Emekli Baş komiserlerden merhum Cemal Özkın ve Nuriye Hanım'ın oğludur. 1922'de Erzurum'da doğdu. 1939'da Erzurum Lisesi'ni "iyi" derece ile bitirdi. Siyasal Bilgiler Okulundan mezun olduktan sonra, Erzurum

⁸⁰ http://www.tbmm.gov.tr:80/TBMM_Album/Cilt2/index.html/15.06.2018

⁸¹ Mücellidoğlu, *Yeni Türkiye Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, Cilt 5, s. 2425.

⁸²<http://www.istanbul.gov.tr/tr/istanbul-valiligi/tarihce/istanbul-eski-valileri/ethem-yetkiner/15.06.2018>

Maiyyet Memurluğuna atanarak devlet hizmetine girdi. 1945'te silâh altına alındı. 1947'de yedek teğmen olarak terhis edildi ve Erzurum Maiyyet Memurluğuna geri döndü. Ali Haydar Özkın'da Ethem Yetkiner gibi Oltu Kaymakamı iken doktora yapmak üzere İsviçre'ye gönderilen Kemaleddin Koray'ın yerine Oltu'da Kaymakam vekilliğinde bulunmuştur. Oltu Kaymakam Vekilliğinde görevlendirildikten ve staj tamamladıktan sonra kaymakamlığa terfi etti. 1949 yılında Darende Kaymakamlığına atanarak Oltu'dan ayrıldı. Daha sonra çeşitli illerde Emniyet Müdürlüğü ve Valilik görevlerinde bulunan Özkın, ABD New Jersey Eyaleti, Trenton şehri "Fahri Hemşehriliği" ünvanına sahipti.⁸³

1.3.Oltu'ya Bağlı Nahiyeler ve Köyler

Kazalara bağlı idarî birimleri teşkil eden nahiyeler (bucaklar)⁸⁴ çeşitli köy ve mezralardan oluşuyordu. Nahiyelerin sınırlarının genişliği, bağlı bulunan köy ve mezra sayısına göre değişmekteydi. Oltu kazası da bu idarî yapılanma doğrultusunda kendisine bağlı çeşitli nahiyelerden oluşmaktaydı. Ancak zaman içerisinde iklim şartları, ulaşım yetersizliği, coğrafi konuma göre nahiyelere bağlı köylerde de değişikliğe gidilme gereği duyulmuştur. Yine belli dönemlerde nahiyelerin lağvedildiğini, yeni nahiyeler oluşturulduğunu da görmekteyiz. Yeni nahiyeler oluşturulduğu zamanda, bağlı köyler de değişikliğe uğramış, yönetim bölgesinde daralma olmuştur. Yönetim bölgesi sınırlarının daralması görüldüğü gibi idari bakımdan yapılan değişikliklerden kaynaklanmıştır. 1928 yılında Erzurum İli, Oltu Kazası nahiyelerini⁸⁵

- Merkez Nahiyesi
- Pitkir Nahiyesi
- Olur (Tavusker)Nahiyesi
- Kosor Nahiyesi olarak sıralayabiliriz.

Tablo 2: 1928 Yılı İtibariyle Oltu Kazası Nahiyeleri ve Bağlı Köyler

Merkez Nahiyesi		Köy Sayısı:42	
Köy İsimleri	Köy İsimleri	Köy İsimleri	Köy İsimleri

⁸³ Mücellidoğlu, **Yeni Türkiye Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)**, Cilt 5, s. 2715.

⁸⁴ 1945 yılına kadar Nahiyeye adı, devam etti. Ancak anayasanın dilinin değiştirilmesi sonucunda bucak adı ile anılmaya başlandı. Bkz: İlhan Şahin, "Nahiye" TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 32, 2006, s. 306-308.

⁸⁵ T.C Nafia Vekâleti, **Son Teşkilatı Mülkiye'de Köylerimizin Adları**, Mülk Matbaası, 1928, s. 224.

Aros/Ardos	Bahçecik	Çıra Kışla	Sıksor
Anzav	Bahçelikışla	Hanege	Şamhi
Eşci/İNçe	Pestasor	Hovak	Şuğut
EşciKöşki	Pakih	Hosor	Kalaboğazı
İslam Gunki	Böcekli	Dölgah	Kozahor
Orcuk	Tamrut	Zerdenis	Keçek
Örmek/Örük	Toğaç/Tutmaç	Sırdasor	Kenepos
İzinsor	TertikSufla	Sananes	Keğik
İslam Köşki	Çarzov	Sütkans	Kelgit/ Kelgir
İğdeli	Cücürüs	Sihçek	Havdos
Lisbek	Midtor/Meletor		
Pitkir Nahiyesi		Köy Sayısı:20	
Urut	Canik	Toprakkale	Kürdikan
İpekçayırı	Çanak	Koretis	Lafsor
Pitkir	Süleymanlı	Kompur	Muhker
Tecirek	Sorik	Kamhıs	Narman
Ternik	Dağgir	Kehdik	Nügürçük
Olur (Tavusker) Nahiyesi		Köy Sayısı:54	
Abos	Bolur	Düzkom	Kaledibi
Ergunsi	Barasor	Sekuret	KızılköySufla
Eğri Kaya	Peneskird Alya	Siyokar Sufla	Kızılköy Alya
Egortis	Peneskird Sufla	Siyokar Alya	Konk
Ori	Pertik	Halaçor	Kakh
Ortis	Pertanos	Tavusker	Kamis
Ürek	Çulakâr	Taylar	Keçikom
Oğdadap	HafızAgaBegi	Toklikom	Gasmani
Olur	Hükam	Gazihan	Keleşut

Olur Dere	Hanis	Keyık	Köprübaşı
Enit	Khorkıt	Kaban	Kiyos
Haydos	Kirnois	Norpet	Niyakom
Melakis	Hotitab	Masons	Mahoş
Mazgirik	Mehenk		
Kosor Nahiyesi		Köy Sayısı:55	
Arsenik	Berdik	Zadgerek	Kerkiluk
Agondir	Bosik	Zovart	Köşk
Alicık	Pertus	Sımırdon Kışla	Güllük
Armeşin	Penek	Sımırdon Alya	Kötek
Eğrek	Pencirot	Şamghas	Kivanik
Eğidkom	Tecirek	Sogomin	Leblebi
Örtülü	Sekhas	Susuz	Merkhil
Ehris	Timur Kışla	Katris	Moşık
İznomi	Cakos	Kalgoş	Moşık Kışla
İgnaki	Cakasor	Karataş	Metzir
İğdeli	Hanımkom	Kanden	Nazirvanmi
Barık	Hoş	Kor	Havcala
Balkaya	Deliklitaş	Kosor	Hekesor
Pertivan	Diğnaskor	Kamhus	

Daha sonraki yıllarda çeşitli sebeplerle nahiyeye sayısının arttığı görülmektedir.

- Penek Nahiyesi
- Örtülü Nahiyesi
- Muşih Nahiyesi
- Dölgah Nahiyesi
- Kömürlü Nahiyesi

1929 yılında Kosor nahiyesi lağvedilerek, Örtülü, Muşih, Dölgah ismiyle üç nahiyeye taksim edilmiştir.⁸⁶1932 yılında Oltu Kaymakamlığı tarafından Erzurum Valiliğine müracaat edilerek, Örtülü Nahiyesi yollarının ulaşımına elverişli olmaması, köy nüfuslarının az olması, kışın halkın hükümet işleri için gelip gitmede zorluk çekmesi nedeniyle Örtülü ve Muşih Nahiyelerinin lağvedilmesi istenmiştir. Merkezi Kosor olmak üzere 32 köyden oluşan yeni bir nahiyeye kurulması talep edilmiş ve bu istek il genel meclisinin 18 Aralık 1932 tarihli toplantısında uygun bulunarak, bu konuda gereken muamelenin yapılması Vilayet makamından talep edilmiştir.⁸⁷ Bunun 1933 yılında Örtülü ve Muşih nahiyeleri lağvedilip, Kosor nahiyesi teşkil ettirilmiş, Örtülü Nahiyesi'nin bir kısım köylerinin Kömürlü, bir kısım köylerinin ise Sarıkamış'a bağlanmasına karar verilmiştir.⁸⁸ 1927'de Oltu'ya bağlı 164 köy,⁸⁹ 1928 yılında 171, 1940'ta ise ilçe merkezine bağlı 50 köy ile birlikte, Olur, Kömürlü, Kosor ve Pitkir nahiyelerine bağlı 122 köy mevcuttu.⁹⁰

1.4. Oltu'nun İl Olması İçin Yapılan Çalışmalar

Oltu ve çevresinde bulunan bazı etkili kişiler, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden itibaren Oltu'nun il haline getirilmesi için çalışmalarda bulunmuşlardır. Bu kişilerin başında Hüseyin Köycü gelmektedir. Köycü, CHP parti teşkilatında ve idare heyetinde önemli görevlerde bulunduğu gibi, uzun yıllar Erzurum il genel meclisi üyesi olarak da hizmet vermiş bir kişidir. Çok aktif bir kişilik olduğu için, lehinde ve aleyhinde birçok laf söylenmektedir. Köycü'nün isteği, Oltu'nun il haline getirilmesi ve kendisinin yaşadığı yer olan Şenkaya (Örtülü)'nin de kaza yapılmasıdır. Bu isteği dile getirenlerin ileri sürdüğü şey, Oltu Kazası'nın bir zamanlar mutasarrıflık ve daha evvel Çıldır Eyaleti'nin merkezi olması ve çok kalabalık bir nüfusa sahip olmasıdır. Ayrıca, topoğrafik durum dolayısıyla etrafının dağlarla çevrilmiş olması, Erzurum, Kars ve Artvin vilayetlerinden tamamen ayrı bir vaziyette bulunması, maden ve tarım ürünleri bakımından kendine yetecek imkânlarla sahip olması da bu istekte etkili olmaktadır. Yine Oltu-Erzurum yollarının bozuk olması ve Kars'la da düzenli bir bağlantının bulunmamasının idare ve ulaşım anlamında sıkıntılara neden olduğu belirtilmektedir.⁹¹ Hüseyin Köycü'nün bu teşebbüsleri Oltu adına müspet herhangi bir sonuç vermemiştir. Oltulular Cumhuriyet'ten günümüze her daim il olma arzusunu muhafaza etmişlerdir.

⁸⁶ Sanın, *Babamın Hayat Hatırası*, s. 33.

⁸⁷ *Erzurum Gazetesi*, 13 Şubat 1933.

⁸⁸ CCA, 30.11.1.0.77.15.17.

⁸⁹ Özav, *Oltu'nun Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, s. 48.

⁹⁰ CCA, 490.01.271.1081.1; 490.01.612.126.3; 490.01.648.154.1.

⁹¹ CCA, 490.01.650.162.1.

Günümüz de Oltu'nun il olması için çeşitli platformlarda faaliyetler yürütülmekte ise de henüz bir sonuç alınamamıştır.

1.5. Oltu İl Genel Meclisi Üyeleri ve Çalışmaları

Şehir yönetiminin önemli organlarından biri de il özel idareleridir. 1913 yılından günümüze kadar eğitim, sağlık, bayındırlık, sosyal yardım, sanayi, ticaret ve tarım alanında pek çok görevlerle donatılmış ve bunları da bir ölçüde başarıyla yürütmüşlerdir. Kentlerin imar edilmesinde önemli bir görevi yerine getiren İl Özel İdareleri, 5302 sayılı "İl Özel İdaresi Kanunu" hükümlerine göre görev yapmaktadırlar. Belirli bir bütçeye hükmeden, kentin eğitim hizmetlerinden, sivil savunmasına kadar birçok alanda görev yapan İl özel idarelerine, valilerin başkanlık yapmakta olduğunu ve vilayet yönetiminde söz sahibi bir kurum olduklarını görmekteyiz. Bünyesinde Vali, İl Genel Meclisi ve İl Daimi Encümeni gibi organlar mevcuttur. İl genel meclisi, il özel idaresinin karar organıdır ve ilgili kanunda gösterilen esas ve usullere göre ildeki seçmenler tarafından seçilmiş üyelere oluşmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında dört yıllığına görevlendirilen il genel meclisleri yılda bir kere toplanır ve bu toplantı kırk gün sürerdi.⁹² Günümüzde İl Özel idareleri yerine Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı kurulmuştur. Bu komisyonlarda beş yıllığına seçimle belirlenmiş kişiler görev almakta ve ayda dört defa toplantı yapmaktadırlar.⁹³

1.5.1. 1930-1950 Yılları Arasında İl Genel Meclisi Oltu Üyeleri

Erzurum il genel meclisindeki Oltu üyelerinin kimler olduğu konusunda, Cumhuriyet'in ilk yıllarına dair elimizde bilgi yoktur. Bu hususta 1930'lara geldiğinde daha fazla bilgi sahibi olmaktayız. Bu döneme ilişkin olarak resmî vilayet gazetesi olan Erzurum Gazetesi'nin, yani eski Envar-ı Şarkiy'e'nin çoğu nüshasının elimizde mevcut olması, konuya ilişkin detaylı bilgiler elde

⁹² Murat Küçükkuşurlu-Muzaffer Başkaya, **Erzurum Özel İdare Tarihi (1913-2014)**, Erzurum, 2014, s. 22.

⁹³ 12.11.2012 tarihinde 6360 sayılı "On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" çıkarılmıştır. Bu kanun ile birlikte Türkiye'de yerel yönetim sistemi idarî yapılanmada, mali kaynakların dağıtımında, siyasal coğrafyada, yerel hizmetlerin sunumunda ve son olarak imar ve planlama düzeni gibi alanlarda köklü değişimlere sahne olmuştur. Bu kapsamda, 6360 sayılı yasa ile birlikte Türkiye'de büyükşehir belediye sayısı 30'a çıkarılmış ve bu alanlarda il özel idareleri kaldırılmış, köyler ve beldeler mahalleye dönüştürülmüştür. Yasa ile 30 büyükşehir belediyesinde il özel idareleri kaldırılmıştır. İl Özel idarelerine Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı kurulmuştur, Büyükşehirlerde İl Özel İdarelerinin görevlerini günümüzde bu komisyonlar yerine getirmektedir. Ayrıca bkz: Zühal Önez Çetin , "Türkiye'de İl Özel İdaresi Sisteminin Dönüşümü ve 6360 Sayılı Kanunun Dönüşüme Etkileri" **Stüeyman Demirel Üniversitesi İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl 2015, Cilt 20, Sayı 2, s. 247-266.

etmemizi sağlamaktadır. 1930 yılında Oltu'yu temsilen İl Genel Meclisinde encümen olarak Sait Bey, İbrahim Bey ve Salim Beylerin görev yaptıklarını görüyoruz.⁹⁴ İl genel meclisinin Aralık 1931'deki toplantı döneminde Oltu üyesi Mehmet Bey ise memuriyete başladığı için üyelikten ayrılmıştır.⁹⁵ Yerine Oltu üyeliğine Hüseyin Beyzade İbrahim Bey seçilmiştir.⁹⁶ 1933 yılında ise Erzurum il genel meclisi Oltu üyeleri olarak Salim, Sait, İbrahim Beyler görev yapmışlardır.

Erzurum il genel meclisi seçimleri Kasım 1934'te yapılmıştı. Bu seçimlerden bir müddet sonra kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı verildi. Bunun üzerine kadınların il genel meclislerinde de bulunması amacıyla, Aralık 1934'te il genel meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar verildi.⁹⁷ Oltu'yu temsilen Aliye Reşit, Rüstem, Ahmet Yalçın, Hüseyin Köycü seçilmişlerdir. 1935 yılı il genel meclisi, bazı açılardan diğer meclislerden farklı özellikler taşıyordu. Bu meclisin öncekilerden farkı, ilk kez kadın üyelerin yer alması ve üye sayısının 31'e çıkmasıydı. Bu konu meclisin ilk gündemini oluşturmuş ve Tortum üyesi Mesude Hanım, kendilerine bu fırsatı sağlayan başta Atatürk olmak üzere devlet yetkililerine teşekkür telgrafı çekilmesini teklif etmiştir. Bu teklif Oltu üyesi Aliye Reşit Hanım tarafından da tekrarlanmış ve alkışlarla kabul edilmiştir.⁹⁸

1935-1938 yılları arasında ise Aliye Reşit, Ahmet Yalçın, Rüstem Bey, Hüseyin Köycü görev yapmışlardır.⁹⁹ Aliye Reşit il genel meclisinde görev yapan ilk kadın üyeler arasında yer almaktadır.

1935 yılında, Oltu Kazası'nın Erzurum'dan alınıp Kars'a bağlanması yolunda Erzurum il genel meclisine bazı teklifler yapılmıştır. Fakat bu teklifler, il genel meclisi Oltu üyeleri tarafından doğru bulunmayıp, Oltu'nun Erzurum'a bağlı kalmasına dair bir takrir verilmiştir. Bu takrir 28 Şubat 1935'te görüşülerek Teşkilat-ı Mülkiye Encümenine havale edilmiştir.¹⁰⁰ Oltu Kazasının Kars'a bağlanmasının doğru olmayacağına dair Teşkilat-ı Mülkiye Encümeninin 3 Mart 1935 tarihli kararı 4 Mart'ta il genel meclisinde okunmuştur. Teşkilat-ı Mülkiye Encümenin konuyla ilgili yaptığı incelemeye göre; Oltu ile Kars arasında yüksek dağ silsilelerinin bulunduğu, iki yer arasında, yalnız bir kısmı şose olan tek bir yol mevcut olduğu, Erzurum ile

⁹⁴ **Erzurum Gazetesi**, 15 Birinci Kanun 1930.

⁹⁵ **Erzurum Gazetesi**, 28 Birinci Kanun 1931.

⁹⁶ **Erzurum Gazetesi**, 25 İkinci Kanun 1932.

⁹⁷ **Varlık Gazetesi**, 24 Birinci Kanun 1934.

⁹⁸ **Erzurum Gazetesi**, 4 Mart 1935.

⁹⁹ **Erzurum Gazetesi**, 4 Mart 1935.

¹⁰⁰ **Erzurum Gazetesi**, 29 Ağustos 1935.

Oltu arasında ise, devamlı işleyen üç yolun bulunduğu tespit edilmiştir. Oltu halkı Avrupa mallarını ve dâhili ihtiyacını Erzurum'dan temin etmektedir. Ürettiği şeyleri Erzurum'a getirmekte ve ihtiyacını da buradan karşılamaktadır. Ayrıca, Oltu'nun Kars'a bağlanması durumunda, postaları Erzurum üzerinden geçerek Kars'a ulaştıktan sonra tekrar Oltu'ya getirilmek durumunda kalacaktır. Sağlık bakımından da Oltu Erzurum'a bağlı olup, hastaları devamlı Numune Hastanesi'nde tedavi edilmektedir.¹⁰¹ Teşkilat-ı Mülkiye Encümeninin bu açıklamalarından sonra oylama yapılmış ve Oltu üyesi Hüseyin Köycü dışındaki bütün üyeler, Oltu'nun Erzurum'a bağlı kalması yönünde oy kullanmışlardır.¹⁰² Sonuç itibarıyla Oltu'nun Erzurum'a bağlı kalmaya devam etmesi yönünde karar alınmıştır. Teşkilat-ı Mülkiye komisyon raporu da bu kararın alınmasında önemli rol oynamıştır.

1938 yılında Oltu'yu temsilen Aliye Reşit Hanım, Rüstem Bey, Hüseyin Köycü, Ahmet Beyler görev yapmışlardır.¹⁰³

1939 yılında ise Oltu ilçesini temsilen Salim Şahin, Hüseyin Köycü, Ahmet Yalçın il genel meclisi çalışmalarını yürütmüşlerdir.¹⁰⁴

1939 yılında özellikle Göle halkı tarafından Oltu'ya bağlı Kosor Nahiyesi'nin Göle'ye bağlanması için Dâhiliye Vekâleti'ne müracaat edilmiş ve Vekâlet, bu konuda Erzurum il genel meclisinin fikrini sormuştur. Göle halkı, Kosor'da bulunan maden kömüründen istifade etmek için böyle bir istekte bulunmuştur. Bu konu 27 Mart 1939'da Erzurum il genel meclisinde görüşülmüştür. Oltu üyesi Hüseyin Köycü'nün yaptığı açıklamaya göre, Kosor ile Göle arasında, tipisiyle meşhur Karınca Düzü denilen önemli bir engel vardır. Eski Erzurum Valisi Fevzi Daldal zamanında da bu istek dile getirilmiş ve Fevzi Bey'in bizzat yaptığı incelemede, bunun uygun olmadığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca, il genel meclisinin 1937 yılı toplantılarında, Kosor, Kömürlü, Bardız Nahiyelerinden oluşan yeni bir kaza kurulmasına karar verilmiş ve bu konuda 24 Mart 1937'de Dâhiliye Vekâleti'ne bir temenni mazbatası yazılmıştır. Bütün bu nedenler dikkate alınarak, Dâhiliye Vekâleti'ne bu şekilde bir cevap verilmesine Kosor civarında kurulması kararlaştırılan kazanın bir kez daha hatırlatılmasına karar verilmiştir.¹⁰⁵

¹⁰¹ *Erzurum Gazetesi*, 10 Birinci Teşrin 1935.

¹⁰² *Erzurum Gazetesi*, 17 Birinci Teşrin 1935.

¹⁰³ *Erzurum Vilayeti 1938 Senesi Meclis Zabıtları*, Erzurum, 1938, s.1.

¹⁰⁴ *Erzurum Gazetesi*, 27 Şubat 1939.

¹⁰⁵ *Erzurum Gazetesi*, 9 Birinci Teşrin 1939.

1940 yılında il genel meclisi çalışmalarına Salim Şahin, Ahmet Yalçın, Zeki Acar, Avni Akın katılmışlardır. İstifa etmiş olan Hüseyin Köycü yerine Erzurum'da oturan emekli subay Avni Akın seçilmiştir.

1940 yılında Oltu-Kars yolu üzerindeki Dölgah köprüsünün tamir işi planlamaya alınmıştır.¹⁰⁶ 1941 yılında Erzurum-Tortum-Oltu yolu üzerindeki Ardos Köprüsünün ikmalî inşaatı Vilayet Encümeni tarafından açık eksiltmeye konulmuştur.¹⁰⁷

1943 yılında il genel meclisi çalışmalarına Salim Şahin, Nazım Önder, Zeki Acar, Şevket Kocabalkan katılmışlardır.¹⁰⁸

Tek parti iktidarının son dönemine gelindiğinde Erzurum il genel meclisi 8. döneminin son toplantısı Aralık 1949'da başlamış ve 9 Ocak 1950'de sona ermiştir.¹⁰⁹1949'da yani tek parti döneminin sonunda Oltu'yu temsilen Bahattin Kaftanoğlu, Mustafa Kömürcü, Ahmet Yalçın il genel meclisinde görev yapmışlardır.¹¹⁰ İl genel meclisinin 22.12.1949 tarihli oturumunda, Tortum-Oltu yolunun kar temizleme makinesi ile temizlenmesi için İl Makamına yazı yazılması, yine Tortum-Oltu-Şenkaya yollarının doğu illerine yapılacak Marshall yardımı¹¹¹ ile yaptırılması için Bayındırlık Bakanlığı nezdinde girişimde bulunulması kararlaştırılmıştır.¹¹² Bahattin Kaftanoğlu, Oltu Halkevine bir sinema makinesi alınması bütçe talebinde bulunmuş bu talebi mecliste uygun bulunarak Bütçe Encümenine sevk edilmiştir.¹¹³ İl genel meclisi üyelerinin girişimleri ile Tortum - Oltu ve Ahpisor - Şelale yolları üzerinde Mayıs ayından itibaren 20 kişilik bir bakım postasının çalıştırılmasına başlanılmış ve bu yolların geneli üzerinde yağmurların yaptığı tahribatın ıslahı ve temizlenme işi ikmal edilmiştir. Bilhassa Ahpisor - Şelale arasının Üngüzek kapısı mevkiinde 620 metre uzunluğunda ve beş metre genişliğinde baştanbaşa kayalık olan bir kısım yol gidiş gelişe açılmıştır. 60 Kilometreden ibaret olan Tortum-Narman, Pitkir-Oltu ve Oltu-Olur arasındaki yol üç parçadan ibaret olup bu yollar üzerinde bakım ve onarım yaptırılmıştır.

¹⁰⁶ **Erzurum Vilayeti 1940 Senesi Meclis Zabıtları**, s1.

¹⁰⁷ **Erzurum Gazetesi**, 8 Mayıs 1941.

¹⁰⁸ **Erzurum Gazetesi**, 6 Mayıs 1944.

¹⁰⁹ **Erzurum Gazetesi**, 12 Ocak 1950.

¹¹⁰ **Erzurum Gazetesi**, 14 Eylül 1950.

¹¹¹ Marshall Planı II. Dünya Savaşı sonrasında 1947 yılında önerilen ve 1948-1951 yılları arasında yürürlüğe konmuş ABD kaynaklı, antikomünist hedefleri olan bir ekonomik yardım paketidir. 16 ülke, bu plan uyarınca ABD'den ekonomik kalkınma yardımı almıştır. Bu konu hakkında bkz: Fahir Armaoğlu, **20 Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Cilt 1-2, 1914-1995, s. 436-447.

¹¹² **Erzurum Gazetesi**, 9 Kasım 1950.

¹¹³ **Erzurum Gazetesi**, 9 Kasım 1950.

Narman-Pitkir ve Olur Bucakları için motorlu vasıtaların gidiş gelişi temin edilmiştir. Oltu - Olur yolunun 30.kilometresindeki iki metre açıklığında ve 3.010 lira keşif bedelli ahşap saçlı oğlu köprüsünün inşasına devam olunmaktadır.¹¹⁴

1950 yılında Olur bucağının kaza yapılması için başvuru yapılmıştır. Şenkaya ve Oltu Kaymakamlıklarının birlikte yaptığı tetkikata göre Oltu'ya bağlı Olur Bucağının kaza olmaya müsait olduğu belirtilmiş, teklifin Teşkilat-ı Mülkiye Encümenine gönderilmesine karar verilmiştir.¹¹⁵ Olur, Bucağı, 1958 yılına kadar Oltu ilçesine bağlı bucak olarak kalmış, 1958 yılında ise ilçe olarak Oltu'dan ayrılarak Erzurum iline bağlanmıştır. Oltu'ya yakın ilçelerden biri olan Şenkaya (Örtülü) kazasının 13 Şubat 1946 yılında, Narman kazasının 1954 yılında, ilçe statüsüne kavuştuğunu görüyoruz. Oltu çevresindeki ilçelere nazaran hem bulunduğu konum itibarıyla ve hem de sosyo-ekonomik potansiyeline göre daha önemli bir noktada olduğundan daha önce ilçe olmuştur.

15 Ekim 1950'de yapılan il genel meclisi seçimlerini şehir merkezinde olduğu gibi ilçelerde de genelde Demokrat Parti adayları kazandı. Mustafa Kamacı, Yusuf Önder, Nurettin Özlütürk il genel meclisinde görev almışlardır.¹¹⁶ İl Genel Meclisinde görev yapan üyelere bakacak olursak;

Tablo 3: 1930-1950 Yılları Arasında Görev Yapan İl Genel Meclisi Üyeleri¹¹⁷

Sıra No	Adı Soyadı	Görev Zamanı
1	Sait Bey, Salim Bey, İbrahim Bey	1930
2	Sait Bey, Salim Bey, İbrahim Bey	1933
3	Aliye Reşit, Rüstem Haşimoğlu, Ahmet Yalçın, Hüseyin Köycü	1935
4	Aliye Reşit, Rüstem Haşimoğlu, Ahmet Yalçın, Hüseyin Köycü	1938
5	Salim Şahin, Hüseyin Köycü, Ahmet Yalçın	1939
6	Salim Şahin, Ahmet Yalçın, Zeki Acar, Avni Akın. ¹¹⁸	1940

¹¹⁴ Erzurum Gazetesi, 21 Aralık 1950.

¹¹⁵ Erzurum Gazetesi, 19 Ekim 1950.

¹¹⁶ Erzurum Gazetesi, 21 Aralık 1950.

¹¹⁷ Küçükkuşurlu-Başkaya, Erzurum Özel İdare Tarihi, s. 71-81.

7	Zeki Acar, Salim Şahin, Şevket Kocabalkan, Nazım Önder.	1943
8	Bahattin Kaftanoğlu, Mustafa Kömürcü, Ahmet Yalçın	1949-50
9	Mustafa Kamacı, Yusuf Önder, Nurettin Özlütürk	1950

1.5.2. Bazı İl Genel Meclisi Üyelerinin Biyografileri

İl genel meclisinde görev yapmış encümenler ve yaptıkları çalışmalar yukarıda anlatılmaya çalışılmıştır. İl genel meclisi üyeliği yapmış, hayatları hakkında bilgi sahibi olduğumuz kişilerin özgeçmişleri aşağıda verilmiştir.

1-Hüseyin Köycü

1935-1940 döneminde il genel meclisi üyeliği yapan Hüseyin Köycü, 1895 yılında Erzurum'un Örtülü Köyü'nde (Şenkaya) dünyaya gelmişti. Hayatı boyunca, başta Şenkaya olmak üzere, Erzurum'a büyük hizmetlerde bulundu.¹¹⁹Babası Örtülü İmamı Sait Mehmet Hıfzı, annesi, Şenkaya'da Fidan oğullarından Himmət Ağa'nın kızı Hadise'dir. 5 yaşında eğitime başlayan Hüseyin Bey, sırasıyla Oltu Milli Komitesi'nde ve Kars Şûrâsı'nda azalık, Şûrâ'nın Kars mevki-i müstahkem komutanlığı yapmıştır. Şûrâ yıkıldıktan sonra Allahuekber Cephesi Kumandanlığı görevinde bulundu. Barıştan sonra Oltu kaza idare heyeti azalığı, köy muhtarlığı ve il genel meclisi azalığı gibi vazifelerde bulunmuştur. Halkevi, Şenkaya Yükseliş Cemiyeti, Hava Kurumu gibi sosyal cemiyetlerde de görev yapan Köycü, Cumhuriyetin ilk yıllarında değişik dergi ve gazetelerde yazılar kaleme almıştır. 1946'da Şenkaya'nın ilçe olmasından sonra, uzun yıllar bu ilçeye belediye başkanlığını yapmıştır. 1950-55 yılları arasında Şenkaya Gazetesi'ni çıkarmıştır. 1954'te bağımsız milletvekili adaylığı olmuştur. 12 oyla seçimi kaybeder ama üzülmez "*Benim asil görevim milletimi mecanni avukatlığıdır.*" diyerek çalışmalarını sürdürmüştür. Maddi her imkânını köyü için harcadığından maddi sıkıntılarının yanında şeker hastalığı da yakasını bırakmaz. Bacağı kesilir ama yine boş durmaz, 1957 yılında Türkiye Ufak Partisi'ni kurar, genel merkezi il dışında olan ilk partidir ve amblemi kurşun kalemdir. Asıl mesleği ticaret olan Köycü, 1958 yılında bacağına protez yaptırmak için geldiği İstanbul'da

¹¹⁸ İstifa etmiş olan Hüseyin Köycü yerine Erzurum'da oturan emekli subay Avni Akın seçilmiştir.

¹¹⁹ Köycü hakkında geniş bilgi için bkz: Koptagel İlgün, **Toplum Kalkınmasında Örnek Lider Hüseyin Köycü**, İstanbul, 2005.

31 Aralık 1958 günü İstanbul'da vefat etmiştir. Mezarı İstanbul Kozlu Mezarlığı'ndadır.¹²⁰

Köycü hakkında, Erzurum'un ileri gelenlerinden Süreyya Şehidoğlu tarafından şu ifadeler kullanılmıştır: *"Eğer yurdumuzun her kasabasında bir Hüseyin Köycü çıksaydı bu memleket çağdaş uygarlık düzeyinin eşiğindeydi diyebiliriz. Dürüstlüğü, medeni cesareti ile onu, köylerine okul yaptırabilmek için o devrin genel müfettiş ve valileriyle bir genel meclis üyesi olarak mücadelede gördük. Dedi ve yaptırdı. Örtülü'yü bucağın, bucağı Şenkaya adı ile ilçe haline getirdi. Yolunu kendi parası ile yaptırarak köye otomobili soktu. Resmî daire olmak üzere bütün emlakını hükümet emrine verdi. Sıra zihniyete, çarşafa geldi. Diyebiliriz ki bu büyük dava, bütün yurttan yalnız Köycü tarafından başarıldı. Ölümünden bir yıl evvel kurduğu Ufak Parti adıyla siyasî partinin tüzüğü gözden geçirilirse, o zamanki iktidarın gerçek mahiyet ve niyeti ile bu kadar güzel ve ince istihzada bulunan tarihi bir vesika ender görülecektir."*¹²¹

2- Nazım Önder

1319 (1903) Oltu doğumludur. Manifatura ve tuhafiye üzerine ticaret yapmaktaydı. 1334(1918) tarihinde Oltu'da kurulan Milli İslam Şûrası silahlı kuvvetlerine genç yaşta katılarak Oltu, Göle, Sarıkamış ve Tortum taraflarında Ermenilerle mücadele etti. Türk Ordusunun Kafkasya'dan çekilmesini müteakip milis subayı olarak Oltu Müfrezesinde ve Türk Ordusu'nun Ermeni Harekâtı sırasında 8. Kafkas Alayı'nda takım başı olarak görev yaptı. Babası Ahmet Şakiroğlu Türkçülüğüyle Oltu havalisinde tanınmış olup, 1334'te (1918) Oltu mutasarrıflığında, Şûrâ-yı Milli Reisliğinde, Müdafaa-i Hukuk Reisliğinde hizmetlerde bulunmuştu. İstiklal Madalyasını almış olan Nazım Bey, 1942'de vefat etmiştir.¹²² Bir süre il genel meclisi üyeliği yapmıştır.¹²³

3- Zeki Hamşioğlu(Acar)

1321 (1905) Oltu doğumludur. Nüfus olarak Oltu İlçesinin Olur Bucağına kayıtlıdır. Babası Hüseyin Hüsnü, annesi Yıldız Hanımdır. Üsküdar Sokulu Mehmet Paşa Numune Mektebi mezunu olup Oltu Devlet Orman İşletmesi'nde görev yapmıştır. Esas mesleği dava vekilliği olan Zeki Bey, 1934'te CHP Oltu merkez ocağına kaydolmuştur. Oltu CHP İlçe İdare Kurulu Başkanlığı yapmış, 1924-1928 arası Ardahan Defterdarlığı muhasebeciliği Ardahan Ağır Ceza Zabıt Kâtipliği görevinde bulunmuştu. 1929-1932 arası Oltu Asliye Mahkemesi Zabıt Kâtipliği yapmıştır. Buradan istifa ederek

¹²⁰ Süreyya Şehidoğlu, *Erzurum'dan Çizgiler*, Millet Basımevi, Bursa, 1965, s. 22-25.

¹²¹ Şehidoğlu, *Erzurum'dan Çizgiler*, s. 22-25.

¹²² CCA, 490.01.299.1207.1.

¹²³ Küçükkuşurlu- Başkaya, *Erzurum Özel İdare Tarihi*, s. 86-87.

vekillik icra etmeye başlayan Zeki Hamşioğlu, uzun süre Oltu Türk Hava Kurumu Başkanlığı yapmıştır. 1938-1946 arası il genel meclisi üyeliğine seçilmiştir. 1946 Mayıs ayında Ankara'da Büyük Kurultay'a Erzurum delegesi olarak katılan Zeki Bey, uzun süre Oltu CHP Parti Başkanlığı görevini yürütmüştür.¹²⁴

4-Aliye Reşit

Hayatı hakkında detaylı bir bilgiye sahip olamadığımız Aliye Reşit,1935-1938 yılları arasında il genel meclisinde Oltu'yu temsilen görev yapmıştır. Aliye Reşit, 5 Aralık 1934'te Anayasa değişikliği ile kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı verilmesinden sonra yapılan ilk seçimlerde, Oltu adına seçilerek Erzurum İl Genel Meclisi ilk kadın üyelerinden birisi olmuştur. Bu konu meclisin ilk gündemini oluşturmuş ve Tortum üyesi Mesude Hanım, kendilerine bu fırsatı sağlayan başta Atatürk olmak üzere devlet yetkililerine teşekkür telgrafı çekilmesini teklif etmiştir. Bu teklif Oltu üyesi Aliye Reşit Hanım tarafından da tekrarlanmış ve alkışlarla kabul edilmiştir.¹²⁵

1.6. Oltu'da Belediye Teşkilatı

1.6.1. Türk Belediyecilik Tarihine Kısa Bir Bakış

Oltu Belediye teşkilatını anlatmadan önce Türk Belediyecilik tarihine kısa bir bakış atmak gerekirse; klasik Osmanlı döneminde temel olarak kadı ve sorumluluğu altındaki birtakım yetkililer¹²⁶ tarafından idare edilen belediye işleri, Tanzimat devrinde ve özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren batı tarzı örgütler, yani belediye daireleri tarafından yürütülmeye başlandı. Zaman içerisinde belediye teşkilatının modernize edilmesi zaruret olmuştu. Modern belediye teşkilatı konusunda örnek alınan sistem ise Fransız sistemiydi.¹²⁷ Tanzimat döneminde Fransız örneğinden hareketle yeni belediye teşkilatları kurulurken asıl amaç; Avrupa şehirleri örnek alınarak; Osmanlı şehirlerinin belli standartlara kavuşturulması; yani modern hale getirilmesiydi. Belediyeler mahalli bir idare birimi olarak düşünülmemişti. Bu nedenle Fransız sistemindeki gibi köy idareleri ve şehir belediyeleri aynı muhtar statüye sokulmamış, ikisi birbirinden ayrı tutulmuştur.¹²⁸ Belediyelerin anlamı ve

¹²⁴ Küçükkuşurlu-Başkaya, *Erzurum Özel İdare Tarihi*, s. 87.

¹²⁵ *Erzurum Gazetesi*, 4 Mart 1935.

¹²⁶ Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz: Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Devletinde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları*, İstanbul, 2005, s. 44-104. ; Ziya Kazıcı, *Osmanlı Şehir İdaresinde İhtisap Müessesesi", İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler, I*, İstanbul, 1996, s. 299-329. Murat Küçükkuşurlu, *Erzurum Belediyesi Tarihi, I*, İstanbul, 2008, s. 11-19.

¹²⁷ Osman Nuri Ergin, *Beledi Bilgiler*, İstanbul, 1932, s. 165.

¹²⁸ Bu konuda bkz: İlber Ortaylı, *"TanzimatDevri ve Sonrası İdarî Teşkilat"*,

gayesi ile ilgili bir layihada, yeni anlayışa göre belediyenin tarifi özetle şu şekilde yapılmıştır:

“Her şehir, sakinlerinin müşterek mülküdür. Belde sakinleri yaşadıkları yerin ümrünü için ve hükümetle münasebetlerinde beldenin manevi şahsiyetinin temsilcisi olarak bir heyeti vekil yaparlar ki, bunun adına belediye denilir.”¹²⁹

Öncelikle İstanbul’da kurulmaya başlanan belediye teşkilatları,¹³⁰ 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi’nden sonra taşradaki bazı büyük şehirlerde de oluşturulmaya başlanmıştır.¹³¹ İstanbul dışındaki Osmanlı ülkesinin diğer yerlerinde belediye teşkilatı meydana getirilmesi, ilk önce 1281 (1864) tarihli İdâre-i Vilâyât Nizamnâmesi’nde ele alınmıştır. Vilâyet Nizamnâmesi, aslında şehir ve kasabalardaki belediye idarelerinin nasıl kurulacağı hakkında açık bir hüküm içermemekteydi. Bu nizamnameyi takiben bazı şehirlerde belediye idarelerinin kurulmak istenmesi üzerine, 1867’de vilayet belediye meclislerinin kuruluş ve görevleri hakkında bazı talimatnameler yayınlandı. Bu talimatnamelerden vilayetlerin genel yönetimleri ile ilgili olan ilkinde; şehir ve kasabaların temizlik ve intizamını sağlamak ve her mevkinin ihtiyacını yerinde halletmek üzere, Tuna Vilayeti’nde uygulanan belediye meclisinin diğer yerlerde de açılması lüzumundan bahsedilmekteydi.¹³² Bu talimatname ile birlikte yayınlanan diğer iki talimatname ise doğrudan belediyelerle ilgiliydi. Bu talimatnamelere göre; belediye meclisleri bir reis ve 6 azadan oluşacak; ayrıca bir mühendis ve memleket tabibi de mecliste görev yapacaktı. Meclisin başkanı atanmış bir devlet memuru olup, azalar arasında gayrimüslim temsilcilerin de bulunmasına dikkat edilecekti.

Başlangıçta sadece birkaç önemli merkezde uygulanmaya başlanan bu talimatnameler belediyelere bir özerklik vermemekte; onları sadece bir idarî

Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul, 1994, s. 315.

¹²⁹ Refet Müeyyid, **Şehremaneti Celilesine, İstanbul Şehri Umûr-ı Belediyesine Dair Layiha**, İstanbul, 1330, s. 2.

¹³⁰ Bu konuda bkz: Musa Çadırcı, **Tanzimat Dönemi’nde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Ankara, 1997, s. 273.

¹³¹ İstanbul dışındaki yerlerde belediye teşkilatı meydana getirilmesi, ilk önce 1864 tarihli İdare-i Vilayet Nizamnamesi’nde ele alınmıştı. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VI/ Cilt: 30, s. 226. Nizamnamenin 4.maddesinde her karyede bir belediye dairesi olacağı belirtilmişti. Nizamnamenin geneline bakıldığında, belediye dairelerinin köylerin muhtar ve ihtiyar heyetleri ile bir görüldüğü, yani ayrı ayrı belediye dairelerinin öngörülmediği anlaşılmaktadır. Örneğin 56. maddede; karyelerdeki belediye işlerinin muhtarlara ait olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte bu nizamname, taşra belediyelerinin kuruluşu için ilk adım olma özelliği taşımaktadır.

¹³² **Vilayetlerin İdare-i Mahsusesi ve Nizamâtının Sureti İcrâyesi Hakkında Talimat-ı umumîyedir**, 23 Rebiülevvel 1284, s. 16-17.

varlık olarak kabul etmekteydi. Bu talimatnamelere göre şehrin birtakım imar işleriyle görevlendirilen belediye meclisinin başında, vali veya mutasarrıfın görevlendirdiği atanmış bir kişi bulunacaktı.¹³³

Taşradaki belediye teşkilatlarıyla ilgili en önemli düzenlemelerden birisi, 29 Şevval 1287 (22 Ocak 1871) tarihli İdâre-i Umûmiye-i Vilâyât Nizamnâmesi idi. Bu nizamname ile belediye örgütü vilayet idaresi içinde idarî bir varlık kazanmıştı. Nizamname ile belediyelere birtakım görevler yüklenmiş ve karşılığında az da olsa bazı gelirler sağlanmıştı.

Osmanlı devrinde belediye teşkilatları ile ilgili olarak hazırlanmış olan en kapsamlı ve uzun soluklu düzenleme ise, Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Meclis-i Mebusân'ın açılmasından hemen sonra çıkarılan 1877 tarihli Belediye Kanunu idi.¹³⁴ Bu kanuna göre her şehir ve kasabada 6 ila 12 kişiden oluşacak birer belediye meclisi teşkil olunacaktı. Temel itibarıyla nahiyeye meclisleri hükmünde olan belediye meclis üyelerinin "*eshâb-ı emlâk*" yani emlak ve arazi sahibi olması ve halk tarafından seçilmesi, bunların dört yıl fahri olarak hizmet etmeleri ve her iki yılda bir yarısının değişmesi hükmü getirilmişti. Meclis başkanının devlet tarafından atanmış olması karara bağlanmıştı.

Cumhuriyet döneminin ilk belediye kanunu 1930'da yayınlandı. Bu kanuna kadar belediyecilikte Osmanlı dönemi uygulamaları geçerliyken, bundan sonra çok farklı ve modern bir belediyecilik anlayışı ortaya çıktı. Tarihsel süreç içerisinde getirilen düzenlemeler, yerel yönetimler kapsamında özellikle de belediyeler adına önemli adımlardır.

1.6.2.Oltu Belediyesi'nin Kuruluşu ve Başkanları

Yusuf Ziya Bey'in babası Haşimoğlu Tahir Bey'in Osmanlı döneminde Oltu Belediye Başkanlığı görevinde bulunduğunu Yusuf Ziya Bey'in hayatını anlattığımız kısımda belirtmiştik. Bu bilgiye dayanarak Oltu Belediyesi'nin Cumhuriyet'ten önce kurulmuş olduğunu söyleyebiliriz.¹³⁵ 1918'deki kurtuluştan sonra Oltu Belediyesinin ilk başkanı ve kurucusu olarak Hüseyin

¹³³ Osman Nuri Ergin, **Mecelle-i Umûr-ı Belediyeye, III**, İstanbul, 1995, s. 1521; İlber Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)**, Ankara, 2000, s. 31, 173-174; Veysel Atasoy, **Türkiye'de Mahalli İdarelerin Yapısı ve Yeniden Düzenlenmesi**, İstanbul, 1992, s. 35.

¹³⁴ Bu kanunun çıkarılmasından önce kabul edilen Osmanlı Kanuni Esasisinde, İstanbul ve taşradaki belediye daireleri konusuna değinilmiş ve bunun için ayrı bir kanun çıkarılacağı belirtilmiştir. İşte bahsedile Belediye Kanunu, anayasanın 112.maddesine dayanılarak çıkarılmıştır. Bkz: Mefahir Behlülül, **İmparatorluk ve Cumhuriyet Döneminde İllerimiz**, İstanbul, 1992, s. 155.

¹³⁵ **Yurt Ansiklopedisi**, Cilt 4, İstanbul, 1982, s. 2752.

Özden'i görmekteyiz. 1920-1950 yılları arasında görev yapan belediye başkanlarının isimleri ve görev yaptıkları yıllar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4: 1920-1950 Yılları Arasında Oltu'da Görev Yapan Belediye Başkanları

Sıra No	Adı Soyadı	Görev Zamanı
1	Hüseyin Özden ¹³⁶	1918-1920
2	Salim Haşimoğlu	1920-1926
3	Şakiroğlu Ahmet Bey ¹³⁷	1926
4	Sait Özlütürk	1926-1928
5	Salim Haşimoğlu	1928-1932
6	Ahmet Yalçın	1932-1936
7	A.Fevzi Hamurculu (Kaymakam) ¹³⁸	1937-1938
8	Ali Fehmi Kayar (Kaymakam) ¹³⁹	1938-1939
9	Mehmet Coşkun ¹⁴⁰	1940-1950
10	Mustafa Kamacı	1950-1951
11	Nazım Karabulut	1951-1955

1.6.3. Atanmış Belediye Başkanları Dönemi

1 Nisan 1937 tarih ve 2/6295 sayılı Bakanlar Kurulu kararnamesiyle, idarî lüzum ve zarurete binaen Erzurum vilayetinin Hasankale, Oltu ve Tortum belediye başkanlarının atanmış kişiler olmasına karar verilmişti.¹⁴¹Bu kararname gereğince, aralarında Oltu'nun da bulunduğu bazı ilçelerinin Belediye reislikleri kaymakamların uhdesine geçmişti.¹⁴² Mevcut belediye başkanlarının görevlerini tam olarak yerine getiremedikleri ve hizmet

¹³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, I/1,17.5.1336, s. 324.

¹³⁷ CCA, 490.01.156.624.2.

¹³⁸ İlçe Kaymakamı olarak Belediye Başkanlığı yapmıştır.

¹³⁹ CCA, 490.01.448.1848.1. İlçe Kaymakamı olarak Belediye Başkanlığı yapmıştır.

¹⁴⁰ 1945-1950 yılları arasında belediye başkanlığı yapmış kişi hakkında resmi bir belgeye rastlayamadık. Bu konuyla ilgili bilgiyi, **Ramiz Yıldız** adlı kişiden 01.07.2018 tarihinde yaptığımız mülakatta aldık.

¹⁴¹ CCA, 030.18.1.2.87.70.1;030.18.1.2.71.9.12; Erzurum Belediye Arşivi, Meclis Zabıtları, 1 Nisan 1937.

¹⁴² CCA, 30.18.01.02.92.87.9.

noktasında başarılı olmadıkları için görevlerinden alındıkları düşünülmektedir.

10 Eylül 1940 tarihli kararname ile belediye başkanlarının atanmış kişilerden olmasını gerektiren sebep ve zaruretin ortadan kalkmasına binaen, başkanın yeniden seçimle iş başına getirilmesi kabul edildi.¹⁴³ Bununla birlikte Oltu belediye başkanlığının bir süre daha kaymakamlar uhdesinde kaldığı anlaşılmaktadır. 1941 yılında yapılan seçimle Oltu Belediye Başkanı Ahmet Yalçın olmuş ve böylece bu ilçede de belediye başkanlığı kaymakamlıkların sorumluluğundan alınmıştır.¹⁴⁴ Bu şekilde Oltu'da belediyecilik açısından yeni dönem başlamıştır.

Belediye başkanlığı görevinin atanmış kişilerin elinde, yani kaymakamların uhdesinde bulunduğu dönemde, daha önce yapılmamış olan bazı hizmetlerin gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bunun temel nedeni, Erzurum ve çevresini içine alan III. Genel Müfettişliğin kurulmuş olması ve bölgedeki imar işlerinin belli bir disiplin ve program içinde ve devlet yardımıyla yapılmaya başlanmış olmasıdır. Aşağıda, bu dönemde yapılmak istenen faaliyetler hakkında kısaca bilgi verilecektir:

1930'ların ortalarında Oltu'da imar işlerinin istenilen düzeyde olmadığını görmekteyiz. Doğu gazetesinin 1937 yılında yayımlanan Oltu ile ilgili bir haberinden öğrendiğimiz kadarıyla; *ne kadar fedakârlıkta yapılsa, gayretler gösterilse, para az olunca imar işleri ağır gidiyor. Yollar bozuktur, belediye ise daracak bütçesiyle bu işleri başaramıyor. Bu sene belediye işleri kaymakamlığa devredildiğinden imar faaliyetinde nispeten bir canlılık görünmeye başlamıştır. Bir defa kasabanın ortasından geçen umumî şosenin tamirine başlanmış, kenarlara yaya kaldırımları yapılmıştır. Kasabayı ayıran çayın üzerindeki ahşap köprüde tamir edilecektir. İdare-i hususîye ye ait Penek demir asma köprüsünün döşemeleri de döşenmek üzeredir.*¹⁴⁵

Oltu belediyesi 1938 mali yılı zarfında yapacağı işleri sıraya koymuş ve bütçesini tanzim ederek vilayete yollamıştır. 1938 mali yılı zarfında şu işler yapılacaktır: *Kasabaya sekiz kilometre uzaklığındaki Cücürüs¹⁴⁶ mevkiindeki içme suyu kasabaya isale edilecektir. Bu suretle Oltu gayet mühim bir dertten kurtulmuş olacaktır. Şehir içinde ve Oltu Çayı üzerinde bulunan köhne, ahşap köprü yeniden yaptırılacaktır. Kasaba dâhilinde fenni bir pazar yeri ve hal binası inşa edilecektir. Bugün ihmal edilmiş halde bulunan belediye parkı imar edilecek ve bir fidanlık kurularak oraya ağaç dikilecektir. Bunlardan başka mevcut mezarlığın tanzimi ve*

¹⁴³ CCA, 030.18.1.2.87.70.1.

¹⁴⁴ CCA, 490.01.649.156.1; BCA, 490.01.648.154.1.

¹⁴⁵ Doğu Gazetesi, 28 Birinci Kanun 1937.

¹⁴⁶ Günümüzde **Subatık köyü** olarak anılmaktadır.

yeniden fenni bir mezarlık ihdas edilmesi de programa dâhil edilmiştir. Ayrıca kasabanın bir imar planı da tanzim ettirilecek ve kasaba dâhilindeki umumî caddeler tanzim ettirilecektir. Bu sene zarfında kasabanın ağaçlandırılması da kararlaştırılmış bulunmaktadır.¹⁴⁷

Belediye işlerinin kaymakamlara verilmesi kararı o dönem çıkarılan bir gazeteye göre oldukça müspet karşılanmıştır. Bu karar gazetede şöyle nakledilmiştir. “Oltu kazasında belediye reisliği bundan bir müddet evvel kaymakamın uhdesine verilmişti. Bu isabetli kararın ilk semeresi olarak kaza merkezi dâhilindeki yaya kaldırımlarının esaslı bir surette tamir edilmesi ve bir kısmının da yeniden inşa edilmesi suretinde tecelli etmiştir. Oltu belediyesi gelecek sene bir hal yaptırmayı, şehre su getirmeyi ve bir numune fidanlığı kurmayı düşünmektedir. Bu fikirlerin fiil sahasına çıkabilmeleri için şimdiden tetkikata girişilmiştir.”¹⁴⁸ Yine Oltu’da 1938 yılında fakir ve kimsesizlere yardım mevzuunda, Kaymakamlık öncülüğünde Kızılay ve çocuk esirgeme kurumları mükemmel bir şekilde teşrik-i mesai etmişlerdir. Bu birleşme şimdye kadar otuz üç fakir talebeyi himayesi altına almıştır. Bunlara mektep levazımı ve giyecek temin edilmiş, gıda verilmeye de başlanmıştır. Mektep talebesi olmayan diğer otuz çocuğa da aynı şekilde bakılmaktadır. Bunlardan başka fakir ve hasta beş köylü çocuğu kaza merkezine getirilerek tedavi edilmiş, ilaçları temin edilmiştir.¹⁴⁹ Genel anlamda kaymakamlar belediye başkanlıklarına vekâlet ettikleri süre zarfında ilçenin sorunlarına duyarsız kalmamış ve sorunların çözümünde bizzat rol almaya çalışmışlardır.

1.6.4. Belediyenin Gelir - Gider Durumu

Tablo 5: Erzurum Belediyelerine Ait Gelir Listesi(1925-1928)

Belediyeler	1925	1926	1927	1928	Nüfusu	Nüfusa Oranı%
Erzurum Belediyesi	134.959,32	150.781,17	112.189,32	146.582,62	30.807	4,75
Tortum Belediyesi	-	211	961	393	1.107	0,35
İspir Belediyesi	1.200	2.918,50	4.131	3.516	1.198	2,93
Tercan Belediyesi	1.076	1.502	1.794	1.417	1.098	1,28

¹⁴⁷ Doğu Gazetesi, 1 Şubat 1938.

¹⁴⁸ Doğu Gazetesi, 28 Birinci Kanun 1937.

¹⁴⁹ Doğu Gazetesi, 17 Şubat 1938.

Hınıs Belediyesi	1.018	1 509	1 580	1 714	1.594	1,07
Oltu Belediyesi	345	247,50	285,50	1.122	1.202	0,93
Aşkale Belediyesi	440,25	824 17	1.037,50	909	1.220	0,74
Hasankale Belediyesi	5.089	6.714	10,730	9.695	3.166	3,06
Toplam	144.271,33	164.985,11	133.237,57	165.472,71	41. 392	

25 Mart 1918 Oltu'nun Kurtuluşu'ndan kısa bir süre sonra kurulduğunu tahmin ettiğimiz Oltu Belediyesinin teşkilatlanıp, gerçek anlamda belediyecilik hizmeti vermeye başlaması daha sonraki yıllarla birlikte mümkün olmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Oltu'da belediye faaliyetlerine dair herhangi bir belgeye rastlamadık. Bununla birlikte 1925 ile 1928 yılları arasında Oltu Belediyesi'ne dair bazı istatistikler elimizde mevcuttur. Belirtilen tarihlerde Erzurum Vilayeti merkez ve ilçe belediyelerine ait gelir durumu yukarıdaki tabloda verilmiştir:¹⁵⁰

Erzurum Vilayetindeki belediyelerin gelir istatistiklerine bakıldığında bazı sonuçlar çıkarmamız mümkündür. Oltu Belediyesinin gelirlerine bakıldığında 1925 yılında 345 Lira oluşunu 1926 yılında 247,50 Liraya düştüğünü ancak daha sonraki yıllarda 1927 yılında 285,50 Lira, 1928 yılında ise 1.122 Liraya yükselerek artış gösterdiğini görmekteyiz. 1925-1927 yılları arasındaki geliri durumunu çevre belediyeler ile karşılaştırdığımızda, arada önemli farklılıklar gözükmemektedir. Mesela nüfusu kısmen Oltu'dan fazla olan Hınıs belediyesinin 1925'de geliri 1.018 Lira iken Oltu Belediyesinin geliri 345 lira olarak kayıtlara geçmiştir. 1926 yılında Tercan Belediyesinin gelirleri 1.502 lira iken aynı yıla ait Oltu belediyesi gelirleri 247,50 lira olduğu, görülmektedir. Yine ortalama olarak aynı nüfusa sahip Aşkale ilçesi ile mukayese edildiği zaman Aşkale Belediyesinin gelirlerinin 1925, 1926 ve 1927 yıllarında Oltu'dan yüksek olduğu, 1928 yılında ise Oltu Belediyesinin gelirlerinde bir artış olduğunu ve bu yıla mahsus olmak üzere Aşkale Belediyesinden daha yüksek gelire sahip olduğu tespit edilmiştir. O yıllara ait Oltu ilçe nüfusunun da 1202 kişiden ibaret olduğunu ve gelirin nüfusa oranında 0,93 Lira olduğunu müşahade etmekteyiz. 1925-1927 yılları arasında belediye bütçesinin yetersizliğinin en önemli nedenlerinden biriside bir belediye tahsildarının mevcut olmaması idi.

¹⁵⁰ **Belediyelerin 1925, 1926, 1927 ve 1928 Senelerine Ait Hesap Hulâsaları**, T.C Dâhiliye Vekâleti, Mahalli İşler Umum Müdürlüğü, Hamit Matbaası, İstanbul, 1930, s.12.

Daha sonraki yıllarda tahsildarın göreve başlaması ile birlikte belediye gelirlerinin artış göstermeye başladığını görüyoruz.

1925 yılında belediye gelirlerinin sadece kanunda yazılı olmayan taâmüli vergi ve resimler ile 2, 3 ve 4.sütunlarda yazılı olanlardan maada belediye vergi ve resimlerden oluşmakta olduğunu ve 345 Lira olduğunu görüyoruz. 1928 yılında ise diğer saydığımız gelirlere ek olarak Oktruva resmî ve devletin vergileri ile beraber tahsil olunan kesir ve hisseler den de gelen gelirlerle birlikte belediyenin gelirlerinin artış göstermiş olduğunu ve 1.122 Lira'ya yükseldiğini tespit etmekteyiz.

Tablo 6: Oltu Belediyesine ait Gelirlerin Enva ve Müfredatı¹⁵¹ (1925-1928)

Oltu Belediyesi	Devletin vergileri ile beraber tahsil olunan kesir ve hisseler	Oktruva resmî ¹⁵²	Kanunda yazılı olmayan taâmüli vergi ve resimler	2, 3 ve 4.sütunlarda yazılı olanlardan maada belediye vergi ve resimleri	İstikrazat, ianat ve teberrüat ¹⁵³	Toplam
1925	-	-	15	330	-	345
1926	-	-	-	247,50	-	247,50
1927	9,50		45	231	-	285,50
1928	210	500	115	297	-	1.122

Tablo 7: 1929-1938 tarihleri arası Oltu belediyesine ait gelir ve gider durumu aşağıdaki tabloda verilmiştir:¹⁵⁴

Seneler	Muhammenat	Tahakkukat	Tahsilât	Masarifat
1929	2.190	1.870	1.071	1.257
1930	4.325	1.961	1.420	1.474
1931	4.985	4.282	3.586	3.806
1932	3.862	2.190	1.690	1.690
1933	3.250	1.822	1.822	1.798
1934	3.513	2.920	2.036	2.036

¹⁵¹ **Belediyelerin 1925, 1926, 1927 ve 1928 Senelerine Ait Hesap Hulâsaları**, s. 42-133.

¹⁵² **Oktruva vergisi:** Ticaret amacıyla şehirlere dışarıdan getirilen mallardan alınan giriş vergisidir.

¹⁵³ **İstikrazat, ianat ve teberrüat:** Borçlanma, yardımlar ve bağışlar.

¹⁵⁴ **Belediyeler İstatistiği, 1929-1938**, Ankara, 1941, s. 29.

1935	2.700	4.306	2.262	2.256
1936	3.200	3.355	2.633	2.633
1937	4.011	5.637	3.383	2.860
1938	8.888	5.280	5.051	5.051

Oltu belediyesi gelirlerinin 1929 Dünya Ekonomik Buhranı sırasında bir miktar düştüğü, fakat çok geçmeden toparlanarak artışa geçtiği görülmektedir. Nitekim 1929'da belediye gelirleri 1.071 Liraya kadar düşmüşken, 1930'da 1.420 Lira olmuştur. 1931'de ciddi bir artış yaşanmış ve gelirler 3.856 Liraya çıkmıştır. Bun artışta belediyenin vergi gelirlerinin toplanmasında tahsildar görevlendirmesinin önemli etkisi olmuştur. Fakat bu aşırı yükselişin geçici olduğu anlaşılmıştır. Çünkü 1932'de 1.690 Lira olan toplam gelir, 1933'de 1.822 Lira, 1934'te 2.036 Lira, 1935'te ise 2.262 Lira olmuştur. Bu şekilde devam eden gelirler, asıl 1938'de yükselmiş ve 5.051 Liraya çıkmıştır.¹⁵⁵

Sonuç

Bu çalışma, tarihî ve coğrafi açıdan önemli bir yere sahip olan Oltu ilçesinin 1923-1950 yılları arasındaki idarî hayatını ele almakta olup özellikle belirtilen dönemde, Erzurum ilçelerinin tarihine dair yapılan ilk çalışmalarındandır. Böyle bir çalışmanın üretilmesinin pek kolay olmadığını belirtmek gerekir. Bunun nedeni, ülkemizde yerel tarih çalışmaları yapmanın temel zorluklarıdır. Yerel tarihe ilişkin bilgi ve belgelere ulaşmak büyük bir çaba gerektirmektedir. Üstelik bu çalışma, herhangi bir büyük şehrin tarihine ilişkin olmayıp, ilçe tarihi olunca, karşılaşılan zorluklar daha da artmaktadır. Bütün bu zorluklara rağmen bizi bu çalışmaya sevk eden ve mümkün olduğunca çok belgeye ulaşmamızı sağlayan saik, Oltu'nun tarihte oynadığı mühim rollerdir. Özellikle yakın tarihimizde bir "kahramanlar diyarı" olarak temayüz etmiş olan bu ilçenin sosyal, kültürel, iktisadî ve idarî durumu, daha önce pek başvurulmamış olan kaynaklar ışığında ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Oltu, Milli Mücadele yıllarında, müstesna bir yere sahip olup, herkese nasip olmayacak bir vatan savunması gerçekleştirmiştir. Oltuluların uzun süren ve hiç bir maddi, manevi yardım görmeden kendi azmi, iradesi ve kısıtlı imkânları ile teşkilatlanıp, mühim zayıyat vermeden vatan savunması yapması, tarihi açıdan çok önemli bir olaydır. İstiklaline kavuşan Oltuluların bu başarıdaki sırrını, vatan aşkı ile birlik ve beraberliğinde bulabiliriz. Bu döneme ilişkin daha önceki yıllarda pek çok kitap ve makale yazılmıştır. Bizim bu

¹⁵⁵ Belediyeler İstatistiği, 1929-1938, s. 29.

çalışmamız bu mücadelenin hemen sonrasını ele alması bakımından önemlidir. Bu çalışma bir yönüyle bu mücadelenin Cumhuriyet dönemine nasıl yansıdığını ortaya koymaktadır. Bu anlamda en dikkat çeken hususlardan biri de bu mücadelede ön plana çıkmış bazı kişilerin, Cumhuriyet dönemi siyasî hayatında pek ön plana çıkmamış olmamalarıdır. Cumhuriyet dönemi yaşanan iç politik gelişmeler ve devrimler nedeniyle, hak ettikleri değeri görememişler ve ömrünün geri kalan kısımlarını siyasî arena dışında maddi ve manevi sıkıntılarla geçirmek durumunda kalmışlardır. Bunun en önemli örneği Yasin Haşimoğlu'dur. Yasin Haşimoğlu gibi bir tarihi şahsiyet Cumhuriyet döneminde siyasî arenada pek yer almamıştır.

Tam kırk yıl Rus işgali altında kalmış olan ve coğrafi konumu itibariyle sınır bölgesinde yer alan Oltu'nun, incelediğimiz dönemde idarî anlamda önemli değişiklikler geçirdiğini belirtmek gerekir. Bunda, Oltu'nun önceki dönemde uzun süre Rus işgalinde kalmış olmasının etkili olduğu söylenebilir. İncelediğimiz dönemde Oltu'da görev yapmış olan idare adamları, bu çalışmada eksiksiz ve doğru bir şekilde tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu veriler ışığında, Oltu'ya hizmet etmiş olan kaymakamlar için hükümet konağında, biyografi ve fotoğrafları ile bir köşe oluşturulması kanaatimce faydalı bir hizmet olur. Aynı şeyi belediye başkanları için de söylemek mümkündür. Gerçi Oltu Belediyesi'nde böyle bir köşe mevcuttur; fakat kanaatimizce yeterli değildir. Bu tür basit faaliyetler, vefa örneği sergilemesi bakımından kıymetli olduğu gibi bundan sonraki görev yapacak insanlarında şevkini artırabilir.

Bizim bu çalışma ile amacımız, ilgili döneme ait hadiselerin doğru bir şekilde tespit edilip yorumlanması suretiyle, toplumların tarihlerini, dinamik bir eksende yeniden kurmalarına katkıda bulunmaktadır. Amacımız yerel tarih şuuru oluşturmak ve hafızamızı canlı tutmaktır. Bu anlamda yaptığımız çalışma, salt bir siyasî ve idarî anlatımdan ibaret değildir. Aksine, bölgede yaşayan insanların günlük yaşantıları, yine belgeler ışığında ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

- Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi

Erzurum Belediyesi Arşivi

Erzurum Özel İdare Arşivi

Erzurum Ticaret Odası Arşivi

- Gazeteler

Devrim Gazetesi

Doğu Gazetesi

Erzurum Gazetesi

Hâkimiyet Gazetesi

Oltu'nun Sesi Gazetesi

Varlık Gazetesi

Vatan Gazetesi

- Resmi Yayın Ve Tutanaklar

Artvin İl Yıllığı, 1967.

Artvin İl Yıllığı, 1973.

Belediyeler, TC Dâhiliye Vekâleti, Holivut Matbaası, İstanbul,1933.

Belediyeler İstatistiği, 1931-1933, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Devlet Matbaası, Ankara,1943.

Belediyelerin 1925, 1926, 1927 ve 1928 senelerine ait Hesap Hulâsaları, T.C Dâhiliye Vekâleti, Mahalli İşler Umum Müdürlüğü, Hamit Matbaası, İstanbul, 1930.

Belediyelerimiz I, İller Bankası Neşriyatı, Ankara, 1956.

CHP 1943 Kaza Kongreleri Dilekleri.

Erzurum Vilayeti 1940 Meclis Zabıtları.

Erzurum Vilayeti 1941 Senesi Meclis Zabıtları.

Erzurum İl Yıllığı, 1967.

Erzurum İl Yıllığı, 1973.

Kültür İstatistikleri 1936-1937.

Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim, 1950-51, Ankara, 1953.

İller Bankası Çalışmaları,1945-1953.

Oltu 25 Mart İlkokulu Arşivi (Sicill- i Umûmi Defteri 1921-1928-Şehadetname Defteri-1930-1945 yılları arasına ait)

On Beşinci Yıl Kitabı, Ankara, 1938.

TBMM Zabıt Ceridesi

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi,1927-1928.

- Kitap Ve Makaleler

Ağca, İ.Kürşat (1998), "Oltu'ya Genel Bir Bakış" **Geçmişten Geleceğe Oltu ve Çevresi Sempozyumu 1-3 Temmuz**, Oltu-Erzurum.

Akagün, Özdemir (1937), **“Doğu Gazetesi Şirin İlçemiz Oltu”**, **Doğu Gazetesi**,

Akçay, Mevlüt (1993), **“Oltu Şûrâ Hükümeti”**Oltu’dan Selam, Sayı I.

Akgündüz, Ahmet (2005), **Osmanlı Devletinde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları**, İstanbul.

Allen, W.E.D.-Muratuff, Paul (1966), **Kafkas Harekâtı, 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi**, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Armaoğlu, Fahir (1995), **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, İstanbul: Alkım Yayınevi.

Aslan, Betül, **1.Dünya Savaşı Esnasında Azerbaycan Türklerinin Oltu’daki Yardım Faaliyetleri** Geçmişten Geleceğe Oltu ve Çevresi Sempozyumu.1-3 Temmuz, Oltu-Erzurum , (1998).

_____, **1. Dünya Savaşı Esnasında Azerbaycan Türklerinin Anadolu Türklerine “Kardeş Kömeği” Yardımı ve Bakü İslam Cemiyet-i Hayriyyesi**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, (2000).

Aşıroğlu, Tahsin (1973), **“Erzurum İli Tarihçesi -Erzurum ve Çevresi”**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları 50. Yıl Armağanı.

Atalay, İbrahim (1982), **Oltu Çayı Havzasının Fiziki Coğrafyası ve Amenajmanı**, İzmir.

Atasoy, Veysel (1992), **Türkiye’de Mahalli İdarelerin Yapısı ve Yeniden Düzenlenmesi**, İstanbul.

Aydın, Dündar (1972), **Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı, Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)** (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum.

Aydoğan, Erdal, **“Erzurum Halkevinin Kuruluş ve Faaliyetleri”**, **23 Temmuz Erzurum Kongresi ve Kurtuluşun Günümüze Erzurum 1.Uluslararası Sempozyumu (23-25 Temmuz 2002 -Erzurum, Ankara ,(2003).**

_____, **İttihat ve Terakki’nin Doğu Politikası (1908-1918)**, İstanbul, (2005).

_____, **Oltu Şûrâ Hükümeti’nin Ermeni Mücadelesi-Yasin Haşimoğlu’nun Hatıraları**, Ankara, (2015).

_____, **Erzurum’un Yüzleri-Oltu Şûrâ Hükümeti Üyeleri**, Erzurum, (2016).

Badem, Candan (2010), **Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars Vilayeti**, İstanbul.

Barutoğlu, Ömer H. (1968) **“Kuzey Doğu Anadolu Yakıt Problemi” Çeşitli Yönleriyle Erzurum ve Çevresi**, Hazırlayan ve Tertipleyen: Nusret Karasu-Nihat Özyardımcı, Erzurum.

Başar Zeki (1974),**Ermenilerden Gördüklerimiz**, Ankara.

Bayraktutan, Yusuf (1996), **Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

Beygu, Abdurrahim Şerif(1939), **Şimendiferin Kavuştuğu Gün Erzurum**, İstanbul.

Behlülgil, Mefahir(1992) , **İmparatorluk ve Cumhuriyet Döneminde İllerimiz**, İstanbul.

Bilgi, Nejdet (2002), **“Cumhuriyetin İlk Döneminde Mülki Yapının Gelişimi (1920- 1950)”**, Türkler, Cilt 17, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Bilgili, Ali Sinan(1998), **“Türk İstiklâl Harbinde Oltu ve Oltu İslâm Şûrâsı”, Geçmişten Geleceğe Oltu ve Çevresi Sempozyumu,1-3 Temmuz**, Oltu-Erzurum.

Cemil Bey (1926), **“Ardahan Vilayeti Ahval-i Ziraiye, İklimiye ve İktisadîyesine Dair Numunesi Vechiyle Tanzim Kılınan Rapordur”**, Ziraat Vekâleti Mecmuası, 3(6)

Çadircı, Musa (1997),**TanzimatDönemi'nde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Ankara.

Çetin, Zühal Önez (2015), **“Türkiye’de İl Özel İdaresi Sisteminin Dönüşümü ve 6360 Sayılı Kanunun Dönüşüme Etkileri”** Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi 20(2).

Dayı, Esin S., **Elviye-i Selâse’de (Kars, Ardahan, Batum) Milli Teşkilatlanma**,Erzurum:Kültür Eğitim Vakfı Yayınları, (1997).

_____, **Oltu İslâm Terakki Kongresi Geçmişten Geleceğe Oltu ve Çevresi Sempozyumu,1-3 Temmuz 1998**, Oltu-Erzurum

Demirel, Muammer (1-3.08.1998), **İşgal Yıllarında Oltu, Geçmişten Geleceğe Oltu ve Çevresi Sempozyumu, 1-3 Temmuz**, Oltu-Erzurum.

Ergin, Osman Nuri, **Mecelle-i Umûr-ı Belediye, III**, İstanbul, (1995).

_____, **Beledi Bilgiler**, İstanbul, (1932).

Eyyüpoğlu, İsmail (2003), **Elviye-i Selâse’de İdarî Teşkilatlanma(1918-1921)**, Erzurum.

Gökdemir, Ahmet Ender (1998), **Cenûb-i Garbî Kafkas Hükümeti**, Ankara: Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan. T.T.K.Basımevi.

Evlıya Celebi Seyahatnamesi (2011), (Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Zekeriya Kurşun) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Gündoğdu, Hamza, Geçmişten **Günümüze Erzurum ve Çevresindeki Kalıntılar, Şehri Mübarek Erzurum**, Ankara,(1988).

_____, (İrfan Gedik birlikte, 1996), **Oltu Taşı İşletmeciliği**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

_____, **Erzurum'da Doğa Kültür Tarih ve Sanat Eserleri**, İstanbul: Atatürk üniversitesi 50.yıl GSE Yayını, (2007)

Greene, Francis Vinton (2018), **-93 Harbi -Tüm Cepheleriyle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı**, İstanbul.

Haşimoğlu, Mecit, "Bakû İslam Cemiyet-i Hayriyyesi", **Tarih Yolunda Erzurum**, 2,(22-26), Aralık(1959).

_____, "Oltu'nun Kurtuluşu" ,**Tarih Yolunda Erzurum**, 5-6.(14-16), Haziran(1960).

Hatunođlu, Kenan (1998), "Zalim Ermeni Çetelerine Karşı Milis Kuvvetleri Oluşturan Narmanlı Mahmud Çavuş" **Geçmişten Geleceğe Oltu ve Çevresi Sempozyumu 1-3 Temmuz**, Oltu-Erzurum.

Honıgmann, Ernest (1970),"**Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı**"(Çeviren: Fikret İşiltan) İstanbul.

İlgün, Koptagel (2005), **Toplum Kalkınmasında Örnek Lider Hüseyin Köycü**, İstanbul.

İplikçioğlu, Bülent (1992), **Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları**, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.

Kafesođlu, İbrahim (1992), **Selçuklu Tarihi**, İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi.

Kalkan, Ahmet (1999), **Oltu Tarihi**, Bitirme Tezi, Erzurum.

Karal, Enver Ziya (1995), **Osmanlı Tarihi**, 5, 7. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kazıcı, Ziya (1996), "Osmanlı Şehir İdaresinde İhtisab Müessesesi", **İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler**, I, İstanbul.

Kılıç, Selami, "İşgalden Kurtuluşa Oltu" **Geçmişten Geleceğe Oltu ve Çevresi Sempozyumu,1-3 Temmuz 1998 Oltu-Erzurum**, (1998).

_____, **Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu**, İstanbul: Dergâh Yayınları (1998).

_____, Oltu'nun İşgali, Kurtuluşu ve Anavatan'a Katılımı(1878-1920) **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 94, (2014).

Kılıç, Ümit (2008), "Oltu'da Arslan Paşa Külliyesi", **Karadeniz Araştırmaları**, 5/17.

Kırzioğlu, Fahreddin M., **Kars Tarihi, Taş Çağlarından Osmanlı Devletine Değın.1**, İstanbul:İşıl Matbaası. (1953).

_____, Cenûb-i Garbî Kafkas Hükümeti ,**Türk Kültürü**, 72. (1968).

_____, **Kars'ın Kurtuluşunun 50. Yıldönümü Dolayısıyla Kars İli ve Çevresinde Ermeni Mezalimi 1918-1920**, Ankara, (1970).

_____, "Tav-eli'nin Doğu Merkezi Oltu'nun Tarih Çizgileri" **Oltu, Turizm Tanıtma ve Kültür Derneği Özel Sayısı**, Erzurum , (1970).

_____, **Osmanlıların Kafkas Elleri Fethi(1451-1590)** Doktora Tezi, Ankara: Sevinç Matbaası, (1976).

_____, **Yukarı-Kür ve Çoruh Boylarında Kıpçaklar, İlk Kıpçaklar(M.Ö VIII-M.S. VI. yy) ve Son Kıpçaklar (1118-1195) ile Ortodoks -Kıpçak Atabekler Hükümeti(1267-1578) (Ahıska/Çıldır Eyaleti Tarihinden)** Ankara: Türk Tarih Kurumu(1992).

Konukçu, Enver, **Selçuklulardan Günümüze Erzurum**, Ankara: Erzurum Sanayi ve Ticaret Odası Vakfı Yayınları . (1992).

_____, "Tarihi Akışta Oltu" **Geçmişten Geleceğe Oltu ve Çevresi Sempozyumu.1-3 Temmuz Oltu-Erzurum** ,(1998).

_____, **Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Erzurum**, Erzurum,(1999).

_____, **Ardahan Tarihi**, Ankara,(1999).

Konyalı İ. Hakkı (1972), **Erzurum Tarihi**, Erzurum.

Korkmaz, Ömer (1993), "Oltu Şûrâ Hükümeti" **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı 6.

Köycü, Hüseyin (1951), "Oltu Milli İslam Komitesi, Kars İslam Milli Şûrası, Cenûb-i Garbî Kafkas Hükümeti", Şenkaya, (15-7)

Kurat, Akdes Nimet,**Türkiye ve Rusya**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, (1970).

_____, **IV-XVIII Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Ankara: Murat Yayınları, (1992).

Küçükkuşurlu, Murat, **Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri**, Trabzon, (Mehmet Okur İle Birlikte) (2007).

_____, **Erzurum Belediye Tarihi I, Osmanlıdan Cumhuriyete(1866-1930)**, İstanbul, (2008).

_____, **Erzurum Belediye Tarihi II, Tek Parti Dönemi(1930-1950)**, İstanbul, (2008).

_____, **Dr. Şerif Bey, Erzurum Vilayetinin Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası**, Hazırlayan: Murat Küçükuşurlu, Trabzon,(2011).

_____, **Türk Siyasî Tarihinde Erzurum(1923-1950)**,Ankara,(2011).

_____, **Erzurum Özel İdare Tarihi(1913-2014)**,Erzurum, (Muzaffer Başkaya ile birlikte), (2014).

_____, **Tabyalar ve Kahramanlar "Aziziye'nin Son Şahitleri"** Erzurum, (2015).

_____, **Dr. Şerif Bey, Erzurum'da İz Bırakanlar**, Erzurum,(2016).

_____, **Geçmişten Günümüze Erzurum Kalesi**, Erzurum, (2017).

_____, **Tüm Yönleriyle Erzurum Tabyaları ve Kışlaları**, Erzurum, (2017).

_____, **Sorularla Erzurum Tarihi**, Konya, (2018).

_____, **Erzurum Çarşı Pazar, Eski Erzurum Çarşıları ve Üretim mekanları**, Konya, (2018).

_____, **Kurtuluşunun 100.Yılında Fotoğraf ve Belgelerle Erzurum**, Erzurum,(2018).

Kütükoğlu, Bekir (1993), **Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri (1578-1602)**, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları

Mehmed Arif Bey (1974), **Başımıza Gelenler I**, Ankara.

Memiş, Ekrem (1995), **Eskiçağ Türkiye Tarihi**, Konya.

Mücellidoğlu Ali Çankaya (1968-1969), **Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Türkiye Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler(Mülkiye Şeref Kitabı)**, 1-8, Ankara: Mars Matbaası.

Müderriş İhsan Abidin (1928), **Anadolu Ziraat ve Yetiştirme Vaziyeti, I**, İstanbul.

Müeyyid, Refet (1330), **Şehremaneti Celilesine, İstanbul Şehri Umûr-ı Belediyesine Dair Layiha**, İstanbul.

Ortaylı, İlber, **"Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars"**, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, 9, İstanbul, (1978)

_____, **"Tanzimat Devri ve Sonrası İDARİ Teşkilat"**, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, Editör: Ekmeleddinİhsanoğlu, İstanbul, (1994).

_____, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, Ankara, (2000).

Oltu(1989), Ankara: Oltu Köylere Hizmet Götürme Vakfı Yayınları

Önal, Sami, **Milli Mücadele'de Oltu**, Ankara: Ayyıldız Matbaası, (1968).

_____, "Oltu'lu Yusuf Ziya Bey" , **Türk Kültürü**, Ağustos, 70,(1968).

_____, "Oltu'nun 50. Kuruluş Yıldönümü", **Türk Kültürü**, Mart, 65,(1968).

_____, "Oltu Şûrâ Hükümeti ve Oltu'nun Anavatan'la Birleşmesi" **Türk Kültürü**, Ekim 72, (1968).

Özel, Sabahattin (2002), Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi, **İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, 2, İstanbul.

Özav, Lütfi, **Oltu'nun Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası**, Erzurum: Medrese Yayınları, (1995).

_____, Oltu İlçesinin Turizm Potansiyeli, **Erzurum Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü. Dergisi**, 1,(1995).

Özer, M. Ali (1971), **Tarihte Çıldır Atabeğleri ve Torunları**, Erzurum.

Pakalın, Mehmet Zeki (1993), **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: MEB Yayınları.

Parlak, Tahsin (2001), **Erzurum'da Oltu Taşı ve Kuyumculuk Sanatı**, Oltu: Oltu Ticaret Odası Yayınları.

Pamuk, Bilgehan (2005), **Erzurum Şehir Tarihinin Kaynakları ve Literatürü, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 3/ 6, Erzurum.

Pekin, Faruk-Yılmaz, Hayri Fehmi (2009) **Türkiye'nin Kültür Mirası,100 Kale**, İstanbul: NTV Yayınları,

Polat, Nazım H. (1998) "Oltu'da Kaymakamlık ve Kaymakamlar" **Geçmişten Geleceğe Oltu ve Çevresi Sempozyumu, 1-3 Temmuz**, Oltu-Erzurum.

Sander, Oral (2010), **Siyasî Tarih, İlkçağlardan 1918'e**, Ankara.

Sanın, Tahsin, **Babamın Hayat Hatırası**(Doğum Tarihi:1313-Ölüm Tarihi:1371) (Basım yeri ve tarihi yok).

Saygun, Ahmet Adnan (1988), **"Karacaoğlan" Yeni Bilgiler, Bir Rivayet Melodiler**, Ankara.

Sevim, Ali (1993), **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Sezen, Tahir (2017), **Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırasıyla)**, Ankara: T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Sümer, Faruk, "Saltuklar" **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**,3, (1971).

_____, **Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. (1992).

Şahin, İlhan (2006), "Nahiye" **TDV İslam Ansiklopedisi** içinde,32,(306-308) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Şehidoğlu, Süreyya, "KeğaniliMahmud Ağa" **Tarih Yolunda Erzurum**, 5-6,(2), Haziran (1960).

_____, **Erzurum'dan Çizgiler**, Bursa: Millet Basımevi , (1965).

Tanör, Bülent (1998) **,Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918-1920)**,İstanbul,1998.

Tansel, Selahattin (1991), **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**,1- 4, İstanbul: MEB Yayınları.

Toksoy, Ahmet (2015), **Ortaçağ'da Oltu ve Çevresi**, Trabzon.

_____, "Ortaçağ'da Oltu ve Çevresi" **Geçmişten Geleceğe Oltu ve Çevresi Sempozyumu, 1-3 Temmuz**, Oltu-Erzurum. (1998).

_____, **Bizans'tan Akkoyunlulara Tav-eli / Tao Bölgesi**, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, (1997).

T.C Nafia Vekâleti, **Son Teşkilatı Mülkiye'de Köylerimizin Adları**, Mülk Matbaası,(1928).

Turan, Osman (1997), **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1994), **Osmanlı Tarihi**,2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Üstel, Füsun (2004) , **Türk Ocakları (1912-1931)**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Vural, Temel, **Oltu Havzası Kültür Serisi-1,Oltu Havzası Fıkraları ve Nüktedanları**, Oltu,(2009)

_____, **Oltu Havzası Kültür Serisi-2, Olur Halk Şairlerinden Âşık Halil**, İstanbul, (2009).

_____, **Oltu Havzası Kültür Serisi-3, Oltu Havzası Sözlü Kültüründen Derlemeler**, Ankara, (2012).

_____, **Oltu Havzası Kültür Serisi-4, Sümmani'den Günümüze Oltu Havzası Şairleri**, Ankara, (2012).

_____, Oltu Havzası Kültür Serisi-5, **Ozanlarla Hasbihal**, Ankara, (2014).

_____, Oltu Havzası Kültür Serisi-6, **Âşık Cemal Divani Gönülümün Gözyaşları**, Ankara,(2015).

_____, Oltu Havzası Kültür Serisi-7, **Oltu Havzası Âşık Karşılaşmaları**, Ankara, (2015).

_____, Oltu Havzası Kültür Serisi-8, **Ozanların Dilinden Kahramanlarımız**, Ankara, (2018).

Zaimoğlu, Sabit Akın (2007), **Oltu Şûrâ Hükümeti**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Zengin, Yusuf (1983),**Oltu Taşı Yatakları**, Erzurum.

**SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN SPORCU KİMLİKLERİ VE BAŞARI
YÖNELİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**
STUDY ON THE RELATION BETWEEN THE SPORTS IDENTITIES AND SUCCESS
ORIENTATIONS OF STUDENTS IN SPORTS SCIENCES FACULTY

HANDE BABA KAYA
SEVİNÇ NAMLI
GÖNÜL TEKKURŞUN DEMİR

Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi
Arş. Gör, Gazi Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi

hande.kaya@erzurum.edu.tr
sevinc.namli@erzurum.edu.tr
gonultekkursun@hotmail.com

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
III/7 (Özel Sayı), Aralık | December 2018, Erzurum
ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 02.12.2018
Kabul Tarihi | Accepted Date : 28.12.2018
Sayfa | Pages : 179-196
DOI- : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.83>

This article was checked by

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN SPORCU KİMLİKLERİ VE BAŞARI YÖNELİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Hande BABA KAYA, Sevinç NAMLI, Gönül TEKKURŞUN DEMİR

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), C.III S.7, Aralık 2018, Sayfa: 179-196

ÖZET

Sporcu öğrencilerin başarı yönelimleri ile sporcu kimlikleri arasındaki ilişkiyi tespit etmeyi amaçlayan bu çalışmaya, Sakarya üniversitesi spor bilimleri fakültesinden 117 kadın, 283 erkek olmak üzere toplam 400 öğrenci katılmıştır. Araştırmada veri toplamak için, öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla cinsiyeti, bölümü, spor branşı, yaşı ve gelir düzeyi gibi soruları içeren kişisel bilgi formu; Öztürk ve Koca (2013), tarafından türkçeye uyarlanan Sporcu Kimliği Ölçeği (Brewer ve Cornelius, 2001) ile Elliot ve Murayama (2008) geliştirdiği ve Akın (2006) tarafından türkçeye uyarlaması yapılan 2x2 Başarı Yönelimleri Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, kadın öğrencilerin öğrenme yaklaşma ve performans yaklaşma yönelimlerinin erkek öğrencilere göre daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin sporcu kimliği ölçeğinden aldıkları toplam puan ile başarı yönelimleri alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Katılımcıların 386'sının güçlü sporcu kimliğine, 14'ünün ise zayıf sporcu kimliği sahip olduğu görülmüştür. Güçlü sporcu kimliğine sahip olan öğrencilerin performans kaçınma düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Spor, Başarı Yönelimi, Sporcu Kimliği, Performans.

STUDY ON THE RELATION BETWEEN THE SPORTS IDENTITIES AND SUCCESS ORIENTATIONS OF STUDENTS IN SPORTS SCIENCES FACULTY

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the relationship between achievement goals and athletic identity of sportsman students. A total of 400 students (117 female and 283 male) from the faculty of sports sciences of Sakarya University participated in the study. A personal information form which includes questions such as gender, class, division, sports branch, age and income level to determine the demographic characteristics of the students; Athletic Identity Scale (Brewer and Cornelius, 2001) adapted into Turkish by Ozturk and Koca (2013) and developed by Elliot and Murayama (2008) adapted into Turkish by Akın (2006) in order to collect 2x2 Success Tendencies Scale data in the study. As a result of the research, it was found out that the female students' learning approach and performance approach were more than male students. It is observed that there is a positive and meaningful relationship between the total score of the athletic identity measurement points and the scores taken from the sub-dimensions of achievements goals. It was seen that 386 of the participants had strong athletes identity and 14 of them had weak athletes identity. Students who have strong athletes have higher performance avoidance levels. As a result, it is seen that there is a positive and significant relationship between the total score of the students on the athletic identity scale and the scores of the sub-dimensions of success orientations. It is determined that the students who have strong athletes have more positive dispositions.

Keywords: Sport, Achievement goals, Athletic identity, Performance.

Giriş

Sosyal bir varlık olan insan, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde de belirttiği gibi (fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik, ait olma ve sevgi ihtiyacı, değer ihtiyaçları ve kendini gerçekleştirme) bir gruba ait olma eğilimiyle yaşamını sürdürmektedir. Grup içerisinde kendi kimliğini gerçekleştirme, statü elde etme çabasında bulunur. Tüm bunlar aslında sosyal kimlik elde etme ve bireysel bir kazanımın gerekliliğidir. Yanar ve vd., (2017:52), İnsanların bir gruba ait olma eğiliminin toplumsal bir kazançtan daha çok bireysel bir çıkar gözeterek hareket ettiklerini belirtmektedir. Etrafındaki sosyal dünya tarafından nasıl algılandığı ve "ben kimim?" sorucuna cevap aranmaya başlamasıyla beraber sosyal psikolojide kimlik üzerine yapılan çalışmalar artmıştır (Van Camp, 2010:3).

Toplum içerisinde birey sosyal yaşantısını sürdürürken çeşitli kimliklerle karşımıza çıkabilir. Etnik, politik veya sosyal kimlikle tanımlanabileceği gibi sporcu kimliği ile de tanımlanabilmektedir. Bu kimlikler yaşadığı gruplardaki rol ve statüden kaynaklanmaktadır (Yanmış ve Kahraman, 2013:119). Kazandığı başarılar, yaptığı sporu sevmesi, çevresinde bulunan insanların ve takım arkadaşlarının desteği spora olan bağlılığını ve aynı zamanda iyi bir sporcu kimliği oluşturmasında etkili olan faktörlerdir. Çetinkaya (2010:8), güçlü sosyal etkileşim ve pozitif yöndeki sporculuk yaşamının da sporcunun kimlik kazanmasında etkili olacağını belirtmektedir. Sporcunun kimlik oluşumunda diğer insanlar ile bulunduğu sosyal etkileşim ve sportif etkinliklerdeki meşgüliyet düzeyi de etkili olmaktadır (Proios, 2013:413). Çevresindeki insanların kişiyi sporcu kimliği ile algılaması bu role giren sporcunun olumlu yönde performansına ve kişilik yapısına katkıda bulunmaktadır (Reifsteck, 2011:2; Anderson, 2004:41). Fizyolojik etkenler kadar psikolojik etmenlerinde bir sporcu üzerindeki etkileri tüm spor bilimciler tarafından kabul edilmektedir (Utku, 2018:28; Demir, 2018:77). Dolayısıyla çevresindeki kişiler tarafından olumlu yönde kabul gören bireyin, sportif performansında ve sporcu kişiliğinde olumlu ilerlemeler beklenebilir.

Sporun bireye bilişsel, duyuşsal, psikomotor ve sosyal alanlarda katkısı çeşitli araştırmacılar tarafından (Alemdağ, vd., 2016:7; Esentürk, vd., 2017:263, Canan, & Ataoğlu, 2010:41) belirtilmiştir. Bir çok genç sporcunun aynı zamanda akademik hayatlarına devam ettiği göz önüne alınırsa spor yapması ve iyi bir sporcu kimliği oluşturması bu noktadan hareketle önem kazanmaktadır. Kaya ve Tümkaya (2017:749), öğrencilerin akademik başarılarının ortaya konmasında hangi başarı yönelimine eğilimi olduklarının bilinmesi gerektiğini belirtmektedirler. Bir eyleme anlam veren, amacını belirleyen başarı yönelimi (Kaplan ve Maehr, 2007:143), öğrencilerin kişisel bakış açılarıyla öğrenme

sürecini duygusal, bilişsel ve davranışsal olarak açıklamayı amaçlamaktadır (Palancı vd., 2010;45).

İçsel ve dışsal etkenlerin etkileşimi sonrasında öğrenme eyleminin gerçekleşmesinde (Koç, ve Arslan, 2017:747) kişisel faktörlerin etkileri yadsınamaz bir gerçektir. Bireyin varoluşundan hayatının sonuna kadar devam eden bu süreçte öğrenmenin gerçekleşmesinde çevresel faktörler kadar içsel faktörlerinde etkisi bulunmaktadır. Kendini gerçekleştirmiş, içsel motivasyonu yüksek birey akademik anlamda daha başarılı olması beklenen bir sonuçtur. Bu noktadan hareketle hem sporcu olup hemde akademik hayatlarına devam eden spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin sporcu kişiliklerinin başarı yönelimlerini etkileyip etkilemediği, bu iki kavram arasındaki ilişki düzeyinin araştırılması gereken bir konu olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Literatüre baktığımızda spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin akademik odaklanmaları (Bahadır vd., 2014;), motivasyonları (Alemdağ vd., 2014; Soyer vd., 2010; Aktaş vd., 2006; Tekkurşun Demir ve Hazar, 2018) kişilik yapılarını (Şeşen, ve Basım, 2012; Arslan, vd., 2006; Eraslan, 2015; Karabulut ve Kuru, 2009) sporcu kişiliklerini (Öztürk ve Koca, 2013; Can, ve Kaçay, 2016; Senger, 2017; Utku, 2018), ahlaki kimliklerini (Diler vd., 2018; Bakioğlu, 2013) konularının araştırıldığı fakat sporcu kişiliklerinin başarı yönelimlerini etkileme düzeyleriyle ilgili araştırma bulgularına rastlanmadığı görülmüştür. Bu çalışmada, spor bilimlerinde öğrenim öğren öğrencilerin sporcu kişilikleri ile başarı yönelimlerini arasındaki ilişkiyi tespit etmek amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Öğrencilerin sporcu kimlikleri ve başarı yönelimlerinin arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik yapılan çalışmada, nicel araştırma yöntemlerinden betimsel ve ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama yöntemi var olan bir durumu betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır (Karasar, 2007). Nicel araştırmada amaç; bireylerin toplumsal ve sosyal davranışlarını anket gibi benzer araçlar yoluyla nesnel bir biçimde ölçerek sayısal verilerle açıklamaktır (Çepni, 2007;201).

Araştırmanın Örnekleme

Araştırmaya 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Sakarya Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde eğitim gören 117 kadın ve 283 erkek sporcu olmak üzere toplamda 400 öğrenci katılmıştır. Araştırma örneklerini seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Uygun örnekleme yöntemi zaman, para ve iş gücü açısından araştırmacının kolay

şekilde katılımcılara ulaşmasına olanak sağlayan yöntemdir (Büyüköztürk, 2012;13).

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu; öğrencilerin cinsiyeti, bölümü, spor branşı, yaşı ve gelir düzeyi gibi soruları içermektedir.

Başarı Yönelimleri Ölçeği

2x2 Başarı Yönelimleri Ölçeği; Elliot ve Murayama (2008) tarafından geliştirilen, Akın (2006) tarafından türkçeye uyarlaması yapılan bu ölçme aracı 12 maddeden ve öğrenme-yaklaşma yönelimi (3 madde), öğrenme-kaçınma yönelimi (3 madde), performans-yaklaşma yönelimi (3 madde) ve performans-kaçınma yönelimi (3 madde) şeklinde 4 alt ölçekten oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlilik katsayıları; öğrenme-yaklaşma yönelimi için .84, öğrenme-kaçınma yönelimi için .87, performans yaklaşma yönelimi için .92, performans-kaçınma yönelimi için .94 olarak bulunmuştur. 5'li Likert (5:tamamen katılıyorum- 1:tamamen katılmıyorum) tipi bir ölçme aracı olan 2x2 Başarı Yönelimleri Ölçeğinin faktör yükleri. 73 ile .93 arasında sıralanmaktadır. Bireyin hangi başarı yönelimini benimsediğini belirlemek için her bir alt boyuttan alınan toplam puanın o alt boyutun içerdiği madde sayısına bölünmelidir.

Sporcu Kimliği Ölçeği

Sporcu rolleri çerçevesinde bireylerin sporcu kimlik düzeylerini ölçmeyi amaçlayan, 7 maddeden oluşan bir ölçektir (Brewer ve Cornelius, 2001). Öztürk ve Koca (2013), tarafından türkçeye uyarlanan ölçek Sosyal Kimlik, Sporla Sınırlanmışlık ve Olumsuz Duyuşsallık olmak üzere 3 ayrı alt boyuttan oluşmakta, aynı zamanda ölçekten toplam puan elde edilerek sporcu kimliği düzeyinin gücü belirlenebilmektedir. Sosyal Kimlik alt boyutu bireyin sosyal olarak sporcu rolleri açısından kendisini ne düzeyde değerlendirdiğini ölçmektedir. Sporla Sınırlanmışlık alt boyutu ise, bireyin sporcu rolüne katılımı ile oluşan kendilik-değer düzeyini ölçmeyi amaçlamaktadır. Son olarak Olumsuz Duyuşsallık alt boyutu spora ilişkin istenmeyen durumlarda bireyin yaşadığı olumsuz duyguların düzeyini ölçmeyi hedeflemektedir. Katılımcılardan her bir maddeyi yedi dereceli ölçek üzerinden (1 = Hiç Katılmıyorum, 7 = Tamamen Katılıyorum) değerlendirilmesi istenmektedir. Ölçekten elde edilen yüksek puan, sporcu kimliğinin güçlü olduğuna işaret etmektedir. Orijinal ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .81, bir önceki 10 maddelik

versiyonla korelasyonu .96, bir hafta arayla uygulanan test-tekrar test güvenilirlik katsayısı ise .89 olarak rapor edilmiştir (Brewer vd., 1993; Brewer ve Cornelius, 2001).

Verilerin Analizi

Elde edilen verilere SPSS 25.0 programında betimsel istatistiksel işlemler (aritmetik ortalama ve standart sapma) uygulanmıştır. Sporcu kimliği ve başarı yönelimleri arasındaki ilişkiyi incelemek için Pearson korelasyon analizi ve değişkenler arasındaki farklılıkları tespit etmek amacıyla Independent Samples T-testi uygulanmıştır. Tüm analizlerde anlamlılık düzeyi olarak 0.05 kullanılmıştır.

BULGULAR

Tablo 1: Katılımcıların Kişisel Bilgilerinin Dağılımları

FAKTÖR	DEĞİŞKEN	f	%
Cinsiyet	Kadın	117	29.3
	Erkek	283	70.8
	Toplam	400	100
Yaş	17-20	128	32,0
	21-25	245	61,3
	26-30	17	4,3
	30veüzeri	10	2,5
	Toplam	400	100
Bölüm	Öğretmenlik	100	25.0
	Antrenörlük	100	25.0
	Spor yöneticiliği	100	25.0
	Rekreasyon	100	25.0
Algılanan başarı düzeyi	Toplam	400	100
	Kötü	18	4.5
	Orta	166	41,5
	İyi	167	41,8
	Çok iyi	49	12,3
Bireysel sporlar	Toplam	400	100
	Bireysel sporlar	224	56,0

Brans	Takım sporları	176	44,0
	Toplam	400	100

Tablo 1' de araştırmaya katılan sporcuların kişisel bilgilerinin dağılımı verilmektedir. Verilere göre, katılımcıların %70,8'sinin (n=283) "Erkek", %61,3'nün (n=245) "21-25" yaş grubunda olduğu, bölüm dağılımlarının eşit olduğu, %29'unun, %41,8'inin (n=167) algıladıkları başarı düzeylerini iyi olarak tanımladıkları, ve %56'sının (n=224) bireysel spor branşında yer aldığı görülmektedir.

Tablo 2: Öğrencilerin Başarı Yönelimleri Alt Boyutlarından Aldıkları Puanların Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	X̄	S	sd	t	p
Öğrenme kaçınma	Kadın	117	11,42	2,77	398	1,25	,210
	Erkek	283	11,08	2,35			
Öğrenme yaklaşma	Kadın	117	12,24	2,39	398	2,21	,027
	Erkek	283	11,67	2,31			
Performans yaklaşma	Kadın	117	12,00	2,91	398	2,45	,015
	Erkek	283	11,26	2,69			
Performans kaçınma	Kadın	117	11,54	2,65	398	1,38	,167
	Erkek	283	11,13	2,69			

Öğrencilerin başarı yönelimleri alt boyutlarından öğrenme yaklaşma $t(398)=2,21$, $p<.05$ ve performans yaklaşma $t(398)=2,45$, $p<.05$ alt boyutları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir. Kadınların öğrenme yaklaşma ($X=12,24$) ve performans yaklaşma ($X=12,00$) yönelimleri erkek öğrencilere göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Öğrencilerin Sporcu Kimlikleri Alt Boyutlarından Aldıkları Puanların Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	X̄	S	sd	t	p
Sosyal kimlik	Kadın	117	15,82	4,23	398	2,43	,015
	Erkek	283	16,85	3,65			

Sporla sınırlanmışlık	Kadın	117	10,77	3,15	398	1,26	,209
	Erkek	283	11,18	2,83			
Olumsuz duyusallık	Kadın	117	11,70	2,67	398	1,23	,219
	Erkek	283	12,05	2,56			

* p<,05,

Öğrencilerin sporcu kimlikleri alt boyutlarından sosyal kimlik boyutu cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir, $t(398)=2,43$, $p<.05$. erkek öğrencilerin sosyal kimlikleri ($X=16,85$) kadın öğrencilere göre ($X=15,82$) daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Öğrencilerin Başarı Yönelimleri Alt Boyutlarının Yaş Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

	Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Anlamlı fark
Öğrenme kaçınma	Gruplararası	235,819	3	78,606	6,264	,000	A-B*
	Gruplarıçi	4969,078	396	12,548			
	Toplam	5204,898	399				
Öğrenme yaklaşma	Gruplararası	164,242	3	54,747	3,503	,016	A-B*
	Gruplarıçi	6189,318	396	15,630			
	Toplam	6353,560	399				
Performans yaklaşma	Gruplararası	153,740	3	51,247	3,430	,017	A-B*
	Gruplarıçi	5917,020	396	14,942			
	Toplam	6070,760	399				
Performans kaçınma	Gruplararası	116,105	3	38,702	1,514	,210	-
	Gruplarıçi	10123,832	396	25,565			
	Toplam	10239,938	399				

* p<,05, A=17-20 yaş B=21-25 yaş C=26-29 yaş D= 30 ve üzeri yaş

Öğrencilerin başarı yönelimleri alt boyutlarından öğrenme kaçınma $F(3,396)=6,26$ $p<,05$, öğrenme yaklaşma $F(3,396)=3,50$ $p<,05$, performans yaklaşma $F(3,396)=3,43$ $p<,05$ boyutlarında yaşa göre anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir. Farkın hangi yaş grupları arasında olduğunu bulmak amacı ile yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre üç alt boyut içinde 17-20 yaş

grubundaki öğrenciler ile 21-25 yaş grubundaki öğrenciler arasında anlamlı fark olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Öğrencilerin Sporcu Kimlikleri Alt Boyutlarının Yaş Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

	Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p
Sosyal kimlik	Gruplararası	70,887	3	23,629	,991	,397
	Gruplariçi	9446,303	396	23,854		
	Toplam	9517,190	399			
Sporla sınırlanmışlık	Gruplararası	32,166	3	10,722	,489	,690
	Gruplariçi	8690,224	396	21,945		
	Toplam	8722,390	399			
Olumsuz duyusallık	Gruplararası	85,993	3	28,664	,821	,483
	Gruplariçi	13831,167	396	34,927		
	Toplam	13917,160	399			

Öğrencilerin sporcu kimlikleri alt boyutlarının yaşa göre anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir.

Tablo 6. Öğrencilerin Başarı Yönelimleri Alt Boyutlarının Bölüm Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

	Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Anlamlı fark
Öğrenme kaçınma	Gruplararası	201,257	3	67,086	3,527	,015	B-C*
	Gruplariçi	7531,933	396	19,020			
	Toplam	7733,190	399				
Öğrenme yaklaşma	Gruplararası	428,660	3	142,887	10,582	,000	B-C*
	Gruplariçi	5347,137	396	13,503			
	Toplam	5775,798	399				
Performans yaklaşma	Gruplararası	422,583	3	140,861	9,274	,000	B-C*
	Gruplariçi	6015,057	396	15,190			
	Toplam	6437,640	399				
Performans kaçınma	Gruplararası	446,641	3	148,880	8,874	,000	D-A*
	Gruplariçi	6644,069	396	16,778			
	Toplam	7090,710	399				

* p<,05,

A: Öğretmenlik B: Antrenörlük C:Yöneticilik D: Rekreasyon

Öğrencilerin başarı yönelimleri alt boyutlarından öğrenme kaçınma $F(3,396)=3,53$ $p<,05$, öğrenme yaklaşma $F(3,396)=10,58$ $p<,05$, performans yaklaşma $F(3,396)=9,27$ $p<,05$ ve performans kaçınma $F(3,396)=8,87$ $p<,05$ boyutlarında bölümlere göre anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir. Farkın hangi bölümler arasında olduğunu bulmak amacı ile yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre öğrenme kaçınma alt boyutunda antrenörlük bölümü öğrencileri ($X=7,13$) ve yöneticilik bölümü ($X=9,11$) öğrencileri arasında, yöneticilik lehine anlamlı farklılık olduğu, öğrenme yaklaşma alt boyutunda Antrenörlük bölümü ($X=6,94$) öğrencileri ile yöneticilik ($X=8,82$) ve rekreasyon bölümü ($X=9,79$) öğrencileri arasında anlamlı fark olduğu, performans yaklaşma alt boyutunda Antrenörlük bölümü öğrencileri ($X=7,56$) ile yöneticilik ($X=10,08$) ve rekreasyon bölümü ($X=9,90$) öğrencileri arasında anlamlı fark olduğu, performans kaçınma alt boyutunda rekreasyon bölümü ($X=10,82$) ile, öğretmenlik ($X=8,89$), antrenörlük ($X=7,93$) ve yöneticilik ($X=10,82$) bölümleri arasında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Öğrencilerin Sporcu Kimlikleri Alt Boyutlarının Bölüm Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

	Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Anlamlı fark
Sosyal kimlik	Gruplararası	237,948	3	79,316	3,162	,025	B-D*
	Gruplariçi	9933,092	396	25,084			
	Toplam	10171,040	399				
Sporla sınırlanmışlık	Gruplararası	380,456	3	126,819	5,389	,001	D-B*
	Gruplariçi	9318,482	396	23,532			D-C
	Toplam	9698,937	399				
Olumsuz duyusallık	Gruplararası	18,791	3	6,264	,263	,852	-
	Gruplariçi	9444,606	396	23,850			
	Toplam	9463,397	399				

* $p<,05$, A: Öğretmenlik B: Antrenörlük C:Yöneticilik D: Rekreasyon

Öğrencilerin sporcu kimlikleri alt boyutlarından sosyal kimlik $F(3,396)=3,16$ $p<,05$, sporda sınırlanmışlık $F(3,396)=5,38$ $p<,05$ boyutlarında bölümlere göre anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir. Farkın hangi bölümler arasında olduğunu bulmak amacı ile yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre sosyal kimlik alt boyutunda antrenörlük bölümü öğrencileri ($X=10,13$) ve rekreasyon bölümü ($X=12,10$) öğrencileri arasında, sporda sınırlanmışlık alt boyutunda rekreasyon bölümü öğrencileri ($X=11,20$) ile antrenörlük ($X=9,20$) ve yöneticilik bölümü ($X=8,62$) öğrencileri arasında

anlamli fark olduğu, olumsuz duyusallık alt boyutunda bölümlere göre bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Tablo 8. Öğrencilerin Sporcu Kimlikleri ve Başarı Yönelimleri Ölçeklerinden Aldıkları Puanlar Arasındaki İlişki

		Sosyal kimlik	Sporla sınırlanmışlık	Olumsuz duyusallık
Öğrenme kaçınma	r	,115	,171	,060
	p	,022	,001	,232
Öğrenme yaklaşma	r	,192	,212	,085
	p	,000	,000	,089
Performans yaklaşma	r	,116	,181	,101
	p	,020	,000	,042
Performans kaçınma	r	,171	,248	,198
	p	,001	,000	,000

* p<,05,

Öğrencilerin sporcu kimlikleri ile başarı yönelimleri arasındaki ilişkiye bakıldığında; sosyal kimlik ile başarı yönelimleri alt ölçeğinden öğrenme kaçınma $r=0,115$, $p<0,05$, öğrenme yaklaşma $r=0,192$, $p<0,05$, performans kaçınma $r=0,171$, $p<0,05$ ve performans yaklaşma $r=0,116$, $p<0,05$ boyutundan aldıkları puanlar ile pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Sporla sınırlanmışlık ile başarı yönelimleri alt ölçeğinden öğrenme kaçınma $r=0,171$, $p<0,05$, öğrenme yaklaşma $r=0,212$, $p<0,05$, performans kaçınma $r=0,248$, $p<0,05$ ve performans yaklaşma $r=0,181$, $p<0,05$ boyutundan aldıkları puanlar ile pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Olumsuz duyusallık ile başarı yönelimleri alt ölçeğinden performans kaçınma $r=0,198$, $p<0,05$ ve performans yaklaşma $r=0,101$, $p<0,05$ boyutundan aldıkları puan ile pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo 9: Sporcu kimliği ölçeğinden alınan toplam puan ile başarı yönelimleri arasındaki ilişki

		Öğrenme kaçınma	Öğrenme yaklaşma	Performans yaklaşma	Performans kaçınma
Sporcu kimliği	r	,136	,195	,153	,234
	p	,007	,000	,002	,000

Öğrencilerin sporcu kimliği ölçeğinden aldıkları toplam puan ile başarı yönelimleri alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo 10: Sporcu kimliği güçlü ve zayıf olan öğrencilerin başarı yönelimleri arasındaki farklara ilişkin sonuçlar

			N	X̄	S	sd	t	P
Öğrenme kaçınma	Zayıf kimliği	sporcu	14	11,14	3,59	398	,064	,949
	Güçlü kimliği	sporcu	386	11,18	2,44			
Öğrenme yaklaşma	Zayıf kimliği	sporcu	14	10,78	3,49	398	1,72	,086
	Güçlü kimliği	sporcu	386	11,88	2,29			
Performans yaklaşma	Zayıf kimliği	sporcu	14	10,07	3,89	398	1,94	,053
	Güçlü kimliği	sporcu	386	11,53	2,72			
Performans kaçınma	Zayıf kimliği	sporcu	14	9,00	3,30	398	3,23	,001
	Güçlü kimliği	sporcu	386	11,33	2,63			

Öğrencilerin başarı yönelimleri alt boyutlarından performans kaçınma yönelimi sporcu kişiliğinin güçlü ya da zayıf olmasına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir, $t(398)=3,23$, $p<0,05$. Güçlü sporcu kimliğine sahip öğrencilerin ($X=11,33$) performans kaçınma yönelimleri daha yüksektir.

Sonuç ve Tartışma

Sakarya üniversitesi spor bilimleri fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin sporcu kimlikleri ile başarı yönelimlerini belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada katılımcıların %70,8'sinin ($n=283$) "Erkek", %61,3'nün ($n=245$) "21-25" yaş grubunda olduğu, bölüm dağılımlarının eşit olduğu, %29'unun, %41,8'inin ($n=167$) algıladıkları başarı düzeylerini iyi olarak tanımladıkları, ve %56'sının ($n=224$) bireysel spor branşında yer aldığı görülmektedir.

Öğrencilerin başarı yönelimleri alt boyutlarından öğrenme yaklaşma $t(398)=2,21$, $p<0,05$ ve performans yaklaşma $t(398)=2,45$, $p<0,05$ alt boyutları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir. Kadınların öğrenme yaklaşma ($X=12,24$) ve performans yaklaşma ($X=12,00$) yönelimleri erkek öğrencilere

göre daha fazla olduğu görülmektedir. Araştırma bulgularının aksine İzci ve Koç, (2012:42), Pedagojik formasyon eğitimi alan öğrencilerin cinsiyet değişkenini başarı yönelimlerinin anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Araştırma bulgularından farklı olarak Çalan, Tekkurşun Demir, İlhan ve Cicioğlu (2018:31) araştırmasında kadın ve erkek katılımcıların başarı yönelim düzeylerinin birbirine benzer olduğunu tespit etmiştir.

Öğrencilerin sporcu kimlikleri alt boyutlarından sosyal kimlik boyutu cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0.05$). Erkek öğrencilerin sosyal kimlikleri ($X=16,85$) kadın öğrencilere göre ($X=15,82$) daha yüksek olduğu görülmektedir. Karakaş (2017:31), spor kulüplerinde çeşitli branşlarda lisanslı olarak spor yapan 16-28 yaş aralığındaki 346 kişi üzerinde yaptığı çalışmada erkek sporcuların sporcu kimlik algılarının kadın sporculara göre daha anlamlı farklılık gösterdiği tespit etmişlerdir. Bu bulguların aksine Yanar vd., 2017:55; Elasky, 2006:67; Gökduz, 2018:30, yaptıkları çalışmalarda sporcu kimliklerinin cinsiyet değişkeninden etkilenmediğini tespit etmişlerdir.

Öğrencilerin başarı yönelimleri alt boyutlarından öğrenme kaçınma $F(3,396)=6,26$ $p<,05$, öğrenme yaklaşma $F(3,396)=3,50$ $p<,05$, performans yaklaşma $F(3,396)=3,43$ $p<,05$ boyutlarında yaş değişkenine göre anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir. Farkın hangi yaş grupları arasında olduğunu bulmak amacı ile yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre üç alt boyut içinde 17-20 yaş grubundaki öğrenciler ile 21-25 yaş grubundaki öğrenciler arasında anlamlı fark olduğu görülmektedir. Araştırma bulgularından farklı olarak Çalan ve arkadaşlarının (2018:31) araştırmasında yaş ile başarı yönelim düzeyi arasında anlamlı ilişki tespit edilmemiştir.

Öğrencilerin sporcu kimlikleri alt boyutlarının yaşa göre anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir. Çalışma yaptığımız örneklem grubunun yaş aralıklarının birbirine yakın olması ve büyük çoğunluğunun güçlü sporcu kimliğine sahip olmasının bu sonucu doğurmuş olduğu düşünülebilir. Araştırma sonucumuza paralel olarak, Can, ve Kaçay, (2016:6181) yaş değişkeninin sportif kimlik düzeyini etkilemediği sonucuna ulaşmışlardır.

Öğrencilerin başarı yönelimleri alt boyutlarından öğrenme kaçınma $F(3,396)=3,53$ $p<,05$, öğrenme yaklaşma $F(3,396)=10,58$ $p<,05$, performans yaklaşma $F(3,396)=9,27$ $p<,05$ ve performans kaçınma $F(3,396)=8,87$ $p<,05$ boyutlarında bölümlere göre anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir. Farkın hangi bölümler arasında olduğunu bulmak amacı ile yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre öğrenme kaçınma alt boyutunda antrenörlük bölümü öğrencileri ($X=7,13$) ve yöneticilik bölümü ($X=9,11$) öğrencileri arasında, yöneticilik lehine anlamlı farklılık olduğu, öğrenme yaklaşma alt boyutunda

Antrenörlük bölümü ($X=6,94$) öğrencileri ile yöneticilik ($X=8,82$) ve rekreasyon bölümü ($X=9,79$) öğrencileri arasında anlamlı fark olduğu, performans yaklaşma alt boyutunda Antrenörlük bölümü öğrencileri ($X=7,56$) ile yöneticilik ($X=10,08$) ve rekreasyon bölümü ($X=9,90$) öğrencileri arasında anlamlı fark olduğu, performans kaçınma alt boyutunda rekreasyon bölümü ($X=10,82$) ile, öğretmenlik ($X=8,89$), antrenörlük ($X=7,93$) ve yöneticilik ($X=10,82$) bölümleri arasında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Böümler arasındaki bu farklılığı her bölümün öğrenci seçme sınavının farklı puan ve şekillerde alınması sebebiyle gerçekleştiği düşünülmektedir. Bir çok üniversitede öğretmenlik bölümleri en yüksek puanla, antrenörlük bölümleri sporcu özgeçmiş puanlarıyla, rekreasyon bölümlerine kabul edilen öğrenciler ise ayrı bir özel yetenek sınavıyla alınabilmektedir. Araştırma bulgularından farklı olarak Çalan ve arkadaşlarının (2018:31) araştırmasında katılımcıların bölümüne göre başarı yönelim düzeyleri arasında anlamlı farklılık tespit edilmemiştir.

Öğrencilerin sporcu kimlikleri alt boyutlarından sosyal kimlik $F(3,396)=3,16$ $p<,05$, sporda sınırlanmışlık $F(3,396)=5,38$ $p<,05$ boyutlarında bölümlere göre anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir. Farkın hangi bölümler arasında olduğunu bulmak amacı ile yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre sosyal kimlik alt boyutunda antrenörlük bölümü öğrencileri ($X=10,13$) ve rekreasyon bölümü ($X=12,10$) öğrencileri arasında, sporda sınırlanmışlık alt boyutunda rekreasyon bölümü öğrencileri ($X=11,20$) ile antrenörlük ($X=9,20$) ve yöneticilik bölümü ($X=8,62$) öğrencileri arasında anlamlı fark olduğu, olumsuz duyusallık alt boyutunda bölümlere göre bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Öğrencilerin sporcu kimlikleri ile başarı yönelimleri arasındaki ilişkiye bakıldığında; sosyal kimlik ile başarı yönelimleri alt ölçeğinden öğrenme kaçınma $r=0,115$, $p<0,05$, öğrenme yaklaşma $r=0,192$, $p<0,05$, performans kaçınma $r=0,171$, $p<0,05$ ve performans yaklaşma $r=0,116$, $p<0,05$ boyutundan aldıkları puanlar ile pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Sporla sınırlanmışlık ile başarı yönelimleri alt ölçeğinden öğrenme kaçınma $r=0,171$, $p<0,05$, öğrenme yaklaşma $r=0,212$, $p<0,05$, performans kaçınma $r=0,248$, $p<0,05$ ve performans yaklaşma $r=0,181$, $p<0,05$ boyutundan aldıkları puanlar ile pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Olumsuz duygusallık ile başarı yönelimleri alt ölçeğinden performans kaçınma $r=0,198$, $p<0,05$ ve performans yaklaşma $r=0,101$, $p<0,05$ boyutundan aldıkları puan ile pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin başarı yönelimleri alt boyutlarından performans kaçınma yönelimi sporcu kişiliğinin güçlü ya da zayıf olmasına göre anlamlı bir farklılık

göstermektedir, $t(398)=3,23$, $p<0,05$. Güçlü sporcu kimliğine sahip öğrencilerin ($X=11,33$) performans kaçınma yönelimleri daha yüksektir. Performans kaçınma alt boyutuna detaylı baktığımızda "Diğer öğrencilerden daha kötü performans göstermemeye gayret ederim" gibi maddeler içermektedir. Beden eğitimi ve spor bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin bir çoğu aynı zamanda lisanslı sporcu olarak spor hayatlarına devam etmektedir. Branşlarıyla ilgili antrenmanları, kampları, yarışları ve okuldaki uygulamalı dersleri göz önünde bulundurulduğunda akademik çalışmalarının diğer fakültelerdeki öğrencilere göre daha az olması beklenen bir sonuçtur.

Sonuç olarak baktığımızda öğrencilerin sporcu kimliği ölçeğinden aldıkları toplam puan ile başarı yönelimleri alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Güçlü sporcu kimliğine sahip öğrencilerin başarı yönelimlerinin daha olumlu olduğu tespit edilmiştir.

Kaynakça

Akın, Ahmet (2006). "2X2 Başarı Yönelimleri Ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması." *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 1-13.

Aktaş, Zafer., Çobanoğlu, G., Yazıcılar, İ. ve Er, N. (2006). " Profesyonel basketbolcularda spora özgü başarı motivasyon düzeyinin cinsiyetler açısından karşılaştırılması." *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 4(2), 55-59.

Alemdag, C., Alemdag, S., & Ozkara, A. B. (2016). Physical activity as a determinant of subjective happiness. *Sport and Health*, 2.

Alemdağ, Ceyhan., Erman, Öncü., ve Yılmaz, Ali. Kemal. (2014). "Beden Eğitimi Öğretmeni Adaylarının Akademik Motivasyon Ve Akademik Öz-Yeterlikleri." *Spor Bilimleri Dergisi*, 25(1), 23-35.

Anderson, Cheryl. B. (2004). "Athletic identity and its relation to exercise behavior: Scale development and initial validation." *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 26, 39-56.

Arslan, Fatma., Bayraktar, Gökhan., ve Akdoğan, Selen. (2006). "Beden eğitimi ve spor yüksekokulunda amatör ve profesyonel spor yapan öğrencilerle aktif spor yapmayan öğrencilerin kişilik özelliklerinin incelenmesi." *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 8(2), 40-47.

Bahadır, Ziya., Certel, Zehra., ve Turan, Behzat. (2014). "The correlation between critical thinking disposition and internal-external locus of control of candidate students who participated in special talent examination in school of physical education and sports ege university." *Science, Movement and Health*, 25 (2), 216-221.

Bakioğlu, Fuat. (2013). "Kültürlerarası Tolerans ile Ahlaki Olgunluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi." *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Osman Paşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.

Brewer, Britton W., Judy L. Van Raalte, ve Darwyn E. Linder.. (1993). "Athletic identity: Hercules' muscles or Achilles heel?." *International journal of sport psychology*.

Brewer, Britton. W., ve Cornelius, A. E. (2001). "Norms and factorial invariance of the Athletic Identity Measurement Scale." *Academic athletic journal*, 15(2), 103-113.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2012). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. *Pegem Atf İndeksi*. 1-360

Can, Yusuf., ve Kaçay, Zülbiye. (2016). "Investigation Of The Relationship Between Athlete Identity Perception, Courage And Self-Confidence Sporcu Kimlik Algısı İle Cesaret ve Özgüven Duyguları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi." *Journal Of Human Sciences*, 13(3), 6176-6184.

Canan, F., & Ataoğlu, A. (2010). Anksiyete, depresyon ve problem çözme becerisi algısı üzerine düzenli sporun etkisi. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 11(38), 38-43.

Çalan, Rabia., Tekkurşun Demir, Gönül., İlhan Ekrem., Levent.ve Cicioğlu, Halil., İbrahim. (2018). "Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Başarı Yönelim Düzeylerinin İncelenmesi," 5. *International Sport Sciences, Turizm and Recreation Student Congress*" 07-09 May 2018, Manisa.

Çepni, S. (2007). Performansların değerlendirilmesi. *Ölçme ve değerlendirme içinde*, 196-234.

Çetinkaya, Turan. (2010). "Sporcu Öğrenci Kimliği Oluşumunda Etkili Olan Faktörler." *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Diler, Kadir., Tekkurşun Demir, Gönül., Cicioğlu, Halil.,İbrahim.ve İlhan, Ekrem., Levent. (2008). "Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Ahlaki Kimlik Düzeyi." 5. *International Sport Sciences, Turizm and Recreation Student Congress*" 07-09 May 2018, Manisa.

Elasky, Megan. E. (2006). "Athletic Identity And Its Relation To Life Satisfaction: Comparing Division And Division-Iu Athletes And Gender." *Doctoral Dissertation*, Miami University, Miami.

Elliot, Andrew. J. ve McGregor, Holly. A. (2001). "A 2 x 2 Achievement Goal Framework." *Journal Of Personality And Social Psychology*, 80(3), 501-519.

Eraslan, Meriç. (2015). "Spor Bölümlerinde Öğrenim Gören Üniversite Öğrencilerinin Kişilik Özelliklerinin Ve Stresle Başa Çıkma Stilllerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi." *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(12), 65-82.

Erin J. Reifsteck. (2011). "The relationship between athletic identity and physical activity levels after retirement from collegiate sports." *Master's Thesis*. Graduate School at The University of North Carolina, Greensboro.

Esentürk, O. K., Yılmaz, A., Yarımkaya, E., & İlhan, E. L. (2017). The Effect Of Physical Activity Program On Trait Anxiety And Life Satisfaction Levels Of Adults. *Ovidius University Annals, Series Physical Education & Sport/Science, Movement & Health*, 17(2).

Gökduz N.,(2018). "Sporcu Kimliğine Sahip Lise Öğrencilerinde Akran İlişkileri ve Akran Zorbalığının İncelenmesi". Karadeniz Teknik Üniversitesi. Beden Eğitimi ve Spor Anabilim dalı. *Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi*.

İzci, Eyüp., ve Koç, Sevda. (2012). "Pedagojik Formasyon Eğitimi Alan Öğrencilerin Başarı Yönelim Düzeylerinin İncelenmesi." *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(8), 31-43.

Kaplan, Avi., ve Maehr, Martin. (2007). "The Contributions And Prospects Of Goal Orientation Theory." *Educational Psychology Review*, 19(2), 141-184.

Karabulut, Emel. Olcay., ve Kuru, Emin. (2009). "Ahi Evran Üniversitesi Beden Eğitimi Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Problem Çözme Becerileri İle Kişilik Özelliklerinin Çeşitli Değişkenler Bakımından İncelenmesi." *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3).

Karakaş, Tolga., (2017). "Sporcularda Algılanan Optimal Performans Duygu Durumu ve Sürekli Sportif Kendine Güven Duygusu İle Sportif Kimlik Algısı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi." Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı. *Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi*.

Karasar, Niyazi. (2007). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Nobel Yayınları, Ankara.

Kaya, Ferdi., ve Tümçaya, Songül. (2017). "Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin başarı yönelimi, kendini engelleme davranışları ve demografik özelliklerinin okula yabancılaşmayı yordama düzeylerinin incelenmesi. *Journal of Human Sciences*, 14(1), 747-771.

Koç, Canan., ve Arslan, Aysel. (2017). "Ortaokul öğrencilerinin akademik öz yeterlik algıları ve okuma stratejileri bilişüstü farkındalıkları." *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 745-778.

Öztürk, Pınar. ve Koca, Canan., (2013). "Sporcu Kimliği Ölçeğinin Türkçe Formunun Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi." *Spor Bilimleri Dergisi*, 24(1), 01-10.

Palancı, Mahmut., Özbay, Y., Kandemir, M. ve Çakır, O. (2010). "Üniversite öğrencilerinin başarı amaçlılıklarının beş faktör kişilik modeli ve mükemmeliyetçilik kişilik özellikleri ile açıklanması." *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, 32-46.

Proios, Miltiadis. (2013). "Athletic Identity and Social Goal Orientations As Predictors of Moral Orientation." *Ethics ve Behavior*. 23(5), 410-424.

Reifsteck, Erin. (2011). "The relationship between athletic identity and physical activity levels after retirement from collegiate sports. The University of North Carolina at Greensboro.

Senger, Kürşat. (2017). "Basketbol Sporü İle Uğraşan Üniversite Öğrencilerinin Sporcu Kimliği Ve Sürekli Sportif Kendine Güven Durumlarının Tespit Edilmesi." *Turan: Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 9(36), 757-767.

Soyer, Fikret., Can, Yusuf., Güven, Hasan., Hergüner, Gülten., Bayansaldüz, Mehmet ve Tetik, Burcu. (2010). "Sporculardaki başarı motivasyonu ile takım birlikteliği arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 226-239.

Şeşen, Harun ve Basım, Nejat. (2012). "Demografik faktörler ve kişiliğın girişimcilik niyetine etkisi: Spor bilimleri alanında öğrenim gören üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma." *Ege Akademik Bakış*, 12, 21-28.

Tekkurşun Demir, Gönül., Kemeç, Didem., Gülçin. ve Yarayan, Yunus., Emre. (2018). "Beden Eğitimi Ders Ortamı İçin Ortaokul Öğrencilerinin Durumsal Güdülenme Düzeyinin İncelenmesi, 16th International Sport Sciences Congress, Antalya.

Tekkurşun Demir, Gönül., Namlı, Sevinç., Hazar, Zekihan., Türkeli, Anıl., ve Cicioğlu, H. İ. (2018). "Investigation Of Individual And Team Athletes' Decision Making Styles And The Level Of Mental Well-Being." *Cbü Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 13(1), 176-191.

Tekkurşun-Demir, Gönül. ve Hazar, Zekihan. (2018). "Dijital Oyun Oynama Motivasyonu Ölçeği (DOOMÖ): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması." *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi*, Cilt 12, Sayı 2.

Utku, Işık. (2018). "Profesyonel Ve Amatör Futbolcuların Sportif Kendine Güven Ve Sporcu Kimlikleri Arasındaki İlişki." *Spor Eğitim Dergisi*, 2(3), 26-35.

Van Camp, Deborah. (2010). "*Religious identity: individual or social? Exploring The Components And Consequences Of Religious Identity.*" Doctoral Dissertation, Howard University.

Yanar, Şenol, Özlem Kırandı, ve Can, Yusuf. (2017) "Tenis ve Badminton Sporcularının Sporcu Kimlik Algısı Ve Başarı Motivasyon Düzeyleri Arasındaki Farklılıkların İncelenmesi." *Spor Eğitim Dergisi*, 1(1), 51-58.

Yanmış, Mehmet ve Bayram Kahraman. (2013). "Gençlerin dini ve etnik kimlik algısı: Diyarbakır örneği." *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(2).

**OTANTİK LİDERLİK DAVRANIŞININ DUYGUSAL EMEK VE İŞTEN AYRILMA
NİYETİ İLE İLİŞKİSİ: ENERJİ SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ**
**THE RELATIONSHIP OF AUTHENTIC LEADERSHIP BEHAVIOR WITH REGARD TO
EMOTION AND INTENTION TO QUIT THE JOB: CASE OF THE ENERGY SECTOR**

ERDOĞAN KAYGIN
ALİ ÇAĞLAR GÜLLÜCE
YUNUS ZENGİN
DENİZ BAĞCIOĞLU

Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, İ.İ.B. Fakültesi, İşletme Bölümü
Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, İşletme Bölümü
Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, İ.İ.B. Fakültesi, İşletme Bölümü
Öğr. Gör., Kafkas Üniversitesi, Atatürk Sağlık Hizmetleri MYO

erdogankaygin@hotmail.com
achaglar@atauni.edu.tr
yunuszengin23@gmail.com
bagciogludeniz@gmail.com

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
III/7 (Özel Sayı), Aralık | December 2018, Erzurum
ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 09.11.2018
Kabul Tarihi | Accepted Date : 16.11.2018
Sayfa | Pages : 197-224
DOI- : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.77>

This article was checked by

OTANTİK LİDERLİK DAVRANIŞININ DUYGUSAL EMEK VE İŞTEN AYRILMA NİYETİ İLE İLİŞKİSİ: ENERJİ SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ

Erdoğan KAYGIN
Ali Çağlar GÜLLÜCE
Yunus ZENGİN
Deniz BAĞCIOĞLU

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), C.III S.7, Aralık 2018, Sayfa: 197-224

ÖZET

Küresel düzlemde yaşanan rekabet yeni yönetim anlayışlarını gerekli kılmıştır. Bununla beraber işletme çalışanlarının, müşterileri memnun etmek ve işletmeden bir daha mal ve hizmet talep etmelerini sağlamak için duygusal olarak emek vermeleri önemlidir. Aynı şekilde çalışanların işlerini özümsemeleri ve işten ayrılma gibi bir niyetlerinin olmaması da rekabet avantajı sağlamak ve başarılı olmak için göz önünde tutulması gereken konular arasındadır. Bu önemlerinden hareketle bahsi geçen üç konu araştırma konusu olarak belirlenmiş ve aralarında nasıl bir ilişki olacağı sorusuna cevap aranmıştır. Araştırma, Kars ilinde faaliyette bulunan bir enerji şirketine bağlı çağrı hizmetlerindeki çalışanlarda yapılmıştır. Araştırma sonucunda ortaya çıkan bulgularda beklendiği gibi otantik liderlik ile duygusal emek arasında istatistiksel açıdan pozitif yönlü anlamlı bir ilişki belirlenmiştir. Buna karşılık otantik liderlik anlayışı ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Otantik Liderlik, Duygusal Emek, İşten Ayrılma Niyeti, Kars.

THE RELATIONSHIP OF AUTHENTIC LEADERSHIP BEHAVIOR WITH REGARD TO EMOTION AND INTENTION TO QUIT THE JOB: CASE OF THE ENERGY SECTOR

ABSTRACT

The global competition has made new management insights necessary. Besides, it is important that the employees of the enterprise work emotionally to satisfy the customers and to ensure that they demand the goods and services from the business. Likewise, the fact that employees' acceptance of their work and intention to quit are among the issues to be taken into account to ensure a competitive advantage and to be successful. These three subjects have been determined as the subject of research and the question of how a relationship between them will be answered. The research was conducted in employees of call services affiliated to an energy company operating in Kars. To the expected results, statistically significant and positive relationship was found between authentic leadership and emotional labor. On the other hand, a negative relationship was found between authentic leadership and intention to quit.

Keywords: Authentic Leadership, Emotional Labor, Intention to quit, Kars

1. Giriş

Yarının bugünden daha iyi olması zorunluluğu içerisinde hareket eden işletmeler, doğruluğa, dürüstlüğe, kendini geliştirmeye ve çalışanlarıyla olumlu ilişkiler geliştirmeyi ifade eden ve günümüz liderlik teorilerinde yerini alan otantik liderlik anlayışıyla daha güçlü olma çabası içerisindeyler. İş yapma usulü olarak emreden, kendini astlarından üstün tutan ve zorlayan olarak değil, onlara örnek olan, örgütsel bağlılıklarını ve motivasyonlarını arttıracak tarzda tutum ve davranışlarda bulunmak şeklinde hayat bulan bu anlayış, çalışanların duygularına hitap eden bir anlayıştır. Duygusal bir varlık olan insanın, iş yerinde hem duygularını hem de davranışlarını örgüt amaçlarına hizmet edecek şekilde düzenlemesi gerekmektedir. Duygusal emeklerini işletmenin amaçları için düzenleyen çalışanlar, işlerinde kendilerinden beklenen performanstan daha fazlasını yapmanın gayreti içerisinde olmaktadır. Bunun yanında çalışanların iş yerinde devam etmek ya da istifa etmek için kendini değerlendirme niyetlerini ifade eden işten ayrılma niyetleri de söz konusu olabilir. Çalışan birey, bu niyetin ortaya çıkmasına neden olacak birçok farklı unsurun etkisiyle işini değerlendirecek ve işinden memnun olup olmadığına karar verecektir. Eğer memnuniyetsizlik söz konusu ise işten ayrılma davranışı gerçekleşecektir. Hem çalışanların duygusal emek göstermelerinde hem de duygusal bir durumu da kapsayan işten ayrılma kararında duygusal bir liderlik tarzı olan otantik liderliğin etkili olduğu düşünülmektedir. Bu düşünce doğrultusunda tasarlanan bu çalışma Kars'ta enerji sektöründe faaliyette bulunan bir işletmede gerçekleştirilmiştir. Araştırma bu yönüyle iki konu açısından önem arz etmektedir. Birincisi Kars ilinde böyle bir çalışmanın daha önce ele alınmamış olması, ikinci yönü ise araştırma yapılan işletmenin Kars'ta faaliyetini sürdüren önemli örgütler arasında yer almasıdır. Çalışmada yer alan değişkenlerin farklı değişkenler ile ele alınan birçok çalışmaya rastlanmaktadır. Bu çalışmalar genel olarak çalışanların ve müşterilerin yüz yüze gelerek iletişim kurmuş oldukları işletmelerden elde edilen verilere dayanmaktadır. Bu çalışmayı diğer çalışmalardan farklı kılan ise çalışanların müşteriler ile olan iletişimlerinde yüz yüze iletişimden ziyade telefonla sözlü iletişim kurmaları ve duygularını bu anlamda yansıtarak müşteri memnuniyetini sağlama çabaları olacaktır. Bu bağlamda ele alınan çalışmada önce ele alınan konulara yönelik kavramsal açıklamalara yer verilmiş bununla birlikte literatür taraması yapılmış ve son bölümde ise uygulama ve sonuçlara değinilmiştir.

2. Otantik Liderlik

İngilizce "authentic" kelimesinden gelen ve sözlüklerde gerçek, hakiki, doğru, orijinal, içten, samimi, gibi anlamlar ifade eden (Turhan, 2007:36), Antik

Yunan felsefesinde “Kendine karşı dürüst ol” şeklinde ifade edilen otantiklik (Harter, 2002:382) ve doğruluğa, saydamlığa, dürüstlüğe ve açıklığa vurgu yapan ve bu özellikleri ön plana çıkaran otantik liderlik (Avolio vd.,2005:343), liderlik yazınında 1990’lı yıllarda sosyoloji ve eğitim alanlarında ele alınan ve günümüzde bir çok araştırmalara konu olan bir liderlik modelidir.

Otantik liderliğin tanımından önce “otantik” kavramının açıklanmasında fayda bulunmaktadır. TDK göre otantiklik “*eskiden beri mevcut olan özelliklerini taşıyan*” (TDK sözlük) olarak tanımlanırken yazında “kendi kendini bilmek, kendini doğru olarak ifade edebilmek” olarak ifade edilmektedir. Bu anlamda kişi; sahip olduğu öz değerlerine, kişiliğine, tercihlerine ve duygularına bağlı olduğu ölçüde otantik” olacaktır (Korkmaz, 2017:439). Otantik lider ise “sahip olduğu düşünceleri ve davranışlarının izleyiciler tarafından nasıl algılandığının farkında olan, kendisi ile birlikte çevresindekilerin değerlerini, ahlaki durumlarını, onların zayıf ve güçlü yönlerini bilen; bu bilgi çerçevesinde hareket eden kendine güvenen, umutlu ve sorunlar karşısında çözüm becerisine sahip ahlaklı bireyler” (Ünnü, 2009:1263) olarak ifade edilmekte ve bu özellikleri sayesinde rekabet ortamında başarılı olmaya çalışmaktadır.

Otantik liderlik; lider ve takipçiler arasında olumlu ilişkiler geliştirmeye dayalı olarak karşılıklı öz bilinç ve öz disiplinin oluşmasını sağlayan kişisel gelişmenin önünü pozitif yönde açan bir liderlik sürecidir (Luthans ve Avolio, 2003; Akt. Keser ve Kocabaş, 2014:2). Bu süreç lider ve takipçilerin öz farkındalıklarının ve kişisel gelişimlerine ayrıca katkı sağlayarak mutlu bir yaşam sergilemelerine aracılık etmektedir (Güler & Boz, 2016:491).

Küresel bağlamda yaşanan gelişmeler birçok alanda değişime neden olmaktadır. Bu değişim süreci ürün ve hizmet sürecinde olduğu gibi bilgi ve iletişim teknolojisinin etkisiyle kültürel, duygusal, örgütsel iklim, tükenmişlik gibi alanlarda da yaşanmaktadır (Korkmaz, 2017:441). Yitirilen ya da azalan bu değerler işletmeler açısından sürdürülebilir rekabet sürecinde ciddi sorunları da beraberinde getirerek iş verimliliklerinde kayıplara neden olmaktadır (Data, 2015:62-63). Bu bağlamda örgüt tarafından kabul görmüş otantik lider, göstereceği pozitif davranışlar ile izleyenlerinde negatif duyguların önüne geçerek tükenmişliği önleyecek, personeli ile olumlu ilişkilerinden dolayı yetenek bazlı görevlendirme yaparak bireysel ve takım olarak performans artışı sağlar. Bunu sağlayabilmek için de Medtronic’in eski başkanı Bill George’un (2003) ifade ettiği gibi (Akt. Avolio & Gardner, 2005:316); “amaca, değerlere ve dürüstlüğe liderlik eden liderlerle ile mümkün olacaktır”.

Çeşitli araştırmacılara ait tanımlar ve otantik liderlerin özellikleri göz önünde bulundurulduğunda otantik liderliğin tek bir niteliğinin olmadığı

görülmektedir. Otantik liderliği açıklarken, tanımlarken veya analiz ederken belirli kavramların bir araya gelerek otantik liderliğe hayat verdiği, onu tetiklediği ve oluşturduğu anlaşılmaktadır. Otantik liderliği bir araya getiren, ona hayat veren ruh, otantik liderliğin boyutları (bileşenleri, dinamikleri, unsurları) olmaktadır (Işkın & Kaygın, 2016:623).

Gardner ve arkadaşları (2005:343) otantik liderliğin dinamiklerini öz farkındalık, bilgiyi dengeli ve tarafsız değerlendirme, içselleştirilmiş ahlak anlayışı, ilişkilerde şeffaflık şeklinde sınıflandırarak açıklamaktadır.

3. Duygusal Emek

Günümüzde çalışanlar, duygularını ya da duygusal gösterimlerini şekillendirme çabası göstermektedirler. Duygusal emek ya da duygusal işçilik olarak ifade edilen bu çaba işletme yönetimi açısından önem arz etmeye başlamıştır. Yöneticiler, çalışanlarının duygusal gösterimlerini yönlendirmek için bazen yazılı kuralları bazen de informal beklentiler şeklinde örgüt kültürünü kullanmaktadırlar. Çalışanlar ise kendilerinden beklenen davranış biçimlerini gösterebilmek için duygu yönetimi ve gösterimini bilinçli/bilinçsiz kullanmaktadırlar (Savaş, 2012: 42-43).

Özellikle örgütsel davranış ve alt disiplinlerinde çeşitli çalışmalar yapan araştırmacıların üzerinde durmuş olduğu kavramın ana olgusunu duygu ve emek kavramı oluşturmaktadır. Bu olgu insanın bilinçli bir şekilde girişmiş olduğu çalışma sürecini kendi iç dünyasında uyandırmış olduğu izlenim olarak nitelendirilmektedir (Basım & Begenirbaş, 2012: 78). İlk olarak Hochschild'ın "The Managed Heart" adlı kitabında kullanmış olduğu duygusal emek kavramı, herkes tarafından görülebilen ve gözlenebilen yüz, beden hareketleri ve ortaya çıkan duyguların müşteri etkileşiminde memnuniyeti sağlamak adına çalışanların göstermiş oldukları emek olarak tanımlanmıştır (Hochschild, 1983:7). Bu tanımla Hochschild "duyguların belli bir ücret karşılığında yönetildiği ve emek piyasasında alınıp satılan bir emtia" haline geldiğini ileri sürmektedir (Akt. Yürür & Ünlü,2011:84). Morris ve Feldman'a (1996:987) göre duygusal emek, çalışan ve müşteri arasında gerçekleşen ilişkilerin örgüt menfaatlerine uygun bir şekilde gerçekleşmesi için gerekli düzenlemelerin yapılmasıdır. Ashforth ve Humphrey (1993: 90) ise kavramı; işin yapılış sürecinde bireylerin uygun duyguları sergilemeleri olarak ifade etmektedirler.

Müşteri memnuniyetinin ön planda olduğu günümüz iş yaşamındaki birçok iş, çalışanın müşterilere göstermek zorunda olduğu duygularla alakalı duygusal davranış kurallarını içermektedir. Dolayısıyla örgüt içerisinde belirli görevler dâhilinde istihdam edilen bireylerin yapacakları işleri tanımları, kendilerinden

beklenenler hakkında bilgili olmaları ve buna göre bir değerlendirme yapmaları gerekmektedir. Duyguların ifade edilmesi ile ilgili kurallar çalışanın daha ilk işe alım aşamasında kendisi ile paylaşılabilir gibi, daha sonraki dönemlerde eğitimler ya da çalışma arkadaşlarının gözlemlenmesiyle de dolaylı yoldan öğrenilebilir. (Grandey,2000:95; Naktiyok & Ağırman, 2016:790-791).

Duygusal emek, bir izlenim yönetimi şekli olarak kabul edilebilir. İzlenim yönetiminde olduğu gibi duygusal emeğin içeriğinde de Hochschild'ın ifade ettiği gibi tiyatro bakış açısı bulunmaktadır Çalışanlar bu aşamada, müşteriler karşısında kendilerine atfedilen rolleri oynamaktadırlar (Ashforth & Humphrey, 1993:90). Örgütsel faaliyetlerde çalışanlar duygularını abartabilir, sahteleştirir ya da bastırabilirler. Örneğin; uçak kabin görevlilerinin neşeli ve arkadaşça, cenaze işleri ile uğraşanların üzgün ve resmi olmaları kendilerinden beklenen davranışlardır. Uçuş görevini almış olan bir hostes iç ve dış etkenler nedeniyle yaşamış olduğu olumsuz bir durumdan dolayı olumsuz duygulara sahip olsa da bu duyguları bastırmak ve yüzüne sahte bir gülüş yerleştirmek zorundadır. Hakeza cenaze işleri ile uğraşan bir çalışan da bir cenaze işlemi durumundan çok mutlu olsa bile bu duygularını bastırmakta ve üzgün bir davranış sergileyerek duygularını sahteleştirilmektedir. Sergilenen bu davranışlardan birincisi yüzeysel olarak adlandırılırken ikincisi, literatürde derin etki olarak adlandırılmaktadır (Hochschild, 1983:56; Wong & Wang, 2009:250)

Örgüt ve müşteri açısından avantaj olarak kabul görülen bazı şeyler, çalışan açısından bazen dezavantaj olabilmektedir. Hochschild (1983) yüzeysel ya da derinlemesine davranış sergileyen hizmet işletmesi çalışanlarının bundan olumsuz bir şekilde etkilendiğini ifade ederek, yüzeysel davranışta hissedilmeyen duyguların sahte bir davranışla hissediliyormuş gibi gösterilmesi çalışanlarda bilişsel uyumsuzluk rolünü sergilemelerine neden olduğunu savunmaktadır. Bu uyumsuzluk bireyin kendisini sahte ve ikiyüzlü hissetmesine neden olabilmektedir. Bununla birlikte derinlemesine davranışta ise duygular aktif olarak teşvik edilmekte, bastırılmakta ya da şekillendirilmektedir. Bu iki davranış şekli sonucunda yaşanan uyumsuzluklar bireyde, kendine güvensizlik, depresyon, sinizm ve işten soğuma gibi kişisel ve işle ilgili uyumsuzluklara zemin oluşturabilmektedir (Akt. Ashforth, & Humphrey, 1993: 96-97).

Diefenorff, ve meslektaşları (2005:345), duygusal emekte çalışanların yüzeysel, derin ve doğal olmak üzere üç tür davranış sergilediklerini ifade etmektedir. *Yüzeysel davranış*; çalışanların yaptıkları işleri sergilerken kendilerinden beklenen veya uygun olan duyguları bazen sakladıkları ve sahte

bir rol sergilediklerini ifade etmektedir (Aslan & Arı,2018:158). *Derinlemesine davranışta*; birey, göstermek durumunda olduğu duyguyu bizzat deneyimlemeye çalışmakta, başka bir ifade ile sahip olduğu hisleri kendisinden beklenen davranış ile uyumlaştırmaktadır. *Samimi davranışta ise*; iş görenlerin yansıtmak durumunda oldukları duyguları hâlihazırda zaten hissediyor olmaları durumunda ortaya çıkan davranış türüdür (Oral & Köse, 2011: 472-473).

4. İşten Ayrılma Niyeti

Günümüzde işletmelerin karşılaşmış oldukları en önemli sorunlar arasında yer alan işten ayrılma düşüncesi çalışan, örgüt ve toplum açısından belirli sorunları da beraberinde getirmektedir. Bunlar; örgüt açısından yetişmiş ve her yönüyle kendisinden verim sağlanabilecek personel kaybı, yeni iş gören bulma, iş akışında yaşanan aksaklıklar, eğitim maliyeti ve örgütsel uyum sorunları olarak sıralanabilir. Birey açısından yeni bir iş arayışı, işe ve örgüte uyum, gelir düzensizliği, çeşitli psikolojik ve ailevi sorunlar; toplum yönünden ise işsizlik ve üretim süreçlerinde kayıpların yaşanması gibi sorunlara neden olmaktadır.

İşten ayrılma niyeti kavram olarak ilk kez iş görenin çalışmış olduğu kurumdaki işine karşı olumsuz tutumlar içerisine girmesi ve işverenini kendi rızasıyla terk etme kararına bağlı olarak ortaya çıkmıştır (İnal, 2016:38). Psikolojik, bilişsel ve davranışsal aşamalardan oluşan ve bir süreç dahilinde gerçekleşen işten ayrılma niyeti, iş görenin dahil olduğu örgütten ayrılma konusundaki bilinçli kararı ya da gönüllüğü şeklinde tanımlanabilmektedir (Lagerlund vd., 2015: 630). Daha açık bir ifade ile çalışanın, organizasyon ile olan bağlarını belirli nedenlerden dolayı ayırma konusunda bir düşünceye sahip olmasıdır. Rusbelt ve arkadaşları (1988) işten ayrılma niyetini, iş görenlerin örgütsel olanaklardan yeterli oranda tatmin olmamaları durumunda göstermiş oldukları yıkıcı ve aktif eylemler olarak tanımlamaktadırlar (Akt. Gül vd.2008:3).

İşten ayrılma niyeti sahip olduğu önem itibari ile psikologların, yönetim bilimcilerinin ve sosyologların ilgi alanlarının merkezinde yer alan bir konudur. Bunun nedeni yapılan çalışmalarda işten ayrılma niyetinin bir örgütün etkinliğinin tamamını ya da belirli bir kısmını olumsuz yönde etkilediğine yönelik bulgular ortaya koymasındadır (Gül vd.2008:4). Çalışanların işten ayrılma düşüncelerinin davranışa dönüşmesi belli bir süreç dahilinde gerçekleşmekte ve sürece de neden olan bir çok unsur bulunmaktadır (Hom vd, 1992:905). Bu unsurlar dışsal unsurlar (işsizlik oranı, alternatif iş olanakları gibi), örgütsel unsurlar (yönetim tarzı, ücret, ödüllendirme gibi) ve kişisel unsurlar (kişilik, yaş, aile gibi) olarak sınıflandırılmaktadır (Örücü & Özafşarlıoğlu, 2013:39). Başka bir sınıflandırmada ise işten ayrılma niyetine neden olan unsurlar genel

ekonomik faktörler, işletme içinden kaynaklanan faktörler ve kişisel yaşam şartlarına ilişkin faktörler olmak üzere üç başlıkta toplanmaktadır (Aslan & Etyemez, 2015: 485-486; Karaca vd; 2017:978):

Genel ekonomik durum; işsizlik oranı, kişi başına düşen milli gelir, refah düzeyi, mekanikleşme ve otomasyon nedeniyle başka işlere kolayca uyum sağlama ve başka işlere geçme imkânlarının artması, işletme içi faktörler, işletmelerin kuruluş yeri, ulaşım imkânları, işin türü ve güçlük derecesi, örgütsel koşullar, ücretlendirme ve ödüllendirme/cezalandırma sistemi, çalışma koşulları, iş görenlerin psikolojik, fizyolojik ve mesleki bilgi ve beceri açısından zorlanma düzeyleri, üretim süreci, kişisel yaşam şartlarına ilişkin faktörler ise; yaşam şartları, başka bir işe duyulan sempati, aile ilişkileri, yaşla ilgili zorunluluklar, eğitim ve öğrenim ihtiyaçları, çeşitli psikolojik ve fiziksel nedenler, işle ilgili olarak beklenti ve idealler sayılabilir.

Birey, bu unsurlardan yola çıkarak kendisinde mutsuzluğa neden olan faktörü/faktörleri değerlendirir ve örgütten ayrılıp ayrılmayacağına dair bir değerlendirme yaparak karar verir. Değerlendirme sonucunda memnuniyetsizlik söz konusu ise çalışan işten ayrılmanın mümkün olma derecesi ile beraber başka bir iş aramanın kendisine ne kadar kazanç sağlayacağını araştırmaya başlayacaktır.

5. Literatür Araştırması

Yapılan literatür taramasında çalışmada ele alınan kavramların birlikte kullanıldığı herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak kavramların organizasyon faaliyetlerinde yaratmış olduğu etki itibarıyla farklı değişkenlerle kullanıldığı görülmektedir. Konuya yönelik olarak yapılan çalışmalar ve elde edilen bulgular aşağıdaki gibidir.

Taşlıyan & Hırtlak (2016) tarafından TRC1 bölgesinde yer alan Gaziantep, Adıyaman ve Kilis illerinde faaliyette bulunan hastanelerde çalışan 403 hemşireye yönelik otantik liderlik uygulamaları, çalışanların psikolojik sermaye düzeyleri, işten ayrılma niyetleri ve performansları arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik çalışmada, otantik liderlik, psikolojik sermaye boyutları (iyimserlik ve psikolojik dayanıklılık) ve çalışan performansı arasında anlamlı pozitif yönde bir ilişki olduğu, otantik liderlik, psikolojik sermaye boyutları ve işten ayrılma niyeti arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Hırtlak & Taşlıyan'ın (2017) otantik liderlik uygulamalarının insan kaynakları yönetimi uygulamaları, çalışanların işten ayrılma niyetleri ve performansları üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik Gaziantep, Adıyaman ve

Kilis illerinde faaliyette bulunan hastanelerdeki 513 kişiye yönelik yaptığı çalışmada; otantik liderlik, insan kaynakları yönetimi uygulamaları ve çalışan performansı değişkenleri arasında anlamlı düzeyde pozitif yönde ilişkiler olduğu, otantik liderlik, insan kaynakları yönetimi uygulamaları ve işten ayrılma niyeti arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler olduğu, işten ayrılma niyeti ile çalışan performansı arasında ise anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Yürür & Ünlü tarafından 2011 yılında konaklama işletmelerine yönelik olarak yapılan çalışmada “duygusal emek davranışlarından yüzeysel davranış ile işten ayrılma niyet arasında anlamlı pozitif, buna karşın derinlemesine davranış ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı ilişkinin olmadığı görülmüştür.

Güzel ve meslektaşları (2013) tarafından duygusal emek ve işten ayrılma niyeti ilişkisini belirlemeye yönelik olarak Muğla Bölgesinde çalışan 120 turist rehberi üzerinde yapılan çalışmada, turist rehberlerinin turlarda oldukça yüksek duygusal emek sarf ettiklerini ortaya koyarken, “derinden rol yapma” ve iş hayatında duyguların yapılan işe karıştırılmaması anlamına gelen “bastırma” boyutlarının işten ayrılma niyeti ile anlamlı bir ilişkisinin olduğunu ortaya çıkarmışlardır.

Korkmaz ve arkadaşları (2015) duygusal emek davranışlarının tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti ile ilişkiyi incelemek üzere İzmir’de 5 tane 5 yıldızlı otelde 218 çalışana yönelik olarak yapmış oldukları çalışmada, yüzeysel davranışın duygusal tükenmeyi arttırdığı ve duygusal tükenmenin de işten ayrılma niyetini arttırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca derin davranışın kişisel başarı hissini arttırdığı bulunmuştur.

Kaya & Özhan’ın (2010) turist rehberlerinin duygusal emek düzeylerini ve bunun tükenmişlik ile ilişkisini incelemek amacıyla 147 turist rehberiyle gerçekleştirdikleri çalışma sonucuna göre derin duygusal davranışın duyarsızlaşma ile negatif, kişisel başarı ile pozitif yönlü anlamlı ilişkiye ulaşılmıştır.

Oral & Köse’ nin (2011) duygusal emek kavramı ile çalışanların iş doyumunu ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek üzere Manisa'daki hastanelerde çalışan 136 doktor ile yapmış oldukları çalışmada yüzeysel davranışın çalışanlardaki tükenmişlik düzeylerini arttırdığı ve iş doyumunu düşürdüğü tespit edilmiştir.

Hsin-Hua Hsiung tarafından Tayvan’da emlak sektöründe çalışan 70 kişilik grup üzerindeki çalışmada “otantik liderlik ve çalışanların sesliliği”

arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda otantik liderin olumlu duygusal davranışlar sergilemesi, çalışanların tutum ve davranışlarında olumlu sonuçlar yarattığı, motivasyonu yükselttiği ve çalışanların sorunların çözümünde daha aktif olduklarını ortaya koymuştur.

Tokmak'ın (2014) Türkiye'de lojistik sektöründe faaliyet gösteren ve Türkiye genelinde yaygın şube ağı bulunan bir işletmede çalışan 459 çalışandan elde ettiği verilerde, çalışanların duygusal emek yoğunluğundaki artış, işe yabancılaşmalarını artırdığını görmüştür.

Zapf ve Holz (2006), Almanya'daki konaklama işletmelerinin, yiyecek içecek ve çağrı merkezlerinde yapmış oldukları araştırmada, duygusal emek ile tükenmişlik sendromu arasında sıkı bir ilişkinin olduğunu belirlemiştir.

Bu çalışmalara ilave olarak literatürde duygusal emeğin bireysel açıdan stres (Pugliesi, 1999; Ashforth, Humprey, 1993), duygusal tükenme (Martinez-Inigo, vd. 2007; Morris ve Feldman, 1996), tükenmişlik (Erickson & Ritter, 2001), iş tatmininin azalması (Pugliesi, 1999; Bulan, vd., 1997) gibi örgütsel verimliliği olumsuz etkileyebilecek negatif sonuçlara yol açtığını gösteren araştırmalara da rastlanmaktadır (Yürür & Ünlü, 2011:87).

Yazındaki çalışmalar incelendiğinde otantik liderliğin genel olarak çalışanlar üzerinde olumlu sonuçlar ortaya koyduğu, çalışanlarda örgütsel ve yönetsel politikalara karşı uyum gösterdikleri görülmektedir. Bu düşünceden hareketle otantik liderlik ve duygusal emek ile otantik liderlik ve işten ayrılma niyeti arasında ilişkiye yönelik geliştirilen hipotezler şu şekildedir:

H₁: Otantik liderlik anlayışı ile duygusal emek arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H₂: Otantik liderlik anlayışı ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

Bununla birlikte yazında duygusal emek ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, duygusal emekte yaşanan yoğunluğun çalışanların örgüte karşı olan bağlılıklarını ve sinik düşüncelerinde olumsuz düşüncelere kapıldıklarını göstermektedir. Bu bağlamda

H₃: Duygusal emek ile işten ayrılma niyeti arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır hipotezi oluşturulabilir.

H₄: Demografik değişkenler açısından otantik liderlik, duygusal emek, işten ayrılma niyeti ve bunların alt boyutları arasında farklılıklar vardır.

6. Araştırma

6.1. Araştırmanın Amacı

Otantik liderlik anlayışının duygusal emek ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin belirlenmesi bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Ayrıca otantik liderlik, duygusal emek ve işten ayrılma niyetiyle demografik değişkenler açısından farklılıkların olup olmadığını belirlemek çalışmanın diğer bir amacını oluşturmaktadır.

6.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Bu çalışmanın ana kütlelerini Kars ilinde faaliyetini sürdüren enerji şirketine bağlı çağrı hizmetlerinde çalışan 200 personel oluşturmaktadır. Bu ana kütlede %95'lik güvenilirlik sınırları içerisinde %5'lik hata payı öngörülerek elde edilecek örneklem büyüklüğü 132 olarak belirlenmiştir (<http://www.surveysystem.com/sscalc.htm>). Yoğun iş yükü ve görevlerde herhangi bir aksaklığa mahal vermemek adına çalışanlara 140 anket dağıtılmış, 107 anket geri dönmüş ve bunların 95 tanesi değerlendirilmeye alınmıştır.

Araştırmada veri toplama tekniği olarak anket kullanılmıştır. Ankette dört bölüm bulunmaktadır. İlk bölüm çalışanların demografik özelliklerini belirleyecek sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölümde Walumbwa ve arkadaşları tarafından geliştirilen, geçerlilik ve güvenilirlikleri Türkiye uyarlaması Akif Tabak tarafından yapılan ve dört boyuttan oluşan otantik liderlik ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte otantik liderlik boyutlarından olan "öz farkındalık" ile ilgili 4, "ilişkisel şeffaflık" ile ilgili 5, karar almada "bilginin dengeli değerlendirilmesi" ile ilgili 3, "içselleştirilmiş ahlak anlayışı" ile ilgili 4 ifade olmak üzere toplam 16 ifade yer almaktadır. Üçüncü bölümünde anketin katılımcıların duygusal emek davranışlarını belirleyebilmek için Diefendorff vd. (2005) tarafından, Kruml ve Geddes (2000) ile Grandey (2003)'in ölçeklerinden uyarlanarak geliştirilen; yüzeysel, derin ve doğal davranış boyutlarını içeren 14 maddeden oluşan ölçekten yararlanılmıştır. Söz konusu ölçek, daha önce Basım ve Begenirbaş (2012) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. İşten ayrılma niyeti ölçeği Cammann, Fichman, Jenkins, and Klesh (1979) tarafından geliştirilen, Örücü ve Özafşarlıoğlu (2013) tarafından Türkçe'ye çevrilen 3 soru ve tek boyuttan oluşan ölçektir.

Verilerin güvenilir olup olmadığını belirlemek için güvenilirlik testi yapılmıştır. Ortaya çıkan güvenilirlik sonuçları Özdamar'ın ifade ettiği sınıflama esas alınarak değerlendirme yapılmıştır (Özdamar, 2002:673).

Tablo 1. Otantik Liderlik, Duygusal Emek, İşten Ayrılma Niyeti ve Alt Boyutlarına İlişkin Güvenirlik Sonuçları

Alt Boyutlar	Madde Sayısı	Cronbach Alpha Değeri
Otantik liderlik ölçeği	16	0,88
İlişkilerde şeffaflık	5	0,757
İçselleştirilmiş ahlak anlayışı	4	0,784
Bilgiyi dengeli ve tarafsız değerlendirme	3	0,696
Öz farkındalık	4	0,743
Duygusal emek ölçeği	14	0,792
Yüzeysel davranış	7	0,838
Derin davranış	4	0,751
Doğal davranış	3	0,792
İşten ayrılma niyeti Ölçeği	3	0,893

Uygulanan güvenilirlik analizi sonucunda, 16 maddeden oluşan otantik liderlik ölçeğinin Cronbach Alpha değeri 0,880 bulunmuştur. Buna göre ölçeğin yüksek derecede güvenilir bir ölçek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Otantik liderlik ölçeğinin alt boyutları için uygulanan güvenilirlik analizi sonucunda, Cronbach Alpha değerleri 0,696 ile 0,784 arasında değişmekte olup, 5 maddeden oluşan “ilişkilerde şeffaflık” alt boyutun oldukça güvenilir ($\alpha=0,757$), 4 maddeden oluşan “içselleştirilmiş ahlak anlayışı” alt boyutun oldukça güvenilir ($\alpha=0,784$), 3 maddeden oluşan “bilgiyi dengeli ve tarafsız değerlendirme” alt boyutun oldukça güvenilir ($\alpha=0,696$) ve 4 maddeden oluşan “öz farkındalık” alt boyutun oldukça güvenilir ($\alpha=0,743$) olduğu tespit edilmiştir. 14 madde ve 3 alt boyuttan oluşan duygusal emek ölçeğinin Cronbach Alpha değeri 0,792 olarak bulunmuş olup güvenilirlik düzeyinin yüksek olduğu görülmüştür. Duygusal emek ölçeğinin alt boyutlarına bakıldığında 7 maddeden oluşan “yüzeysel davranış” boyutunun ($\alpha=0,838$), 3 maddeden oluşan “derin davranış”ın ($\alpha=0,751$) ve yine 3 maddeden oluşan “doğal davranış”ın ($\alpha=0,792$) olduğu ve bu oranların da oldukça yüksek güvenilirlik seviyesinde olduğu tespit edilmiştir. En son olarak tek boyut ve 3 maddeden oluşan işten ayrılma niyeti

ölçeğinin de Cronbach Alpha değeri oldukça güvenilir seviyede ($\alpha=0,893$) bulunmuştur.

6.3. Bulgular

A. Çalışanlarının Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılanların % 32,6'si erkek %67,4'ü kadındır. Katılanların % 48,4'ü 18-25 yaş aralığında iken, %31,6'sı 26-35 yaş aralığında, %20'si 36-45 yaş aralığındadır. Medeni durum bakımından %20'si evli, %80'ni bekârdır. Öğrenim düzeyi bakımından %27,4'ü lise mezunu iken, %43,2'si ön lisans, %29,5'i lisans mezunudur. Çalışma süresi bakımından, %90,5'i 1-5 yıl arasında, %3,2'si 6-10 yıl arasında, %6,3'ü 11-15 yıl arasında çalıştığını belirtmiştir.

Tablo 2. Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular

		Frekans	Yüzde			Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Erkek	31	32,6	Öğrenim Durumu	Lise	26	27,4
	Kadın	64	67,4		Ön lisans	41	43,2
Yaş	18-25	46	48,4		Lisans	28	29,5
	26-35	30	31,6				
	36-45	19	20	1-5 yıl	86	90,5	
Medeni Durum	Evli	19	20	Çalışma süresi	6-10 yıl	3	3,2
	Bekâr	76	80		11-15 yıl	6	6,3

B. Otantik Liderlik, Duygusal Emek ve Alt Boyutları ile İşten Ayrılma Niyeti Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Otantik liderlik, duygusal emek ve alt boyutları ile işten ayrılma niyeti düzeylerinin belirlenmesi için ortalamaları belirlenmiştir. Sonuçlar tablolarda sunulmuştur.

Tablo 3. Otantik Liderlik, Duygusal Emek ve Alt Boyutları ile İşten Ayrılma Niyetine Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Alt Boyutlar	Ortalama	Standart Sapma
Otantik liderlik ölçeği	3,04	0,72
İlişkilerde şeffaflık	3,05	0,87
İçselleştirilmiş ahlak anlayışı	2,99	0,73
Bilgiyi dengeli ve tarafsız değerlendirme	3,07	0,93
Öz farkındalık	3,03	0,94
Duygusal emek ölçeği	3,03	0,69
Yüzeysel davranış	2,56	0,98
Derin davranış	3,52	0,96
Doğal davranış	3,49	1,12
İşten ayrılma niyeti ölçeği	2,22	1,22

Araştırmaya katılanların otantik liderlik düzeyleri ($\bar{x}=3,04$), duygusal emek düzeylerinin ($\bar{x}=3,05$) ile orta düzeyde, işten ayrılma düzeylerinin ise ($\bar{x}=2,22$) ile düşük düzeyde olduğu görülmüştür. Bu ortalamalar çalışanların otantik liderlik ve duygusal emek düzeylerinin orta seviyede olduğunu, buna karşılık işten ayrılma niyetinin düşük olduğu bunun da işletme açısından olumlu bir sonuç olduğu söylenebilir.

C. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

Otantik liderlik, duygusal emek ve alt boyutları ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiler pearson korelasyon analiziyle belirlenmiştir. Bulgular aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4. Otantik Liderlik, Duygusal Emek ve Alt Boyutları ile İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki (Korelasyon Analizi)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.Otantik liderlik	1								
2.İlişkiler de şeffaflık	,814**	1							

3.İçselleştirilmiş ahlak	,8 48**	, 621**	1						
4.Bilgi deneyim	,8 39**	, 548**	, 623**	1					
5.Öz farkındalık	,8 28**	, 444**	, 630**	, 699**	1				
6.Duygusal emek	,2 21*	, 187	, 256*	, 128	,1 64	1			
7.Yüzeysel davranış	,1 09	, 048	, 143	, 093	,0 98	, 788**	1		
8.Derin davranış	,2 07*	, 259*	, 190	, 080	,1 27	, 761**	, 375**	1	
9.Doğal davranış	,1 96	, 178	, 237*	, 093	,1 37	, 533**	- ,041	, 468**	1
10.İşten ayrılma niyeti	- ,277**	- ,087	- ,213*	- ,258*	- ,386**	- ,104	- ,096	- ,122	- ,002

Korelasyon analizi sonucunda otantik liderlik ile duygusal emek arasında istatistiksel açıdan düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. **Dolayısıyla H₁ hipotezi kabul edilmiştir.** Otantik liderlik ile duygusal emeğin alt boyutu olan derin davranış arasında istatistiksel açıdan anlamlı düşük düzeyde bir ilişki bulunmuş, diğer iki boyut arasında anlamlı ilişkiler görülmemiştir. Otantik liderliğin alt boyutlarından olan ilişkilerde şeffaflık ile duygusal emeğin alt boyutlarından olan derin davranış arasında ve içselleştirilmiş ahlak ile doğal davranış arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p < 0.05$). Korelasyon katsayısı değerlendirildiğinde bu ilişkilerin düşük düzeyde ve pozitif yönlü olduğu söylenebilir. Otantik liderlik ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır. Bu ilişkinin negatif yönlü ve düşük düzeyli olduğu görülmektedir. **Bu sonuca göre H₂ hipotezi kabul edilmiştir.** Ayrıca otantik liderliğin alt boyutlarından olan “içselleştirilmiş ahlak”, bilgiyi dengeli ve tarafsız değerlendirme ve öz farkındalık ile işten ayrılma niyeti arasında da negatif yönlü ve düşük düzeyde ilişkiler bulunmaktadır. Duygusal emek ve işten ayrılma niyeti arasında da herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır. **Dolayısıyla H₃ hipotezi reddedilmiştir.**

D. Otantik Liderlik Duygusal Emek ve Alt Boyutları ile İşten Ayrılma Niyeti İçin Yapılan t Testi ve Anova Analizlerine İlişkin Bulgular

Otantik liderlik, duygusal emek ve işten ayrılma niyeti için araştırmaya katılanların demografik değişkenleri açısından farklılıkları belirlemek üzere t testi ve tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Tablo 5. Otantik Liderlik, Duygusal Emek ve İşten Ayrılma Niyeti ile Alt Boyutlarına İlişkin Cinsiyetler Arasındaki t Testi Analizi

Boyutlar	Cinsiyet	Ortalama	Std. Sapma	F	P
Otantik liderlik	Erkek	3,03	0,88	2,56	0,94
	Kadın	3,04	0,64		
İlişkilerde şeffaflık	Erkek	3,04	1,01	2,8	0,91
	Kadın	3,06	0,81		
İçselleştirilmiş ahlak anlayışı	Erkek	3,03	0,88	1,98	0,73
	Kadın	2,98	0,66		
Bilgiyi dengeli ve tarafsız değerlendirme	Erkek	3,02	0,97	0,04	0,73
	Kadın	3,09	0,92		
Öz farkındalık	Erkek	3,02	1,04	0,42	0,9
	Kadın	3,04	0,9		
Duygusal emek	Erkek	3,11	0,63	0,3	0,44
	Kadın	3	0,72		
Yüzeysel davranış	Erkek	2,61	1,13	2,15	0,71
	Kadın	2,53	0,91		
Derin davranış	Erkek	3,74	0,78	4,18	0,12
	Kadın	3,41	1,02		
Doğal davranış	Erkek	3,44	1,09	0,06	0,76
	Kadın	3,52	1,14		
İşten ayrılma niyeti	Erkek	2,24	1,31	0,85	0,95

	Kadın	2,22	1,18		
--	-------	------	------	--	--

Yapılan analiz sonucunda cinsiyet bakımından otantik liderlik, duygusal emek ve alt boyutları ile işten ayrılma niyetinde anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Tablo 6. Otantik Liderlik, Duygusal Emek ve İşten Ayrılmaya İlişkin Farklı Yaş Gruplarındaki Çalışanlar Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi

Boyutlar	Yaş Aralığı	N	Ortalama	F	Sig.
Otantik lider	18-25	46	2,95	1,50	0,23
	26-35	30	3,24		
	36-45	19	2,99		
İlişkilerde şeffaflık	18-25	46	3,00	0,52	0,60
	26-35	30	3,19		
	36-45	19	2,97		
İçselleştirilmiş ahlak	18-25	46	2,96	0,57	0,57
	26-35	30	3,13		
	36-45	19	3,09		
Bilgi deneyim	18-25	46	2,96	0,92	0,40
	26-35	30	3,26		
	36-45	19	3,09		
Öz farkındalık	18-25	46	2,87	3,13	0,05
	26-35	30	3,38s		
	36-45	19	2,86		
Duygusal emek	18-25	46	3,05	0,27	0,76
	26-35	30	2,95		
	36-45	19	3,10		
Yüzeysel davranış	18-25	46	2,57	1,03	0,36
	26-35	30	2,39		
	36-45	19	2,80		

Derinlemesine davranış	18-25	46	3,53	0,42	0,66
	26-35	30	3,72		
	36-45	19	3,49		
Doğal davranış	18-25	46	3,53	0,40	0,67
	26-35	30	3,36		
	36-45	19	3,32		
İşten ayrılma niyeti	18-25	46	2,36	0,67	0,52
	26-35	30	2,03		
	36-45	19	2,33		

Yapılan analiz sonucunda yaş bakımından duygusal emek ve işten ayrılma açısından anlamlı bir farklılığa rastlanılmamıştır. Farklılığa otantik liderliğin alt boyutu olan öz farkındalık boyutunda rastlanmıştır. Farklılığın kaynağını belirlemek için LSD testi yapılmıştır.

Tablo 7. Yaş bakımından Öz Farkındalık Alt Boyutundaki Farklılık Bulguları

Öz Farkındalık - LSD				
Yaş Aralığı	Yaş	Ortalama Farkı (I-J)	Std.Sap.	Sig.
18-25	26-35	-,51*	0,22	0,02
	36-45	,01	0,26	0,96
26-35	18-25	,51*	0,22	0,02
	36-45	,52	0,27	0,06
36-45	18-25	-,01	0,26	0,96
	26-35	-,52	0,27	0,06

LSD testi sonuçlarına göre farkın kaynağı 18-25 ile 26-35 yaş aralığında olan çalışanlar arasında ortaya çıkmıştır. 26-35 yaş aralığında çalışanların öz farkındalık alt boyutuna katılma düzeyleri 18-25 yaş aralığında bulunanlara göre anlamlı derecede daha yüksektir.

Tablo 8. Otantik Liderlik, Duygusal Emek ve İşten Ayrılmaya İlişkin Medeni Durum Arasındaki t Testi Analizi

Boyutlar	Medeni Durum	N	Ortalama	Std. Sapma	F	Sig.
Otantik lider	Evli	19	3,31	0,83	,51	,08
	Bekar	76	2,98	0,69		
İlişkilerde şeffaflık	Evli	19	3,22	1,07	2,87	,35
	Bekar	76	3,01	0,82		
İçselleştirilmiş ahlak	Evli	19	3,37	0,77	,00	,03
	Bekar	76	2,96	0,72		
Bilgi deneyim	Evli	19	3,40	0,91	,40	,09
	Bekar	76	3,00	0,93		
Öz farkındalık	Evli	19	3,30	1,02	,17	,17
	Bekar	76	2,96	0,94		
Duygusal emek	Evli	19	3,20	0,67	,02	,23
	Bekar	76	2,98	0,72		
Yüzeysel davranış	Evli	19	2,64	1,05	,01	,69
	Bekar	76	2,54	0,97		
Derinlemesine davranış	Evli	19	3,86	1,00	,18	,19
	Bekar	76	3,51	1,02		
Doğal davranış	Evli	19	3,70	0,90	,91	,22
	Bekar	76	3,37	1,07		
İşten ayrılma niyeti	Evli	19	1,67	0,90	4,38	,02
	Bekar	76	2,39	1,27		

Medeni durum bakımından yapılan analiz sonucuna göre içselleştirilmiş ahlak anlayışı ile işten ayrılma niyeti arasında farklılığın olduğu görülmüştür. Buna göre evlilerin içselleştirilmiş ahlak anlayışına katılma düzeyleri bekarlara göre daha yüksektir. İşten ayrılma niyeti bakımında ise bekarların katılma düzeyi evlilere göre daha yüksek çıkmıştır. Evlilerin bakmakla yükümlü olduğu bireylerin varlığı, işten ayrılmalarını zorlaştırmakta ya da ayrılır ayrılmaz yeni

bir iş bulmalarını gerekli kılmaktadır. Bundan dolayı işten ayrılmaları daha zordur. Bekârlar bu konuda daha özgür hareket edebilirler.

Tablo 9. Otantik Liderlik, Duygusal Emek ve İşten Ayrılmaya İlişkin Eğitim Durumu Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi

Değişkenler	Eğitim Durumu	N	Ortalama	Std. Sapma	F	Sig.
Otantik lider	Lise	26	3,06	0,77	,236	,790
	Ön Lisans	41	3,00	0,60		
	Lisans	28	3,12	0,86		
İlişkilerde Şeffaflık	Lise	26	2,96	0,80	2,396	,097
	Ön Lisans	41	2,91	0,65		
	Lisans	28	3,35	1,14		
İçselleştirilmiş Ahlak	Lise	26	3,13	0,86	,234	,791
	Ön Lisans	41	3,01	0,62		
	Lisans	28	3,01	0,80		
Bilgi Deneyim	Lise	26	3,06	0,98	,248	,781
	Ön Lisans	41	3,02	0,90		
	Lisans	28	3,18	0,99		
Öz Farkındalık	Lise	26	3,10	0,98	,397	,673
	Ön Lisans	41	3,08	0,88		
	Lisans	28	2,89	1,07		
Duygusal Emek	Lise	26	3,23	0,80	2,468	,090
	Ön Lisans	41	3,05	0,67		
	Lisans	28	2,81	0,65		
Yüzeysel Davranış	Lise	26	2,79	1,10	4,846	,010
	Ön Lisans	41	2,73	0,94		
	Lisans	28	2,09	0,78		
Derinlemesine Davranış	Lise	26	3,76	1,09	,655	,522
	Ön Lisans	41	3,46	0,97		

	Lisans	28	3,60	1,04		
Doğal Davranış	Lise	26	3,61	1,09	,713	,493
	Ön Lisans	41	3,30	1,00		
	Lisans	28	3,47	1,06		
İşten Ayrılma Niyeti	Lise	26	1,76	0,94	5,184	,007
	Ön Lisans	41	2,20	1,10		
	Lisans	28	2,79	1,47		

Yapılan analiz sonucunda yüzeysel davranış ve işten ayrılma niyeti boyutunda farklılıkların olduğu görülmektedir. Boyutlar arasında farklılıkların kaynağını belirlemek adına yapılan LSD testi sonuçları ise şöyledir:

Tablo 10. Eğitim Durumu Bakımından Otantik Liderlik, Duygusal Emek Alt Boyutları ve İşten Ayrılma Niyeti Farklılık Bulguları

LSD					
Boyutlar	Eğitim Durumu		Ortalama Farkı (I-J)	Std. Sapma	Sig.
Yüzeysel davranış	Lise	Ön Lisans	,06	,24	,79
		Lisans	,69*	,26	,01
	Ön Lisans	Lise	-,06	,24	,79
		Lisans	,63*	,23	,01
	Lisans	Lise	-,69*	,26	,01
		Ön Lisans	-,63*	,23	,01
İşten ayrılma niyeti	Lise	Ön Lisans	-,44	,30	,14
		Lisans	-1,02*	,32	,00
	Ön Lisans	Lise	,44	,30	,14
		Lisans	-,59*	,29	,04
	Lisans	Lise	1,02*	,32	,00

		Ön Lisans	,59*	,29	,04
--	--	-----------	------	-----	-----

Lise ve ön lisans mezunlarının yüzeysel davranış boyutuna katılma düzeyleri lisans mezunlarından daha yüksektir.

Lise ve ön lisans mezunlarının işten ayrılma niyetine katılma düzeyleri lisans mezunlarına göre daha düşüktür. Günümüzde tüm toplumların en önemli sorunsallarının başında işsizlik gelmektedir. Bu durum öğrenim seviyesi düşük olanlar için daha da sıkıntılı bir durumdur çünkü istediğiniz işi bulmak zor iken o işi yapacak birçok çalışan söz konusudur. Dolayısıyla böyle bir bulgu bu hususlardan kaynaklı olabilir.

Demografik değişkenler ile otantik liderlik, duygusal emek ve işten ayrılma niyeti arasındaki farklılıklara bakıldığında medeni durum, eğitim durumu ve farklı yaş grupları arasında farklılıklar bulunurken, cinsiyet yönünden herhangi bir farklılık bulunmamıştır. **Elde edilen bu sonuçlara göre H₄ hipotezi kısmen kabul edilmiştir.**

Regresyon analizine ilişkin bulgular

Otantik liderlik ve duygusal emek arasında yapılan basit doğrusal regresyon analiz sonuçları aşağıdaki gibidir:

Tablo 11. Otantik Liderlik ve Duygusal Emeğe Ait Regresyon Katsayıları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	F	Sig.
Duygusal emek	Otantik liderlik	0,188	0,035	0,025	3,409	0,068

Otantik liderlik ve duygusal emek arasında yapılan basit doğrusal regresyon analizinde değişkenler arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Otantik liderlik ve işten ayrılma niyeti için yapılan regresyon analizi aşağıdaki gibidir.

Tablo 12. Otantik Liderlik ve İşten Ayrılma Niyetine Ait Regresyon Katsayıları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	F	Sig.
İşten ayrılma niyeti	Otantik liderlik	0,258	0,066	0,056	6,608	0,012

Tablo 12’te görüleceği üzere otantik liderlik ile işten ayrılma niyeti arasında yapılan basit doğrusal regresyon analizinde değişkenler arasında ilişki anlamlı çıkmıştır.

Tablo 13. Parametre Katsayıları ve Regresyon Modelleri Tablosu

Değişkenler	B	Standart Hata	Beta	t	Sig.
Sabit Değer	3,545	0,528	-0,258	6,716	0,012
Otantik liderlik	-0,435	0,169		-2,571	

Otantik liderlik 1 birim arttığında işten ayrılma niyeti -0,435 oranında azalmaktadır. Elde edilen regresyon modeli şu şekilde oluşturulabilir: İşten ayrılma niyeti = 3,545 + (-0,435 x otantik liderlik)

Sonuç

Otantik liderlik duygusal emek ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik yapılan bu çalışmada, araştırmaya katılanların çoğunluğunun kadın, 18-25 yaş aralığında, bekar, eğitim durumu olarak ön lisans mezunu ve 1-5 yıl arasındaki çalışanlardan oluştuğu belirlenmiştir. Araştırmaya katılanların önemli bir kısmının genç, öğrenim seviyelerinin ön lisans düzeyinde ve çok fazla çalışma yılına sahip olmadıkları ifade edilebilir.

Araştırmaya katılanların otantik liderlik ve alt boyutlarına yönelik algılarının orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Örgütlerin başarı ve sürekliliğinde etkili olan insan kaynağı ve bu kaynağı doğru bir şekilde yönlendiren ve bu yönlendirme sürecinde söylem ile tutum ve davranışları örtüşen yöneticilerin çalışanlar nezdinde çok farklı bir yere sahip olduğu aşikar bir durumdur. Ayrıca bu durum çalışanların örgüte bakış açılarını, özdeşleşmelerini, bağlılıklarını ve ayrılma durumlarını da etkilemektedir. Araştırmada otantik liderlik algısının orta düzeyde çıkması çalışanlar ile yöneticileri arasında olumlu bir iletişim olgusunun olduğunu göstermektedir.

Ayrıca duygusal emek düzeylerinin de orta seviyede olması çalışanların müşteriler ile olumlu bir iletişim/ davranış içerisinde olduğunu göstermektedir. İşten ayrılma düzeylerine bakıldığında ise bu oranın düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Bu sonuç çalışanların hem yönetsel anlamda hem de örgütsel bazda örgüt ile uyumlu bir ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir. Örgüt içerisinde elde edilen bu başarının devamlılığı muhakkak önemlidir. Her geçen günün çok önemli değişiklikleri de beraberinde getirmiş olduğu günümüz ekonomisinde mevcut durumun sürdürülebilirliğini sağlamak ve çalışanların memnuniyet düzeylerini arttırıcı faaliyetlerde bulunmak temel hedefler arasında yer almaktadır.

Otantik liderlik ile duygusal emek arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Düşük düzeyde olduğu görülen bu bulguya göre otantik liderlik davranışının artmasıyla duygusal emeğin arttığı söylenebilir. Diğer bir ifadeyle duygusal emeği arttırmak için otantik liderlik tutum ve davranışlarının daha çok sergilenmesinin gerekli olduğu söylenebilir. Otantik liderliğin alt boyutlarından olan ilişkilerde şeffaflık ve duygusal emeğin alt boyutlarından olan derin davranış arasında düşük düzeyde anlamlı ilişkinin olduğu görülmüştür. Aynı şekilde içselleştirilmiş ahlak anlayışı ile doğal davranış arasında da düşük düzeyde anlamlı ilişkinin olduğu ortaya çıkarılmıştır. Derin davranış müşterilere içten ve samimi görünmektir ve iyi niyetli davranış olarak görülmektedir. Dolayısıyla liderlerin çalışanlar ile ilişkilerinde şeffaf davranışlarda bulunması, gizli ve saklı eylemlerden kaçınması, kararlar alırken başkalarının ne düşüneceğinden ziyade ahlaki standartlara ve vicdani hassasiyete uygun davranışlar sergilemeleri çalışanlar ile aralarında bir güven ortamı oluşturacaktır. Örgütte böyle bir anlayışın olması olumlu bir davranış olarak kabul edilebilir. Otantik liderlik ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü ve düşük düzeyli anlamlı bir ilişki vardır. Bu sonuç liderlerin göstermiş oldukları davranışların içten ve samimi olması durumunda çalışanlar nezdinde olumlu bir etki yaratmakta ve çalışanların örgütsel bağlılığını arttırarak işten ayrılma düşüncelerinden vazgeçmelerine ya da böyle bir düşünceye sahip olsalar bile bunu ertelemelerine neden olmaktadır. Korelasyon analizi sonucunda elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde literatürde otantik liderlik ile işten ayrılma niyeti arasında ilişkiyi belirlemeye yönelik çalışmalar ile örtüştüğü ve sonuçların literatür ile uyumlu olduğu görülmektedir.

Demografik değişkenler açısından otantik liderlik, duygusal emek ve işten ayrılma niyetleri ile alt boyutlarında farklılıkların olup olmadığını belirlemek için yapılan t testi ve tek yönlü varyans analizleri sonucunda cinsiyet durumlarına göre herhangi bir farklılığın olmadığı, buna karşın yaş, medeni

durum ve eğitim durumu yönünden farklılıkların olduğu görülmüştür. Yaş faktöründe farklılık sadece otantik liderliğin alt boyutu olan öz farkındalık boyutunun 18-25 yaş grubu çalışanları ile 26-35 yaş grubu arasındaki çalışanlarda görülmüştür. Bu farklılık otantik liderlerin göstermiş oldukları davranışlardaki samimiyet, güvenirlilik, inandırıcılık duygularının bu yaş grubundaki çalışanlarda daha samimi ve içten olduğu algısı oluşturmuştur. Çünkü bu unsurların tamamını bünyesinde barındıran güvenirlilik algısı, otantik liderlerin kişisel kimliklerinin temel unsuru olup, izleyiciler ile liderler arasında olumlu ilişkiler kurmalarını da teşvik etmektedir. Bu algının diğer yaş gruplarında da oluşturulması örgütsel bazda bir takım ruhunun oluşmasına olanak sağlayacaktır.

Medeni durum açısından farklılıklara bakıldığında otantik liderlik alt boyutu olan içselleştirilmiş ahlak anlayışı ile işten ayrılma niyeti arasında farklılıkların olduğu görülmüştür. İçselleştirilmiş ahlak anlayışı boyutunda evlilerin içselleştirilmiş ahlak anlayışı alt boyutuna katılma düzeyleri bekarlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. İçselleştirilmiş ahlak anlayışı, bireyin değer, tercih ve ihtiyaçları ile uyum içinde davranışlar sergilemesi olarak ifade edilir. Buna göre evli olan bireyler, otantik liderlerin göstermiş oldukları davranışları ile söylemleri arasında uyum olduğuna inanmaktadırlar. Bu inanç liderin çalışanlar nezdindeki itibarını yükselteceğinden dolayı bekar olan bireylerde meydana gelen farklılık algısını ortadan kaldırmaya yönelik çabalar çalışanlar açısından olumlu sonuçlar doğuracaktır. İşten ayrılma niyeti bakımından ise bekarlar ile evliler arasında ortaya çıkan farklılığa göre bekarların işten ayrılma niyetine katılma düzeyleri evlilere göre daha yüksektir. Farklılığın oluşmasındaki neden kişilerin üstlenmiş oldukları sorumluluk olarak ifade edilebilir. Evli çalışanların bakmakla yükümlü oldukları bireylerin olması ve onlara karşı üstlenmiş olduğu sorumluluk, bu kişilerin işlerinden ve yöneticilerinden memnun olmamaları durumunda bile bu niyetlerinden vazgeçmelerine neden olmaktadır. Ancak bekar olan çalışanlarda bu sorumluluk duygusunun çok fazla olmaması, yeni bir iş bulabilme sürecindeki rahatlıklar kişilerin işten ayrılmalarını kolaylaştırmaktadır. Nitelikli işgücünün oldukça önem arz ettiği günümüz koşullarında işletme içerisindeki tüm çalışanların örgüt ile özdeşleşmelerini sağlamak adına tüm olanakların sağlanması, böyle bir niyet içerisinde olan personelin *“örgütten ayrılış düşünceleri/nedenleri arasında hangi faktörlerin rol oynadığını”* iyi tespit etmek gerekmektedir.

Yapılan çalışmada kullanılan değişkenlerin hepsinin ilk kez bir arada kullanılması araştırmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Buna karşın daha

geçerli sonuçların elde edilebilmesi için anket uygulanacak örneklemin farklı sektörler ile birlikte daha büyük bir evrenden seçilmesinin daha uygun olacağı düşünülmektedir. Son olarak otantik liderlik ile pozitif psikolojik sermaye, personel güçlendirme gibi güncel diğer bileşenler arasında yeni modeller oluşturularak geçerliliklerinin test edilmesine yönelik çalışmaların yapılması fayda sağlayacaktır.

Kaynakça

ASHFORTH E. B., ve HUMPHREY R. H. (1993). "Emotional Labor in Service Roles: The Influence of Identity", *The Academy of Management Review*, Vol: 18, No: 1, 88-115.

ASLAN, Z., ve ETYEMEZ, S. (2015). "İşgörenlerin Tükenmişlik Düzeylerinin İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi: Hatay'daki Otel İşletmelerinde Bir Araştırma", *Journal of Business Research Turk*, 7(3).

ASLAN, Z., ve ARI, G. S. (2018). "Kişilik Ve Duygusal Emek Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma: Banka Çalışanları Örneği", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 157-171.

AVOLIO, B. J., ve GARDNER, W. L. (2005). "Authentic leadership development: Getting to the root of positive forms of leadership". *The leadership quarterly*, 16(3), 315-338.

BASIM, H. N., ve BEGENİRBAŞ, M. (2012), "Çalışma Yaşamında Duygusal Emek: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması", *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt: 19, Sayı: 1, 77-90.

DIEFENDORFF, J.M., ve CROYLE, M.H. & GOSSERAND, R.H. (2005). "The Dimensionality and Antecedents of Emotional Labor Strategies", *Journal of Vocational Behavior*, 66, 339-357.

GARDNER, W.L.; AVOLIO, B.J.; LUTHANS, F.; MAY, D.R., ve WALUMBWA, F. (2005). "Can You See The Real Me? A Self-Based Model Of Authentic Leader and Follower Development", *The Leadership Quarterly*, 16, 343 - 372.

GRANDEY, A. G. (2000). "Emotion Regulation in The Workplace: A New Way to Conceptualize Emotional Labor". *Journal of Occupational Health Psychology*, 5 (1), 95-110.

GÜLER, M., ve BOZ, D. (2016). "Otantik Liderliğin Topluluk Hissi Üzerine Etkisi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.

GÜL, H., OKTAY, E., ve GÖKÇE, H., (2008). "İş Tatmini, Stres, Örgütsel Bağlılık, İşten Ayrılma Niyeti ve Performans Arasındaki İlişkiler: Sağlık Sektöründe Bir Uygulama", *Akademik Bakış*, Sayı:15.

GÜZEL Ö.; GÖK, G.A., ve İŞLER, D.B., (2013). "Duygusal Emek ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi: Turist Rehberleri Üzerinde Bir Araştırma", *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 10 (3), 107-123.

HARTER, S. (2002) Authenticity. In: Snyder, C.R. and Lopez, S.J., Eds., *Handbook of Positive Psychology*, Oxford University Press, New York, 382-394.

HOCHSCHILD, A. (1983). *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. Berkeley: University of California Press.

HOM, P.W.; CARANIKAS-WALKER, F.; PRUSSIA, G.E., ve GRIFFETH, R.W. (1992). "A Meta-Analytical Structural Equations Analysis of a Model of Employee Turnover", *Journal of Applied Psychology*, 77(6), 890-909.

HSIUNG, H. H. (2012). "Authentic leadership and employee voice behavior: A multi-level psychological process", *Journal of business ethics*, 107(3), 349-361.

İŞKIN Y., ve KAYGIN E. (2016). "Otantik Liderlik Anlayışının Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Yabancılaşmayla İlişkisi: Mobilya Sektöründe Bir Araştırma", *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 7 Sayı: 14, 619-647,

İNAL, F. (2016). İş-Aile çatışmasının örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi: Nevşehir Örneği, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi.

KARACA, M.; BİÇKES, M.D.; ÇAKI, C., ve KARADUMAN, G., (2017). "Medya Yöneticilerinin İş Tatmin Düzeylerinin İşten Ayrılma Niyetleri Üzerindeki Etkisi: Malatya Örneği", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5 (2), 969-990

KESER, S., ve KOCABAŞ, İ. (2014). "İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Otantik Liderlik ve Psikolojik Sermaye Özelliklerinin Karşılaştırılması", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 1(1), 1-22.

KORKMAZ, O. (2017). "Otantik Liderlik ve Örgütsel Güven", *International Journal of Social Science*, 58, 437-454.

KORKMAZ H.; SÜNNETÇİOĞLU, S., ve KOYUNCU, M. (2015). "Duygusal Emek Davranışlarının Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyeti İle İlişkisi: Yiyecek İçecek Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 7, Sayı:12, 14-33.

LAGERLUND, M; SHARP,L; LINDQVIST, R; RUNESDOTTER, S., ve TISHELMAN, C., (2015). "Intention to Leave the Workplace Among Nurses Working with Cancer Patients in Acute CareHospitals in Sweden", *European Journal of Oncology Nursing*, 19, 629-637.

MORRIS, J. A., ve FELDMAN D. C. (1996), "The Dimensions, Antecedents, and Consequences of Emotional Labor", *The Academy of Management Review*, Vol. 21, No. 4, 986- 1010.

NAKTİYOK, A., & AĞIRMAN, Ü.H. (2016). "İş Odaklı Duygusal Emek Ve Duygusal Tükenme Arasındaki İlişkide Çalışan Odaklı Duygusal Emek ve Mesleki Bağlılığın Aracı Etkisi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(4), 789-809.

ORAL, L., ve KÖSE S.,(2011), "Hekimlerin Duygusal Emek Kullanımı ile İş Doyumu ve Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16 (2), 463-492.

ÖRÜCÜ, E., ve ÖZAFŞARLIOĞLU, S. (2013). "Örgütsel Adaletin Çalışanların İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Güney Afrika Cumhuriyetinde Bir Uygulama", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (23), 335-358.

ÖZDAMAR, K. (2002). Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi 1, Eskişehir: Kaan Kitabevi.

RUSBELT, C. A.; FARRELL, D., & ROGERS, G, MAINOUS, Arch G, (1988). "Impact of Exchange Variables On Exit, Voice, Loyalty and Neglect: An Integrative Model of Responses to Decline Job Satisfaction", *Academy of Management Journal*, Vol: 31, No: 3, 599- 627.

SAVAŞ, A.C. (2012.) İlköğretim Okul Müdürlerinin Duygusal Zekâ ve Duygusal Emek Yeterliklerinin Öğretmenlerin İş Doyumuna Etkisi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gaziantep.

TAKASE, M. (2010). "A concept analysis of turnover intention: Implications for nursing management", *Collegian*. 17, 3-12

TAŞLIYAN, M., ve HIRTLAK B., (2016). "Otantik Liderlik, Psikolojik Sermaye, İşten Ayrılma Niyeti ve Çalışan Performansı Arasındaki İlişki: Hemşireler Üzerinde Bir Araştırma", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 56, 92-115.

TURHAN, M. (2007). Genel ve Mesleki Lise Yöneticilerinin Etik Liderlik Davranışlarının Okullardaki Sosyal Adalet Üzerindeki Etkisi (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

ÜNNÜ, N. (2009). "Politik Pazarlamada Pazar 454 Oya Korkmaz Yönlülük ve Otantik Liderliğin Önemi", *Ege Akademik Bakış*, (9)4, 1243-1273.

YÜRÜR, Y. ve ÜNLÜ, A . (2011). "Duygusal Emek, Duygusal Tükenme ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi", *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 13 (2), 0-8. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/isguc/issue/25477/268723>

WONG, J.Y, ve WANG, CH. (2009). "Emotional Labor of The Tour Leaders: An Exploratory Study", *Tourism Management*, (30), 249-259.

**PAYDAŞ YAKLAŞIMININ YEREL ÖNLEME VE GÜVENLİK PLANLARINA
UYGULANMASI: TÜRKİYE'DE SİVİL GÖZETİMİN GELİŞTİRİLMESİ ÖRNEĞİ**
IMPLEMENTATION OF STAKEHOLDER APPROACH TO LOCAL PREVENTION AND
SECURITY PLANS: CASE OF IMPROVEMENT OF CIVILIAN OVERSIGHT IN
TURKEY

SEVCAN KILIÇ AKINCI

Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, İ.İ.B Fakültesi, İşletme Bölümü
sevcan.akinci@erzurum.edu.tr

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
III/7 (Özel Sayı), Aralık | December 2018, Erzurum
ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 07.12.2018
Kabul Tarihi | Accepted Date : 19.12.2018
Sayfa | Pages : 225-238
DOI- : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.86>

This article was checked by

PAYDAŞ YAKLAŞIMININ YEREL ÖNLEME VE GÜVENLİK PLANLARINA UYGULANMASI: TÜRKİYE'DE SİVİL GÖZETİMİN GELİŞTİRİLMESİ ÖRNEĞİ*

Sevcan KILIÇ AKINCI

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), C.III S.7, Aralık 2018, Sayfa: 225-238

ÖZET

Akademik literatürde özel sektörde yaygın bir şekilde uygulanan stratejik yönetim yaklaşımlarından kamu sektörüne uygulanması en uygun modellerden birisinin Paydaş Yönetimi Yaklaşımı olduğu vurgulanmaktadır. Paydaş Yönetimi Yaklaşımının kamu güvenliği alanında uygulanması suretiyle güvenlikte sivil gözetimin geliştirilmesi mümkündür. Ne var ki, stratejik planlamanın güvenlik sektöründe yerel bazda uygulanması dikkat ve özen gerektirmektedir. Türkiye'de ilk defa Yerel Önleme ve Güvenlik Planları hazırlığı yapıldığında Paydaş Yaklaşımı model alınmıştır. Bu bağlamda, yerel yönetişimin bir gereği olarak 2009 yılında ve ardından 2013 yılında sivil katılımı geliştirmeye yönelik olarak 13 stratejik Yerel Önleme ve Güvenlik Planı hazırlanmıştır. Bu çalışmada, ilk olarak özel sektördeki stratejik planlamanın yerel güvenlik konusuna ne şekilde adapte edilebileceği açıklanmış ve ardından Türkiye'de pilot olarak gerçekleştirilen bu çalışmaların özel sektördeki diğer uygulamalardan farkları ortaya koyulmuştur. Çalışma, söz konusu planları inceleyen ve açıklayan Türkiye'deki ilk ve tek araştırma olması nedeniyle özgün değere sahiptir ve literatüre katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Stratejik Planlama, Yerel Önleme Ve Güvenlik Planları, Türkiye.

IMPLEMENTATION OF STAKEHOLDER APPROACH TO LOCAL PREVENTION AND SECURITY PLANS: CASE OF IMPROVEMENT OF CIVILIAN OVERSIGHT IN TURKEY

ABSTRACT

As stated in academic literature, Stakeholder Management Approach of strategic planning is one of the models most suitable to be implemented in public sector. This approach is also applicable to public security sector in order to improve civilian oversight. However, when strategic planning is applied in security sector, one must be more careful and meticulous. When first Local Prevention and Security Plans were prepared in Turkey, this approach was followed as well. In this regard, in years 2009 and 2013, 13 strategic Local Prevention and Security Plans were prepared to improve civilian participation as part of local governance. In this study, firstly how private sector strategic planning could be adapted to local security was explained. Following, the differences of security sector pilot implementation were compared and analyzed with usual practices in private sector. This study, as being the first and only study to analyze security sector plans is original and makes contribution to the literature.

Keywords: Strategic Planning, Local Prevention and Security Plans, Turkey.

* Bu çalışma 12-14 Eylül 2018 tarihlerinde düzenlenen Business and Organizations Research Conference'ta sunulan "Özel Sektördeki Paydaş Yönetimi Stratejik Planlama Modelinin Önleyici Yerel Güvenlik Planlarına Uygulanması: Türkiye Örneği" isimli bildirinin genişletilmiş halidir.

Giriş

Strateji kavramı köken itibari ile militer bir terim olup, stratejik planlamanın uzun yıllar sadece askeri uygulamalarda kullanıldığı görülmüştür. 1970'lerden sonra ise sivil hayatta önce özel sektördeki kurumlar tarafından uygulanmaya başlanmış, başarılı uygulamaları sayesinde Amerika Birleşik Devletleri'nden hızla dünyaya yayılmış ve zamanla kamu sektöründe de tercih edilir olmuştur.

Temelini özel sektörden almış olsa da özel sektördeki stratejik planlamanın kamu sektöründe birebir uygulanması mümkün olamamaktadır. Özel sektörde uygulanan stratejik planlama yaklaşımları kamu sektörüne uygulanırken dikkat ve özen gerektirmektedir (Bryson ve Roering, 1987;9). Özel sektörde sıklıkla uygulanan altı stratejik planlama türünden kamu sektörüne en uygun olan modellerden birisi Paydaş Yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre bir organizasyonun stratejisinin başarılı olması ancak paydaşların ihtiyaçlarının karşılanması ile mümkündür (Freeman, 1984:52).

Türk idare sisteminde de etkisini gösteren Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı çerçevesinde stratejik planlama tüm kamu kurumlarında uygulanmaya başlanmıştır. Önceleri güvenlik hizmeti sunan kolluk kuvvetlerinin böyle bir mecburiyeti olmamasına rağmen zamanla Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı'nın da stratejik plan hazırladıkları görülmüştür.

Türkiye'de iç güvenlikte stratejik planlar 2009 yılından itibaren merkezi olarak yapılmaktadır, Yerel bazda sivillerin de katıldığı stratejik planların hazırlanması ise yepyeni bir uygulamadır. Türkiye'de ilk defa pilot uygulama olarak 2009 yılında 4 yerde ve 2013-2015 yılları arasında ise 9 ilçede yerel stratejik planlar hazırlanmış ve uygulanmıştır.

Bu güvenlik planları stratejik planlamanın çok özel bir türü olan önleyici güvenlik planları şeklinde her kesimden paydaşın katılımı ile hazırlanmıştır. AB'nin finansal desteği, UNDP'nin teknik desteği ile İçişleri Bakanlığı'nın ana faydalanıcı olarak yer aldığı uygulamalardan çok yönlü fayda elde edilmiştir.

Çalışmada, Türkiye'de bugüne kadar hazırlanan 13 pilot Yerel Önleme ve Güvenlik Planı incelenmiş, Türkiye'de pilot uygulama olarak gerçekleştirilen bu çalışmaların özel sektördeki diğer uygulamalardan farkları ortaya koyulmuştur.

1. Yöntem

Çalışma, söz konusu planları hazırlayan uzmanlarla yapılan görüşmeler ışığında mevzuat ve ikincil kaynaklar üzerinden yapılan betimsel bir çalışmadır. Bu çalışmada öncelikle stratejik planlama, kamu sektöründe uygulanması ve güvenlik sektörüne yansımaları incelenmiştir. Çalışma, konunun uzmanlarının deneyimleri ile önceki bilgi ve bulgular doğrultusunda yapılan genel

değerlendirme ve sonuç ile sonlandırılmıştır.

2. Literatür Taraması

2.1. Stratejik Planlama

Militer bir kavram olan stratejik planlama, askeri hayatta asırlardır uygulanmış, sivil hayatta uygulaması yakın zamanda başlamıştır. Sivil hayatta bilimsel bir şekilde yapılan stratejik planlama 1960 ve 1970'lerde ilk olarak özel sektörde Amerika'da kullanılmış, zamanla kamu idarelerine de yayılmıştır. Stratejik planlamayı geleneksel planlamadan ayıran 4 unsur vardır: 1) eylem 2) çok sayıda ve farklı paydaşlar 3) dış tehdit ve fırsatlar ile güçlü yanlar ile zayıf yanların değerlendirilmesi 4) mevcut veya potansiyel rakipler (Bloom 1986:255; Kaufman and Jacobs 1987:25).

Temelini özel sektörden almış da olsa, özel sektördeki stratejik planlamanın kamu yönetiminde birebir uygulanması mümkün olamamaktadır. Özel sektörde yaygın bir şekilde kullanılan 6 adet stratejik planlama türü şunlardır: Harvard Modeli (Andrews, 1980:5; Christensen et al. 1983:65), Stratejik Planlama Sistemleri (Lorange 1980:4-1; Lorange et al. 1986:16), Paydaş Yaklaşımı (Freeman, 1984:31); Portfolyo Yöntemi (Henderson, 1979:65; Wind ve Mahajan 1981:155 MacMillian 1983:65), Rekabet Analizi (Porter, 1980:125, Harrigan 1981:396), Stratejik Konular Yönetimi (Ansoff, 1980:136; King, 1982:46; Pflaum ve Delmont, 1987:60); Stratejik Müzakereler (Pettigrew, 1977:82); Mantıksal İlerleme (Quinn, 1980:25), İnovasyon Çerçevesi (Taylor, 1984:52).

2.2. Kamu Sektöründe Stratejik Planlama

Militer kökenli olan stratejik planlama, asırlarca ordu komutanının büyük resmi görme sanatı olarak değerlendirilmiş ve askeri kurumlarda kullanılmış; sivil kurumlardaki modern uygulamalar ilk olarak özel sektörde 1960'larda, kamu sektöründe ise 1980'lerde başlamıştır. "*Stratejik yönetim, bir organizasyonun ne yaptığını, varlık nedenini ve gelecekte ulaşmak istediği hedefleri ortaya koyan bir yönetim tekniğidir.*" (Bryson and Roering, 1987:9). *Ne var ki*, özel sektörde uygulanan stratejik planlama yaklaşımları kamu sektörüne uygulanırken dikkat ve özen gerektirmektedir (Bryson ve Roering, 1987:9). Özel sektörde uygulanan stratejik planlama türünden kamu sektörüne en uygun olan modellerden birisi Paydaş Yaklaşımıdır (Bryson ve Roering, 1987:9).

. Bu yaklaşıma göre bir organizasyonun stratejisinin başarılı olması ancak paydaşların ihtiyaçlarının karşılanması ile mümkündür (Freeman, 1984:52).

Klasik Kamu Yönetimi anlayışına karşı ortaya çıkan Yeni Kamu Yönetimi Yaklaşımı çerçevesinde kamu idarelerinin vatandaşlara iyi hizmet sunma, maliyet etkin olma, yerleşme, yöneticilere daha fazla özerklik verme gibi

kavramlar öne çıkmıştır. Bu ilkelere göre yapılan kamu idarelerince sırasıyla Birleşik Krallık'ta, ABD'de ve Fransa'da yapılan hukuki düzenlemeler yavaş yavaş diğer ülkelere de yayılmıştır. Türkiye'de ise bu çalışmalar mali sektör ve kamu yönetimine yönelik orta vadeli reform programlarının desteklenmesi amacıyla 12 Temmuz 2011 tarihinde Dünya Bankası ile "Program Amaçlı Mali ve Kamu Sektörü Uyum Kredi Anlaşması (PFPSAL1) imzalanması ile başlamıştır. Anlaşmanın gerektirdiği taahhütlerden biri olarak Türkiye'de kamu sektörü reformu ve buna bağlı olarak "Kamu Harcama Yönetimi: Bütçe Reformu" yapılmıştır.

Reformun önemli aşamalarından biri, kamu kurumlarında politika oluşturma kapasitesinin güçlendirilmesi ve bu bağlamda stratejik planlamanın uygulanmasıdır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2011). PFPSAL1'in içerdiği taahhütlerden biri kamu yönetimi reformu kapsamında yapılması öngörülen "Kamu Harcama Yönetimi: Bütçe Reformu"dur. Reformun önemli aşamalarından biri, kamu kurumlarında politika oluşturma kapasitesinin güçlendirilmesi ve bu bağlamda stratejik planlamanın uygulanmasıdır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2011). Bu çerçevede, kamuda stratejik planlama çalışmalarının standart esaslarda yürütülebilmesi için yasal dayanaklar düzenlenmiştir. Bu dayanaklardan ilki 2003 tarihinde çıkarılan "5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu"dur. Adı geçen kanunun 3. Maddesinde, stratejik plan: "kamu idarelerinin orta ve uzun vadeli amaçlarını, temel ilke ve politikalarını, hedef ve önceliklerini, performans ölçütlerini, bunlara ulaşmak için izlenecek yöntemler ile kaynak dağılımlarını içeren plan" olarak tanımlanmaktadır. Kanunda kamu idarelerinin bütçelerini, stratejik planlarında yer alan vizyon, misyon, stratejik amaç ve hedeflerle uyumlu ve performans esasına dayalı olarak hazırlamaları emredilmiştir. Böylece yasa koyucu, 5018 sayılı kanunla, özellikle 9. madde ile strateji, performans, faaliyet ve bütçe ilişkisini kurmuştur.

Kanunun stratejik planlama ve performans esaslı bütçeleme konularını düzenleyen. 9. maddesi ile kamu idarelerinin; kalkınma planları, programlar, ilgili mevzuat ve benimsedikleri temel ilkeler çerçevesinde geleceğe ilişkin vizyon ve misyonlarını oluşturmaları, stratejik amaçlar ve ölçülebilir hedefler saptamaları, performanslarını önceden belirlenmiş olan göstergeler doğrultusunda ölçmeleri ve izleme ve değerlendirmesini yapmaları zorunluluğu getirilmiştir.

Diğer bir deyişle, kamu hizmetlerinin istenilen düzeyde ve kalitede sunulabilmesi için stratejik plan hazırlamaları, planlar hazırlanırken katılımcılığa özel bir önem vermeleri benimsenmiştir. Yönetmeliğe göre stratejik

planlama sürecinde; iç ve dış paydaş katılımı zorunludur. Katılımcılığın sağlanmasının yanında stratejik planlar ilgili kamu idarelerinin öz ürünü olmak durumundadır. İhtiyaç halinde kuruluş dışından temin edilecek danışmanlık hizmetleri sadece yöntem ve süreç danışmanlığı ile eğitim hizmetlerini kapsayabilir.

5018 sayılı Kanununun 2003 yılında kabulü neredeyse Türkiye'deki kamu sektörünün tamamını kapsayan bir stratejik yönetim politikasının başlangıcı olmuştur. 26 Mayıs 2006 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan "*Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik*" in hazırlanmasını takiben kamu sektöründeki ilk uygulamalar pilot olarak seçilen şu sekiz kurumda yapılmıştır: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü (HSSGM), Hacettepe Üniversitesi (H.Ü), Karayolları Genel Müdürlüğü (KGM), Denizli İl Özel İdaresi (DİÖİ), Kayseri Büyükşehir Belediyesi (KBŞB), İller Bankası Genel Müdürlüğü (İB), Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı (TKB). Pilot kurumların hazırladıkları 2006-2010 yıllarını kapsayan planlar kendileri ile aynı veya benzer alanlarda faaliyet gösteren kurumlara örnek teşkil etmiştir. 2006 yılında 17, 2007'de 31, 2008'de 60 ve 2009'da 40 kurum beş yıllık stratejik plan hazırlamıştır.

2.3. Paydaş Yaklaşımı

Paydaş, bir işletmenin geleceğini etkileyebilen veya etkilenen kişi veya gruplardır. Müşteriler, iş verenler, tedarikçiler, sahipler, devletler, finansal kuruluşlar iç ve dış paydaşlara örnektir. Freeman (1984:52), bir işletme stratejisinin başarısını ancak paydaşların ihtiyaçlarının karşılanması ile mümkün olacağını belirtir.

Bryson, Freeman ve Roering (1986:9), bir örgütün misyon ve değerlerinin paydaş yaklaşımı çerçevesinde oluşturulması gerektiğini belirtirler. Diğer bir deyişle, örgüt misyon cümlesi kurarken her bir paydaş ile ilişkilendirir, çünkü aksi durumda her bir paydaşın çıkarını tatmin edecek şekilde tepkilerini farklılaştırılmaz. Freeman (1984:55), özel sektörün klasik stratejik yönetim yaklaşımları ile sadece ekonomik aktörlere odaklandığını, oysa ki diğer politik ve sosyal aktörlerin de göz önüne alınması gerektiğini belirtir. Paydaş yaklaşımının ekonomik, politik ve sosyal kaygıları entegre ederek değerlendirmesi, bu yaklaşımın kamu sektörüne en çok uyan ve bu sektörde en çok kullanılan yaklaşım olmasını sağlamıştır.

2.4. Güvenlik Sektöründe Paydaş Yaklaşımı ve Stratejik Planlama

Türkiye'de kamu sektöründe stratejik planlamaya geçiş 5018 sayılı Kanununun kabulü ile başlamıştır. 2006 yılında 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol

Kanunu'nun uygulanmasına dair "Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" ve 2011 ve 2015 yıllarında "Kamu İdarelerince Hazırlanacak Stratejik Planlara Dair Tebliğ" çıkarılmıştır. Adı geçen Yönetmeliğin 2. Maddesine göre, yerine getirmekle yükümlü oldukları hizmetlerin hassasiyeti nedeniyle Milli Savunma Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığı, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığının stratejik plan hazırlamasın zorunlu değildir. Kolluk kuvvetlerinden Emniyet Genel Müdürlüğü ilk stratejik planını 2009-2013 dönemi, Jandarma Genel Komutanlığı ise 2015-2019 dönemi için hazırlamıştır. Her iki kuvvet tarafından hazırlanan plan da kurumun geneli için olup il veya ilçe ölçeğinde olmadığı gibi, hiçbiri doğrudan kurumlar arası koordinasyon ile suç ve kabahatleri önlemeye yönelik değildir.

İl ve ilçe bazında güvenlik hizmetleri Vali ve Kaymakamın denetimindedir. Anayasa'nın 126. Maddesine göre illerin yönetimi yetki genişliği esasına dayanır. 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nda bu konuda geniş ve açık düzenlemeler bulunmaktadır. Kanunun 3. maddesine göre: illerde genel idare teşkilatı il, ilçe ve bucak bölümlerine uygun olarak düzenlenir. Belli kamu hizmetlerinin görülmesi amacı ile birden çok ili içine alan çevrede, bu hizmetler için yetki genişliğine sahip kuruluşlar meydana getirilebilir. İl genel ve özel idaresinin başı ve ildeki kolluk kuvvetlerinin de amiri Validir.

İlçe genel idaresinin başı Kaymakamdır. Kaymakam, ilçede Hükümetin temsilcisidir. Bakanlıkların kuruluş kanunlarına göre ilçede lüzumu kadar teşkilatı bulunur ve kaymakamın denetimi altındadır. İlçedeki kolluk kuvvetlerinin amiri de yine Kaymakamdır.

Türkiye'de stratejik planlamanın merkezden yapıldığı görülmektedir. İllerde çoğu kurum merkezdeki bağlı birimlerin yaptıkları stratejik plana uygun olarak stratejik planlar yapmakta daha doğrusu merkezde yapılan planları ile uyarlamaktadırlar. Bazen de illerde çeşitli kurumların stratejik nitelik taşımayan planları hazırlanmakta ve çoğu kez Valinin onayı ile uygulamaya konmaktadır, Emniyet Müdürlüklerinin hazırladığı asayiş planları, terör olaylarına dair planlar vb gibi. Bunlar da birden fazla kurumun iştirakini öngördüğü için Vali onayı ile yürürlüğe konmakta çoğu zaman bir öncekinin güncellenmesiyle oluşturulmaktadır (Öztürk, 2016).

2.5. Güvenlik Hizmetlerine Etkin Katılım ve Sivil Gözetim

Güvenlik hizmetlerine etkin katılım sivil gözetim ile mümkündür. Sivil denetim veya gözetim, ABD ve Avrupa'da yaklaşık 50 yıllık bir geçmişi

olmasına rağmen, Türkiye’de son 10 yıldır tartışılmaya başlanmıştır. Sivil kelimesi en dar anlamıyla hiçbir kamu görevi bulunmayan vatandaşları kapsayabileceği gibi, “sivil” kelimesinden genel olarak anlaşılan kamu görevlisi olsa bile asker veya polis olmayan vatandaşlardır.

“Sivil gözetimin” uluslararası kabul görmüş tek bir tanımı yoktur. Ancak şu şekilde özetlenebilir: “sivil gözetim” kavramı «kolluk kuvvetleri ve faaliyetleri ile faaliyetlerinin dayandığı politikaların çok katmanlı olarak sivil otoriteler tarafından sürekli izlenmesidir». Sivil otoriteler, parlamentoyu, hükümeti, yargıyı, bazı ülkelerde “hükümete bağlı olmayan organizasyonları (hakların savunucusu, ombudsman, bağımsız kolluk şikayet komisyonu, vb..)” ve bazen de sınırlı düzeyde teftiş yapmak (örneğin nezarethaneler) üzere kamu otoriteleri tarafından resmen tanınmış olan vatandaş gruplarını içermektedir (www.sivilgozetim.org.tr).

Sivil gözetim sadece bireysel düzeyde (personelin aşırı güç kullanarak yanlış davranması veya hukuk dışı hareketler) gerçekleşen insan hakları ihlallerini değil, kurumsal düzeyinde politikaları da içermektedir. Örneğin politika düzeyinde, iç güvenlik kuvvetleri ile ilgili bütün kararlar (harcamalar, personelin alımı, vb..) biliniyor ve sivil yetkililer tarafından denetleniyorsa, kanunlar ve yönetmelikler Anayasa’ya ve uluslararası standartlara uygunsuz ve profesyonel kurallar oluşturulmuş ise (kesin bir etik kodu hazırlanıp dağıtıldıysa) sivil gözetim vardır denilebilir. Özetle, iç güvenlik kuvvetlerinin « sivil gözetimi» tek bir organizasyon tarafından gerçekleştirilmez, fakat birbiri ile bağlantılı olan kurumlar zinciri tarafından yönetilir. Bu nedenle bir « Sivil gözetim sisteminden» bahsedilebilir (www.sivilgozetim.org.tr).

Sivil Gözetimin iki temel boyutu, yatay ve dikey gözetim şeklinde ayırt edilebilir. Dikey gözetim, iç güvenlik kuvvetleri üzerinde yasal yönetim ve yaptırım gücü olan ve faaliyetlerinin dayanağını teşkil eden politikalarının denetimini yapan kurumlar tarafından uygulanır. Örnek olarak, İçişleri Bakanı bu makamlardan biridir. Yetkilerini kanundan alan ve üyelikleri kanunla tanımlanan kurumlar da (sivil toplum kuruluşları) diğer organlar olarak tanımlanabilir. Yatay gözetim, halkın ve sivil toplumun yerel güvenlik politikalarının oluşturulmasına katılımlarının ve katkılarının teşvik edilmesi, yerel yönetimlerle işbirliği yapılması ve medyaya karşı şeffaflık (her bir vaka için değil ama idari raporların yayımlanması yoluyla bilgiye ulaşma, örneğin; ceza verilerine internet yoluyla ulaşılması vb.) olarak tanımlanabilir. Yatay gözetim çerçevesinde oluşturulan kurullar hiyerarşik değildirler fakat iç güvenlik kuvvetleri ve diğer kurumlar arasında daha fazla iş birliğine ve halka karşı şeffaflık konusunda katkıda bulunmaktadır (www.sivilgozetim.org.tr).

2.6. Sivil Gözetimin Uygulanması ve İç Güvenlik Sektörünün Sivil Gözetiminin Geliştirilmesi Projesi

1980'lerde dünya genelinde artan suç oranları ve yayılan suç korkusu kamu idarelerini suçla mücadelede daha etkin olabilecek alternatif bir yaklaşım geliştirmeye yönlendirmiştir. Modern suçla mücadele yöntemleri, suçların ve kabahatlerin önlenmesinde reaktif (tepkisel) değil proaktif olunması gerektiği üzerinden durur. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde ilk olarak İngiltere, Fransa ve Hollanda'da proaktif yaklaşım gereği Yerel Önleme ve Güvenlik Planları hazırlanmaya başlanmış ve zamanla diğer AB üyesi ülkeler ile Avustralya, Yeni Zelanda, Letonya gibi ülkelere de yayılmıştır. Yerel Önleme ve Güvenlik Planları hem proaktif bir yaklaşımın ürünüdür hem de yerelden çıkması sayesinde merkezden gelen bir anlayışın ötesinde olduğu için benimsenmesi daha kolay olmaktadır. Bu yaklaşımda paydaş olan vatandaşlar "yönetim ortağı" olarak algılanmakta ve karşılıklı yönetim olan yönetişimin en güzel örneklerinden birisi sergilenmektedir.

Türkiye'de güvenlik hizmeti sunan kurumların personeli öteden beri "kolluk kuvvetleri yetkilileri" olarak tanımlanmakta iken, son yıllarda "kolluk hizmeti sunan personel" olarak tanımlanmaktadır. Kolluk personeli Türkiye'de yasama ve yargının yanında yönetim erkini kullanan Mülki İdare Amirlerinin denetimi altındadır. Bu denetim halkasına sivil toplumun dahil edilmesi yepyeni bir yaklaşımdır. Söz konusu yaklaşım, 2008 yılında İçişleri Bakanlığı'nın ana faydalanıcı olarak CFCU'nun finansal desteği UNDP'nin teknik danışmanlığında yürüttüğü İç Güvenlik Sektörünün Sivil Gözetiminin Geliştirilmesi Projesi kapsamında hayata geçirilmiştir. Projenin ikinci aşaması Avrupa Komisyonunun finansal desteği ile 2012-2015 yılları arasında gerçekleşmiştir.

Türkiye'de iç güvenlik güçleri üzerindeki sivil gözetim yetkilerinin etkinliğini artırmayı amaçlayan proje, Türkiye'deki iç güvenlik hizmetlerini AB normları ve standartları ile uyumlu hale getirmeyi, demokratik hakların vatandaşlarca daha yaygın kullanılmasını, şeffaflığı ve sivil toplumun katılımı ile insan odaklı kamu güvenliği anlayışının yerleştirilmesini ve İçişleri Bakanlığı ile Vali ve Kaymakamların kolluk kuvvetleri üzerindeki denetim ve gözetim yetkilerinin etkinliğini artırmayı amaçlamıştır (www.illeridaresi.gov.tr).

Paydaş Yaklaşımı çerçevesinde hazırlanan stratejik planların en çarpıcı örnekleri ise ortaklık şeklinde Türkiye'de ilk defa pilot uygulama olarak 2009 yılında 4 yerde (Erzurum, Niğde, İstanbul-Kadıköy, İstanbul-Eyüp) ve 2013-2015 yılları arasında ise 9 ilçede (Gaziantep-Şahinbey, İzmir-Çeşme, İstanbul-Eyüp, İstanbul-Fatih, İstanbul-Kadıköy, İstanbul-Üsküdar, Malatya-Hekimhan,

Malatya-Yeşilyurt, Trabzon-Vakfıkebir) hazırlanmış ve uygulanmış olan Yerel Önleme ve Güvenlik Planlarıdır. Bu planlar stratejik planlamanın çok özel bir türü olan önleyici güvenlik planları şeklinde her kesimden paydaşın katılımı ile hazırlanmıştır. Bu şekilde bir plan hazırlamanın kanuni dayanağı öteden beri mevcuttur. 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'na göre il sınırları içinde huzur ve güvenliğin sağlanması ve önleyici kolluk yetkisi Valinin ödev ve görevlerindedir (m.11/C) Bunları sağlamak için Vali gereken karar ve tedbirleri alır. Bu hükme göre Valinin istişari kurullar kurmasının ve güvenlik planları hazırlamasının önünde yasal hiçbir engel yok iken 2009 yılına kadar Türkiye'de böyle bir uygulama yapılmamıştır (www.sivilgozetim.org.tr). Yeni olan uygulama, hem yerel ölçekte önleyici güvenlik planının hazırlanması hem de bu stratejik çalışmalarının Mülki İdare Amirleri, güvenlik bürokrasisi ve özel sektörün katılımıyla gerçekleştirilmesidir. Etkin paydaş katılımı ile yapılan stratejik planlamanın Türkiye'de uzun süreden beri uygulanan Toplum Destekli Polislik uygulamalarını geliştirmek, AB üyesi ülkelerden başarılı uygulamaları Türkiye'ye adapte etmek, suç oluşmadan önce önlemek, vatandaşların beklentilerini ve ihtiyaçlarını tespit etmek ve karşılamak, paydaşlar arasındaki koordinasyonu kurumsallaştırmak, sivil toplumdan düzenlik aralıklarla katkı ve öneri almak şeklinde özetlenebilecek faydaları vardır.

2.7. Yerel Önleme ve Güvenlik Planları

Pilot olarak seçilen her il ve ilçenin Yerel Önleme ve Güvenlik Kurullarında suç önlemeye yönelik olarak çalışabilecek tüm kamu kurumlarının temsilcileri ilgili Mülki İdare Amirinin başkanlığında toplanır. Kurula kamu kurumlarının (Valilik/Kaymakamlık, Belediye ile diğer kamu kurumları), Kolluk Kuvvetlerinin temsilcileri (Emniyet, Jandarma, Sahil Güvenlik, özel güvenlik kurumları), muhtarlar, sivil toplum temsilcileri (STK'lar, medya, akademisyenler), özel sektör temsilcileri (Ticaret ve Sanayi Odası, meslek odaları vb.) bir araya gelmiştir. Paydaş Yaklaşımının en güzel uygulamasının görüldüğü bu Kurullar suç ve kabahatleri henüz oluşmadan önlemeye yönelik olarak Yerel Önleme ve Güvenlik Planlarını hazırlarlar. Bu planların hazırlanmasının aşamaları şunlardır:

1. Yerel güvenlik sorunlarının analizi
 - a. İstatistikler
 - b. İlgili kişilerden alınan görüşler ve değerlendirmeler
 - c. Öncelikli olarak nitelendirilebilecek vatandaş beklentilerinin ve ihtiyaçlarının listelenmesi (Anket çalışmaları, odak grup toplantıları)

2. Öncelikli olan sorunlara karar verilmesi
3. Eylem Planının hazırlanması
4. Paydaş taahhütlerinin belirlenmesi
5. Uygulama
6. İzleme

2.8. Paydaş Yaklaşımı ve Stratejik Planlamanın Önleyici Güvenlik Konusuna Uygulanması ve Özel Sektör Uygulamaları Arasındaki Farklar

İlk olarak, özel sektörde stratejik planlama sürecine dahil edilen paydaş sayısının kısıtlı olmasına karşılık, güvenlik sektöründe çok fazla sayıda paydaş katılımı sağlanır. Güvenlik sektöründeki uygulamada kural olarak her bir güvenlik sorununa taraf olabilecek tüm paydaşlar pilot olarak seçilen her il ve ilçenin Yerel Önleme ve Güvenlik Kurullarında görev alırlar ve plana katkı verirler. Suç önlemeye yönelik olarak çalışabilecek tüm kamu kurumlarının temsilcileri (Valilik/Kaymakamlık, Belediye, diğer kamu kurumları), Kolluk Kuvvetlerinin temsilcileri (Emniyet, Jandarma, Sahil Güvenlik, özel güvenlik kurumları), muhtarlar, sivil toplum temsilcileri (STK'lar, medya, akademisyenler), özel sektör temsilcileri (Ticaret ve Sanayi Odası, diğer meslek odaları vb.) bir araya gelir.

İkinci önemli farklılık, planın hazırlık sürecindeki toplantı ve görüşme sayısının çok fazla olmasıdır. Yerel Önleme ve Güvenlik Planları hazırlanırken diğer stratejik planlardan farklı olarak birçok kesimle birebir görüşme, odak grup toplantıları ve anket çalışmaları yapılır. Pilot çalışmada her bir planın hazırlanması için her ilçede düzenli aralıklarla ortalama 12 Kurul toplantısı, 30 birebir görüşme, ilçe ve il çapında geniş katılımlı iki konferans ve güvenlik ihtiyaçlarının belirlenmesi için profesyonel bir araştırma şirketine ilçedeki popülasyonu temsil eden 3500 kişilik bir örnekleme anket çalışması uygulanmıştır. Özel sektörde yapılan planlar bu kadar geniş kapsamlı bir katılımı içermemektedir.

Üçüncü önemli farklılık, etkin katılımı sağlamak üzere yukarıda anlatılan detaylı çalışmaların yapılması sürecin daha uzun sürmesine yol açmasıdır. Çalışmalar tüm paydaşların aktif katılımını sağlamasına odaklandığı için süreç özel sektördeki planlamadan daha uzundur.

Dördüncü önemli farklılık, Yerel Önleme ve Güvenlik Planlarının uygulanmasının paydaşların gönüllü olarak verdikleri taahhütlere bağlı olmasıdır. Bu nedenle, paydaşların etkisi ve gücü özel sektördekinden çok büyüktür. Bu noktada diğer tüm planlardan farklılık arz eder. Kamu sektöründeki planlarda paydaş olan kamu kurumlarının yasal görevi olarak

birçok faaliyeti yapmaları beklenmektedir ve yapmadıkları takdirde yaptırım uygulanması dahi söz konusu olabilmektedir. Fakat önleyici güvenlik planlarında hem kamu sektöründen hem de özel sektörden katılımcıların verdikleri taahhütlerinin taahhütleri verenler üzerinde hiçbir bağlayıcılığı yoktur.

Beşinci önemli farklılık, Yerel Önleme ve Güvenlik Planları genel güvenlik planlarının aksine yereldeki öncelikleri ön plana çıkararak bunlara çözüm önerileri geliştirmeyi mümkün kılmıştır. Birçok yerde başta hırsızlık, uyuşturucu madde kullanımı, trafik güvenliği gibi ortak sorunlara çözüm aranırken, belli yerlerde bıçak, silah taşıma sorunu, turistik yerlerde yazın artan nüfus, dini ziyaret mekanları ile öne çıkan yerlerde Ramazan'daki nüfus artışı ile gelen güvenlik sorunları gibi özel konular gündeme gelmiş, bunlara çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Altıncı önemli farklılık, yerel önleme ve güvenlik planları mahalle bazına kadar odaklanabilen çok detaylı hedefler belirlemeyi mümkün kılmaktadır.

Tartışma

Türkiye'de iç güvenlik alanında pilot olarak 13 yerde uygulanması yapılmış olan Yerel Önleme ve Güvenlik Planları, kamuda Paydaş Yaklaşımının hayata geçirilmesinin çok özel bir örneğidir. Muassır medeniyetlere seviyesine yükselmenin bir aracı olarak görülen AB'ye üyelik sürecinde 2008 yılında yayınlanan Katılım Ortaklığı Belgesinde "Kamu Yönetimi" ve "Güvenlik Güçlerinin Sivil Gözetimi" konusu kısa vadeli öncelikler başlığı altında iyileştirilme yapılması beklenen alanlardan birisi olarak belirtildiği ve İlerleme Raporlarında atıf yapılmakta olduğu için büyük öneme sahiptir.

Son yıllarda kamu yönetimi alanında yaşanan gelişmeler sonucunda Yeni Kamu Yönetimi anlayışı hakim olmuş; böylece karşılıklı yönetimi ifade eden yönetim yaklaşımı benimsenmiştir. Dönüşüm sürecinde "insan odaklı güvenlik" paradigmasına kayılması ve vatandaşların yönetim ortağı (paydaş) olarak görülmesi güvenlik çalışmalarına çok sayıda paydaşın dahil edilmesi sonucunu doğurmuştur. Paydaşların, kendilerinin güvenliğini sağlamaya yönelik olarak suç ve kabahatleri önlemeye yönelik çalışmalara katılması şeklinde tezahür eden sivil gözetimin hayata geçirilmesi özel sektörde öteden beri uygulanan ve 2006 yılı itibarıyla kamu sektöründe uygulanmasına başlanan stratejik planlamanın yerel güvenlik konusuna adapte edilmesi sonucunu doğurmuştur. Pilot uygulaması yapılan bu çalışmalar stratejik planlamanın çok özel bir örneğidir. Özel sektördeki planlamadan farklı olarak, çok sayıda paydaşın katılması, bu paydaşlarla derinlemesine görüşmeler, toplantılar ve

vatandaşların beklentilerini algılayabilmek için geniş kamuoyu yoklamaları yapılmasını içermektedir. Bu nedenle çalışmalar özel sektördeki nazaran çok daha uzun sürmektedir. Planın uygulanması paydaşların verdiği taahhütlere bağlı olması, taahhütleri verenlerin gönüllü ve istekli olmamaları durumunda etkisinin azalabileceğini göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Vatandaş ihtiyaç ve beklentilerini çok iyi analiz eden, bir güvenlik sorununa taraf olan tüm kişileri aynı masa etrafında toplayarak etkin iletişimi sağlayan, beraber yaşama ruhunu canlandıran bu yaklaşımın hayata geçirilmesi, Yerel Önleme ve Güvenlik Planları konusunda ikincil mevzuatın yayınlanması ve yaygınlaşması ile kolaylaşacaktır. İkincil mevzuat mevcut olmadığında dahi bu planlama yaklaşımının Türkiye'nin nüfusu en büyük üçüncü ilçesi olan Gaziantep-Şahinbey'de (nüfusu 902.424), en turistik ilçelerimizden birisi olan İzmir-Çeşme'de, İstanbul'un en önemli ilçelerinden Eyüp, Fatih, Kadıköy ve Üsküdar'da uygulanabilmiş olması ve güzel sonuçlar alınmış olması umut vericidir. Bu yaklaşımın nüfusu diğerlerine göre çok az (23.000 nüfuslu) bir ilçemiz olan Malatya-Hekimhan'da dahi paydaşların katılmasını sağladığını ve 13 yerde başarıyla ve tüm paydaşların takdirini kazanarak uygulandığını görmek, Türkiye'de bu yönde bir istek olduğunu ve vatandaşların gönüllü olarak çaba gösterdiklerini gözler önüne sermiştir. Uygulamanın Türkiye'ye yayılmasının hem vatandaşlar hem de güvenlik bürokrasisine faydalar sağlayacağı, Türkiye'de uzun süreden beri uygulanan Toplum Destekli Polislik uygulamalarını geliştireceği, paydaşlar arasındaki koordinasyonu kurumsallaştıracağı, devlete ve kolluk kuvvetlerine olan güveni artıracığı, vatandaşların kolluk kuvvetlerinin kısıtlarını ve çalışma koşullarını daha iyi anlamasını sağlayacağı ve en önemlisi suç ve kabahatleri büyük oranda önleyeceği muhakkaktır.

Kaynakça

Andrews, K. (1980). *The Concept of Corporate Strategy - Revised Edition*. Homewood, IL: Richard D Irwin.

Ansoff, H. I. (1980). Strategic Issue Management. *Strategic Management Journal*, 1(2), 131-148.

Bloom, C. (1986). Strategic Planning in the Public Sector. *Journal of Planning Literature*, 1(2), 253-259. doi:10.1177/088541228600100205

Bryson, J. M., & Roering, W. D. (1987). Applying Private-Sector Strategic Planning in the Public Sector. *Journal of the American Planning Association*, 53(1), 9-22. doi:10.1080/01944368708976631

Christensen, C. R., Andrews, K. R., Bower, J. L., Hammermesh, R. G., & Porter, M. E. (1982). *Business Policy: Text and Cases*. Homewood, IL: Richard D. Irwin.

Freeman, R. E. (1984). *Strategic Management: A Stakeholder Approach*. Boston: Pitman.

Harrigan, K. R. (1981). Barriers to Entry and Competitive Strategies. *Strategic Management Journal*, 2(4), 395-412.

Henderson, B. D. (1979). *Henderson on Corporate Strategy*. Cambridge, MA: Abt Books.

Kaufman, J. L., & Jacobs, H. M. (1987). A Public Planning Perspective on Strategic Planning. *Journal of the American Planning Association*, 53(1), 23-33. doi:10.1080/01944368708976632

King, W. R. (1982). Using Strategic Issue Analysis. *Long Range Planning*, 15(4), 45-49.

Kuyaksil, A. (2012). *Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı ve Yerelleşme Perspektifinden İç Güvenlik Hizmetlerine Bir Bakış*. Paper presented at the II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu.

Lindblom, C. E. (1959). The Science of "Muddling Through". *Public Administration Review*, 19(Spring), 79-88.

Lorange, P. (1980). *Corporate Planning : An Executive Viewpoint*. Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall.

Lorange, P., Morton, M. F. S., & Ghoshal, S. (1986). *Strategic Control*: West Group.

MacMillan, I. (1983). Competitive Strategies for Not-for-Profit Agencies. *Advances in Strategic Management*, 1, 61-82.

Öztürk Cemal, (2016). "İç Güvenlikte Stratejik Yönetim ve Liderlik Kısıtlılığı İle Mülki Amirlerin Durumuna Dair Bir Çalışma", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 13(3), 2016, 4487-4500.

Pettigrew, A. M. (1977). Strategy Formulation as a Political Process. *International Studies of Management & Organization*, 7(2), 78-87. doi:10.1080/00208825.1977.11656228

Pflaum, A. M., & Delmont, T. J. (1987). External Scanning—A Tool for Planners. *Journal of the American Planning Association*, 53(1), 58-68. doi:10.1080/01944368708976635

Porter, M. E. (1980). *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*. New York: Free Press.

Quinn, J. B. (1980). *Strategies for Change: Logical Incrementalism*. Homewood, IL: Richard D. Irwin.

Taylor, B. (1984). Strategic Planning – Which Style Do You Need? *Long Range Planning*, 17(3), 51-62.

T.C. KALKINMA BAKANLIĞI. "Kamu İdarelerince Hazırlanacak Stratejik Planlara Dair Tebliğ", Resmi Gazete, Sayı:28008, Tarih:28.07.2011

Wind, Y. J., & Mahajan, V. (1981). Designing Product and Business Portfolios. *Harvard Business Review*, 59(1), 155-165.

www.illeridaresi.gov.tr, Erişim Tarihi 13.09.2017

www.sivilgozetim.org.tr. Erişim tarihi 5.12. 2017.